De Denker. Deel 2 (1764)

bron

De Denker. Deel 2. De K. van Tongerlo en F. Houttuin, Amsterdam 1765

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_den001denk02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

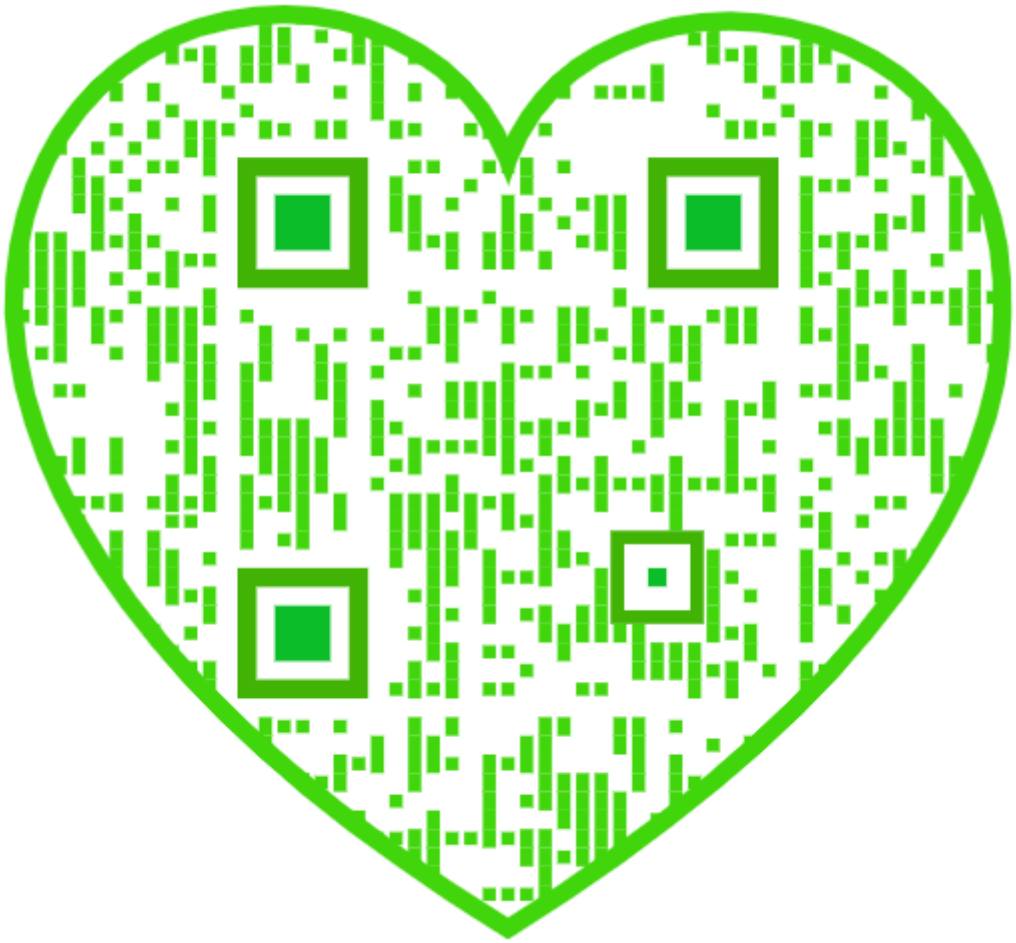

De Denker.
N°. 53.
Den 2. January 1764.

[Brief van een Franschman uit Amsterdam aan zyn Vriend, op een Buitenplaats logeerende, geschreeven, ter Verdeediging van het invoeren der Fransche Leevenswyze onder de Hollanders.]

DAar is my, door een gelukkig toeval, een Brief van een Franschman, *gedateerd* uit Amsterdam, aan een Vriend, op zeker Buitenplaats *logeerende*, ter hand gekomen, met welker vertaaling ik denk mynen Lezeren een regt *plaisier* te zullen doen. Ik zal 'er het Hoosd en de Onderteekening alleenlyk aflaaten, wegens de *Families,* die 'er in betrokken zyn

..... Het is my regt aangenaam, myn waarde *Jan*, dat onze *Koôs* zo wel vordert door myne Lessen

en het voorbeeld der fatsoenlyke jonge lieden, in wier gezelschap gy hem gebragt hebt. Het was inderdaad geen verkeerìng van eenigen smaak, daar hy was ingewikkeld; oude styfkoppen en jongeluiden, welke niets van de werreld kenden, dan 't geen ze 'er op hunne Burgerlyke gezelschappen van hadden gezien. Is dat leeven? Hemel! wat zyn de Hollanders onnozel, als men ze niet een weinig onderregt! wat, meent gy, dat 'er van onze *Koôs* zou geworden zyn? Een Koopman! een Blokker! - Een styve kleeding, dor gezelschap, rytuig zonder smaak, buitenplaats zonder vreugd, plaisierpartyen zonder *gout*, eene vrouw zonder levendigheid. Zie daar de geneugtens, daar hy zich, zyn geheele leven, mede zoude hebben moeten verlustigen. Wy moeten u leeren, om dit alles te genieten, zo 't behoort; erken dit maar, erken tevens, dat Myn Heer uw Oom een regte Griek en *Misanthrope* zyn moet, om zo te redeneeren als hy doet. Ik zou misschien erger *Epithètes* gebruiken kunnen; maar ik spaar hem, om dat het uw Oom is; laat *Koôs* toch niet veel by hem komen, wy zouden geen wil van den jongen hebben. ‘Neef, gy houdt u te veel met die Fransche Jonkers op! 't zyn veelal lieden zonder Godsdienst, die onze zeden door pragt en overdaad bederven, en ons, door schadelyke geldverkwistingen, in den grond helpen. Zy kwetsen, met hun eeuwigduurend gelol, de kuissche ooren onzer eerbaare Jufferen, en verbannen de oude Hollandsche deftigheid; zy zyn zelfs schadelyk voor....’ Ik wil 't niet verder herhaalen, *Jan*; dat dorst de Oude U tegenvoeren, van wien hy egter natuurlyker wyze een schranderder antwoord moest verwagten, dan hy van een Hollandschen Dom oor, die geen werreld gezien hadt, behoefde te vreezen; en gy zweegt egter, *Jantje!*... en dat *uit eerbied!* op myn eer, ik had u vernuftiger gedagt! noem het vrees, ik heb 'er niet tegen; hy mogt u onterven, en gy hebt gelyk, dat gy u niet met hem *brouilleert*; maar om dat hy u Oom is, om dat hy u groot gemaakt heeft, om dat hy u bemint! Vooroordeelen, beuzelingen, harsenschimmen! Laat ik eens voor u antwoor-

den, dat antwoord mogt eens by anderen uwer Bloedverwanten, daar gy ook eerbied voor hadt, te passe komen! dus zoude ik tegen myn Heer uw Oom beginnen.

'Wat onzen Godsdienst betreft, Myn Heer, daar verzeker ik u, dat minder op te zeggen valt, dan gy u verbeeldt. Omdat wy niet ter kerk gaan; om dat wy die burgerlyke gewoonte, van, voor en na den eeten, een gebed te prevelen, hebben afgeschaft; om dat wy niets anders bedoelen dan vrolyk te leeven, en ons deel van de werreld te neemen; daar uit volgt niet, dat wy geen Godsdienst hebben zouden; maar onze Godsdienst is die van fatsoenlyke lieden, en onderscheidt ons van het gemeen; wy hebben onze wetten van eer, welke een fatzoenlyk man beter nakoomt, als een Christen die van 't Euangelium. Hebben wy geld met speelen verlooren, wy betaalen 't altoos, waar wy 't ook van daan moogen haalen; agten wy ons beledigd, wy eisschen onzen belediger voor de punt; en hebben wy eene *Amourette*, wy vertellen 't geene andere, dan onze gemeenzaame vrienden; wy houden deze en verscheiden andere pligten heilig; en gy ziet dus, dat wy geenzints zo onverschillig zyn voor den Godsdienst, als men ons nageeft; ja dat wy het, in verscheiden opzigten, boven ulieden winnen, welke dikwils maar al te weinìg werk maakt van uwe *dettes d'honneur*, die gy niet betaalt, voor dat uwe andere *Crediteuren* 't hunne hebben; welke ongevoelig zyt voor *affronten*, en, met alle uwe naauwgezetheeden van *deugd, pligt, kuischheid, overspel*, en wat al meer wonderlyke naamen uwe Priesters mogen uitgevonden hebben, niet half zo *plaisierig* leeft als wy.

Wat de twee laatsten dier naamen betreft, ik moet daar nog iets over aanmerken, Myn Heer! Liefde is een goeddunkelyke drift, welke niet onder ons gebied staat, maar door een behaagelyk voorwerp van zelve in ons wordt opgewekt, en voldoening vordert. Deze kan derhalven althans niet zondig wezen, en gelyk de vrouwen, even als de zon het geheel aardryk verkwikt, zo ook verordend zyn,

om aller Mannen harten te verwarmen, zo is niets billyker, dan dat zy dit gesternte verder in deszelfs gunstige schikking volgen; en tydig eene verzenging voorkoomen, welke zy veroorzaakt hebben. Ik roer dit in 't byzonder te liever aan, omdat dit tog altoos de hinderpaal is, daar men zig aan stoot; de geheele Historie van den Godsdienst verdiende anders zo veel geteem niet; de Fatsoenlykste Hollanders weeten, buiten ons, wel, wat hier van te houden, en onderscheiden zich, in dit opzigt, al zo wel als wy, van een dom Gemeen, en bygeloovige Burgers.

Wat uwe andere tegenwerping aanbelangt; dat wy uwe zeden, door pragt en overdaad, bederven, en u aanzetten, om door schadelyke geldverspillingen, u zelven in den grond te helpen; ik erken, daar schynt wat aan. Wy zyn het inderdaad, die de pragt en overdaad in uw land, voornaamelyk, hebben ingebragt, en ten toppe gevoerd; maar kan men ons dit wel tot een misdaad rekenen? Ja! zo 'er deugd is, moet dit ons gedrag dan niet veel eer deugdzaam geheeten worden? want hier door toonen wy het belang onzer *Natie* te behartigen, welke van de pragt en overdaad het meeste voordeel heeft, en door de verkwistingen van andere volken moet bestaan. Wat raakt het ons in wiens zak het geld is; als wy door deszelfs *rouleering* vrolyk leeven, en in de plaisierpartyen een goed gedeelte daar van naar onze *Natie* overrolt; zo zyn wy zelfs, als goede onderdaanen van den Koning, wel te vrede, dat rollen voort te zetten. Wat zou 'er anders tog van onze *Manufactuuren*, wynen, *Liqueurs*, enz. geworden? De Engelschen weigeren ze. De Duitschers behelpen zich; andere volken hebben ze niet noodig, of kunnen ze niet betaalen; en gy Hollanders zyt het dus, voornaamelyk, daar wy ze aan slyten moeten. Erken, ondertusschen, dat wy u wel beregten moeten, om uwe gunst zo geheel te hebben kunnen winnen. *'t is Fransch*, is immers onder u eene sterke recommandatie, om iets met greetigheid te doen ontfangen; in zo verre zelfs,

dat het geen gy lieden zelve beter, en beter koop weet te maaken, verworpen wordt, omdat het maar *Hollansch* is. Dat dit zo zy, weet elk; maar zouden wy dan zulk eene gunstige gelegenheid onder u verwaarloozen? Noem deze volgzugt uwer Landgenooten *Na aapery*, zo veel gy wilt; scheldt malkanderen voor *Aapen van de Franschen* uit, wy zullen u egter wel aan 't lyntje houden, en, uwes ondanks, doen volgen. Wy zyn het tog, in spyt uwer belgzugt, welken den toon stellen in uw land; wy leeren de Hollanders leeven, en men vergunt ons daarom den vryen toegang op de eerste *Assemblées*, by het *Toilet*, aan tafel, en allerwegen, daar men geen Hollander dult. Wat is 'er de rede van? Omdat gylieden niet weet te leeven! Heet gy het zeden bederven, Myn Heer! den menschen dit te leeren, of verbastert men uwe Natie, als men ze beschaaft? Hoe zullen uwe Juffers over haar hulzel en verderen opschik oordeelen, als wy haar niet vertellen, wat uitwerking dit op ons heeft; maar hoe kunnen zy zich eene merkelyke uitwerking belooven, of nieuwe harten veroveren, als zy steeds by haare oude modes blyven? Zie daar dan het voordeel, dat zy uit onzen omgang trekken. Wy leeren haar, hoe zich te kappen; wy weeten een geestigen draei aan haare halsversierselen en gewaad te geeven; wy veranderen, wy verschikken, wy vinden nieuwe modes uit, wy leiden die schoonen naar Fransche Schouwburgen en Opera's, en wy weeten Burger Dogters in bevallige *Parisiënnes* te hervormen. Is dit misdaadig? Is dit zeden bederven, Myn Heer! en is het onze zaak te moeten zorgen, hoe de levenswyze goed te maaken! of onze Natie eene schatting te onthouden, welke zy van alle de volken des werrelds schynt te mogen vorderen.

Hoe *impoliet* is uwe beschuldiging van een eeuwigduurend *gelol*, zo als gy 't noemt. Ik denk, dat gy hier onze *Chansons, Aria's* enz. mede bedoelt. Om dat BACCHUS en VENUS die Godheeden zyn, welke het menscbdom meest bemint, en wier lof wy gevolgelyk, met rede, meestal aan-

heffen, zo kwetsen wy uwe kuissche ooren, of verbannen de Hollandsche deftigheid! Verbant het de deftigheid, Myn Heer, als men de onderwerpen, daar men zich in een gezelschap mede bezig heeft gehouden, in een vrolyk lied herhaalt? wat denkt gy tog, dat wy op onze *Assemblées*, als 'er niet gespeeld wordt, verhandelen? Gy zyt van den ouden tyd, Myn Heer, en hebt nooit van een *tête-a-tête*, na de *Assemblée* hooren praaten; anders zoude ik u misschien verteld hebben, dat het daar voornaamelyk is dat onze *Airtjes* dienen moeten. Daar kunnen wy de meening van ons hart door betooverende woorden, door eene lugtige *Voys* en stem, door eene gepaste houding onzer lighaamen en geschikte gebaarden tevens voordraagen; dan geeven ons die liedjes eene aanleiding tot vryheeden, die uwe styve Hollandsche Jufferen anders misschien vreemd zouden vinden; dan gieten wy dus de wellust der ziele, ooren en oogen tevens in, en laaten alle deze springveeren te gelyk werken; het geheele gestel wordt 'er door veranderd, en wy verkrygen, door deze middelen, niet zelden eene gunst, die wy u en uws gelyken niet vertellen zullen. Het dagelyksch gelol, Myn Vriend, daar gy van praat, is eer eene aangenaame herrinnering van de genooten vreugde, daar wy ons zelven mede vermaaken, onze *Belles*, als zy 'er by zyn, mede bedanken, en dat wy onder malkanderen verstaan; het is eer een soort van *repititie*, dan de hoofdzaak zelve. Het helpt ons, in allen gevalle, op eene aangenaame wyze door den tyd, en belet ons, even als gy, Hollanders, in mymeringen te vallen.

Hier moet ik nog een woord van zeggen, en daar mede stap ik van uwe onbeleefde beschuldigingen af'. Dit leven, zegt gy, gaat zo van den éénen dag tot den anderen, zonder dat men eens tot zig zelven komt. 'Dit is 't juist, Myn Heer, 't welk wy zoeken te vermyden. Gy lieden verveelt u en kwynt, om dat gy *denkt*; wy daarentegen koppelen vermaaken aan vermaaken, om niet in ons zelven

te vallen; wy snyden alle nagedagtenis voorzigtig af, als waar door somtyds het zoet onzer geneugtens met de wrangste bitterheid van vrees of berouw vermengd zoude worden. Ons leven is kort en onzeker, en wy moeten 'er dus al van tragten te neemen, wat 'er, met mogelykheid, van te haalen is. Hier in verheug ik my, ondertusschen; dit stilt de zotte twyffelingen, welke dikwils, mynes ondanks, in my opwellen. Dit, eindelyk, overtuigt my, dat wy gelyk moeten hebben, om dat, in weêrwil van al het gemor van u en uws gelyken, onze zedekunde en levenswyze by veelen onder uwe fatzoenlykste lieden gestadig veld wint, als welke ons, boven hunne dorre Landsgenooten, met al hunne deugd en vroomheid beminnen. Waart gy niet te oud, en vreesde men niet zyn tyd met u te verkwisten, wie weet, hoe verre men het by u zelven brengen zoude, als men uwe verbetering eens met ernst ter harte nam. Doch vrees niet, men zal u in uwe oude Hollandsche eenvoudigheid laaten blyven; houdt gy slegts op eene Natie te beschimpen, welke uwen eerbied en erkentenis mag vorderen, en gebooren is, om de werreld te beschaaven'.

Zulk eene *Apologie*, myn waarde *Jan*, moet gy, als dit onderwerp eens weder op het tapyt mogt komen, en uwe *Eerbied* het u niet belet, die ontydige berispers eens voorleggen. Ik ben verzekerd, dat zy de Franschen wel haast met andere oogen aanschouwen, en ten minsten wel zien zullen, dat wy voor geene Hollandsche Druilooren behoeven te zwigten. Doch het zal 'er waarschynlyk zo ligt niet toe komen. Buiten uwen *Misanthropischen* Oom, is 'er, mogelyk, niemand in Holland, die zo buitensporig denkt. Men zoude eer in een ander uiterste vallen, zo 'er aan dien kant een uiterste was. Dit bleek my noch onlangs in een lofspraak, welke ik van Mevrouw *** en haare wyze van leeven hoorde geeven. ''t Is 'er alles opzyn Fransch, zeide men, kleeding, meubilen, *Etiquette* vertoonen eer eene *Parisienne*, dan *Amsterdamsche Dame*. 't Is waarlyk eene *agreable* vrouw ***. Haare *soupers* zyn *du premier gout*, haar

Toilet is *galant*, haar *Deshabillé* bekoorlyk! zy stoort zich geheel niet aan het *qu'en dira-t-on*; haar *levée* is nooit voor elf uuren; zy *coëffeert* zig tot drie, eet, gaat na de Fransche Schouwburg, de Opera, het Concert, of *Assemblée*; *diverteert* zich wel, onthaalt haare aanbidders in alle vryheid, en laat de werreld praaten. Ja 't is, op myn ziel! eene *charmante Dame*'.

Maar ik zie, myn waarde, dat ik weder in myn gewoon gebrek valle, als ik aan u schryve, dat is te zeggen, langwylig worde. *Adieu, Jantje*, wy zullen 'er aanstaande week eens nader over lagchen; want het bewust ongemakje moet u niet beletten van de Party te zyn, nog my van de gelegenheid berooven, om u te verzekeren, dat ik met eene oneindige verknogtheid ben, enz.

A.T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 54.
Den 9. January 1764.

[Dat ons Geluk veel van onze Natuurlyke Gesteldheid afhangt; eene vrye Vertaaling uit het Engelsch tot vervolg van No. 45.]

Myn Heer de D E N K E R !

IK heb uw Vertoog ‘over de maate van geluk, welke yder mensch onafhankelyk van goed of kwaad fortuin, en enkelyk naar zyne Natuurlyke *Constitutie* ten deele valt’, met vermaak geleezen. Ik kan niet zeggen, dat gy eenige wezenlyke aanmerkingen hebt overgeslaagen. Gy hebt in uwe Proeve gebragt, al wat de kortheid van 't bestek vergunde; maar dit is een onderwerp, Myn Heer, 't welk my voorkomt, dat, om overtuiging te maaken, in meer dan een Vertoog, en op meer dan eene wyze moet voorgedraagen worden. Onze vooroordeelen zyn zo ingeworteld; wy hebben ons geluk zo veele jaeren lang van rykdom of gezondheid, van grootheid of vermaaken doen afhangen, dat wy ons niet gemakkelyk van eene waarheid laaten overreeden, welke niet slegts onze oude vooroordeelen zo regtstreeks schokt; maar ons ook zelfs onze voorige dwaasheid en vrugtelooze

poogingen in 't aangezigt verwyt. Ik heb in een Engelsch werkje, 't welk ik gerustelyk durf verzekeren, dat noit in 't Nederduitsch vertaald zal worden, een stukje aangetroffen, dat my voorkwam tot een fraay *supplement* op uw Vertoog te kunnen strekken, en 't welk ik daarom op een zeer vryen trant vertaald heb, om 'er een plaats voor in uw werk te verzoeken. Gy schynt u genoegzaam alleen tot *origineele* stukken te willen bepaalen; dog de volgende aanmerkingen zullen geen inbreuk op uwe wetten maaken. Ik heb u reeds gezegd, Myn Heer, dat het ENGELSCH is; dit is immers veel gezegd, en kan niet nalaaten een gunstig vooroordeel by veelen uwer Lezeren te verwekken. 't Zy hoe 't wil, dus vangt myn Schryver aan.

Als ik my de geruste afzondering herinner, waar in ik myne eerste jeugd op 't Land heb doorgebragt zo kan ik my nauwelyks van droefheid en beklag weêrhouden, dat die gelukkige dagen zo ras verloopen zyn. In die eenzaamheid scheen de gansche Natuur in beweeging, om my vermaak te doen. Ik dagt om geen geluk; ik redeneerde 'er niet over, maar ik genoot het rykelyk. Ik verlustigde my met de gewoone Boerevreugd; verstand, beschaafdheid, opvoeding, niets hinderde my, en myne dagen verliepen in een uur, myne uuren snelden als oogenblikken voort, en altoos was de tyd voorby, eer ik om tyd had kunnen denken. Gelukkig! konde zulk eene bekoorlyke begoocheling altoos duuren; maar neen: de jaaren en kundigheeden verbieden het; en myne tegenwoordige uitspanningen mogen fyner en fraaijer wezen, maar zy geeven my gewisselyk op verre na 't zelfde genoegen niet. Het vermaak van den Schouwburg is edeler; maar ik verlustig 'er my so veel niet, als

voormaals in een Kinderspel; het fraaiste Bal, het keurigste *Concert* verrukt my minder, dan voorheen eene Boeren-kermis-vreugd.

Men heeft meermaalen aangemerkt, dat het vermaak, 't welk wy genieten in ons zelven, én niet in de voorwerpen is, welke ons ter verlustiging worden aangebooden. By aldien de ziel gelukkig gesteld is, zo beschouwt men alle voorwerpen met genoegen, en weet men van de geringste beuzelingen *divertissementen* en plaisierpartyen te maaken; men lacht juist om die zelfde dingen, daar zig anderen over kwellen; het verdriet belaagt ons vrugteloos van alle kanten, terwyl het geen toegang tot ons hart kan vinden; zyn wy, daarentegen, niet wel gesteld van geest, niets vertoont zig aan ons in zyne natuurlyke gedaante; alles is zwart en akelig, stille vreugde treft ons niet, en luidrugtige vermaaken verveelen. Dit, zeg ik, heeft men meermaalen aangemerkt, maar noit betragt, of ter vermeerdering van zyn geluk gebruikt. Wy vergeeten die aanmerkingen, als wy ze meest van nooden hadden.

Ik herinner my eens een Misdaadiger in Vlaanderen gezien te hebben, welke voor altoos tot de kruywagen gedoemd was. Hy was verminkt, mismaakt en in ketenen gekluisterd, verpligt om van den opgang der zonne tot aan haaren ondergang te slaaven; en zodanig vas zyn noodlot en vooruitzigt voor zyn geheele leven. En, egter, met alle deze omstandigheeden van blykbaare elenden, was hy misschien de gelukkigste man van 't gansche guarnisoen; hy was altoos vrolyk, hy zong, en hy zoude ongetwyffeld gedanst hebben, hadt de verminkte staat zyner ledemaaten dit niet belet. Komt herwaards, Wysgeeren! gy die u, wegens uwe fraaije lessen, zo veel laat voorstaan! Komt her-

waards, aanschouwt dezen Philosooph, en erkent, dat eene gelukkige geaardheid alle uwe weitsche voorschriften verre te boven gaar. Hy heeft geene geleerdheid; alle zyne redeneering loopt binnen den kring van eenige weinige denkbeelden; maar de gunstige Natuur schynt die denkbeelden voor hem uitgekoozen te hebben, om hem altoos tot zyn geluk te doen redekavelen, en, in weerwil van alle uiterlyke toevallen, vrolyk te doen leeven. Alles, waar hy zyne oogen op vestigt, vertoont zig behaagelyk; alles dat hem omringt, verschaft hem gelegenheid en onderwerp voor aangenaame bespiegelingen; alles wordt goed, als 't hem slegts ten deele valt. Sommigen zullen hem misschien ongevoelig, dwaas, veragtelyk noemen; 't zy zo! zyne gebreken zyn ten minsten van dien aart, dat de meeste Philosophen zyn geluk benyden, en wy allen wenschen zouden, om dit veragtelyk karakter te kunnen overneemen, en in alle wederwaardigheeden vrolyk te leeven.

De zulken, welke even als hy, zig zelven in dat oogpunt weeten te plaatsen, waar in zig alle de dingen dezer aarde in een behaagelyk ligt vertoonen, zullen, in alle voorvallen, iets weeten op te merken het welk hunne gedagten, van het kwaade, dat 'er in is, aftrekken, het welk hen vertroosten, ja 't welk hen, in hunne rampen zelve, dikwils doen lagchen zal. De naarste voorvallen, die hen zelven of anderen overkoomen, zyn altoos met eenige omstandigheeden verbonden, welke hier toe aanleiding geeven kunnen; en de gewigtigste bedryven, welke op deze werreld geschieden, zyn inderdaad niet anders dan Theater-rollen, die nu gespeeld worden, gelyk zy duizendmaal te voren zyn gespeeld, welke, derhalven, zo zy den geest dier Aanschouweren niet opbeuren en

vervrolyken kunnen, hun ten minsten ook van geen genoegzaam belang zullen voorkoomen, om hen neêr te slaan en te bedroeven. Zy gevoelen even weinig smart in hunne rampen, of die van anderen, als een Aanspreeker, schoon in 't zwart gedoscht, droefheid heeft, terwyl hy een lyk ten grave geleidt.

Van alle menschen, daar ik ooit van geleezen heb, bezat de beroemde *Kardinaal* DE RETZ deze gelukkige gesteldheid van geest in den hoogsten trap. Gelyk hy een galant man was, en alles veragtte, wat de minste vertooning van eene stuursche wysgeerte hadt, zo was hy allerwegen, daar vermaak te koop was, de eerste om 'er op te bieden. Een algemeen liefhebber van de geheele fraaye kunne zynde, zo wierdt hy, als hy eene meesteres te wreed vondt, in plaats van lang daar by te kwynen, maar straks verliefd op eene andere, daar hy een gunstiger onthaal van verwagtte; als deze ook zyne hoop te loor stelde, en zyn aanzoek verworp, dagt hy nimmer om 'er zig over te kwellen, om 'er spyt van te hebben, veel min in eenzaame woestyne om te zwerven, of zelfs zyne vrolyke gezelschappen éénen dag daar voor te missen. Hy overreedde zig zelven, en anderen, dat hy nooit regt verliefd van die Dame was geweest, dat hy slechts een tydkorting gezogt, en gevonden hadt, en daar mede was alles wel. Als de fortuin hem haare grimmigste blikken toewierp, als hy ten laasten in de magt raakte van zyn doodelyksten vyand den *Kardinaal Mazaryn*, en in 't Kasteel van *Valenciennes* in eene nauwe gevangenis wierdt opgeslooten, zo poogde hy, in alle die wederwaardigheeden, zig zelven niet op te beuren door wysgeerte, of afgetrokken redeneeringen. Hy verstondt het een en ander even weinig,

als hy 't, wegens zyn gelukkig gestel, van nooden hadt. Hy lachte om zig zelven en zynen vervolger, en scheen wonder in zyn schik met zyn nieuwen staat. Het zy hy dit waarlyk was, of slegts vertoonde, hy hadt ten minsten het vermogen, om, in dit verblyf van jammer, schoon van zyne vrienden afgescheiden, schoon beroofd van zyne gewoone bezigheeden en vermaaken, schoon ontbloot zelfs van veele gerieflykheeden des levens, en onophoudelyk gekweld door de onbeschofdheeden van vuilikken, die men, als wagters, by hem gesteld hadt; schoon gedrukt, zeg ik, door zo veele ongeneugtens tevens, zyn goed humeur, egter, in 't midden van alle die verdrietelyk heeden, te houden, te lagchen om de weinige spyt, die zy in staat waren hem aan te doen; zyne vyanden in hun aanzigt te bespotten, en de jokkerny zelfs zo verre door te zetten, van het leeven zyns Cipiers te beschryven.

Alles wat de Wysgeerte kan te weege brengen, is ons stil en gelaaten in den tegenspoed te maaken; zy beneemt 'er ons het gevoel niet van; zy maakt ons zelfs menigwerven knorrig en gemelyk onder het philosopheeren. Die volkomen rustigheid, die eenpaarig vrolyke gesteldheid van geest, die vergenoeging en blydschap, terwyl de geheele werreld ons beklaagt, is alleen voor den zulken bespaart, welken de Natuur met zulk een gelukkig gestel begunstigd heeft. Dit was het geval van den gemelden Kardinaal, welke, door deze weldaad der gunstige Natuur, in staat was te lagchen, als honderd anderen rondom hem getreurd zouden hebben. Het kan weinig verschillen, of ons goed humeur door anderen als onverschilligheid, als eene veragtelyke ongevoeligheid, of zelfs als domheid wordt aangemerkt. Het is geluk, dat wy zoe-

ken: hier komt het eeniglyk op aan; en als wy gelukkig zyn voor ons zelven, behoeven wy het niet voor anderen te wezen. Niemand, dan een dwaas, zal anderen vraagen, of hy inwendig genoegen smaakt, of smaaken mag, noch de maat van zyn geluk naar het wangunstig oordeel van zwartgalligen of bedrukte zielen regelen. De werreld denke, wat zy wil, zyn geluk zelve te voelen en te genieten is alles wat men wenschen kan.

DIRK GOEDLUIM was één van de gelukkigste jonge knaapen, die ik ooit gekend heb. Hy behoorde tot die vrolyke en goedaartige borsten, welken men zegt, niemand, dan zig zelven, te willen benadeelen. Als *Dirk* eenige schade leedt, of hem eenig toeval overkwam, noemde hy dit *de werreld leeren kennen*, en getroostte zig aanstonds met die vordering. Reedt hem een kruijer onder den voet, of wierdt hem zyn horlogie door een Beurzesnyder geligt, hy vermaakte zyne vrienden met hun de onbeschoftheid van den eersten, de gauwdiefstreeken van den anderen op eene drollige wyze te vertellen. Dit was al de wraak, welke hy 'er van nam; al de tyd, dien hy 'er aan dagt. Gelyk die zelfde onverschilligheid zig ondertusschen tot zyn geheel karakter, en dus ook tot geldwinnen uitstrekte, zo hadt dit zyn ryken, maar gierigen Vader op zulk eene verregaande wyze tegen hem verbitterd, dat hy, in weerwil van alles, wat zyne vrienden voor hem spreeken mogten, besloot, hem te onterven. Hy lag op zyn uiterste, en het geheele gezin stondt voor zyn bed. Hy deedt alle drie zyne zoons naderen. ‘Ik heb, sprak hy, myne twee jongste zoonen, *Andreas* en *Simon*, tot myne erfgenaamen gesteld, en hoop, dat zy zuinig leeven zullen’. Beiden antwoordden zy met een droevigen toon, in zulke gelegenheeden gebruike-

lyk: *De Hemel herstelle u, Vader, en verleene u leeven en gezondheid, om uw goed zelf nog lang te genieten*. ‘Maar wat u, *Dirk*, aangaat’, vervolgde hy, zig tot hem keerende, ‘gy hebt nooit wel opgepast; en u ryk te willen maaken, zou geld verspillen wezen. Ik heb u daarom slegts de *Legitime Portie* besprooken; zo ligt myn Testament. Die word zo beschreeven’. *Ach, Vader*, hervatte *Dirk*, zonder de geringste aandoening; *de Hemel herstelle u, en verleene u leven en gezondheid, om de Legitime Portie lang zelf te genieten*. Dit was al het verdriet, dat deze losse zorgelooze knaap wegens het verlies van zyn fortuin gevoelde. Gelukkig dat de tederheid van een Oom het gebrek van genegenheid in den Vader verholpen, en hem met zyn goed humeur tamelyk ryk gemaakt heeft.

Met één woord, ik betwist de Wysgeerte geenzins haar vermogen, om onze ongeneugtens een weinig te verzagten; maar een Schryver, welke het Publyk, dat hem veroordeelt, kan uitlagchen; een Generaal, die zyne schikkingen en voorneemens rustig agtervolgd, schoon die van 't geheele Leger worden afgekeurd, en een jonge Juffrouw, welke vrolyk blyft, schoon in haar eer benadeeld, moeten door iets meer dan Wysgeerte, moeten door de Natuur ondersteund worden. En zy, welke deze te baat hebben, zyn 'er ongetwyffeld altoos best aan. Het is gewislyk beter zyne gedagten van rampen af te trekken, dan die rampen in zyne gedagten te bestryden. In het laatst geval mogen we onze smart voor anderen verbergen, maar in het eerste vergeeten wy zelven, dat wy ongelukkig zyn. Wy mogen onze kwellingen overwinnen, maar het is zeker, dat wy verscheiden wonden in dien stryd bekomen zullen; en de veiligste wyze om 'er ongeschonden af te raaken, is te vlieden.

De Denker.
N° 55.
Den 16. January 1764.

[Bedenkingen over het gebruik der Psalmen van David in openbaare Godsdienst-oefseningen; en het invoeren eener Nieuwe Beryming van dezelven.]

DE aanmerkingen van den Schryver des volgenden Briefs zyn my voorgekomen der oplettendheid myner Leezeren niet onwaardig te zyn. Een onderzoek van het geene men by de verkiezing eener nieuwe Psalmberyming voornaamlyk in het oog dient te houden, kan in deezen tyd niet ten eenenmaale onnuttig geagt worden. En daar de *Hollandsche Spectator* en *Philanthrope* geen zwaarigheid gemaakt hebben het een en ander, tot dit onderwerp betrekkelyk, in hunne schriften aan te merken; vertrouwe ik ook dat het uitgeeven van deezen Brief my niet kwalyk geduid kan worden.

Myn heer!

IN hoop van eene gunstige verschooning der Taal- en Spelfouten, die UWE., indien gy deeze in uw nuttig Blaadje moogt plaatsen, wel zal willen verbeteren, onderneem ik, by deezen, myne invallen aan U op te geeven, omtrent een onderwerp, dat thans zeer veel gerugts maakt, en

al zedert eenen geruimen tyd gemaakt heeft; naamelyk, het invoeren eener nieuwe Psalmberyming, tot gebruik in de oefening van den openbaaren Godsdienst.

Vooraf diene ik te zeggen, dat ik niet gewoon ben, of aan de uiterlyke klanken zonder reden te blyven hangen, of den gemeenen vloed van een heerschend en standvastig aangenoomen gevoelen te volgen, zonder zelve 'er over te denken, en te beproeven, of, naar myn gering oordeel, de zaak, welke daar by vastgesteld wordt, waar, dan valsch, nuttig en noodzaakelyk, dan wel onverschillig zy.

Met opzigt tot het voorverhaalde onderwerp, heb ik als eene onloochenbaare noodzaakelykheid tot, en eene onontbeerlyke eigenschap van op nieuws aan te neemen Psalmen, in plaats van die van *Datheen*, die men, 't zy te regt of met onregt, verwerpen zoude, hooren opgeeven, dat uit de tegenwoordig in de waereld zynde Berymingen die vooral moest gekoozen worden, welke het minst van den Text verschilde, en de eigene woorden daar van meest behieldt, zonder dat die geenen in aanmerkinge moesten komen, die, om de laagkruipende Rymtrant, welke daar uit noodzaakelyk gebooren wordt, te myden, eenigzints van de woorden afweeken, als bevattende dezelven dan uitleggingen, die men vooral daar in behoorde te schuwen.

Deeze regel is my niet als zo volstrekt noodzaakekelyk, noch ook de redenen daar van als zo ontwyfelbaar waar voorgekoomen; en wel om de tegenredenen, die ik de vryheid neem aan UWE. by deezen te kennen te geeven: want is het eene noodzaakelyk vereischte, dat men de eigen woorden der Psalmen behoud, dan was het best, gelyk 'er reeds zodanige uitgaave is, de Prosa-Psalmen onder de Zangnooten te stellen, en by den openbaaren Godsdienst op te zingen; wyders zoude men, zo dit vereischte noodzaakelyk 'er zyn moest, reeds over veele jaaren gedwaald hebben, met de Psalmen van *Datheen* in de Kerk aan te neemen, die toen zeeker zo onverstaan baar niet waren, als ze nu zyn; want wie gebruikt van alle Psalm-berymers toch meer vryheids om van den text aftegaan, dan *Datheen* gedaan heeft?

Doch men zegt misschien hier tegen, dat men 'er op uit is om verscheiden redenen om eene Beryming en geen Prosa te hebben, daar de eigentlyke woorden meest behouden zyn, en waarin het gebrekkige van *Dathenus* geen plaats heeft. Maar laat ons ook eens de reden van deeze gewaande noodzaakelykheid, om de eigen woorden van den Hebreuschen Dichter altyd te volgen, en het volstrekt nut daar van, in het oogmerk van het Godsdienstig Psalmzingen, naspeuren. Die Psalmgezangen geschieden, immers behoorden,

myns bedunkens, te geschieden met dat oogmerk, om in den aanvang en by het einde van den Godsdienst, of ook wel in andere gemeenzaame Godsdienstige oefeningen of gedagten, tot lof en dank voor des Almagtigen Scheppers en Onderhouders goedheid, tot afbidding van alle rampen, en afsmeeking van alle zeegeningen, opgezongen te worden, ter stichting van zich zelven en zynen evenmensch. Het welk gesteld zynde, zo vloeit daar uit natuurlyk deeze vraage, of dat oogmerk buiten het gebruik van de eigen woorden der Psalmen van David niet te bereiken zy? ik meene van ja; ten zy men staande wilde houden, dat geen gebed, dan het welk uit hoogdraavende Prophetise spreekwyzen, en dikwyls voor ons onverstaanbaare Oostersche uitdrukkingen, (zeer tegenstrydig volgens myne gedagten met 't oogmerk van het Gebed) te samen gesteld is, Gode aangenaam en welbehaaglyk zyn kan. Ja, ik durve zelfs zeggen, dat de eigen woorden der Psalmen te bewaaren, zeer nadeelig is tot het bereyken van dat voornaam, ja eenig oogmerk, niet alleen om de onverstaanbaarheid van eenige uitdrukkingen, die aan de taal en Dichtkunde, waar in de Psalmen Davids geschreeven zyn, eigen waren; maar ook inzonderheid, om den inhoud van sommige dier Dichtstukken, welke, zo zy niet van eene vloekende in eene vloekbedreigende taal op de zonden veranderd worden, gansch onbetaamelyke en wraakzug-

tige gevoelens den vreedzaamen Christen zouden doen uitten, en dus onmogelyk toe lof en eer van den Leermeester der Zagtmoedigheid opgezongen zouden kunnen worden.

Indien wy nu nog verder de reden, waarom wy de Psalmen Davids tot onze lofzangen gebruiken, zouden nagaan, vreeze ik, dat die even min gegrond, dan die voor het vorige is, zoude zyn; zo 'er waarlyk eenige andere reden voor te vinden is, dan dat ze in den Bybel staan. En zo deeze de reden is, waarom toch heeft men het Gebed van Hiskia in zyne ziekte, 't geen in veele gevallen te passe zoude kunnen komen, 'er dan ook niet by gedigt, zo als ook veele andere stukken uit de gewyde Bladeren meer?

Ik vertrouwe niet, dat men voor reden zal willen geeven, dat die Liederen in den ouden Tempeldienst in gebruik waren; want dit zoude met een de reden gegeeven zyn, waarom men zich van dezelven by ons niet behoorde te bedienen, als bevattende veele dingen, die betrekking tot deeze door des Messias komst verouderde dingen hebben, en dienvolgens den Christenen niet gevoeglyk in hunne Godsdienstige oeffeningen in den mond gegeeven kunnen worden.

Maar, naardien dit gebruik al van zo lange tyden herwaarts in zwang heeft gegaan, zo zoude hetzelve met geene mogelyke goeden uitkomst te be-

stryden zyn. En dewyl men dan de Psalmen moet zingen, wel aan! men neeme den inhoud daar van tot onderwerp van onze geestelyke gezangen; men breide die in Dicht-maat uit naar den aard van dien Godsdienst, dien wy belyden, en men laate 'er uit al wat of duisterheid in het verstaan van het oogmerk geeft, of dat tot het einde, waar toe de Psalmen in onze Godsdienst-oeffeningen geschikt zyn, niet dienstig en onnut is. Zulke geestelyke gezangen, houde ik my verzekert, dat door braave en Godvrugtige en te gelyk eenvoudige Christenen, (voor welken, volgens sommiger zeggen, men van de hoogdraven der Poëzy afgaan en liever de laagkruipende moet kiezen) met merkelyk meer nut, dan de slaafsche navolgingen van Davids Psalmen, gezongen zouden worden.

De eigen woorden van de Psalmen te moeten behouden, is dan eeven min noodig, als schadelyk zouden zyn de omschryvingen van sommige zaaken, welken in dezelven voorkomen, ten einde zich beter naar de regels der Dichtkunde te kunnen schikken, of ook de uitbreidingen om aan de bepaaling der vaarsen en zangnooten te voldoen, waar van zich sommigen bediend hebben. Deeze toch, zegt men, zyn als zo veele uitleggingen, gemaakt door luiden des niet regt kundig, en geeven het gemeen, het welk veelal aan de berymde Psalmen groot gezag toeschryft, dikwils, in geval 'er misgetast is, verkeerde, ja somtyds wel kettersche denkbeel-

den van den eigentlyken zin. Doch ik vraage, is men het in het geheel over den eigentlyken zin der Psalmen nog wel eens? Kan men, daarenboven, alvorens de beryming in de Kerk in te voeren, niet naauwkeurig nazien, of 'er iets in is, 't geen tegen de hoofdstukken der leere of de goede zeden stryd, en indien 'er zo iets in gevonden wordt, het 'er uitwerpen en verbeteren? Verstaat ook het gemeen den regten zin der onberymde Psalmen in 't geheel wel? En, eindelyk, het was eens, dat 'er eene verkeerde zin was aangehegt, wat nadeel zoude dit by 't algemeene gros der menschen nog doen? Ik weet ten minsten niet ooit gehoord te hebben van de nadeelige gevolgen, die het verkeerd, ja godloos denkbeeld, 't welk uit *Datheens* beryming van God, als van een Held, door den wyn verhit, gehaald kon worden, onder 't gemeen gehad heeft.

Ik meene daarom, dat, indien men het waare oogmerk, 't welk ik denke opgegeeven te hebben, in het uitkiezen eener beryming maar in het oog wil houden, men zich aan die algemeene hier bestreeden vooroordeelen niet stooren moet, en integendeel alleen maar moet onderzoeken, door wien van allen, *Halma, Ghyzen, Six, Westerbaan, Voet*, 't Genootschap onder de Zinspreuk *Laus Deo Salus populo* (indien hunne beryming ge-

reformeerd genoeg is om mede onder de te kiezene gesteld te kunnen worden) of door wien van de andere Berymers dit voornaamste wit het netst beschooten wordt.

Ik blyve in verwagting van UWEds. by my geagt gevoelen hier over,

Myn Heer,

UWE. toegeneegen Leezer.

Leiden den
11 *Nov.* 1763.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *P.G.v. Balen*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N° 56.
Den 23. January 1764.

[Brief aan den Denker over de Veelwyvery. Andere Brief van Eusebius Basanistes over het Onderwys van Kinderen in de Beginzelen van den Godsdienst.]

DE twee volgende Brieven zyn my voor eenigen tyd toegezonden. De gedagten van den Schryver des tweeden hebben my inzonderheid behaagt; en mogelyk zal ik in 't vervolg gelegenheid vinden, om myne Leezeren nader over het onderwerp van dien Brief te onderhouden.

Myn Heer D E N K E R,

EEnigen tyd geleden, heb ik in uw 35ste Vertoog met veel genoegen gezien, dat gy daar in den stelregel, dat de Veelwyvery niet tegen het Recht der Nature strydt, hebt tegengegaan. Een stelregel,

dien de Jongelingen op de Hooge Schoolen niet alleen gewoon zyn gaarne te verdedigen, maar welke ook, het geen my meer verwondert, door zommigen van de geleerdste mannen, die over 't natuurlyk Recht geschreeven hebben, is staande gehouden.

Hoewel uwe bewyzen van het evenredige getal van mannen en vrouwen, waar uit duidelyk de wil van den Schepper op te maken is, dat voor een man maar eene vrouw geschikt is, en dat de veelwyvery niets toebrengt tot de vrugtbaarheid, myns oordeels voldoende en de besten zyn: het eerste om uw gevoelen op te vestigen, en het laatste om de voornaamste reden, die de voorstanders der veelwyvery bybrengen, omverre te werpen; zo heb ik egter eens ondernomen, om de veelwyvery uit een ander grondbeginzel tegen te gaan, en u myne aanmerkingen omtrent dit stuk toe te zenden.

Dit grondbeginzel bestaat hier in, dat de mannen van nature geen voorregt hebben boven de vrouwen; dat de vrouwen niet van de mannen afhangelyk, noch aan hun gezag onderworpen zyn. Veelen zullen my, misschien, dit niet willen toestaan; maar wanneer het een zekere waarheid is, dat de eene man van nature geen meer recht heeft dan de andere, en dat zy alle gelyk zyn, (het welk ik onderstel dat onbetwistbaar is,) zo zie ik ook geen reden, waarom dat niet even zo tusschen de mannen en de vrouwen behoort plaats te hebben. Zyn zy niet beiden schepzels van de zelfde natuur, beiden met een redelyke ziel, en de zelfde zielsvermogens begaaft, en alleenlyk in eenige deelen van 't lichaam van elkanderen onderscheiden? Dit onderscheid is noodzakelyk tot de voortteeling van 't menschelyk geslagt; maar zo min als dat in staat is, om de vrouwen eenig voorregt boven de mans te geven, zo min kunnen van de andere kant de mannen

daarom eenig voorregt boven de vrouwen genieten. Men kan egter nog zeggen, dat de mannen daar in van de vrouwen onderscheiden zyn, dat zy doorgaans meer lichaamskragten hebben; zommigen willen ook beweeren, dat zy van nature meer verstand hebben, hoewel dit laatste my nog twyfelagtig voorkomt. Maar dit al eens zo genomen zynde, zo kan ik niet bemerken, wat voor recht het een en het ander hun kan geven, om zig de vrouwen afhangelyk te maken. De mannen zyn niet alle even sterk, niet alle met even veel verstand begaaft; men zal egter niet zeggen, dat daarom een, die minder sterk is, of minder verstand heeft, aan een ander, die hem daar in overtreft, zoude moeten onderworpen zyn.

Wanneer nu twee partyen van gelyke waardigheid zamen een verbinten is aangaan, zo is 'er niets natuurlyker, als dat de wederzydsche verpligtingen, die zy malkander opleggen, ook gelyk zyn, en dat de eene niet meer bevoorregt word als de ander. Dus wanneer een vrouw zig by het huwelyk verpligt, om hare liefde alleen tot haren man te bepalen, is 'er ook niets natuurlyker, dan dat de man de zyne ook onverdeeld aan haar toedrage. Immers zal niemand ontkennen, dat het een groot voorregt voor de mannen moet wezen, en den toestand der vrouwen zeer ongelyk met dien der mannen maken, wanneer een vrouw voor altoos verpligt is om zig met een man te vergenoegen, en hem getrouw te zyn, en de man, wanneer het hem lust, zyne liefde haar voor het geheel of ten deele mag onttrekken, door dezelve op meer voorwerpen werkzaam te doen zyn.

Dit voorregt dan de mannen van natuure niet toekomende, kunnen zy dat niet verkrygen, als door overeenkomst met de vrouwen. Op zulk een overeenkomst, denk ik, steunt het gezag, dat in 't hu-

welyk de man over de vrouw heeft. Dog ik vertrouw, dat men niet zal kunnen zeggen, dat de vrouwen ooit vrywillig een overeenkomst gemaakt, nog hare toestemming gegeven hebben, dat het een man vry zoude staan om zig meer vrouwen te nemen. Wanneer zy maar een nuttig vooruitzigt hebben, kunnen zy ligt bemerken, dat zulke voorwaarden geschikt zyn, om haar veel verdriet en moeilykheden te veroorzaken.

De mannen hebben de veelwyvery, derhalven, alleen ingevoert door geweld, en na dat zy de vrouwen eerst in slaverny hadden gebragt, en hebben daar mede de grootste inbreuk gedaan op het Natuurlyke Recht, welk hunnen toestand gelyk makende met die der vrouwen, hun niet toeliet dezelven tegen haar wil zulk een ongelyk aantedoen.

Gy hebt door de ondervinding aangetoont, myn Heer, dat de veelwyvery niets toebrengt tot de vrugtbaarheid; dus kan men dezelve om die reden niet verdedigen; maar my dunkt, daarenboven, wanneer men al eens onderstelde, dat daardoor het menschelyke geslagt natuurlyker wyze meer zoude vermeerderen, dat zulks daarom nog geen bewys zoude wezen van de geoorlooftheid der veelwyvery. Waar uit zal men bewyzen, dat het met het oogmerk en de wil van den Schepper overeenkomt, dat het menschelyk geslagt zo zeer vermenigvuldigt word? wanneer men Gods wil daaromtrent nergens uit kan opmaken, mogen de menschen ook geen middelen, die ongeoorlooft schynen, in 't werk stellen, om iets te wege te brengen, het welk na hunne gedagten voordeelig voor hun zoude kunnen zyn.

Myn oogmerk niet zynde om alles, wat voor en tegen de veelwyvery geschreven is, te herhalen, zal ik alleenlyk nog deze aanmerking maken, dat het my

vreemd voorkomt, dat de *Groot*, in zyn heerlyk werk over *het Regt des Oorlogs en der Vrede*, na dat hy beweert had, dat de veelwyvery niet tegen het Natuurlyk Regt streed, egter voort daar op laat volgen, dat de Rede zelve ons leert, dat het evenwel beter en betamelyker is, zig met eene vrouw te vergenoegen. *Pufendorf* gaat omtrent op dezelve wyze te werk, wanneer hy eerst gezegt had, dat hy dat geschil niet wil beslissen, maar alleenlyk het geen 'er voor en tegen gezegt word, bybrengen. My dunkt het is tegenstrydig te zeggen, dat het Natuurlyk Recht ons iets toestaat, het geen de Rede ons leert, dat veel betamelyker is te laten. Want wat is het Recht der Nature anders, als die wetenschap, welke door middel van de gezonde rede ons leert de regels, die wy hebben te volgen in alle onze handelingen, om die overeenkomstig met den wille van onzen Schepper, en het einde, waartoe hy ons geschapen heeft, uittevoeren?

Voor het overige aan u overlatende, om met dezen Brief naar uw welgevallen te handelen, blyve ik met veel agting, enz.

Den 15 *Nov.* 1763.

Den Heere D E N K E R .

Myn Heer!

ONlangs by een goed Vriend des avonds een pypje rokende, alwaar een Zoontje was van 7 of 8 jaaren, wierd 'er gezegt, dat de Cathechiseermeester gekomen was; ik vroeg aan de Moeder, of dat kind in zo vroeg eene jeugd reets een Catechiseermeester no-

dig had; ja, myn Heer, gaf ze ten antwoord; oordeelt gy het nog geen tyd te zyn, om in de gronden van den Godsdienst onderwezen te worden? Ik vond goed te zwygen, maar myne gedagten hier over aan U mede te deelen, en daar door de Uwen, ter onderrechting van 't Gemeen, uit te lokken.

Alle verstandige luiden klagen, dat het vooroordeel zo algemeen onder de menschen heerscht, voornamelyk in Religie-Zaaken. Maar! hoe kan 't anders zyn daar men begint met de Jeugd in dat vooroordeel op te brengen? Want de zaak regt ingezien zynde, wat doet een Catechiseermeester, van wat gezintheid die ook zyn moge, anders, dan zyne Leerlingen te onderwyzen in het Systema van die Kerk, waar toe de Onderwyzer behoort? dat te leeren verdedigen, dat van anderen te bestryden, is eigenlyk de hoofdzaak; de Zedeleer, of de betrachting der plichten, de ziel van den Godsdienst, komt maar als van ter zyde, en in een tweede aspect. Dit zo zynde, gelyk het is, zo als een naauwkeurig onderzoeker altoos bevinden zal, kan 'er dan wel iets eigenaartiger uitgevonden worden, om het vooroordeel eeuwigdurend te maken? Is 't wel mogelyk, dat ymand dien in zyne vroege jeugd zekere gevoelens ingeboesemt zyn, tot het lezen der H. Schriften toetreden kan met een vry oordeel? en kan hy dat *niet* doen, hoe zal hy den regten zin van 't geen by leestbevatten? Voorwaar de sentimenten, die men hem ingeboesemt heeft, zal hy meenen overal te vinden, en dikwils zo klaar en duidelyk in zyne verbeelding, dat hy moeite hebbe te begrypen, hoe daar over een ander oordeel kan gevelt worden.

Men zegge niet, dat dit kwaad een noodzakelyk gevolg der onderwyzing is, om dat alle onderwyzers hunne eigene begrippen inboesemen; dat gaat zo vast niet; want, schoon 't zo al zyn moge volgens het gewone hedendaagsche gebruik, zo zoude het zo niet zyn, als men betere wegen insloeg. Deze betere wegen aan te wyzen, Myn Heer, zyn een verstandig Denker, so overwaardig, dat ik niet twyffele, of Gy zult uwe talenten wel willen besteden, om het Gemeen, in zo hoogwigtig eene zaak, en die zo deer-

lyk verwaarloost word, met uwen goeden raad te dienen.

Dat het mogelyk zy betere wegen in te slaan, om Kinderen Godsdienstig niet alleen, maar in goede kundigheid van den Godsdienst op te brengen, kan blyken uit het voorbeeld, dat ik daar van geven zal, een voorbeeld dat ik gezien en bygewoont heb; dat ik derhalven als waarheid, en niet als eene verciering opgeeve.

Ik ben zeer familiaar in een Huisgezin, waar vader en moeder beide dit gebrek in de opvoeding begrepen, en eensgezind waren, om dat vooroordeel, *zo veel mogelyk*, voor te komen, of ten minsten de kracht daarvan te verhoeden. Zo haast de Kinderen tot eenig begrip bekwaam waren, boezemde men hun een diep ontzag in voor 't Goddelyk Opperwezen: men noemde God nooit, of liet niet toe dat zulks door de dienstboden gedaan wierd, als by zekere gelegenheden, en dan altoos met een blykbare eerbied. Zo haast ze eenig bezef kregen van 't geen ze deeden, niet eer, leerde men hun bidden, kort en eenvoudig; maar hier op was 't inzonderheid dat de ouders naauwkeurig acht namen, of ze de behoorlyke eerbied, waar in zy zelven voorgingen, wel bewaarden, te gelyk zorg dragende, dat ze door geen geraas, of eenige andere omstandigheden, dan gestoort wierden. Groter wordende, preekte men hen de broederlyke liefde, en de liefde des naasten in: men maalde de ondeugden, die in de kinderen 't eerst beginnen uit te blinken, als jalousie, nyd &c. op 't smadelykste af, om eene af keer daarvoor in hen te wege te brengen. Dus maakte men hen Menschen; Menschen zynde, wilde men hen ook Christenen maken. Ten dien einde deed men hun eene beschryving van God en zyne Volmaaktheden, gaande nooit verder, dan hun verstand en oordeel strekte; men deed hen een begrip krygen van onzen Zaligmaker Jezus Christus, en toen liet men hen in 't Nieuwe Testament leezen; de Bergpredikatie van onzen Heere was 't begin: eenige weinige Versen, welker getal bepaalt wierdt, geleezen zynde, moesten ze die overdenken, en hun begrip daar van aan vader of moeder verklaaren; ver-

stonden zy die niet, dan wierden hun dezelve door hunne ouderen op de eenvoudigste wyze uitgelegt, of konden die dat niet zonder groote omschryving of veel woorden doen, dan genoegden zy zich hunne kinderen te onderrechten, dat hun begrip nog niet ver genoeg gevorderd was, en zy zulks beter verstaan zouden, als hun verstand ryper zou geworden zyn; dan wierden die plaatsen overgeslagen, en men ging op die wyze al verder en verder voort. Toen deze kinderen den ouderdom van 13, 15, 17 jaaren bereikt hadden, waren het de geschiktste, zedigste en beminnelykste, die men zich verbeelden kan, en verstrekten tot een voorbeeld aan de Jeugd der beide Sexen. Zy gehoorzaamden hunne ouderen uit enkele liefde; zy wisten niet, wat het ware, dezelve te vrezen; zy eerden God uit een zuiver hart, en waren inderdaad en allesints Godsdienstig zonder moeite. 't Is waar, zy waren onkundig in de verschilstukken, die de Christenen onderling zo onchristelyk verdeelen; maar in vergelding daar van lazen zy den Bybel met klare oogen en een gezond verstand.

Zie daar, Myn Heer, een voorbeeld, 't geen ik wenschte, dat zo zeldzaam niet ware! Ik blyve

Myn Heer,

Uw opmerkende Leezer

Eusebius Basanistes.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 57.
Den 30. January 1764.

[Over den Opschik van de Vrouwen. Zekere Nieuwmodische Mutzen beschreeven; en Aanmerkingen van den Denker daar over.]

Munditiis capimur: *non sint sine lege capilli:*
Admotae formam dantque negantque manus.
Nec genus ornatus unum: quod quamque decebit,
Eligat: & speculum consulat ante suum.

OVID.

ONder de verscheiden onderwerpen, die ik, sedert het begin der uitgaave van deeze Weeklyksche Vertoogen, heb behandeld, zullen opmerkende Leezers zekerlyk bespeurd hebben, dat ik my minder, dan myne Spectatoriaale Voorgangers, heb opgehouden met de Mode en de Kleeding onzer vrouwen, tot het voorwerp myner berispingen te neemen. Ik heb ook tot hier toe noch geen berouw over de toegeevendheid, die ik in dit opzigt voor den smaak tot opschik in de beminnelyke Sexe gebruikt heb. De waare bron, uit welken alle genegenheid om zich bevallig te vertoonen in de vrouwen voortkomt, is zekerlyk de begeerte om den mannen te behaagen; en de poogingen, om malkanderen daar in den loef af te steeken, doen de geduurige veranderingen in allerley lighaams-sieraaden gebooren worden. Verre dan van dat wy den vrouwen het opvolgen van de mode tot een misdaad zouden rekenen, moeten wy, in tegendeel, myns bedun-

kens, haare geneigdheid daar toe aan den ingeschapen trek tot onze kunne toeschryven, en ons zelven aan haar verpligt kennen, dan zy zo veel moeite neemen om ons te behaagen. Dat dan de bekoorlyke helft van myne landgenooten zulke uitvindingen in den opschik navolge, waar door zy haare natuurlyke aanlokkelykheeden sieraad meenen by te zetten; al zyn die van eenen Franschen of Engelschen oorsprong, ik zal 'er my niet tegen verzetten; mits slegts de eerbaarheid daar door niet gekwetst worde, en mits men zich door geenen onmaatigen opschik bederve. Ik weet wel, dat het grootste deel van den opschik eigentlyk niet van eene volstrekte noodzaaklykheid is; doch ik begrype teffens, dat men verkeerdelyk redenkavelt, wanneer men de geoorloofdheid of ongeoorloofdheid van eenig kleed of lighaams sieraad uit deszelfs nuttigheid tot dekking of noodzaakelykheid wil beoordeelen. Geen volk is 'er, daar de vrouwen inzonderheid niet eenige sieraaden gebruiken, om zich bevalliger te vertoonen; schoon de minsten van dezelven van dien aard zyn, dat ze onmiddelyk iets tot dekking of bewaaring van het lighaam toebrengen. Eene geheel naakte Wildin draagt een ring in het middelschot van haar neusgaten; welke even onnut is als onzer vrouwen oorsieraaden. De Saandamsche Boerin belacht de Sakken onzer vrouwen. ‘Welk een overtollige sleep, zegt zy, hangt daar agter af! Waar toe dient dat toch, dan om de straat te veegen?’ En ondertusschen begrypt zy niet, dat het oneindig getal ploijen, 't welk zy in haare rokken draagt, en 't welk zo groot is, dat uit één rok 'er gevoeglyk drie gemaakt zouden kunnen worden; niet minder onnuttig en ongerymd is dan de sleep der Steedsche Juffers. Ja ik durve het fynste Susje onder de

naloopers van Ds.... wel vraagen, of haare geheele kleedy als volstrekt noodzaakelyk kan worden aangemerkt ton dekking haarer naaktheid; en hoe weinig zy ook mooge voorgeeven met de dingen van de tyd op te hebben, ben ik, echter, zeer verzekerd, dat zy 'er niet minder glorie in stelt, dat haar kin-mutsje netjes opgemaakt en puntig uitgestreeken zy, dan eene ydele werreldling zich moeite geeft, om wel gekapt voor den dag te komen.

Ziet daar, *Dames*, hoe toegeevend ik ten uwen opzigte ben. Zulk eenen Zedemeester, dunkt my, kunt gy niet haaten. Ik heb verscheiden nieuwe modes zien invoeren, terwyl ik de eer gehad heb, het publyk weeklyksch te onderhouden; en ik heb my tegen geen van allen verzet. Ik heb het draagen van een kam agter in uwe hairen de overhand zien neemen, en schoon het my toescheen, dat die mode ontleend was van de Westphaalsche Hannekemaijers, die veeltyds de gewoonte hebben, met een smeerige kam in hun toupet te pronken, of een minsten dat zy daar mede veel overeenkomst hadt, heb ik echter, gezweegen. Laat een meisje, dagt ik, die weinig bevalligheids in haar gelaat heeft, zich vermaaken om door den glans van valsche steenen een fraay agterhoofd te vertoonen; laat die geenen, zelfs, welke mooi genoeg van aangezigt zyn, die mode volgen; daar is weinig aan gelegen; zet zulk een kam geen sieraad by; zy beneemt ten minsten de bevalligheid van het gelaat niet. Maar nu gy *bonnets à la Ramponneau, à la Baraquette en Dormeuses* begint te draagen, kan ik niet langer zwygen; nu moet ik u vertoogen doen; al zoude de *Denker* voor altoos van alle toilet-tafels verbannen worden. Ik moet waaken, of het geheele redelyke gedeelte van myne Sexe, zou my beschuldigen, dat ik alle

misbruiken onder de uwe tot hun en tot uw nadeel den vryen teugel vierde.

In de voorleeden week was ik in de Fransche Komedie op den Overtoomschen Weg. Na het eind van het eerste bedryf opkykende naar de Loges, zag ik twee of drie fatsoenlyke jonge luiden in eene derzelver zitten in gesprek met drie vrouwen, welke ik niet dan van ter zyde zien kon, doch welke ik my verbeeldde, dat *Actrices* of *Figurantes* waren. Myn vriend *Dicax* naast my zittende, kon ik niet nalaaten hem myne verwondering te betuigen. ‘Het komt my vreemd voor’, zeide ik, ‘dat onze fatsoenlyke jongelingen zich zo in 't openbaar met toneelspeelsters gemeenzaam aanstellen. Dit wykt, dunkt my, al te veel af van de oude Hollandsche deftigheid’. Maar hoe verwonderd was ik over zyn antwoord! ‘Wagt eens’, zeide hy al ‘lagchende, tot dat die *Actrices* het aangezigt naar ons toewenden; en als gy ziet, hoe bevallig zy 'er uitzien, zult gy het die Heertjes niet kwalyk neemen, dat zy hun hof by haar maaken’. En hoe stond ik te kyken, toen ik vervolgens die drie vrouwen in haar weezen ziende, bespeurde, dat het drie Hollandsche Dames waren, die boven veele anderen in natuurlyke bevalligheid en schoonheid uitmuntten, doch welke door haare misselyke mutzen byna onkenbaar waren geworden, en 'er veel minder wel uitzagen, dan zy anders plagten te doen. Ik heb, vervolgens te huis gekomen zynde, my moeite gegeeven, om de naamen dier nieuwe mutzen te weeten; en *Mademoiselle Colette*, myn dochters mutzemaakster, heeft my onderrigt, dat de eene *à la Ramponneau*, de andere *à la Baraquette*; en de derde eene *Dormeuse* genaamd wierdt; dat dit slag thans de eerste mode was; dat ze korten tyd geleden uit Frankryk gekomen waren; en

dat het draagen van zulke mutzen thans het eenigste middel was, om zich van het Burgerlyke te onderscheiden. Zy wilde 'er myne dochter ook met eene opschikken; doch ik vondt niet, dat deeze manier van zich te onderscheiden, nuttig of noodzaaklyk was.

Maar welke zyn toch die mutzen *à la Baraquette* en *à la Ramponneau* en die *Dormeuses*, zullen myne Leezers en Leezeressen, die buiten Amsterdam en 's Graavenhaage woonen, zekerlyk by zich zelven zeggen? Ik wenschte wel, dat ik in staat was, om 'er hun eene nauwkeurige beschryving van te geeven. Doch omtrent de *Bonnets a la Baraquette* en *à la Ramponneau* kan ik hun alleen zeggen, dat de eene van twee groote en wyduitstrekkende wangen of vleugels voorzien is, die elk van twee *êtages* zyn; en dus een figuur maakt, of men twee mutzen op elkanderen gestapeld hadt; en dat de anderen een soort van mutzen zyn, vry konkelagtig digt aan 't hoofd sluitende; zynde een mengzel van een oude Hollandsche trekmuts en zodanig een nagtkaapertje, als waar mede zekere Brabandsche Kanten-koopster die-'er vry morssig uitziet, zich nu en dan op straat vertoont. Doch wat de *Dormeuses* belangt, dewyl *Mademoiselle Colette* 'er eene aan myne Dochter gezonden heeft om te bezien; heb ik dezelve wat nauwkeuriger opgenomen; en kan 'er dus eene volleedige beschryvinge van geeven. Zulk eene muts bestaat, naamlyk, uit een bodem, die het hoofd tot de ooren toe bedekt; en aan deeze zyn twee halve Cirkels van weerskanten vast gehegt; die omtrend zes duim diameter hebben. Deeze halve Cirkels staan ter wederzyden van het hoofd, en loopen parallel met elkanderen; zodat de buitenste randen omtrend 1 1/16 duim voorby de punt van een ordentelyke neus uitsteeken; maar mogelyk druk ik my met

deeze Geometrische beschryving wat duister uit. En ik zal my daarom meer verstaanbaar zoeken te maaken. Zulken myner Leezeren, die paarden houden, kunnen zich gemakkelyk een zeer klaar denkbeeld van eene *Dormeuse* maaken. Laat hunne vrouw of dogter eene ronde slaapmuts opzetten; zo als de dienstmeiden gebruiken; en men maake dan de ooglappen van een paard ter wederzyde van die muts zodaanig vast, dat dezelven plat tegen de ooren sluiten, en van vooren, zo als ik gezegt heb, iets meer dan een duim voorby de neus uitsteeken. Daar heeft men het fatzoen van eene *Dormeuse*, en 'er ontbreekt niets aan, om zulk eene nieuwmodische muts te hebben, dan dat men dat saamenstel van een trekmuts en ooglappen van *Entoilage* of *Blonde* laat namaaken.

Doch dit zy genoeg van het fatzoen der mutzen gezegt. Vindt men dat de Beschryving niet nauwkeurig genoeg is; zy is ten minsten zodaanig, dat men myne meening genoegzaam kan begrypen; en het is eenen Denker niet kwalyk te neemen, dat hy niet alle de kundigheeden van eene mutzenmaakster bezit. Maar vraagt gy nu, Juffers, wat ik tegen dit nieuwmodisch slag van mutzen hebbe. Niet anders, dan dat het zelve alle de geenen, die ze draagen, leelyk, ja zelfs afschuwelyk maakt. De eene is de natuurlyke dragt van eene Fransche Konkel, die even uit haar bed is opgestaan; en in de anderen verliest het hoofd zich zelven, en dus ook de juiste evenredigheid, die het zelve tot het lighaam heeft. En op deeze wyze doen zulke toizels net de tegengestelde uitwerking van die men met den opschik beoogd; naamelyk, zich bevallig te vertoonen; ten minsten dit is het oordeel van alle redelyke en onpartydige mannen, die ik 'er tot hier toe over heb hooren spreeken. Gelooft my daar-

om, *Dames*, alle nieuwe uitvindingen, die de grillige verbeelding van eene *Françoise* voortbrengt, kunnen hier te lande niet behaagen. De nieuwigheid alleen maakt een sieraad onder de Fransche Natie aanneemenswaardig; al was het op zich zelfs noch zo ongerymd. Maar onze landaard is van eenen anderen smaak. Men vindt hier al wat nieuw is, daarom juist niet fraay. Daarenboven de zindelykheid en netheid is ons te eigen, dan dat het losse, het slordige van eene Natie, die zekerlyk in dit opzigt veel van de onze verschilt, hier voldoen zou. Men zal mooglyk zeggen, een volk, dat de kunst van behaagen zo wel verstaat, als onze buigzaame nabuuren, kan zekerlyk beter oordeelen over het geen fraay en bevallig staat, dan een styve Hollander. Maar men bedriegt zich. De manier van denken aan de *Seine* en aan den Amstel verschilt noch vry wat van elkanderen; en de Hemel geeve, dat zy lang verschillende blyve. Eene *Fille de l'Opera*, eene *Actrice*, eene Minnaaresse van een groot Heer, geeven te Parys den toon aan alle andere vrouwen; en wat wonder, dat de Fransche *Dame*, die weet, dat haar man behaagen schept in den opschik zyner meesteresse, wederom op haar beurt haaren minnaars door het navolgen van dien zelfden zwier zoekt te behaagen. Te Amsterdam begrypt men het noch anders. De kuische Huwelyks-min wordt daar noch op zyn regten prys geschat. Een tooneelspeelster, eene gekamerde meesteresse zyn hier noch geene perzoonen van gewigt, welker kleeding en opschik tot een voorbeeld aan zedige vrouwen behoeft te strekken. En het is, derhalven, in alle opzigten verkeerdelyk geredeneerd, dat men de regels van schoonheid en bevalligheid, die by de Franschen plaats hebben, allen zonder onderscheid tot ons wil overbrengen.

Doch ik zal van dit onderwerp afstappen, uit vreeze van myne beminnelyke Leezeressen te veel te mishaagen; en ik zal die Vertoog besluiten, met haar eenen raad te geeven, die haar in 't algemeen niet onnuttig kan zyn, en welke mooglyk meer ingang by haar zal vinden, wanneer zy weeten, dat ik dien van eenen Roomschen *Petit-Maitre* ontleend heb, wiens Versen voor aan dit blaadje staan, en wiens oordeel, over het geene de Sexe bevallig maakt, voor dat van onze Zalet-jonkers niet behoeft te wyken. Dat, naamlyk, onze vrouwen en juffers nimmer eenige nieuwigheid in haare kleeding, en inzonderheid in haar hoofdsieraaden van andere Natiën ontleenen, dan na dat zy ter deeg overwogen en beproefd hebben, of dezelve haar waarlyk bevalliger maakt, en of zy met den smaak van haare Vaderlanderen overeenkomt; en dat elk van haar, inzonderheid, nauwkeurig agt geeve, of de nieuwe mode, die zy naar wil volgen, by haare kouleur, by het beloop van haar aangezigt, en by haare trekken wel staat. Het geene eene *Brunette* wel voegt, misstaat veeltyds aan eene *Blonde*; en zeer schoonen vrouwen valt allerley opschik wel; terwyl die geenen, die 'er slegts middelmaatig uitzien, dikwils door zulk een hoofdsieraad leelyk worden, het welk aan eene andere Juffer bevalligheid zou hebben bygezet.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 58.
Den 6. February 1764.

[Brief van Philogunos aan den Denker over de Geleerdheid, die aan de Vrouwelyke Kunne voegt.]

- Les femmes docteurs ne sont point de mon gout.
Je consens qu'une femme ait desclartés de tout:
Mais je ne lui veux point la passion choquante,
De se rendre savante, afin d'être savante:
Et j'aime que souvent aux questions qu'on fait
Elle sache ignorer les choses qu'elle fait.
De son étude, enfin, je veux qu'elle se cache;
Et qu'elle ait du savoir sans vouloir qu'on le sache;
Sans citer les Auteurs, sans dire de grands mots,
Et clouer de l'esprit à ses moindres propos.

MOLIERE Femmes Savantes.

DAar ik in myn voorgaand Vertoog over den lighaamelyken opschik der vrouwen gesproken hebbe, daar dunkt my, dat ik geene betere gelegenheid kan vinden, om mynen Leezeren eenen Brief mede te deelen, welke my onlangs is toegezonden, en die de geleerdheid, welke aan de beminnelyke Sexe voegt, tot zyn onderwerp heeft; dan dat ik denzelven in dit Blaadje laat volgen. Sommigen myner Lee-

zeressen, verneem ik, zyn over de vryheid, met welke ik myn oordeel over haare kapzels gezegd hebbe, eenigzins gebelgd; doch de redelyksten en verstandigsten onder haar zullen, (daar van houde ik my verzekerd) de aanmerkingen van den Schryver van dien Brief volkomen goedkeuren. Ja men moet zelfs, ter eere van verscheiden onzer aanzienlyke vrouwen, zeggen, dat zy zich aan 't versieren van haaren geest niet minder, dan aan haaren opschik, laaten gelegen zyn; en dat zy, in dit opzicht, minder verbetering noodig hebben. Doch het was te wenschen, dat onze deftige Burgerjuffers, inzonderheid, zich wat meer op de verkryging van eenige den vrouwen passende kundigheeden wilden toeleggen, dan thans gemeenlyk geschiedt. Een huishouden wel te kunnen bestieren, een tafel wel te kunnen regelen, en allerlei vrouwelyke handwerken te weeten, zyn zekerlyk nuttige, ja zelfs noodige vereischtens in eene goede vrouw; doch 't is teffens, evenwel, zeker, dat een vrouw, die van niets anders dan van borduuren, braijen, en andere vrouwelyke bezigheeden, weet te spreeken, aan een verstandig man op den duur niet kan behaagen, en dat zy veel gevaar loopt, om wel haast verveelend gezelschap voor haaren egtgenoot te worden.

Myn Heer de D E N K E R!

TE arbeiden tot verbetering der schoone Sexe, is te arbeiden ter verbetering van de helft van het menschelyk geslagt; ja om den invloed, dien zy op de andere helft heeft, van het geheele menschdom. Gy hebt verscheiden maalen, dan op eene boertige, dan op eene ernstige wyze, aan-

geweezen, hoe nadeelig het is, dat onze Juffrouwen zig op niets anders toeleggen, dan om zig op te schikken en zig te vermaaken. Alle ondeugden komen uit dwaaling voort; en de dwaaling ontstaat byna altyd uit onkunde, en ongewoonte van te redeneeren. Iemant, die zig nooit gewend heeft op iets met gevestigden aandagt te denken, die altyd van 't eene stuk op 't ander vliegt, is nauwlyks ooit in staat een gezond oordeel te vellen. Dit is de fout van de meeste onzer Juffrouwen. Daar van daan deeze veragting voor luiden, welke zig op weetenschappen toeleggende, die uitgelaaten' vrolykheid niet bezitten, welke zy beminnen, om dat zy geen ander vermaak kennen. Zy weeten niet dat men in stilte zig met zyne gedagten kan vermaaken; en dat deeze vermaaken bestendiger zyn, dan die zy gemeenlyk smaaken. Zulke mannen, die gewoon zyn te denken, zien zy aan als droomers: zy veragten hun gezelschap, als van alle aangenaamheid en leevendigheid ontbloot, en bespotten hen menigmaalen. Dog eene al te groote geleerdheid, en eene begeerte om boven anderen in kennis en weetenschap uit te blinken, is geene mindere fout onder de vrouwen. Men moet noodzaakelyk verveelen en mishaagen, wanneer men zig iets boven een' ander aanmaatigt. Hoe moet dan eene vrouw aan andere van haare Sexe, en aan de mannen zelven mishaagen, wanneer zy door haare geleerdheid ten toon te spreiden, zig boven dezelve tragt te verheffen.

Myn oogmerk is eenige aanmerkingen over de

Studien der vrouwen op te geeven. Zo gy, Myn Heer, dezelve eene plaats waardig oordeelt onder uwe Vertoogen, kunt gy deezen brief uitgeegeeven; anderzints, hebt gy hem slegts in 't vuur te werpen.

Eene vrouw zig ter verkryging van eenige weetenschap toeleggende, moet daar mede bedoelen: I. haare manier van denken te verbeteren; II. zig eene aangenaame uitspanning te verzorgen; III. zig aangenaam in de samemleeving te maaken; IV. zig bekwaamer te maaken tot haare huishouding. Ik geloof niet dat deze stellingen eenig bewys noodig hebben.

I. 't Is nuttig dat eene vrouw tragte haare manier van denken te verbeteren. De hebbelykheid van zig niet dan door onderscheiden denkbeelden te bepaalen, indien 't mogelyk is dezelve te verkrygen, is de beste waarborg tegen de dwaaling. Niets is ten deezen einde nuttiger, dan zig aan eene wyze van denken te gewennen, welke men den Wiskundigen eigen kent. Eenige beginsels van Meetkunde zyn hier toe zeer dienstig. Uit dezelve leert men de zaaken op zig zelve te beschouwen, en daar door een te beter oordeel te vellen. 't Leezen van boeken, op zulken trant geschreeven, is dan ook zeer voordeelig. Ook durve ik in 't algemeen alle zedekundige werken aanpryzen, waar in de aard van 't goed en kwaad onderscheidenlyk wordt aangeweezen, en 't menschelyk hart geleerd te kennen. *La Bruyere, Boileau, Steele, van Effen*, de *Philanthrope* en diergelyke werken zyn boeken, die

het te wenschen was, dat alle Juffrouwen geduuriglyk lazen.

II. Ter bezorging van eene aangenaame uitspanning kunnen alle boeken, zonder onderscheid, dienen, als men vermaak heeft dezelve te leezen. Deeze, egter, die op een vrolyken trant geschreeven zyn, overtreffen, ten dien einde, zulke diepzinnigen, dewelken men niet zonder vermoeijende uitspanning van geest kan leezen. Eene fraaije Comedie, een zeedekundige Roman, eene goede Historie, eene welgeschreevene Reisbeschryving zyn ten deezen einde aan te pryzen.

III. Maar zig aangenaam in de samenleving te maaken, is een voornaam einde, waarom de Juffrouwen zig behooren toe te leggen op het verkrygen van eenige kennis. Niet, dat geleerde vrouwen, die altyd van wysgeerte redeneeren, die een stuk uit de Geschiedenissen weeten aan te haalen, zelfs wanneer zulks het minst te passe komt; of die eene Grieksche of Latynsche Spreuk weeten voor den dag te brengen, aangenaam in de samenleving zyn: geenzins! Maar eene verbeterde manier van denken, eene kennis, niet dan met oordeel te pas gebragt, uitgebreider en algemeener denkbeelden, eene gezuiverde smaak, zyn zonder twyffel aangenaam; en 't geen hier toe voor al voordeelig is, is eene goede kennis van de Hollandsche en Fransche taal, zonder welke laatste men byna onder fatzoenlyke luiden niet verkeeren kan. Ook behoorde ieder Juffrouw zig toe te leggen, om zig wel en met

bevalligheid uit te drukken, en om een goeden styl in 't schryven te verkrygen.

IV. Al het geen ik tot hier toe gezegd heb kan ook dienen om zig bekwaam te maaken tot de huishouding. Gelyk de mannen zig bekwaam moeten maaken om het Vaderland op de eene of andere wyze te kunnen dienen, moeten de vrouwen zig toeleggen om goede huishoudsters te worden; het welk genoegzaam de eenigste post is, waar toe zy in de maatschappy geroepen worden. Men kan ook hier nog gevoeglyk onder rekenen de opvoeding der kinderen. Eene verstandige en kundige moeder kan haaren kinderen eene veel betere opvoeding geeven, dan eene die zelve onbewust is, wat tot eene goede opvoeding behoort.

Men kan hier uit opmaaken, welke studien ik voor de vrouwen afkeure: deeze verhevene, afgetrokkene en dorre, naamelyk, die den geest meer afslooven, dan verkwikken. En waar toe dient het eene vrouwe de diepste geheimen der Wiskunde te verstaan? Waar toe zal haar de Rekenkunde van het oneindige, ja mogelyk de gantsche Stelkunde dienen? Waar toe de kennis van 't Latyn, Grieksch, of Hebreeuwsch? Alle de beste boeken, in die taalen geschreeven, zyn in 't Hollandsch of Fransch overgezet, door luiden, op wier bekwaamheid en trouwe men zig veiliglyk verlaaten kan. Waar toe zig dan het hoofd gevuld met vreemde klanken? Zegt men wat kan het schaaden? 't Beneemt te veel tyd, welken men nutter

kon besteeden, ter verkryging van weetenschappen, die te pas kunnen komen. 't Is beter een konstig handwerk te verstaan, dan eene *Ode* van HORATIUS te weeten op te zeggen, of HOMERUS over te zetten. Neen, eene beredeneerde kennis van den Godsdienst; eene grondige kennis van de Zedekunde; een algemeen denkbeeld van de voornaamste deelen der Natuurkunde; eene kleine schets van de Historie; zie daar weetenschappen genoeg voor eene vrouw. Ik wenschte wel, behalven de boeken, die ik boven heb aangepreezen, allen Juffrouwen het Schouwtoneel der Natuur, en MASSUET'S *Science de Cour* in handen te geeven. Uit deeze boeken zouden zy weetenschappen genoeg verkrygen voor haar eigen gebruik, en om zig bevallig in de samenleeving te maaken. Vooral zouden zy 't verstand en de deugd leeren hoog agten. Zy zouden zien hoe dwaas en bespottelyk de *Coquetterie* en de *Affoctatie* zyn; en zig in alle gelegenheden leeren schikken naar de smaak van de persoonen, waar mede zy moeten omgaan.

Zodanig is *Jucunda*. Door de natuur met eene maatige schoonheid, doch gezond verstand begaafd, heeft zy zig, sedert eenigen tyd, toegelegd op het leezen van zulk soort van boeken, als ik genoemd heb. Vrolyk van humeur, vermaakt zy zig zelve, zo wel in eenzaamheid als by menschen; ja beter als in kwaad gezelschap. Haar handwerk, en de *Spectator*, de *Guardiaan*, de *Denker*, of eenig ander soortgelyk boek zyn haare ge-

duurige medgezellen. Met deezen vermaakt zy zig in stilte. Dan leest zy een vertoog of twee, en dan, haar handwerk neemende, overdenkt zy, al werkende, wat zy geleezen heeft. Wanneer ik een bezoek by haar aflegge, is ons gesprek gemeenlyk, na eene korte verhandeling van het dagelyks nieuws, over het een of ander stuk, dat zy geleezen heeft. Haar oordeel is niet alleen natuurlyk goed, maar zelfs door het leezen van goede boeken zeer nauwkeurig geworden. Menigmaalen staa ik verbaasd over de vlugge en welgepaste antwoorden, en over de nauwkeurige oplossingen, die ik van haar ontvange. Zy kent het menschelyk hart grondig, en bedient zig meesterlyk van deeze kennis, om haare fouten en driften te verbergen en te verbeteren. Men denke egter niet, dat wy altyd filosofeeren. Neen, onze gesprekken zyn ongedwongen, en loopen op alle stoffen. Veeltyds weet zy, door een fraai Airtje, met eene bekoorlyke stem en verrukkende gebaarden op te zingen, my met verwondering te vervullen. In één woord, ik verlaate haar nooit, zonder tot my zelven te zeggen: *ô Jucunda! gy kunt waarlyk een man gelukkig maaken!*

Ik ben,

Myn Heer,

PHILOGUNOS.
Rotterdam,
den 17 *January* 1764.

De Denker.
N°. 59.
Den 13. February 1764.

[Redenvoering over de voortreffelykheid van Niets.]

ô Scepter! Dolk! Eerampten! Schat-thresooren!
Waar heen! *waar heen ter vlugt*!
Doet g' ons dus kort den Glorie-Horen horen
Van 't vliegende gerugt?
Zoudt gy den Naam voor 't sterven niet bewaaren,
Als 't Lighaam legt in 't stof;
Wel moet ge dan met al uw luister vaaren,
En aangebeden lof.

H.K. POOT.

IK heb wederom een treffelyke Redevoering ontvangen van het Genootschap, waar uit ik mynen Lezers, voorheen, reeds een ander stukje heb medegedeeld; het welk eene vry algemeene goedkeuring heeft gehad; gelyk ik niet twyffel, of men zal my, voor de spoedige uitgaave van het tegenwoordige, insgelyks bedanken.

Redevoering over de voortreffelykheid van Niets.

DAar heerscht een groot gebrek, aan onze eeuw byzonder eigen, waar door veele uitmuntende gaven t'onder gehouden worden, veele fraaije en nuttige uitvindingen agterwege blyven, en menig een schitterende inval, ter onherstelbaare schaade van het menschdom, wordt gesmoord; en dit gebrek heet ZEDIGHEID. Beklaaglyk is het, inderdaad, dat onze fraaiste geesten zo weinig denkbeeld van hunne, alles overtreffende, kragten hebben, en zig zelven zo weinig vertrouwen durven. Hier aan, immers, moet het ongetwyffeld toegeschreeven worden, dat niemand hunner, voor zo verre ik weete, een onderwerp van zo veel nut en vermaak voor 't menschdom, een onderwerp zo aangenaam en leerzaam tevens, als het NIETS, verhandeld heeft. Ik zal de eer hebben hier over uwen aandagt heden te onderhouden; niet dat ik het gevaar dier onderneeming ligt zou agten; niet dat ik hooggevoelender van my zelven ben, dan zo veele andere Redenaars; maar omdat ik weet voor eene vergadering te spreeken, die myne zwakheden verschoonen, en my, door eene onverdiende toejuiching, opwakkeren zal, om alle myne talenten op de voordeeligste wys in 't ligt te stellen.

'Van NIETS te spreeken, zullen zommige Wysneuzen met gerimpelde voorhoofden en opgetrokken lip zeggen, is dat een voorwerp der aandagt van zo veele schrandere Bollen waardig; ep ware het niet oneindig beter *niets* te zeggen, dan over NIETS te redeneeren?' Men denkt dus, in der waarheid, gunstiger over my, dan ik verdien. Niets te zeggen, is voor een half of quart geleerden (en hooger geeve ik my zelven niet op) de zwaarste proef, daar men hem toe verpligten kan. Over duizend onbekende stukken te praaten, duizend onverstaanbare vraagstukken op te lossen, duizend onbegrypelyke geschillen te beslegten, is niet half zo zwaar voor eenen Schryver of Redenaar, dan *niets* te zeggen. Hoe veele verplig-

ting heb ik dan, in den bloei van een verwaanden en snapagtigen leeftyd, wegens de gunstige gedagten, die men van myne gematigdheid koestert! maar hoe schroome ik, even daarom, met myne onderneeming voort te vaaren, en over *Niets* te spreeken. Het onderwerp is, egter, te edel om het af te breeken, en ik wil nog liever het zelve op eene min volmaakte wyze verhandelen, dan dat het langer verwaarloosd worde.

Het onderwerp is te edel, zeg ik; men vraage dit aan die verheeven zielen, welke zig boven de menschelykheid, om zo te spreeken, verheffen, en zig, met rede, ESPRITS FORTS, *sterke Geesten*, noemen; zy zyn het, wier oordeel men boven alles eerbieden, ja blindelings volgen moet; gelyk zy dat van de lieden hunner professie doen. Men vraage het die sterke Geesten dan, en zy zullen u zeggen, dat *Niets,* het allereerst, oudst en vermogendst is, dat, met eenige verbeelding, kan begreepen worden; dat uit *Niets*, en *door Niets* alles in wezen is gekoomen; en, zonder dat zy zig met eene Scheppende Almagt belemmeren, zullen zy u bewyzen, dat NIETS de oorzaak is van alles, wat bestaat. ô Voortreffelyke Wysbegeerte, daar wy zulke nuttige ontdekkingen aan schuldig zyn! ô gadeloos vermogen van *Niets*, dat zo veele gewrogten heeft voortgebragt! Ziet daar dan, M.T., NIETS het edelste, het waardigste onderwerp voor uwen aandagt! maar ziet daar, tevens, een onderwerp van het hoogst belang in de menschelyke saamenleeving, en daar alle onze bedryven eeniglyk op uitloopen.

Wat bedoelen wy met al ons gewoel in de waereld? louter *Niets*! Buiten noodig voedzel en dekzel, dat haast te bekoomen, en het minst is, daar we om werken; wat is al het overige? noodelooze Schatten! ydele Grootheid! Tytels zonder betekenis! Eerbewyzen zonder verdiensten! Adel zonder deugd! Rang zonder waardigheid! ‘Maar men verheft zig door dit gewoel, egter, tot aanzien en gezag, en dit behoort men zeker voor geen enkel *Niets* te rekenen’. Hoel is het dan aan uwe deugden, aan uwe beweezen diensten, dat men dien eerbied bewyst? dit spreekt de ondervinding tegen; die loochent uw gedrag; dit wraa-

ken de middelen, die gy aanwendt om dien eerbied te verkrygen! Wat is dan die eerbied? eene flikkering zonder kragt, eene enkele schaduw, een louter *Niets*. Gy zelve weet, gy gevoelt dit, ô doorlugtige Slegthoofden! vergulde Weetnieten! en gy aarselt egter in het minste niet, om den wierook te ontvangen, die aan een ledig harsenvat, een hart vol wind, een enkel *Niets* wordt toegezwaaid.

Dus bewyst dan, M.T., het gedrag van de Grooten en Aanzienlyken dezer Waereld; dus bewyst hunne eer- en staatzugt de voortreffelykheid van *Niets*; en dus blykt die zelfde voortreffelykheid ook uit de schraapzugt, die men zo algemeen onder de stervelingen bespeurt. Wat kan, bid ik, een Gierigaard toch bedoelen? ‘Eer’? maar hy haalt zig willens elks veragting op den hals. ‘Vermaak’? maar hy gunt zig zelven niets. ‘Zyne kinderen’? maar die heeft hy niet, of hy wil, dat ze op zyne wyze leeven. Waar toe raapt en schraapt en spaart hy dan? Om *Niets*.

Zodanig zyn de bedoelingen en bezigheeden der stervelingen, en zodanig zyn verder de twisten, die hen onder malkander verdeelen! Men vegt, en geheele Natiën gaan bloedige Veldslagen aan om *Niets*. De pas geëindige Oorlog kan hier van ten bewys verstrekken. Ik houde my verzekerd, M.T., dat, als de eerste Aanvallers, als zelfs alle de strydende partyen, hunne waare gevoelens onbewimpeld zeggen wilden, zy genoodzaakt zouden zyn te erkennen, dat alle hunne onderlinge woede, al hun bloedstorten van zo veele jaaren, alle de rampen en elenden, die zy over den Aardbodem verspreid hebben, geen wezenlyke oorzaak hadden, en, even als voormaals de Guelphen en Gibelinen, de Hoekschen en Kabeljauwschen, de Deenen en Zweeden, behalven zo veele andere partyen, elkanderen om *niets* vervolgd, geplonderd, geblaakt en gedood hebben allerwegen, daar zy den anderen aantroffen.

Doch wat behoef ik my met het ongeleerd onkundig gedeelte van het Menschdom op te houden? De gewyde Priesters zelve van Pallas; de lievelingen der Zanggodinnen; zy, welken als flonkerstarren onder

het verduisterd Menschdom ligten; de Geleerden en Schryvers dezer Eeuw toonen meest allen, dat zy de voortreffelykheid van *Niets* met my erkennen. Men leeze hunne boeken! men zal 'er *niets* uit leeren; men lette op hunne onderzoekingen! zy behelzen *niets*; men slaa hunne twisten en hairkloveryen gade, zy loopen uit op *niets*. Dit verwekt, ik zie het, eene vreemde verwondering in u, M.T. Het komt u verbaazend voor, dat men dus van Schryvers spreeken durft. Gy hebt tot hier toe, naamelyk, altoos ondersteld, dat een Schryver denken moest, terwyl hy schreef, en zyn aandagt op IETS vestigen; en zy doen 't ook inderdaad; maar zy denken eeniglyk op BROOD, en 't is dus geen wonder, dat zy onderwerpen verhandelende, welke met *Brood* geene de minste betrekking hebben, duister en onverstaanbaar worden. De Poëeten in 't byzonder, zo veel verhevener geesten nog boven Prosa-schryvers, toonen, dat *Niets* te zeggen de grootste voortreffelykheid hunner hoogdraavendste werken is. Wy lazen onlangs, in een vriendelyk gezelschap, eenige verzen van één der beroemdste Digteren: wy verklaarden allen, dezelven niet te verstaan. Hoe is 't mogelyk, zeide onze Gastheer! leest dan dezelven andermaal. Wy deeden 't; maar even weinig begrypende, verzogten wy hem om zyne opheldering. ‘Goede Hemel! riep hy met verwondering uit; des mans meening niet te vatten, hy heeft *Niets* gemeend’. - Ja! zo weinig verschilt onze kennis en weetenschap, in 't algemeen, van *Niets*, dat het woord *Menschelyke*, by het woord *Kennis* gevoegd, als eene gelykluidende uitdrukking met Niets kan geoordeeld worden. Als men één enkel boek heeft doorgebladerd, meent men *iets* te weeten: als men 'er duizend heeft geleezen, weet men *Niets*. En hoe meer wy die stukken, in 't byzonder, daar wy meest mede ophebben; die stukken, daar wy meest over twisten; die stukken, eindelyk, daar we elkanderen om haaten, verketteren, vervolgen, onderzoeken; hoe het weinige, dat wy 'er van meenden te weeten, minder wordt, en hoe eerder het zelfs op *Niets* uitloopt; zo dat één der wyste en deugdzaamste menschen

der Oudheid rondelyk bekende, dat zyne grootste weetenschap hier in alleen bestondt, dat hy *niets* wist.

Wat wonder, derhalven, G.T., dat *Niets* zo oud en voortreffelyk in zig zelven, *Niets* de gewoone bezigheid der stervelingen, *Niets* de eer en het doelwit der Schryvers en Poëeten; dat dit eerwaarde *Niets*, zeg ik, ook in de hoogste agting onder 't Menschdom wordt gehouden. Dat wy *Niets* zullen behoeven te doen, is het hoogst geluk, dat wy, na al ons slaaven, eindelyk verwagten; en die lieden, welken ons in aanzien, rang, geboorte en middelen overtreffen, onderscheiden zig hier door zo byzonderlyk, dat men dezelven meer eerbied bewyst, naar maate zy dit geluk van *Niets* te doen te hebben meer bezitten, zo dat zy, die geen andere bezigheeden hebben, dan zig door hunne dienaars te doen kleeden en ontkleeden, door hunne paarden naar de *Assemblée* of Schouwburg te doen voeren, en de spyzen te laaken, die hen in groote verscheidenheid worden voorgezet, oneindig dieper groeten ontvangen, en veel meer eerbied, door hunne tegenwoordigheid, verwekken, dan twintig anderen, welke hen en huns gelyken het noodig levens-onderhoud verschaffen moeten. *Niets* te vreezen, en voor Hel noch Geweeten te dugten, is de grootste lof, die men eenen regtgeaarden Vrygeest geeven kan; en van anderer lyden *niets* te weeten, van de ysselykste rampen, die men onder 't Menschdom ziet of hoort verhaalen, *niets* te voelen, het sterkste bewys van eene ziel, die boven de gemeene zwakheeden onzer Natuur verheeven is.

Alles toont ons, derhalven, op de baarblykelykste wyze, dat *Niets*, gelyk het onze agting in alle opzigten verdient, zo ook in den hoogsten eerbied onder de stervelingen wordt gehouden; en met reden waarlyk, M.G.T., want gelyk *Niets* de hoofdzaak is, die wy in onze gewigtigste bezigheeden bedoelen, zo zal alles, eindelyk, ook tot *Niets* wederkeeren, alles *Niets* worden. Twee dingen alleenlyk uitgezonderd, waar van het eene nauwelyks meer in aanmerking komt by lieden van de nieuwste smaak, en zelfs, naar 't oordeel der schranderste koppen, niet

meer in wezen is, eene Onsterffelyke Ziel, naamelyk; en waar van het ander, dat wy Deugd heeten, allengskens ook zo deerlyk in verval geraakt, dat dezelve niet slegts in de harten van een dom en woest Gemeen, maar zelfs in die onzer beschaafdste *Petit-Maitres*, fraayste Salet-Poppen, en doortraptste Fynen, eerlang op *Niets* dreigt uit te loopen. Waarschynlyk, egter, zal de eene of andere styve Patriot, zal deze of geene ouderwetsche Wysgeer, en zullen, byzonderlyk, de eerlyke Handwerkers en eenvoudige Landlieden hunne Onstoffelyke Zielen tevens met hunne Deugd behouden willen; en dan zullen wy, gelyk ik reeds te kennen gaf, deze kleine uitzondering in de algemeene vernietiging moeten maaken; maar eene kleine uitzondering ook slegts! want, buiten die twee beuzelingen, zullen alle grootheid en staatzugt, alle rang en eertytels, alle gezag en onderwerping; zullen alle die verbaazende schatten, met zo veele schraapzugt opgestapeld; alle die ingebeelde kennis, met zo veele verwaandheid vertoond; alle die pragt, met zo veele dartelheid gebruikt; zal alles, met één woord, een louter *Niets* worden.

Maar welk eene vreemde strydigheid ontdekt zig hier in de Menschelyke Natuur! Zy, die zig hun geheel leven lang met *Niets* ophouden; zy, die hier zo grootelyks mede verkuist zyn, begeeren, egter, van dit laatste aanstaande *Niets* volstrektelyk niet te hooren. Het denkbeeld van sterven en een toekomstig oordeel is hier mede in betrokken. En, schoon veele fatzoenlyke lieden, tot op hun ziek- of sterfbedde toe, (zelden langer,) wiskonstig weeten te betoogen, dat het laatst eene enkele harssenschim en inbeelding is; zo is het eerst, egter, eene omstandigheid, welke de dagelyksche ondervinding hen onophoudelyk zo klaar voor oogen stelt, dat hier geene ontkenning, geene betooging tegen helpen kan. Maar even daarom is het ook zo volstrektelyk buiten de mode geraakt, dit aan te roeren, dat ik vreeze, my aan de grootste onbescheidenheid schuldig gemaakt te hebben, met 'er voor zulk eene beschaafde vergadering zo onbewimpeld van te spreeken. Ik zou u, M.G.T., hier verschooning

over verzoeken, byaldien ik my uwe goedkeuring als een doelwit in myne Redevoering had voorgesteld; maar gelyk ik dit nog tot aanpryzing van myn onderwerp moet aanmerken, dat men zig in de grootste diensten, die men anderen bewyst, in de onbekrompenste weldaadigheid, die men zyne medemenschen betoont, ja in het edelmoedigst gedrag, waar mede men het algemeene welzyn bevordert, geen lof, geene agting, geene erkentenis, maar een enkel *Niets* voor alle vergelding moet voorstellen, zo bedoel ik ook *Niets* met myne Redenvoering, dan het beuzelagtig genoegen, van uw verstand verligt, en, ach! mogt ik dit tevens hoopen! uw hart verbeterd te hebben; en ik zoude uit dien hoofde, (in weerwil der onbeschaafdheid, die 'er in steeken mogt,) myne begeerte niet kunnen wederstaan, om het gemelde vreemde verschynzel in onze Natuur op te lossen, en te onderzoeken, ‘waarom zy, die zig meest met *Niets* bezig houden, de algemeene vernietiging der aardsche voorwerpen met den grootsten wederzin beschouwen, en den dood het meeste dugten’? Ik zou my met dit onderzoek, zeg ik, thans nog eenige oogenblikken bezig houden, ware het niet, dat ik voorzag, dat de meesten uwer, M.G.T., my alsdan verlaaten, en my, myns ondanks, overtuigen zouden, dat ik met myne gansche Redevoering niets ter wereld had uitgewerkt. Weshalven ik dan hier liever afbreeken, en 'er voor dit maal niets meer byvoegen zal.

T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 60.
Den 20. February 1764.

[Brief van Candidus aan den Denker over de Maatschappy der Geleerden, en de Vryheid der Schryvers om elkanderen te hekelen. Ontwerp om zekere Visitatores Librorum, of Regters over nieuwe Boeken aan te stellen.]

Ridentur mala qui componunt carmina: verum
Gaudent scribentes, & se venerantur, & ultro
Si taceas, laudant quidquid scripsere, beati.
At qui legitimum cupiet fecisse poëma,
Cum tabulis animum censoris sumet honesti.

HORATIUS.

Myn Heer de DENKER!

DE Reizigers verhaalen ons van de Hottentotten, dat dezelven wel in eene zekere gemeenschap met elkanderen leeven, doch zonder dat zy door eenige Overheid bestierd, of in hun gedrag door eenige Wetten geregeld worden. Yder van hen, zegt men, doet wat hem behaagt; en de overigen zetten hem geen paalen, 't en zy wanneer hy zich zodaanig aanstelt, dat hy in de saamenleeving niet langer te dulden is. Dan staat het elk eenen vry hem te straffen; en die by zich moeds en kragten genoeg bevindt, valt op hem aan, en breekt hem den hals, om de overigen van zyn overlast te bevryden. Eveneens gaat het, dunkt my, onder de Schryvers toe, die ook in eene zekere maatschappye met elkanderen leeven, welke zy *de Republyk der Geleerden*, of *de Geleerde Werreld* noemen. Deeze zogenaamde Republyk wordt even weinig, als die der Kaffers, door Wetten of Overheeden be-

stierd; en het is aan elk der Leeden van dezelve geoorloofd om op zodaanigen wyze te schryven, als het hem lust; met die geringe uitzondering alleen, dat men over Theologische onderwerpen wel zo gek, maar niet zo vry mag schryven, als men wil. Doch mag men vryelyk schryven wat men wil; elk, die zulks mishaagt, houdt zich daar tegen ook wederom bevoegd om den Schryver op de kneukels te kloppen; en de straf oeffenende magt berust by yder lid van de maatschappy der heele, halve en kwart geleerden. Het mist daarom ook zelden, zo dra 'er een boek uitkomt, het welk eenige berisping onderheevig kan zyn, of de een of ander valt 'er op aan; zonder zelfs dikwils vooraf te onderzoeken, of het zwaard der wraak in zyne handen vertrouwd zy, dan niet; gelyk men onlangs daar van een duidelyk voorbeeld gezien heeft; want nauwlyks waren de *Bespiegelingen* over den *Keyzer Asperlan*, de *Rypaarden van den Heer* REVOLED *en van de vier Heemskinderen*, de *proportie tusschen het geluid van een Mug en een Oyevaar*, en diergelyke *weezendlyke dingen* in het ligt gekomen, of een Prullekraamer vondt goed den Schryver eene stinkende *Eerkroon* te vlegten. En dus ziet men het veeltyds gebeuren, dat de hoon en het nadeel, die het Gemeen door een gek of kwaad Boek wordt aangedaan, door anderen gewrooken wordt, die even gek of even onkundig zyn als de Beledigers. Voor 't overige is 'er evenwel met alle deeze overeenkomst een merkelyk onderscheid tusschen de Hottentotten en onze geleerde luiden; en dit bestaat daar in, dat de eersten, die in het algemeen vry wat redelyker schepzels zyn, dan de laatsten, zeer zeldzaam iemand op het lyf vallen, dan die zich den algemeenen haat en afgryzen heeft op den hals gehaald; terwyl het geringste onderwerp onder ons dikwils aan-

leiding geeft tot een hevig pennengevegt. Het grondbeginzel van den Kaffer is, naamelyk, maar alleen zyne eigen en zyner medeburgeren veiligheid te bevorderen; doch een schryver valt, in het tegendeel, zelden of noit op een ander aan om hem te hekelen, dan alleen met oogmerk om zyn eigen roem op den val van den anderen te vestigen, of op deeze wyze een stuk broods te verdienen; en hierom zyn ook de hekelschriften over fouten van weinig belang voor het gemeene nut meest altoos de allervinnigsten en allerhaatelyksten. Ik bedoele hier de Godgeleerden niet; want deezen weet ik dat in hunne twistschriften alleen uit een heiligen yver, en uit overtuiging van het gewigt der zaaken, die zy behandelen, hunne tegenstanders schelden en vervloeken. Maar hoe geweldig hebben de *Literatores* elkanderen niet dikwils doorgestreeken over het begaan van eene geringe fout tegen de Latynsche taal, of over het kort maaken van eene lange syllabe. Onder de Filosofen zyn, insgelyks, de verschillen over de Bovennatuurkunde, waar van de twistende partyen beiden even veel verstonden, altoos de hevigsten geweest; en zeldzaam hebben Regtsgeleerden elkanderen vinniger aangetast, dan wanneer de een den anderen meende te kunnen overtuigen, dat hy eene oude onnutte en geheel buiten gebruik geraakte Roomsche Wet kwalyk hadt uitgelegd.

Ondertusschen, hoe onbehoorlyk men zich ook somtyds van die vryheid om de schriften van een ander te hekelen en te beschimpen, mooge bedienen; zeker is het echter, dat die niet alleen op de billykheid gegrond is; maar dat ook het gemeene belang medebrengt, dat dezelve bewaard en ongeschonden blyve. Het staat een yder vry zyne gekke, zyne verkeerde begrippen aan de Werreld mede te

deelen, of voor zich zelven te houden, zo als hy wil; en niemand is in de verpligting gesteld, om te moeten schryven. Maar wat is dan ook natuurlyker en billyker, dan dat anderen de vryheid hebben, wanneer hy zyne gedagten uitgeeft, om 'er hun gevoelen over te zeggen. De Schryver zoekt zich de goedkeuring van het Publyk te verkrygen door zyn werk; en yder lid van het Publyk moet het gevolglyk ook geoorloofd weezen zyne afkeuring te kennen te geeven. Ja! met hoe veele gekke geschriften zou men anders niet gekweld en overlaaden worden; indien de vreeze van openbaare bespotting niet noch veelen wederhieldt, om hunne vreemde harssenvruchten aan het oog van de geheele werreld bloot te stellen.

Doch hoe nuttig en redelyk het ook moge zyn, dat gekke boeken het onderwerp van algemeene en openbaare bespotting worden; beter was het, echter, zo men een middel wist uittevinden, om het schryven en uit geeven van dezelven op eene gevoegelyke wyze te verhinderen. Hoe meenig een boek verkooper wordt 'er niet door bedorven, dat hem 't een of ander slegt boek wordt in de handen gestopt, waardoor hy zich zelven in den druk brengt. Hoe meenigmaalen moeten vrienden en naastbestaanden 'er niet om bloozen, wanneer iemand van hunne familie zich tot het voorwerp van den algemeenen lach en schimp gemaakt heeft door het uitgeeven van de eene of andere gekkerny. De bespotting en veragting van het Publyk is zeekerlyk de verdiende loon van eenen prulschryver; doch en voor den Drukker van zyn werk en voor de geenen, die eenige betrekking tot den schryver hebben, was het onbetwistbaar nuttiger, dat hy verhinderd was geweest, zich zodanigen loon waardig te maaken. Gy zult my zeggen, Myn Heer *Denker*, hoe dit te

verhinderen? En ik moet bekennen, dat dit, in den eersten opslag, vry moeijelyk schynt; want ik ben 'er zo zeer, als gy afkeerig van, om de vryheid van schryven eenige paalen te stellen. Maar zie hier, evenwel, wat ik 'er op bedagt hebbe, om het uitgeeven van zotte boeken op eene vry gemakkelyke wyze, zo veel als moogelyk is, voor te komen en tegen te gaan.

Wanneer men den grond nagaat, uit welken zo veele slegte versen, en zo veele gekke boeken van allerlei soort hunnen oorsprong neemen; zo ontdekt men wel ras, dat dezelve bestaat in de onbekwaamheid, die 'er by alle menschen is, om over hunne eigen natuurlyke vermogens te oordeelen; en in de ongemeene en alles te bovengaande liefde, die men den vrugten van zyne harssenen toedraagt. Wie is 'er toch, die van zich zelven gelooft. dat hy minder verstands bezit, dan zyn buurman. Men zal wel toegeeven, dat de een of ander meer verkreegen kundigheid heeft, dan wy; doch zeer weinigen zyn 'er, die in een ander meerder oordeelskragt erkennen willen, dan in hun zelven. Op dezelfde gunstige wyze denkt yder ook over de werken van zyn vernust. Somtyds vindt men noch eens ouders, die sommigen van hunne kinderen, schoon 't zeer onnatuurlyk is, haat toedraagen: maar waar is oit een Schryver gevonden, die by zich zelven zyn eigen werk heeft veroordeeld en afgekeurd? Wat my aangaat, ik heb 'er noit eenen aangetroffen. Ik heb Dichters hunne Versen hooren voorleezen, die zich verbeelden, dat de toehoorders zeer oplettend waren, terwyl zy, inderdaad, van verdriet in slaap vielen. Ik heb 'er anderen gezien, die by de vertooning hunner Toneelstukken tegenwoordig waren; en de grimlachen van verstandige lieden over hunne zotheden, als tekenen van goedkeuring opnamen; of zich kittelden in de toejui-

ching van eene domme gemeente; die niet dan door lompe aardigheden getroffen wordt. Om kort te gaan, ik heb allerlei Schryvers gezien, die hunne glorie stelden in het uitgeeven van werken, welken door alle kundigen veragt en bespot wierden; doch nimmer heb ik 'er een gevonden of hy was in staat, wanneer men de moeite nam, hem zyne fouten of zotterny aan te toonen, om zich zelven evenwel wys te maaken; dat zyne partyen alleen door jolouzy of onkunde gedreven wierden, om hem te hekelen. Ja zo groot is de liefde van een Schryver voor zyn werk, dat ik my van u zelfs, Myn Heer *Denker*, verzekerd houde, dat gy noit een Vertoog van uw eigen maakzel hebt uitgegeeven, of gy hebt u zelven in deszelfs fraayheid en vernuftigheid kunnen vermaaken, alhoewel alle uwe Leezers het zelve lastig en verveelend mogten hebben gevonden.

Maar daar dan het schryven en uitgeeven van kwaade en gekke boeken uit die onbekwaamheid voorkomt, om over ons eigen werk te oordeelen; daar is het ook zeker, dat het beste middel daar tegen zou weezen, zo alle Schryvers in staat gesteld wierden om over de waarde van hunne eigen werken naar waarheid te kunnen oordeelen, eer zy die uitgaven. En hier toe wilde ik eenige Regters aanstellen, aan welken al het geen men wilde doen drukken, voor af zou moeten worden vertoond; ten einde zy 'er hun oordeel over konden geeven; welk oordeel de Schryvers verpligt zouden moeten zyn voor hun werk te plaatzen, het zy het zelve hun voordeelig of nadeelig ware. De leden, welken zulk een regtbank zouden uitmaaken, moesten uit de verstandigste en kundigste lieden, in allerlei soorten van weetenschappen, verkoren worden, en men moest dezel-

ven onder de allersterkste verpligting brengen, om ongeveinsd en zonder eenige agterhoudendheid te pryzen, dat pryzenswaardig was; en te berispen, 't geen veragting verdiende. Op deeze wyze zouden de Schryvers niet alleen in hun oordeel, omtrent hun eigen werk, verligt worden; maar 't is te denken, byaldien het begrip der Regters niet gunstig ware, dat zy zouden tragten zich te verbeteren, of wel hunne geschriften geheel zouden agterhouden, en hadt iemand moeds genoeg zyn werk met een oordeel van die Regters, die het zelve voor slegt verklaard hadden, evenwel uit te geeven, het Publyk zou ten minsten dan vooraf weeten, waar het zich aan moest houden, en op wat prys het boek gesteld moest worden.

Zie daar, Myn Heer de *Denker*, myn ontwerp; of het zelve werkstellig gemaakt kan worden, laat ik u en uwen Leezers oordeelen. Men weet, dat omtrend Godgeleerde Boeken, die uit den schoot der Kerke voortkoomen, voor eenen vasten regel plaats heeft, dat dezelven eerst onder het oog van zekere *Visiteurs* moeten koomen, en zonder derzelver goedkeuring niet in 't ligt verschynen moogen. En 't zou, dunkt my, niet onmooglyk zyn, dat tot allerlei boeken over te brengen, en algemeene *Visitatores Librorum* aan te stellen. Ondertusschen begryp ik, dat de nuttigheid van mynen voorslag ydereen in het oog moet loopen. Wat my aangaat, ik geloove niet, dat de *Bespiegelingen over de Weezendlykheid der Dingen*, waar van ik te voren gesproken heb, in 't ligt gekomen zouden zyn, indien dezelven met het oordeel van eenige verstandige lieden over haare waarde aan 't hoofd in het Publyk hadden moeten verschynen. En wat denkt gy, Myn Heer, dat 'er van de *Hovaardye* in *Armoede*, die men in deeze week alhier ten

Toneele gevoerd heeft, geworden zou zyn, zo dezelve eerst door eenige luiden van kundigheid en oordeel gevonnist hadt moeten worden. Ik zal niet zeggen, hoedaanig het vonnis over die berymde navolging van HOLBERG naar myne gedagten ingerigt zoude zyn geweest, dewyl deeze Brief dan te groot zoude worden; doch dit kan ik echter niet nalaaten 'er van te zeggen, dat, zo eenige onpartydige en kundige Regters geleezen hadden de uitdrukking, die de knegt *Pedro* van het kameniertje *Leonoor* gebruikt: *Men heeft haar in het veld al tot gebruik gehad;* en de spreekwyze van *eene vrouw wat voor haar tweeling te schoppen*, die denzelven knegt in de mond gelegd wordt, met verscheiden anderen soortgelyken, dat het zeker is, dat zy in hun oordeel over dit stuk zouden gezegd hebben, *dat de Maaker zich aan onbetaamelyk vuilbekken hadt schuldig gemaakt;* en dat, indien zodanige *Critique* den Dichter zyn werk al niet hadt doen verbeteren, de Bestierders van den Schouwburg, ten minsten, daar door zouden hebben kunnen leeren, dat het niet betaamlyk is, diergelyke lompe aardigheeden en laffe vuiligheid op een Toneel te brengen, dat aan de verbetering van de zeeden en den smaak behoorde toegewyd te zyn.

Ik ben enz.

CANDIDUS.

Den 15 *February*
1764.

De Denker.
N°. 61.
Den 27. February 1764.

[Over het Geluk in het Spel. Algemeen vooroordeel daaromtrent bestreeden.]

Nullum numen habes, si sit prudentia; *nos te*
Nos facimus, fortuna, deam coeloque locamus.

JUVENALIS.

ALGemeene vooroordeelen te bestryden, voegt zekerlyk aan het oogmerk, dat ik my met het uitgeeven deezer Vertoogen voorgesteld heb; en ik vertrouw daarom, dat myne verstandige Leezers het my niet kwaalyk zullen neemen, dat ik hun heden eene Verhandeling over het *Geluk in het Spel*, uit een onlangs uitgekomen Engelsch Periodicq Papier vertaald, mededeele. Niets is gemeener, dan dat men iemand zeer gelukkig in het Spel hoort noemen; en dat men van een ander hoort, dat hy altoos ongelukkig is; even of 'er, buiten meerdere of mindere kundigheid, iets weezenlyks ware, waar door de eene op den duur meer zou winnen, dan de ander. Ja ik heb zelfs luiden gevonden, die gansch niet overgeloovig genoemd konden worden, en die, echter, van dit vooroordeel niet geheel

vry waren; en ik herinner my eens een verstandig man en goed wiskunstenaar ontmoet te hebben, die een zeer goed Speler was, en die weigerde zeker spel mede te spelen, het geen hy zeer wel verstondt, en lang gespeeld hadt; om dat dit spel sedert eenigen tyd ongelukkig voor hem geweest was. Ik lachte daar mede; doch hy hieldt my ernstig staande, dat 'er *un je ne sçai quoi* was, waar door hy somtyds in zekere soorten van spelen ongelukkig was; en dat hy dan voor eenigen tyd die spelen moest myden. BAILE zelf, de schrandere BAILE, was van dit gevoelen mede niet afkeerig(*). Doch de ongerymdheid van zulke begrippen, geloof ik, dat door de redenkavelingen van mynen Engelschman, die in eenen gemeenzaamen Brief aan een Vriend voorgesteld zyn, vry klaar blyken.

MYN HEER!

GY scheent onlangs verwonderd te weezen, toen ik glimplachte om uw zeggen, dat de Heer A. zo een gelukkig mensch was, dat het voor hem onmooglyk was in eenig spel te verliezen. Gy vraagde my, of men kon twyffelen, dat het Geluk iets was, dat inderdaad bestaat; daar yder gezelschap eenig doorslaande blyk van een gelukkig man uitleverde, die, zonder uitsteekende bekwaamheeden of kwaade praktyken, altoos won; terwyl men 'er, in tegendeel, altyd een voorbeeld

(*) *Voyez l'art.* Timoleon *Not. K. Refl. IV. Personne n'ignore que dans les Jeux de hazard il regne je ne sçai quoi, qui contribue beaucoup plus au gain, ou à la perte, que ce qui depend de l'adresse du joueur &c.*

van een ander vindt, die, schoon uitneemend kundig in het spel, echter een altoosduurend verliezer is. Deeze zaaken u zo ontegenzeggelyk voorkomende, gaven u aanleiding, om u zelven in te beelden, dat het de eigenschap van het Geluk was, om zich aan sommige luiden te hegten, en anderen te schuwen. Vergun my, daarom, de vryheid, om de natuur dier gebeurtenissen te beschouwen, welken gezegd worden het geluk uit te maaken; naamelyk, dat de Heer A., hoewel een gemeen speler, geduurig zulke goede kaarten in de hand heeft, dat hy altyd het geld van den Heer B. wint, die het spel verstaat, en met de grootste oplettendheid speelt. Om die stelling noch duidelyker te maaken, houdt gy staande, dat niet alleen de Heeren A. en B. ons zodanig een bewys van Geluk en Ongeluk aan de hand geeven; maar dat 'er duizend voorbeelden zyn van luiden, die men nauwlyks oit heeft zien winnen; en indien men zulke luiden, zegt gy, niet ongelukkig mag noemen, aan welk een oorzaak kan men dan toch zo een zonderlinge uitwerking toeschryven?

Ter beantwoording van dit bygebragte bewys, en eer ik my in het verschil over het Geluk inlaate, kan men zeggen, dat de gebeurtenissen zelven verre na zo zeker niet zyn, als men zich gemeenlyk verbeeldt. Waarheidlievende menschen, in alle andere omstandigheeden, maaken geene zwaarigheid, om hun verlies te vergrooten, en hunne winsten te verkleinen; en, waarlyk, tot zulk een hoogen trap, dat, indien zy even weinig oprecht waren in alle hunne andere handelingen, de werreldsche zaaken al zeer slegt zouden loopen. Uit welk een grondbeginzel het voortkomt, dat een eerlyk man op dit onderwerp een leugen zal vertellen, van welken hy in alle andere gelegenheeden

een afkeer zou hebben, kan ik niet nauwkeurig bepaalen; misschien komt het gedeeltelyk uit dartelheid voort, en gedeeltelyk uit de begeerte om medelyden te verwekken, wanneer men verliest; gedeetelyk om, als men wint, de beschuldiging te myden, dat men zyne vrienden geplunderd heeft; en gedeeltelyk uit de bewustheid, dat men door het verkorten der waarheid weinig of geen nadeel aan iemand toebrengt. Ondertusschen zal yder toekyker by de speeltafel voor my kunnen getuigen, dat de verliezers in 't algemeen voorwenden meer verlooren te hebben, dan de winners kunnen of willen erkennen; zo dat het by een nauwkeuriger onderzoek zal moeten blyken, dat de voorbeelden van eene geduurige aaneenschakeling van geluk of ongeluk, niet zo veeltallig zyn, als men gemeenlyk gelooft; ja dat dezelven, inderdaad, uitneemend zeldzaam zyn.

Gy houdt echter noch aan, dat, toegestaan zynde dat de gevallen niet meenigvuldig zyn, 'er echter eenige weinigen gevonden worden; en hoe zou het toch toekoomen, zegt gy, dat iemand, twee of drie maanden agtereen, byna elken avond, zal winnen; daar de kans misschien tienduizend tegen één is, dat dit gebeure? Het antwoord spreekt van zelven; dat daar de kans tienduizend tegen één is, de gebeurtenis eens in tienduizend maalen moet voorvallen. Maar, zegt gy, toont de uitkomst niet, dat hy een gelukkig mensch is; en is dit niet genoeg om te bewyzen, dat 'er zo iets is, dat Geluk genoemd mag worden? Hoe! dat zeker geval eens in tienduizend reizen voorvalt, het welk, volgens den gewoonen loop der dingen, zo veele maalen moet voorvallen! Ik zal, zo gy wilt, toestaan, dat hy een gelukkig mensch geweest is, toen dit gebeurde. Maar hier schuilt de bedrie-

gelykheid der redenkaveling; want overeenkomstig met het aangenomen denkbeeld van Geluk, moest hy een beter regt tot de uitkomst gehad hebben, dan eenig ander mensch van de party; en dit ontken ik plaats te kunnen hebben, zonder de tusschenkomst van eenig onzigtbaar weezen; dewyl de kaarten of volgens den gewoonen loop der kanssen, of buiten denzelven, gegeeven moeten warden. Zo zy op de eerste wyze gegeeven worden, heeft de een geen meer regt tot den goeden uitslag, dan de ander. Zo ze niet volgens den gewoonen loop der kanssen omgegeeven worden, zo moet eenige hoogere magt aan dezelven eene bovennatuurlyke bestiering geeven. Doch ik denk evenwel, dat gy u zult schaamen over de onderstelling, dat de Godheid zich met zo eene laage beezigheid, als het Spel, zou willen bemoeijen(*).

Maar ik geloove, dat 'er nauwlyks eenige andere omstandigheid in het menschelyk leeven is, waar in wy zo zeer tegen onze eigen begrippen en overtuiging aan redenkavelen, als ten opzigte van dit Geluk en Ongeluk. Het mag vreemd schynen; maar 't is nochtans waaragtig, dat ik nimmer in mynen leeftyd iemand heb gezien, die waarlyk en

(*) Het gelieve den Leezer in het oog te houden, dat hy eene Vertaaling uit het Engelsch leest. DE FREIN en anderen zo overleeden, als noch leevende Hollandsche Geestelyken, die het Kaartspel als eene verfoeijelyke misdaad aanmerken, hebben zich zekerlyk niet geschaamt die onderstelling te maaken, en leiden zelfs daar uit de zondigheid van dit vermaak zeer gemoedelyk af. Wat my aangaat, ik wil my in geene Theologische verschillen steeken; alzo ik gaarne (niettegenstaande zo veele onvriendelyke poogingen, als 'er aangewend worden, om my te ontdekken,) noch eenigen tyd onbekend wilde blyven; en mogelyk ook zwaarigheid zou vinden, om Kerkelyke goedkeuring op alle myne Vertoogen te krygen.

opregtelyk aan het Geluk geloof sloeg, hoewel ik honderden van luiden heb gevonden, die het gevoelen staande hielden. De geenen onder hen, die 'er zich het meest van verzeekerd houden, zullen noit drie tegen twee zetten op den worp van een dobbelsteen; alhoewel dezelve geworpen wierdt door iemand, die reeds een tonne-gouds gewonnen hadt, met de schoonste en beste der vrouwen getrouwd was, en wiens kinderen het vermaak van de geheele werreld waren. Ja, indien deeze zeer gelukkige man met eene party van uitsteekende bekwaamheid op de kaart speelde, zou elk een van de luiden, die evenwel geduurig van Geluk zouden spreeken, tegen hem, en niemand op zyn hand, buiten houden.

Uit dit betoog moet dan volgen, dat niemand ingewikkeld in het Geluk gelooft, of hy zou zyn geld waagen aan de zyde van den geenen, die voor een gelukkig speler beroemd is, tegen een, die het spel zeer wel verstaat. Doch dit gebeurt noit; zo dat eindelyk het geheele onderwerp van verschil hier op uitkomt, dat de Heer A. tot dit uur toe met de kaarten is begunstigd geweest. Nu is het zeker, dat 'er aan iemand, en bygevolg aan den Heer A. zo wel als aan een ander, volgens den gewoonen loop der kaarten, voor een tyd lang goede kaarten moeten te beurt vallen; en laat men, hoewel 'er geen levendig schepzel op de stoelen zit, de kaarten honderd of duizend maalen omgeeven; zulk of zulk eene stoel zal juist zo gelukkig of ongelukkig wezen, als of de Heer A. of de Heer B. 'er op zat; maar (wat kragt bygeloovige menschen ook aan eene byzondere zitplaats mogen toeschryven) gy zult ten minsten, vertrouw ik, aan onbezielde dingen de hoedaanigheid van gelukkig of ongelukkig niet willen toekennen.

Ik voorzie dat gy zult onderstellen, dat de Heer A., die zulk een gelukkig man is, op den stoel gezeeten zou hebben, aan welken de goede kaarten gegeeven waren; maar ik zeg, dat, zonder tusschenkomst van eenen onzigtbaaren Bestierer, het drie tegen één was, (gesteld zynde, dat 'er vier stoelen waren) dat hy op den winnenden stoel gezeeten zou hebben; en het is zeker, dat gy zelfs zo in uw hart gelooft, of gy zoudt een gelyke som op zyn hand houden, wanneer de kans drie tegen één tegen hem is; het geen gy zeker noit zult doen, wanneer gy op de proef gebragt wordt.

Tot opheldering van het geene ik hier bygebragt heb, moet ik dit noch zeggen. Doe tienduizend witte boonen en tienduizend zwarte boonen in een zak; schud ze wel door elkanderen, en neem 'er één te gelyk uit, zo als zy voorkomen. Nu, alhoewel gy in twintigduizend reizen 'er tienduizend van elke soort zult uitgetrokken hebben, zo is het echter zeker, dat zy in den loop van dit uittrekken niet beurtelings, dan eene witte en dan eene zwarte, zullen zyn voor den dag gekomen; maar dat gy 'er zomtyds zes of zeven maalen (en meer reizen) agtereen eene witte of eene zwarte zult trekken. Dus is het ook met de kaarten gelegen; men zal een zekeren tyd lang goede of slegte kaarten krygen; en evenwel op den duur zal het, even als in de proefneeming met de witte en zwarte boonen, ten naasten by gelyk uitkomen.

Men zal my tegenwerpen, dat de gelykenis van de witte en zwarte boonen ontleend, bedriegelyk is, om dat de getallen noodwendig ten laatsten gelyk uit moeten komen; en zo het getal oneindig was (in den loop van eenige duizenden), dat men 'er veel meer van de eene dan van de andere kouleur zou trekken. Doch ik antwoorde, dat de on-

dervinding het tegendeel leert; want dat 'er geen voorbeeld is, dat in een *hazard-spel* iemand, die van een genoegzaame bank voorzien was, en slegts één ten honderd in zyn voordeel hadt, op den duur verlooren heeft; het welk een bewys is, dat het geeven van kaarten, de worpen van een dobbelsteen enz. aan zekere wetten onderworpen zyn, die zo onveranderlyk zyn, als de evenredigheid der geboortens van mannelyke en vrouwelyke schepzels, of eenige andere gemeene gebeurtenissen van dit werreldstelzel.

Ik hoop dat ik my zelven verstaanbaar gemaakt heb in het begrip, dat ik heb van het eigenlyk gebruik der woorden *gelukkig* en *ongelukkig*. Ik sta toe, dat iemand zo door het Geluk (om de gemeene uitdrukking te gebruiken) kan begunstigd wezen, dat hy het karakter van een gelukkig mensch verkreegen heeft; doch ik vlye my, dat gy door deeze myne redeneering nu overtuigd zult zyn, dat het oogenblik voor, en het oogenblik na, dat het hem zo wel gelukt is, hy geen beter kans heeft om te winnen, dan zyn tegenparty.

Ik ben, Myn Heer, enz.

Deze Vertoogen worden uitgegeven te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer,* Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 62.
Den 5. Maart 1764.

[Over de genegenheid van sommige luiden voor Huisdieren; en de Oorzaaken daar van.]

DAarzyn verscheiden kleine Waarneemingen in het gemeene leven te doen, welken ons aanleiding tot grootere beschouwingen kunnen geeven, en die byzonderlyk geschikt zyn, om de menschelyke Natuur te leeren kennen. Niemand kan ooit de Levensbeschryvingen van PLUTARCHUS, met aandagt, geleezen hebben, of hy moet ongetwyffeld hebben opgemerkt, dat die uitmuntende Historieschryver, met de geringste trekken, dikwils het grootst verschil in de karakters zyner Helden aanwyst, en met kleinigheeden, die van mindere Geesten als beuzelingen veronagtzaamd wor-

den, op te merken, hunne geaardheid en heerschende neigingen doet kennen op eene wyze, die hem alleen eigen is. De Kinderspelen van *Alexander den Grooten* verkondigden reeds den aanstaanden Overwinnaar; en de hardvogtigheid van den jongen *Carel den XIIden*, toen zyn Hond hem in de hand gebeeten hadt, deeden al van verre die onverschrokkenheid, en dat zoort van ongevoeligheid voor pyn, in den Zweedschen Held, vermoeden, waar in hy, voor of na, nooit zyns gelyken, op de werreld, heeft gehad. - Het sta my dan vry, om myne Lezers heden ook met zulk eene geringe beuzelagtige Waarneeming te onderhouden, om hier door niet slegts de springveeren onzer daaden nauwkeuriger te leeren kennen; hier door niet slegts tot de beoeffening van de verhevenste aller deugden, onderlinge genegenheid, meêwaarigheid, en gezellige pligten opgeleid te worden; maar tevens ook, uit onze dwaasheeden zelve, waardiger begrippen te leeren vormen van onze menschelyke Natuur, welke het, sedert eenige jaaren, de mode is geworden, zo laag, zo veragtelyk, zo haatelyk af te schilderen, als met de zwartste kleuren eener bedorven gal geschieden kan.

Niemand is 'er onder myne Lezers, die niet meer maalen heeft waargenomen, dat genoegzaam alle welgestelde getrouwde lieden, geene kinderen hebbende, zich met het een of ander zoort van Dieren, en dikwils met veele zoorten te gelyk vermaaken; en dat men meest altoos een grooten Hond voor Myn Heer, één of twee kleine keffers voor Mevrouw; somtyds een zwaare, dikke, vette Kat; veelal één of twee Papegaaijen, een half dozyn Kanarievogeltjes, een Eekhorentje, en dergelyk gespuis aantreft in huizen, daar een kleine snapper of twee ontbreeken; terwyl men, in tegendeel, als 'er kinderen zyn, het gemelde Vee zelden ontmoet. Die zugt van redelyke schepzelen, om zich, in groote Steden, daar beschaafdheid heerscht, en keus van gezelschap voor handen is, juist met domme Dieren te verlustigen, en liever naar het wild gerammel eener Papegaay, dan het geregeld gesprek van een verstandig Man, of de onderregting van een goed

Schryver, te luisteren, is door vorige Zedeschryvers reeds naar verdiensten ten toon gesteld. Men moet, inderdaad, zo men in een goeden luim is, lagchen, en men kan zich anders van knorren nauwelyks weêrhouden, als men het gewoel, het geblaf, het geschreeuw van al die beesten hoort; als men het onderhoud telkens door de *correctien* der Honden of Katten, de aanspraaken aan de Canarien, of de woeste klanken der Papegaaijen hoort afbreeken; als men Myn Heer zyn Hector onophoudelyk ziet caresseeren, en Mevrouw haare beestjes zoenen en troetelen; als men, met één woord, bemerkt, dat menschen slegts de tweede plaats in de gunst dier groote lieden hebben, en dat reden en verstand voor dit zoort van wezens niet half zo aangenaam is, als Papegaay'sklap, of 't lastig gekef der Honden. Ik kenne byzonderlyk Dames, die doodzuinig zyn op alles, wat schepzels van haar soort gebruiken, en by welken, echter, niets te dierbaar is voor haar geliefde Vee. Ik kenne 'er, (en wie kent dezelven niet?) die geen schelling voor een behoeftig, noodlydend, deugdzaam Huisgezin over hebben; die knorren en kyven, als haar dienstboden de boter meer dan schraapen over 't brood, of melk by hunne thee gebruiken, en die echter niet alleen haare schoothondjes, maar zelfs den gulzigen Hector, 's morgens op geboterde Eijerbroodjes, des middags op Kalfsvleesch of Vleeschzopjes onthaalen. Dergelyke dwaasheeden; wat zeg ik? dergelyk eene bedorve gesteldheid van hoofd en hart verdient meer dan belagchen, verdient fel gegispt te worden. Doch, gelyk ik reeds te kennen gaf, dat anderen dit al voor my gedaan hebben, zo bedoel ik byzonderlyk, om de oorzaak van zulk een vreemd verschynzel, in der menschen natuur en daaden, op te spooren. En ik bedoel dit te meer, om dat wy hier door van zelven een min ongunstig denkbeeld van onze zedelyke geaardheid krygen, en overtuigd worden zullen, dat onderlinge genegenheid en vriendschap, dat gunstbewyzen, meêwaarigheid, en al wat men, onder de benaaming van gezellige deugd, aanpryst, ons als aangeboren, door den Schepper zelven onzer gestellen ingeplant, en zo volstrektelyk er-

gen is, dat het ons onmogelyk valle deze neiging te weêrstreeven, zonder onze Natuur zelve te verzaaken, onze hartstogten van derzelver oorspronkelyke oogmerken en bedoelingen af te wenden, en tot verkeerde voorwerpen te verdraaijen.

Wat kan, inderdaad, het beginzel zyn van deze zugt, welke getrouwde lieden zonder kinderen, en byzonderlyk vrouwen, voor dit huisselyk vee zo algemeen betoonen? Wat anders, dan om dat deze menschen door de Natuur zelve met een *fonds* van tederheid voorzien zyn, welke hen dringt om voorwerpen op te zoeken, daar zy deze hunne ingeschapen drift en neiging, om gunsten te bewyzen, aan betoonen kunnen, en dat hunne smaak, door veelvuldige oorzaaken verbasterd, de noodige voorwerpen daar toe onder 't menschdom niet weet te vinden! Men beschouwe die zelfde lieden in het begin hunner Huwelyken; zo lang als de wittebroods week nog duurt, zo lang hunne onderlinge genegenheid jegens elkanderen leevendig en werkzaam genoeg is, hebben zy geene andere voorwerpen voor hunne natuurlyke tederheid van nooden, en men zal dan zelden Honden, Katten, of Papegaaijen by hen aantreffen; maar die wederzydsche troetelingen verkoelende, zyn 'er andere voorwerpen noodig voor de zelfde tederheid, die hen steeds bezielt, en dan behoorden 'er kinderen voor den dag te komen; maar, die agterblyvende, moet men zyne drift op eene andere wyze voldoen. Men kan in de keuze der voorwerpen dwaalen; men kan verkeerde voorwerpen uitkippen, maar men heeft 'er eenigen noodig; en kinderen ontbreekende, neemt men zyn toevlugt tot het vee, enkel om schepzels te hebben, die onder onze bescherming staan, en daar men zyne gunsten onophoudelyk aan besteeden kan.

Het is, namelyk, met deze hartstogt, even als met alle andere Driften gelegen; dezelven vorderen altoos haare voldoening, en 't ontbreekt nooit aan voorwerpen, om haar die voldoening te verschaffen, als de Drift slegts levendig en werkzaam genoeg is. Ik heb, in een voorgaand Vertoog getoond, dat de oorzaak van

ons geluk eeniglyk in ons zelven huisvest, en dat wy, hoedanige onze uiterlyke omstandigheeden wezen mogen, meer of min geneugtens in de werreld aantreffen, naar dat ons een gunstiger of ongunstiger gestel is ten deel gevallen, naar maate wy met een *Democriet* meer overhellen, om de werreld te belagchen, of met een *Heracliet* om dezelve te beschreijen. Elk, die ooit zyne kwaade luimen gehad heeft, weet dat hem alsdan dingen verveelen, die hem anders de lever doen schudden. Elk, die eenigen omgang met menschen heeft gehad, heeft opgemerkt, dat een *Cholericus*, als zyne Galblaas overloopt, al zo noodig heeft te knorren, als te ademen, en dat, als hem het één onderwerp ontbreekt, hy een ander opzoekt. Elk weet, dat de geringste Boeren-deern eene *Dulcinea van Toboso* wordt, als hy die met de oogen van een *Don Quichot* beschouwt, en dat elke vrouw eene schoonheid is voor lieden van een bloedryk gestel, die van hunne drift bevangen worden. Even eens nu is 't met deze natuurlyke tederheid gelegen; het is iets dat onzer gestellen is ingeschaapen; het is een hartstogt die op de eene of andere wyze begeert voldaan te worden, en gunsten te bewyzen, is het niet aan menschen, dan ten minsten aan beesten.

‘Maar zou men dus die gekheid met het Vee niet al te gunstig verklaaren? zou dezelve niet veel eer aan verveeling van zig zelven, gebrek aan bezigheeden, of tydverdryf, zyn toe te schryven’.

Ik heb nooit waargenoomen, dat die menschen, welken zich de minste bezigheeden geeven, hier byzonderlyk in uitmunten; ik ken Vrouwen, die nooit met haar tyd verlegen, en zeer kloeke Huishoudsters zyn, en welken echter zich al zo wel als anderen, schoon minder walgelyk, met haare hondjes, papegaeyen enz. vermaakem. Maar daar zyn andere byzonderheeden, welken duidelyk toonen, dat de opgegeeven oorzaak van natuurlyke tederheid inderdaad het eerste roerzel dier belagchelyke grillen is.

‘Waarom vallen dezelven meer in getrouwde, dan ongetrouwde menschen’? om dat de laatsten die natuurlyke hartstogt uit inzigten van Fortuin, Bestaan,

Staatzugt en dergelyken, geduurig wederstreeven, en, zodra hunne drift hen tot een beminlyk voorwerp aandryft, dezelve tegengaan, naardien hunne vrees of gewaande belangens hen raaden ongetrouwd te blyven, of zich te verbinden aan een Gade, die eer hunne walging en afkeer, dan liefde verwekt; terwyl Gehuwden daarentegen, eerst door hunne vryery, en daar op volgende liefkoozingen, die Drift aan 't werken helpen, welke daarna eene aanhoudende voldoening vordert.

'Waarom zyn het de Dames, welke zich gemeenlyk meest aan deze belagchelyke liefhebbery overgeeven'? Dewyl de last der kinderen op dezen voornaamelyk aankoomt, en zy inzonderheid door zagtheid en tederheid behaagen moeten, zo heeft de Natuur haar een veel grooter fonds van tederhartigheid, dan aan Ons, gegeeven; gelyk zy dan ook door haare huisselyke manier van leeven die hartstogt veel meer aankweeken en levendiger houden, dan de mans, wier gedagten door grooter verscheidenheid van voorwerpen afgetrokken worden, en meer op bestaan, grootheid, winsten, of onderlinge twisten werken. Geen wonder, derhalven, dat men de gemelde uitwerking in de laatsten minder dan in de eersten aantreft.

'Waarom valt men, eindelyk, door deze genegenheid voor Vee, in zo veele dwaasheeden, en waarom zoekt men niet liever menschen op, om zyne goedgunstige hartstogt te voldoen?' Zo gaet het altoos, als men door eenige drift van 't regte spoor wordt afgetrokken, en de Rede de teugel des Gebieds laat vallen; dan holt die drift in den blinde voort, en loopt niet zelden haar zelve in den weg. Eene reedelyke eerzugt noopt ons, om agting by God en menschen te zoeken, en ons, ten dien einde, met allerleie loffelyke bedryven op te houden; maar werkt deze drift, zonder dat het verstand haare poogingen bestiert, zo ontaart zy geheel en al, en verydelt haare eigen oogmerken; dan zoeken wy ons door laagheid, vleiery, en konststreeken te verheffen, en eer te behaalen door bedryven, die de grootste schandvlekken eens redelyken wezens zyn. Gelyk

iemand nu, die laatste onwaardig gedrag beschouwende, hier uit niet zal besluiten, dat de eerzugt ons niet natuurlyk eigen, of zelfs geene beweeg oorzaak dier bedryven is, zo heeft men even weinig rede de andere gemelde oorzaak te wraaken, om dat dezelve zo verkeerdelyk werkt.

Daar zyn verscheiden redenen aan te wyzen, waarom onze Natuurlyke tederheid dien averechtsen draey zo gereedelyk neemt; daar schynt een *air* van grootheid, althans van ruimte en rykdom, verknogt aan zo veel noodeloos Vee, en dat zo lekker wordt gevoed; dit bekoort ons, ter zelfder tyd, dat men door zyne weelderige en kostbaare levenswyze, en van eene genoegzaame ondersteuning der behoeftigen, wordt afgetrokken; daar de ondankbaarheid, die men niet zelden ondervind van hem, die men verpligt heeft, ons inderdaad ook menigwerven afkeerig van maakt.

Deze, en meer andere byzonderheeden, brengen dan te weeg, dat daze Hartstogt verkeerdelyk werkt. Maar wel verre van te bewyzen, dat wy dezelve niet hebben zouden, besluit ik 'er vlak het tegendeel uit; en ik redeneer op dezen trant: ‘Naardien ik de gemelde zugt in alle menschen aantref, wier tedere gezellige hartstogten gelegenheid gehad hebben haare werkzaamheid te oeffenen; naardien ik ze in verstandigen en weetnieten, in deugdzaamen en slegthoofden, bespeur; zo moet de Natuur zelve ons derwyze gemaakt hebben, dat wy, om gelukkig te leeven, voorwerpen voor onze tederheid, meêwaarigheid en liefde noodig hebben; zo moet gunsten te bewyzen, geluk rondom zich te verspreiden, onafscheidbaar aan onzen menschelyken aart verknogt, en zo noodzaakelyk zyn ter verkwikking onzer ziel, als het gebruik van voedzel ter versterking onzes lighaams. Dit geeft my, derhalven, niet slegts een verheven denkbeeld van myne oorspronkelyke gesteldheid; maar dit overtuigt my te gelyk, op de allerbaarblykelykste wyze, dat ik vergeefsch tragte gelukkig te zyn, zo ik myn geluk enkel binnen den kring van myn eigen bekrompen wil bepaale, of voor my zelven al-

leen zorge draage. Ja de geringste beuzelingen van myn gewoon bedryf leeren my op deze wys, om myn vreugd in die van anderen, myn genoegen in dat myner medemenschen te zoeken, om gezelligheid aan te kweeken, en eene neiging, welke my de Schepper gewisselyk tot edeler eindens, dan om honden te koesteren, heeft ingeplant, naar zyne inzigten te bestieren, noodlydenden op te zoeken, behoeftigen te ondersteunen, weduwen voort te helpen, weezen aan te neemen, en allerwegen gunst te toonen, en vreugde te verspreiden, daar ik myne treeden rigt.'

Dit is het besluit, 't welk ik uit myne geringe waarneeming opmaak; dit tevens de leering, die ik daar mede voor had aan te dringen.

A.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 63.
Den 12. Maart 1764.

[Brief van een Kunstgenootschap aan den Denker, ander de Zinspreuk; Al likkende likt men de ziel uit een Vers; behelzende eenige Aanmerkingen over eene Vertaaling der Olimpya.]

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit, & varias inducere plumas,
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne;
Spectatum admissi risum teneatis, amici?

HORATIUS.

Myn Heer de D E N K E R!

SEdert eenigen tyd hebben wy een gezelschap opgerigt, alwaar wy de Taal- en Dicht-kunde tot de onderwerpen onzer verhandeling neemen; niet zo zeer om in Compagnie iets uittegeeven; want wy hebben dikwils gezien, dat te veel handen een stuk werks verbrodden, als wel om ons zelven te oeffenen. Wy hebben echter voor ons Veem (want zo heeten wy ons Genootschap, en zo meenen wy dat alle Maatschappyen van Liefhebbers moesten genoemd worden, om de menigvuldige overeenkomst, die 'er tusschen dezelven en de Gemeenschappen der Waagdraagers is) een Zinspreuk, zo goed als het beste Kunstgenootschap, en welke, zo als wy meenen, onze manier van denken vry wel uitdrukt; want de meesten van ons hebben inzonderheid den oorlog aan die soort van nieuwerwetsche Dichters verklaard, die zonder door eenig vuur aangeblaazen te zyn, versen maken, welken zy zo lang likkenen polysten, dat zy eindelyk glad rollen; terwyl zy ondertusschen het

groote, het verhevene, het zielroerende van de Poëzy en Welspreekenheid nimmer gekend hebben. Onder deeze Zinspreuk neemen wy, derhalven, ook de vryheid Uwe Ed eenige aanmerkingen mede te deelen op de Nederduitsche Uitgave der OLIMPIA van VOLTAIRE, die wy van de week geleezen hebben; en wy vertrouwen, dat dezelven u te minder onaangenaam zullen zyn, dewyl wy uit uwe Vertoogen gemerkt hebben, dat uw smaak van den onzen niet veel verschilt, en gy u nu en dan ook met het Toneel bemoeit hebt.

Gy hebt, Myn Heer, in een uwer eerste Vertoogen onze hedendaagsche Toneeldichters den naam van *Toneelspelvertalingmaakers* gegeeven; maar als zy zulke stukken in de waereld brengen, als deeze *Olimpia*, dunkt ons, dat zy *Toneelspelvertaalingknoeijers* behoren genoemd te worden; want, waarlyk, men kan zich nauwlyks erger broddelwerk, dan deeze Vertaaling, verbeelden; en wy denken, dat men verpligt is, om het geheele bederf van den goeden smaak voor te koomen, de gebreken daarvan aan den dag te leggen. 't Was te wenschen, dat die dolle drift om toneelspelen uit het Fransch te vertaalen, eens geheel bedaarde; want zo lang men hier eer in stelt, is 'er niets goeds van onzen eigen Land-aard te wagten. Maar zo 'er echter vertaald moet worden; dat men het ten minsten niet beginne, dan van genoegzaame kundigheid voorzien, en zonder dat men het oorspronkelyke bederve.

Wat de taal en de versen van de Nederduitsche OLIMPIA aangaat; men kan zeggen, dat de laatsten veeltyds hard en stootende zyn, en hier en daar met stopwoorden aangevuld; terwyl de eerste tamelyk zuiver is; hoewel 'er veelen van die zaamengestelde zelfstandige naamwoorden in gevonden worden, welken gy reeds al eens van ter zyde berispt hebt; doch waar in deeze Dichters zich zelven inzonderheid schynen te behaagen. *Huwlykstoortslicht, Zoennat, Uitvaartpracht, Priesteressenschaare, Offerzoenvocht, Wraakzwaard, Echtgloed, Altaargelofte*, en diergelyken, zyn zo veele woorden, die, behalven dat het gebruik het grootst gedeelte van dezelven nimmer heeft gewettigd, onze taal, die op zich zelven de zachtluidendste niet is, noch harder maaken. Doch wy merken dit slegts aan in 't voor-

bygaan. Waren het gebruik van zulke woorden en de stroefheid der versen de eenigste zaaken geweest, die wy in dit stuk te berispen hadden gevonden; wy zouden de moeite niet genomen hebben, om u deezen brief te schryven. Maar de Vertaalers geeven 'er eene meenigte van blyken in, dat zy de taal, waar uit zy overgezet hebben, niet verstaan, en der oude plgtigheden en gewoonten, waar op de Fransche Dichter gezinspeeld heeft, ten eenenmaale onkundig zyn. En deezen meenen wy dat men niet ongemerkt kan laaten doorgaan. Zie hier eenige staaltjens 'er van.

In het *II. Bedryf Ton.* 3. zegt STATIRA, in het oorspronkelyke, tegen OLIMPIA, die zy noch niet herkende,

Quoi d'un Prince *ou d'un* Roi *vous ne seriez pas née*?

OLIMPIE.
Je n'étais qu'une Esclave.

STATIRA.
Un tel destin m'étonne.
Les Dieux sur vôtre front, dans vos jeux, dans vos traits,
Ont placé la noblesse, ainsi que les attraits:
Vous Esclave!

Een yder ziet, dat Statira, zich verbeeldende dat Olimpia uit vorstelyken bloede geboren was, en van haar hoorende, dat zy slegts eene Slaavin was geweest, haare verwondering betuigt, dat de Goden iemand, in wiens gelaat zo veele edel trekken doorstraalden, tot slaverny hadden doen geboren worden. *Het verwondert my*, zegt ze, *dat dit uw lot geweest zy*. Dit beduiden de woorden, *un tel destin m'étonne*. Maar zie hier, hoe het Kunstgenootschap dezelven vertaald heeft.

OLIMPIA.
'Ik was slegts een Slavin.

STATIRA.
''k Ben met uw ramp bewogen.

Als men niet weet, wat *destin* betekent, mag men dan zich onderwinden, om een stuk van VOLTAIRE te vertaalen?

In het zelfde Toneel beschryft Olimpia het tydperk, dat zy in Cassander's maagt gekomen is, aldus:

On dit que d'un grand Roi, maître de l'univers,
On termina la vie, on disputa le trône,
On dechira l'empire; *& que dans Babilone*
Cassandre conserva mes jours infortunés.

Wat dunkt u nu, Myn Heer, van de Vertaaling deezer verzen.

‘Men zegt, dat een' Monarch, een' onverwinb'ren held,
Het kroonrecht wierdt betwist, dat hy zyn troon zag vallen;
En 't licht hem wierdt ontrukt, toen my in Babels wallen,
- - - - -
Cassander door zyn hulp heeft van de dood gered.’

Wy willen niet eens aanmerken, hoe zwak, hoe flauw deeze Hollandsche regels zyn, wanneer men die by het Fransch vergelykt. Onze Vertaalers zeggen zelven in hunne voorreden, dat de Fransche Dichter in kracht van uitdrukkingen uitmunt; en in dit opzigt heeft het stuk overal oneindig verlooren, dewyl de Overzetters geenzins de gaaf bezitten, om zich sterk en kragtig uittedrukken; maar men ziet, dat in het oorspronkelyke gezegd wordt, dat Olimpia door Cassander behouden was, toen men te Babel Alexander vergeeven hadt, en om het bezit van zynen troon twistte: doch de Vertaalers hebben van dit verschil niet geweeten, het welk, terstond na Alexanders dood, onder deszelfs Hovelingen ontstond, over het regt van zynen troon; en zy hebben het daarom vertaald, dat men aan Alexander den Grooten zelf zynen troon betwiste; het welk *Voltaire* nimmer heeft gedagt te zeggen.

In het *V. Bedryf Ton.* 2. verschynt een van de Priesters, een Offerkelk met water in de hand hebbende; en vervolgens zegt de Opperpriester aan Olimpia, in het *derde Toneel pag.* 63. alwaar hy haar voorschryft, wat haar by de Lykstaatsie haarer Moeder te doen staat.

‘Breng reukwerk op 't altaar
‘Bied uwen Sluijer aan, de siersels uit uw hair,
‘En 't Offerzoenvocht, tot uw zuivering voor de Goden.

Die Kelk is een vinding van de Vertaalers; en dat zy denzelven met water vullen, als een Offerzoen-

vocht tot zuivering, is een blyk van hunne diepe onwetendheid in de oude gewoonten. In de offerhanden, die aan de onderaardsche Goden, ter gelegenheid van den lykdienst, geschiedden, deedt men zekere plengingen; doch dat daar toe water gebruikt wierdt, en dat dit geschiedde tot zuivering, weeten wy niet, dat ergens by de oude Schryvers gevonden wordt. Men besproeide de Houtmyt van afgestorven naastbestaanden met wyn; of plengde denzelven somtyds, met melk en honing gemengd, in het offervuur. En zo verstondt het VOLTAIRE ook, die zegt:

Presentez des parsums, vos voiles, vos cheveux,
Et des libations la triste & pure offrande!

Doch hier van waren de Vertaalers volstrekt onbewust. Daarenboven hebben zy in deeze verzen van het hair, het welk de Opperpriester begeerde, dat Olimpia zou offeren, *de Siersels uit het hair* gemaakt. Zy hebben, zekerlyk, mede niet geweten, dat dit een gedeelte van den Lykdienst uitmaakte, dat men eenig hair van zyn hoofd aan de schimmen zyner overleeden vrienden toewydde, en door het vuur deedt verteeren; en zy hebben begreepen, dat het veel fraijer zou staan, indien Olimpia haar *Aigret* juweelen hairspelden, bloempjes, kam en *Barbes* aan haar moeder opofferde, dan eenige lokken hair.

Zie daar, Myn Heer Denker, eenige doorstaande blyken van de grove onkunde der geenen, die de Olimpia overgezet hebben, omtrent zulke dingen, welken zy ten minsten behoorden te weeten, om maar eenvoudig te kunnen vertaalen. Maar is het nu niet ten hoogteen te verwonderen, dat deeze luiden zich hebben durven aanmaatigen, het oorspronkelyke hier en daar aanmerkelyk te veranderen, en 'er een lap van hun eigen maakzel aantezetten. In het Fransche stuk steekt Olimpia zich zelven by de Houtmyt, waar op het Lyk haarer Moeder verbrand wordt, dood, en werpt 'er zich in, om dat zy aan haare stervende Moeder belooft heeft met Cassander niet te zullen trouwen; terwyl zy hem echter te veel bemint, om zich aan Antigonus te geeven; en Cassander volgt wanhoopende haar voorbeeld. Doch in de Vertaaling maakt zy slegts de vertooning van zich zelven te willen dooden, en laat

zich door den Opperpriester niet alleen gemakkelyk in haar voornemen stuiren; maar ook overhaalen, om haar huwelyk met Cassander te voltrekken; terwyl Antigonus, deszelfs medevryer, en aan wien zy door haar Moeder was toegezegd, zeer *à propos* door Softhenes wordt dood gestoken, en dus ruim baan voor die twee gelieven maakt. Dat dit vrolyk einde van het Treurspel eene verbetering is, gelooven wy niet, dat iemand, die verstandig oordeelt, zal zeggen: en men moet, onzes bedunkens, groote liefhebbers van de Trouwery weezen, om Olimpia een huwelyk met Cassander te doen aangaan, dien zy erkennen moet voor de oorzaak van de dood van beide haare Ouders. Dit huwelyk strydt niet alleen tegen het grootmoedig karakter van de Dochter van Alexander, het welk zy het geheele stuk door vertoont; maar 't is, inzonderheid, niet overeen te brengen met den eed, dien zy aan Statira doet (*Bedryf III. Ton.* 6.) wanneer deeze haar van Cassander zoekt af te trekken.

> ‘'k Zweer by de Goôn, by u, met de allerplechtigste eeden,
> ‘Dat ik my straffen zal. Eer ik zyn Gade wordt,
> ‘Ziet gy met eigen handt deez' dag myn bloed gestort.

Wat ons aangaat, Myn Heer, wy denken dat de Zelfsmoord van Olimpia, welken onze Vertaalers hebben willen myden, haar minder kwalyk voegt, dan het verbreeken van zulk een eed, en de overtreeding van het bevel van haare stervende moeder. Doch is dit geheele huwelyk ongerymd; de reden, waar door Cassander haar daar toe beweegt, is noch zotter. De Goden, zegt hy, (in het *V. Bedr. Ton.* 8.) keuren deezen echt goed; en daarom moet gy dien voltrekken.

> ‘Heeft hunne goedheid niet gestemd in ons verbond.
> ‘Toen ik myn trouw u bood, toen gy die niet weêrstond?
> ‘Gewis, want anders hadt hun magt zulks kunnen weeren,
> ‘En eeuwig, door myn dood, dien schat my doen ontbeeren.

Men behoeft de diepzinnige Godgeleerdheid, die 'er in deeze redenkaveling gelegen is, niet uit te pluizen, om over de kragt van dezelve te oordeelen. Wy merken alleen maar aan, dat op de zelfde wyze beweezen kan worden, dat deeze Vertaaling een meesterstuk is, om dat de maakers de kramp niet in hunne handen gekree-

gen hebben, toen zy dezelve begonnen op het papier te brengen. Ondertusschen hebben zy evenwel vergeeten, dat de Donder en Blixem, welke zich in het *Derde Toneel* van het *Tweede Bedryf* doen hooren, wanneer de Huwelyks plegtigheid van Olimpia met Cassander voltrokken zal worden, juist geene tekenen van de goedkeuring der Goden over dien echt zyn.

Voor 't overige zouden wy noch verscheiden andere aanmerkingen hier kunnen byvoegen; doch onze brief zou dan te groot worden. Alleen kunnen wy niet voorby, tot slot te zeggen, dat de Opdragt het geheele werk noch overtreft. Twee van onze Veembroeders hebben eene vergelyking gemaakt tusschen de laatste Verzen van dezelve, beginnende:

> ‘Is de echt in Nederland veel meer dan elders heilig,
> ‘Gy weet dat overspel alléén den trouwknoop breekt enz.

en de bekende Verzen uit den Hollandschen *Spectator*,

> Hys op, hys neêr in 't Knekelhuis enz.

doch de meesten van ons hebben den voorrang aan den Dolhuis-Poëet gegeeven, wiens Verzen wel even onverstaanbaar doch echter zoetvloeijender zyn, dan die van 't Kunstgenootschap.

Wy zyn,

Myn Heer de D E N K E R!

Uwe Eds. D.W. Dienaars,

Het Kunstveem,

onder de Zinspreuk,

AL LIKKENDE LIKT MEN DE ZIEL UIT EEN VERS.

Hoe zeer ik vreeze, dat de aanmerkingen van myne nieuwe Correspondenten aan de Dichters, welken de *Olimpia* vertaald hebben, niet aangenaam zullen zyn; zo heb ik echter niet kunnen weigeren, dezelven uit te geeven; dewyl ik uit vergelyking van het Oorsprongkelyke met de Ver-

taaling gezien heb, dat de berispingen van het Kunstveem niet geheel ongegrond zyn. Ik ben het ook inzonderheid met de schryvers van den Brief daar in eens, dat het by voegzel, dat in de Vertaaling aan het stuk is aangelapt, het zelve ten eenenmaale ontsiert en mismaakt; dewyl het huwelyk tusschen Olimpia en Cassander met al het geene voor af was gegaan, niet wel is overeentebrengen; en ik kan niet zien, dat de redenen, die de Vertaalers van deeze hunne verandering geeven, eenigzins gegrond zyn. Ik erken met hun, dat het Fransche Treurspel zodaanig ein digt, dat de Liefde der Deugd, en de Verpligting tot het schuwen der misdaaden daar door niet genoegzaam wordt aangedrongen. Doch dit gaf aan de Vertaalers geen reden, om het zelve op eene andere wyze te doen eindigen, die met het geheele beloop van het Stuk onbestaanbaar is. Meenden zy, dat geene Stukken goed zyn, dan waar in zulk eene nuttige leering is opgeslooten; zy hadden dan het zelve onvertaald moeten laaten; en dit was ook in verscheiden andere opzigten beter geweest. Want, om niet te zeggen dat *Olimpia* zekerlyk niet onder de beste stukken van den Franschen Dichter behoort, en dat de maaker 'er moogelyk zelfs noch de laatste hand niet aan heeft gelegd; zo is het zeker, dat 'er inzonderheid omtrent den dienst van een Eenig God, die men denkt het voornaame leerstuk in de Groote Geheimenissen oudtyds geweest te zyn, in het oorsprongkelyke uitdrukkingen gevonden worden, die op ons Theater eenigzins ergernis zouden hebben kunnen geeven: terwyl echter de veranderingen, die men in dit opzigt in de Vertaaling gemaakt heeft, ook niet geheel en al voldoen. Ondertusschen berigt men my, dat de eigentlyke reden, waarom men in de Vertaaling Olimpia in haar voorneemen, om zich op den houtmyt haarer moeder te dooden, doet verhinderen, en haar met Cassander laat trouwen, alleenlyk deeze is, dat de *Actrice*, welke die Rol moet speelen, de gevaarlyke Actie, om zich teffens dood te steeken en in 't vuur te springen, niet heeft durven waagen. Indien dit zo was, zou ik de Verandering, van het Kunstgenootschap byna goedkeuren; dewyl men dan niet kan ontkennen, dat ze op eene zeer gewigtige reden berust.

De Denker.
N° 64.
Den 19. Maart 1764.

[Brief van Justus Benevolus aan den Denker; behelzende eenige nadere Aanmerkingen over de genegenheid voor Huisdieren. Beschryving van zekere Wurmen.]

DEzelfde onpartydigheid, waar van ik meen reeds meermaalen blyken gegeeven te hebben, verpligt my den volgenden Brief mede te deelen.

Myn Heer D E N K E R!

UWe aanmerkingen over de oorzaaken, waarom getrouwde lieden, die geene kinderen hebben, zig doorgaans zo veel met huisdieren ophouden, hebben my zo veel meer behaagt, om dat ik my niet errinner dit onderwerp, schoon inderdaad keurig en opmerkelyk genoeg, by eenig Zedeschryver verhandeld gezien te hebben. Ik kan ook niet zeggen, dat gy 't niet naar myn genoegen behandeld, of zommigen, die 't verdienen, te zwaar gegrispt hebt; maar gy hebt, myns oordeels, een wezenlyk gedeelte van uw stuk overgessagen, en daar door de beste menschen bloot gesteld, om door onkundigen, met het belagchelyk zoort, dat gy bespot, gelyk geschat, en op dezelfde wyze beschouwd te worden. Gun my vryheid, om my nader te verklaaren.

Gy merkt zeer wel aan, dat wy van natuur een hartstogt of geneigtheid tot het bewyzen van gunsten hebben, welke, even als alle andere driften, haare voldoening vordert, en dat wy, verkeerde voorwerpen opzoekende, om deze neiging te bevredigen, in die dwaasheeden vallen, die gy hebt ten toon gesteld. Dus voldoen wy dan onze natuurlyke trek tot goedgunstig-

heid, zonder dat 'er de waereld door bevoordeeld, of des Scheppers oogmerk door getroffen wordt. Ik ben het tot hier toe volkomen met u eens; maar daar moet eene andere oorzaak bygevoegd, of die zelfde oorzaak moet ten minsten op eene andere wyze worden voorgesteld. Daar zyn zommige, moet ik zeggen, edele zielen, of gelukkige gestellen, welke, door eene gunstige geschiktheid van lighaam en geest, door eene voordeelige opvoeding, en door een loffelyk gedrag, waar door zy hunne natuurlyke goedgunstigheid versterkt, en hunne goede opvoeding bevestigd hebben, zulk eene blaakende zugt tot weldoen, en het verspreiden van vermaak en geluk, allerwegen daar zy hunne treden rigten, verkreegen hebben, dat hier voor alle andere hartstogten wyken moeten. Der zulker weldaadigheid, meêwaarigheid, vrindelykheid, goedhartigheid, of onder welke andere naamen men hunne gezellige deugd vertoonen wil, is dan zuiver, onvervalscht, levendig en altoos werkzaam; den zulken kan men zeggen, dat het, in zekeren zin, aan voorwerpen ontbreekt, om hunne loffelyke drift eene geduurige voldoening te bezorgen; en de zulken, eindelyk, zyn dus uit 'er aard geneigd, en gevoelen zig als gedrongen, om het vee, daar hunne verkiezing byzonderlyk op valt, met zeer veele genegenheid en zorg te behandelen, zonder dat 'er het menschdom in het allerminste door lydt. Dit laatste omstandigheid, Myn Heer, moet hier vooral in agt genomen worden; en ik durf u verzekeren, dat zulks niet alleen zeer moogelyk is; maar dat ik 'er zelfs eene gelukkige ondervinding van gehad heb. Ik heb in myne jeugd een paar oude lieden zonder kinderen gekend, die zig juist in het geval bevonden, 't welk ik daar beschreef. Gelyk dezelve my niet geheel vreemd waren, en zig met de zorg van myn fortuin edelmoedig belasteden, zo gaf my dit gelegenheid om hen meermaalen van naby te zien, en hun karakter te beter te doorgronden. Dit beminlyk paar menschen was door de Voorzienigheid met zeer ruime middelen overvloedig gezegend; daar zy het volgend gebruik van maakten. Daar was, voor eerst, niemand onder hunne familie, die zy niet bedagt waren, ik zal niet zeggen, ordentelyk te doen bestaan, maar om het

leven, door hunnen vriendelyken zo wel als onbekrompen bystand aangenaam en vermaakelyk te maaken. Gelyk zy tot eene verschillende gezindheid behoorden, wierden de Collecten hunner Gemeente rykelyk bedagt, terwyl, ondertusschen, die welke op publyk gezag geschieden, hier niets by leeden, maar met dezelve voorbeeldelyke weldadigheit bezorgd wierden. Hun huis was altoos vrolyk, gelyk de gelukkige bewoners van het zelve waren; elk hadt genoegen in hun waard gezelschap, en de braave gastheer, inzonderheid, en zyne beminlyke vrouw, vermaakten zig, in het gulhartig bezoek van allen, die wezendlyke verdiensten hadden. Nooit heb ik een betrokke wezen onder de Dienstboden gezien; deze betragteden allen hunnen pligt, meer uit erkentenis en agting voor hunnen braaven Meester en Vrouw, dan uit aanmerking van loon of verdrag, en by den Heer N. in dienst te geraaken, was byna het zelfde als een klein ampt te krygen. De byzondere behoeftens verder, niet slegts die hen voorkwamen, maar zelfs die, welke zy ontdekken, welke zy opspooren konden, wierden op de edelmoedigste wyze vervuld; nooit was men welkoomer, dan met hen lieden van verdienden, als voorwerpen hunner menschenliefde, aan te bieden, en hen in staat te stellen meer goed te doen; dan leefden zy, dan zag men hunne wangen van een verrukkend genoegen gloeijen, terwyl zy, om op den duur in staat te blyven, hunne edele drift eene bestendige voldoening te bezorgen, de naauwkeurigste order in hunne zaaken hielden, en altoos wisten, wat zy doen of laaten konden. Maar die zelfde braave menschen, Myn Heer, hadden ook verscheide zoorten van dieren, zy hadden ook papegaeijen, hondjes enz. zy hadden 'er zelfs zwakheeden mede. Maar maakten die zwakheeden hen veragtelyk? Verre van daar! Dezelve vertoonden voor oogen die door den uitwendigenschors der dingen konden doordringen, een overmaat van goedgunstigheid, die hen, met dit geringe zwak, niet dan beminlyker vertoonde; zy moesten geduurige voorwerpen hunner goedgunstigheid by hen hebben, zy moesten hunne drift, zo nuttig voor het algemeen, zo vermaakelyk voor henzelve, en in allen opzigte, zo

wel geregeld, eene gestadig voldoening verschaffen; en na alles, wat hen moogelyk was, voor 't menschdom gedaan te hebben, strekten zy hunne weldaaden ook tot eenige dieren uit. Is hier in iets belaggelyks? iets berispenswaardigs! Ik voor my beken het niet te zien, Heer Denker! Maar moogelyk ben ik ook geen bevoegd regter om hier over te oordeelen; Ik beken zelve onder die lieden te behooren, die zich met vee vermaaken, ik heb zeer veel hart voor een trouwen hond, die met my oud geworden is, ik heb een kleiner's winters op myn voeten en des somers voor myn bed; myne kanaries vervrolyken myn geest, door hun gezang, en ik moet hartelyk laggen om de fratzen van myn eekhoorntje. Ik heb vrouw nog kinderen, en in myne eenzaamheid, verschaft al dit goedje my een wezentlyk vermaak en gezelschap. Ik heb echter op het leezen van uw Vertoog, myn hart eens ter deeg onderzogt, en ik betuige u, tot myn onuitspreekelyk genoegen, niet te hebben kunnen ontdekken, dat 'er, tot nog toe, eenige pligten van menschelykheid by myne liefhebbery geleeden hebben.

Ondertusschen blyve ik by myne gedagten, dat gy zeer wel gedaan hebt, met dit onderwerp eens voor te neemen, en het belaggelyke, 't welk 'er in dit stuk gepleegt wordt, ten toon te stellen; men treft zulke aangenaame voorwerpen, als van myne beminlyke oude lieden, niet allerwegen, zelfs niet dikwils, aan, en 't is 'er doorgaans juist zo mede gesteld, als gy hebt afgeschilderd. Ik heb 'er in myne eige famillie de droevige ondervinding van. By aldien eene verre neef, van myne overleede Vrouw, die als een *champignon*, is groot geworden, en de laagheid zyner geboorte tans door trotsheid en veragting, zyner bloedverwanten zoekt te bedekken, met my de handen had saamen willen slaan, zo zouden wy de geheele familie deftig hebben kunnen *etablisseren*; maar wat kan men hier in verwagten van eene ziel, die waarlyk aan zyne behoeftige medemenschen, die zelfs aan zyne noodlydende bloedverwanten weigert, 't geen hy aan zyne honden, paarden en veragtelyke panlikkers verslint. Dat schepzel, myn Heer, geeft ook voor, veel van huisdieren te houden; hy heeft ook hond-

jes, papegaeijen &c. over de vloer, maer hy bemint ze, en doet ze goet, niet als gevoelige schepzelen, vatbaar voor vermaak, maar als enkele werktuigen, welke ter voldoening zyner opgeblaaze trotsheid moeten medewerken, zyne vertooning van grootheid helpen ophouden, en den aankoomenden een denkbeeld inboezemen, dat hy een man is verre boven het gemeen verheeven; hy is 't ook inderdaad, de nooden van 't gemeen hebben zyn hart nog nooit getroffen.

Is het nu niet billyk, myn Heer, dat gy in een karakter, 't welk zig uitwendig aan onkundige oogen op dezelfde wyze vertoont, het noodige onderscheidt aanwyst? Is het niet billyk, dat gy zorge draagt, om myne beminlyke oude lieden, of zulken, die hen thans gelyken, niet op denzelfden voet, met het gemeene gros te doen beschouwen; als ik het zeggen mag, my niet met myn neef te doen verwarren? Dit onderscheidt heb ik eigentlyk bedoeld aan te wyzen; dit wilde ik, dat gy verder ophelderde, en toonde, dat veele, dat misschien de meeste ryke lieden huisdieren honden uit die beginzels, die gy hebt aangeweezen; maar dat sommigen daar toe ook door overmaat, om zo te spreeken, van goedgunstigheid, koomen, en dat de zodanigen zig moogelyk, met dit zoort van beuzelingen, noch beminlyker vertoonen, dan zy, buiten dit, zouden doen. Ik ben met de volmaakste agting,

Myn Heer!

U.E.D.W. Dienaar & Vrind,

JUSTUS BENEVOLUS.

Myn geëerde Correspondent heeft zyn zaak zo wel voorgedraagen en opgehelderd, dat ik niet meene, daar iets by te moeten doen; alleenlyk beklaag ik my, dat hy myn vertoog niet met wat meerder aandagt geleezen heeft; hy zou daar in als dan zyne beginzels, schoon niet zo omstandig, echter hoofdzaakelyk reeds hebben aangetroffen.

Ik heb van de week geen tyd gehad, om andere zedelyke aanmerkingen te maaken; en moet daarom myn toevlugt neemen tot eene Natuurkundige waarneeming, welke een myner

vrienden, my wegens een soort van Koren-, of Vleesch- of Vrugt-wurmen, (want hy weet nog niet regt, onder wat Klasse dezelve te plaatzen), heeft medegedeeld, en die het my verwonderd dat niet reets eer zyn waargenoomen en beschreeven.

‘Dit zoort van wurmen, zegt myn vrind, is tweeslagtig, en teelt, gelyk de meeste andere Dieren, uit vermenging van het mannetje en het wyfje voort. Ik moest dit, hoe gemeen, echter niet stilzwygend voorbygaan, omdat *gebooren worden* en *sterven* de voornaamste omstandigheeden van hun leeven zyn.

‘Men vindt dezelve meest altoos in oude vervallen huizen, en inzonderheid in kleine plaatzen, daar weinig handel of verkeering, en bygevolg weinig beweeging en gedruisch is, 't geen zy doodelyk haarten; 't is waar, dat men ze ook zomtyds in groote steeden vindt, dog zy zyn daar zeldzaamer, en zo geheel buiten hun element, door al het gewoel en geraas, 't welk daar voorvalt, dat zy 'er byna van natuur veranderen, en dat men ze niet regt kan leeren kennen, of men moet ze in afgelege een zaame plaatsjes, en gelyk ik zeide, in oude huizen, gaan waarneemen. Zo zy ooit in goede gebouwen weeten in te dringen en te nestelen, kan men verzeekerd zyn, dat dezelve wel haast bouvallig zullen worden, en nederstortende, dit ongedierte onder hunne puinhoopen begraaven. - Dog laaten wy hunne Levenswyze gadeslaan.

Onmiddelyk na hunne geboorte beginnen zy te drinken, en vervolgens te eeten, tot zo lang, dat zy kragten genoeg gekreegen hebben, om hun geslagt voort te planten; zy paaren dan, teelen verscheide maalen, sterven, worden van hunne afstammelingen onder een molshoop gestopt en bedronken. Ziet daar weder een ander geslagt, dat dezelfde rol speelt, sterft, en vergeeten wordt; en dit alles volgt, schoon 'er dikwils vyftig of zestig jaaren mede verloopen, egter zo schielyk op malkander, dat dit vadzig zoort van ongedierte niet in staat is, om eenige andere aandoening te krygen, of begrip te maaken van iets, dan van 't geen tot hun onderhoud eene onmiddelyke betrekking heeft. Dit onderhoud bestaat in eene verschrikkelyke menigte graanen, vleesch en vrugten; want zy ver-

slinden alles, daar zy by kunnen, en zyn het gulzigste soort van ongediert, 't welk tot nog toe is waargenomen. De Spinnen zyn gulzig, als zy de ruimte hebben; maar kunnen, daarentegen, ook weder lang zonder voedzel bestaan; terwyl deze vraat-wormen zig ten minsten driemaal daags dik vreeten moeten. Zy vinden egter overal hun kost, of liever rooven dezelve, als zy ze vinden; maar zouden zig eer doodvasten, dan dat zy, gelyk andere Insecten, eenige listen gebruiken, of eenigen arbeid aanwenden zouden, om hun voedzel te bekomen. Zy hebben geene bezigheeden altoos, en leeven, of in eene volstrekte werkeloosheid, of houden zig op met een soort van bedryf, 't welk ik niet anders heb kunnen merken, of het gaat by hen voor vermaak door; zy zitten of leggen meest altoos met de voorste pooten over malkander, en dus leggende of zittende, is het zeer moeilyk, ja bykans onmoogelyk, te ontdekken, of zy slaapen of waaken; en dat zo veel te meer, omdat hunne natuur vereischt, dat zy negen tiende gedeeltens van hunnen tyd slaapende doorbrengen, en dat zy hunne vermaaken zelve byna slaapende genieten. Dus kan men, in zekeren zin, zeggen, dat zy, als gevoelige schepzels beschouwd, buiten den tyd van eeten en drinken, niet bestaan. Zy schynen inderdaad geene andere aandoeningen, dan hier van, en van de voortteeling, te hebben, daar zy mede eenig werk van maaken; en waar in zy, gevolgelyk, boven de Zeestarren, Kwabben, de *Polypen* van TREMBLAY, de *Pucerons* van DE REAUMUR, en dergelyk soort van schepzels bevoordeeld zyn. Dit gebrek van aandoeningen, ondertusschen, geloove ik, dat de oorzaak is, waarom zy het vermaak van eeten, en inzonderheid van drinken, zo veel moogelyk, rekken; gelyk ik reeds eer had moeten zeggen, dat zy in maatschappy leeven, zo komen zy des morgens met troepen by malkander, om het fynste sap uit zekere bessen te zuigen, 't welk hen sterk schynt te te verhitten, en te noodzaaken, om des avonds op nieuws te vergaderen rondom een grooten plas; daar zy oneindig veel en lang uit drinken. Het gaat alle geloof te boven, en 't is egter waaragtig, dat zommigen dier gekurvenen dagelyks meer eeten en drinken

verzwelgen dan hun geheele *volumen* uitmaakt; dit moest hun ongetwyffeld doen bersten, zo zy niet het voordeel hadden van drie ontlasting-buizen, waar van zy 'er altoos twee, en de derde dikwils gebruiken. Gelyk andere Insekten, welke in maatschappy leeven, zo schynen ook deze gekurvene zekere wetten en overheeden onder hen te hebben, welke zig egter hier door alleen onderscheiden, dat zy, niet gelyk de andere, zig aan één soort van vleesch of koren dik vreeten, maar van het eene soort van vleesch of vrugten op het ander vallen, meer vernielen, en inzonderheid in hunne byeenkomsten aan de plassen meer vogt verzwelgen, vooral op sommige tyden van het jaar, welke, naar den verschillenden aart der gronden en klimaaten, verschillend invallen. En in deze vergaderingen heb ik opgemerkt, dat zy zig van de derde ontlasting-buis, welke in den hals uitkoomt, doorgaans meer dan naar gewoonte bedienden. Ik zal de verdere byzonderheeden hunner leevenswyze en huishouding allengskens verder tragten waar te neemen, en tegenwoordig alleenlyk aanmerken, dat deze de allerschadelykste tevens en haatelykste wurmen zyn, welke op de werreld bestaan; alle ander ongediert heeft eenig nut, of bevordert eenige oogmerken van den Schepper; zy strekken tot voedzel voor andere dieren van meer belang; zy komen in de Medicynen te pas; zy bekooren 't oog door hunne fraaiheid of zeldzaam maakzel; zy geeven stof tot leerzaame bespiegelingen, of dienen, ten minsten, der Voorzienigheid tot werktuigen, om ons te kastyden en onze bekeering uit te werken; deze vraatwurmen alleen verslinden afgrysselyk veel, zyn haatelyk en afschuwelyk om te zien; zy dienen, voor zo verre ik heb kunnen nagaan, nergens toe, en hebben geen verband altoos met alle andere gewrogten van Gods handen.'

De Denker.
N° 65.
Den 26. Maart 1764.

[Over de verschillende middelen om Fortuin te maaken, en welken meest te verkiezen zyn.]

HEt volgend Stukje is my medegedeeld, om het zelve eenen plaats in den *Denker* te geeven; en ik vertrouw, dat 'er onder myne Leezeren gevonden zullen worden, die het zelve niet zal mishaagen.

***V**lctus quaeritur varie*, is een gemeen spreekwoord; maar men mogt ook dat zelve wel van zyn fortuin te maaken zeggen, dat zulks op verscheidenerleie wyzen geschied. En geen wonder, daar men het onder alle menschen noch niet eens is, wat, eigentlyk gezegd, fortuin te maaken is; geen wonder, zeg ik, dat de wyze, om daar toe te geraaken, 't geen elk zich voor fortuin rekend, verscheiden is.

By voorbeeld; wat zal men algemeen meer veroordeelen, dan de manier, op welke ik myn fortuin zoek te bevorderen. Ik toch stel het daar in gelegen te zyn, dat ik, onafhangelyk van iemand, tot voordeel en nut van myne vrienden, en tot niemands schaade, stil, gerust en buiten ampten, en dienvolgende van niemand ontzien of gevreesd, mag leeven; waar toe niets dan eene werkeloosheid omtrent dat geen, 't welk men doorgaans tot bevordering van zyn fortuin noodig acht, plaats moet of kan hebben.

Zal men, wanneer men my geene opwagtingen ziet gaan maaken by luiden, die in 't bewind zyn, niet zeggen, dat mensch heeft geene de minste *ambitie*, en zal ook nooit fortuin in de werreld maaken. Zal niet veelligt iemand, die een groeten handel dryft is, en die in schyven te verzaamelen alleen zyn tyd besteed, my nageeven, dat ik een onnut lid voor de saamenleeving ben, en nooit fortuin zal maaken, om dat ik niet van den ogtend tot den avond myne leeftyd tusschen kisten met koopwaaren verslyte; maar in zyn gedagten, als een Issaschar, tusschen de pakken leedig en lui nederlegge: of misschien zal men 'er wel byvoegen, dat ik weinig van winnen, en byna niet dan van verteeren weetende, in 't kort 'er uit moet; en dus ben ik dan voor een kwistgoed verklaard. Ik, daarentegen, denk, dat ik op deeze wyze het meeste nut aan mynen medemensch kan doen, en het minst voor laagheeden te ontfangen of te doen, en laat ik zeggen, voor oneerlykheeden te bedryven, bloot staa.

Myn vader heeft my een ordentelyke stuiver geld en een goed Comptoir nagelaaten, door welk in stand te houden, ik jaarlyks een goed getal huisgezinnen met het werk der Fabryk voeden kan, zonder dat de lust tot geldwinnen my tot noch toe pord, om hetzelve meer uit te breiden.

Tot deeze zaaken na te gaan, uit welken ik een taamelyk groot gezin burgerlyk onderhoude, besteed ik mynen voormiddag; terwyl ik mynen namiddag met de oeffening des lighaams, en den avond, of met goede vrienden doorbrenge, of tot het onderhouden en verder bevorderen van de weetenschappen, die myn vader my, alhoewel tot de Fabryk opgeleid, heeft doen leeren.

Dus leevende, word ik door zeegeningen der arme werklieden, die van my leeven, als overstelpt, en ben door myne verkreegen kundigheeden in staat, om myne vrienden, en ook my zelven, in verscheide werreldsche voorvallen te raaden en te redden: terwyl ik van niemand afhange, en myn werkvolk haaren loon volkoomelyk betaalende, niemand voor my-

ne inkomsten dank behoeve te weeten. Myne middelen zouden my wel toelaaten om de zaaken verder uittebreiden, en zo langzaamerhand door meer te waagen, ook meer te winnen; doch boven en behalven dat men door meer te waagen, ook somtyds meer kan verliezen, zo wil ik my niet ongelukkig maaken, door my in mynen leeftyd, alleen om meer geld in mynen koffer te hebben, onder de beslommering van zaaken te begraaven; en dus my minder nuttig dan te vooren te maaken.

Leeft *Harpax* gelukkiger dan ik, om dat hy millioenen heeft overgewonnen? hy is zo in zyne negotie verward, dat hy zyn hond caresseerende, als hy afgewerkt 's avonds van 't Comptoir komt met denzelven noch over het disconteeren van Wissels schynt te willen praaten. Hy heeft van zyne tagtigderleie pakken kleederen, waar mede zyne *garderobe* voorzien is, geen plaizier, naardien de zwaarmoedigheid, hem door het overmaatig wurmen als eene eigenschap geworden, belet byna ooit uit zyne japon, anders dan om na de kerk te gaan, te koomen.

Astiktus heeft zyn fortuin gemaakt, en is door zyne vrienden in de Regeering geholpen; maar hy heeft het mede niet naar zynen zin; hy chagrineerd zich, dat hy somtyds de keuren en privilegien ziet te grabbelen gooien; dat, om de ongunst van groote Heeren te ontgaan, het regt juist altyd niet even streng word uitgevoerd; ja somtyds gevaarlyke en de gemeene rust verstoorende zaaken geheel door de vingeren gezien worden. Maar wat gebeurd hem, die daar tegen zich wil verzetten? hem word de haat van 't gemeen berokkend, en men geeft voor, dat hy het uit byzondere inzigten, en om eigen voordeel alleen doet; en ik heb hem zelve dikwyls met de Versjes van den grooten VONDEL, uit zynen Palamedes, over zynen toestand hooren klaagen, en zeggen:

‘Die zorgt en waekt en slaeft en ploegt en zwoegt en zweet,
‘Ten oirbaer van het lant een lastig ampt bekleet,

‘En waent de menschen aen zyn vroomheit te verbinden,
‘Zal zich te jammerlyk in 't endt bedrogen vinden,
‘Van 't wispelturig volk, dat, veel te los van hooft,
‘Genooten dienst vergeet, en 't ergste liefst gelooft.

Het is dan alles geen fortuin, dat daar voor geteld word: en echter om deeze onzeekere en herssen-schimmige gelukstaaten te bejaagen, worden 'er allerlei middelen in 't werk gesteld, welke dikwils eeven ongelukkigen uitslag als de zaak zelve, die gezogt word, hebben.

Trouwd *Karyophillus* de nagtleelyke Juffrouw *Quaadgeest* niet alleen om zyn fortuin 'er door te maaken. Vooreerst heeft haar Vader, die eene oude weduwnaar is, onnoemelyke schatten; wanneer hy dat meysje krygt, is zyn fortuin gemaakt, ofschoon zy nu niet veel ten huwelyk krygt, als Papa dood is dan zal men 'er eerst brillant van gaan leeven, en een buitenplaats, koets en paarden 'er op houden. Ten tweede heeft ze eenen Oom, die in het eerste aanzien in Regeering is, het kan hem niet missen een ampt te krygen. Maar wat gebeurd 'er; Oom, die om s'Lands welvaaren, na de dyken, om de gedreigde doorbraak te zien af te weeren, in commissie gaat, valt met het rytuig van den slibberigen dyk, bezeerd zich jammerlyk, en sterft kort daar na; welke tyding de Nigt, die van haar eerste kind in arbeid zit, onvoorzigtig gebragt wordende oorzaak is, dat dezelve voor de verlossing koomt te sterven. Wech is al de de mooye hoop van *Karyophillus*, welke om die te erlangen eenigen tyd met een leelyk quaadaardig wyf, op eene soobere wyze, heeft moeten huishouden

Felix, die de negotie, met een allergerinst stuivertje begonnen heeft, is het gelukt een rykman te worden; doch hy wil noch meer geld winnen. Hy zet de hagchelykste zaaken allersterkst voort, want het is hem toch altyd welgelukt, en krygt hy nu maar de helft van zyne vyf scheepen te huis, zo is zyn fortuin voor altyd gemaakt; te laaten assuree-

ren, is hy, om zyn onafgebrooken geluk al afgewend; maar wat gebeurd ook hier; ze vergaan allen op eene nagt; zyn crediet valt op die tyding; hy word van alle kanten te gelyk betrokken, zo dat hy moet ophouden met betaalen, en dus word hy in eens, door het pousseeren van zyn fortuin, uit zyn goed gezet.

De bepaaling dan, wat fortuyn is, en de middelen om daar toe regt en zeeker te geraaken, noch gansch onzeeker en wisselvallig van uitkomst zynde, zo is het geen wonder, dat die in zo veelerlei zaaken gesteld, en zo verscheidenerley wegen, om daar toe te geraaken, ingeslaagen worden: In eene zaak echter hier omtrent is men het met malkanderen redelyk eens, naamelyk, dat men niet regt kan gezegt worden fortuin gemaakt te hebben, zo het genoegen 'er geen groot gedeelte van uitmaakt; al het verlangen toch om meerder fortuin, heeft toe grondslag eene uitzigt tot het genot van grooter genoegen; en het legt dan in de aard der zaake opgeslooten.

Het is dan, myns bedunkens, genoeg om eene naadere bepaaling van die leevenswyze, waar in men zyn geluk stellen moet op te geeven, en de middelen voor te schryven, die men om daar toe te koomen werkstellig moet maaken. Allernoodzaakelykst, is het toch, dat men niet te los zich zeekeren staat als gelukkigst voor zich voorstellende dezelve maar aanstonds voor zodaanig aanneeme, en alles by de hand vatte, om daar toe te geraaken; maar dat men eerst en voor al dien staat, die men zodanigen zich verbeeld te zyn, ernstig nagaa, en uit veelen voorgestelden dien kieze, waar in men menschelyker wyze de minste toevallen kan voorzien, die ons genoegen zullen kunnen verhinderen; ja zelfs, indien men ze kan uitvinden, zodaanigen kieze, in welken het genoegen door geen toeval hoegenaamd, voor altyd kan weggenoomen worden: en dus zoude men den Gelukkigsten staat kunnen bepaalen te zyn dien; waar in men het minste ongenoegen te wagten had.

Ik geloof, men zal zeggen, dit ben ik met u eens, maar ik geloof met eenen dat men over het geheel, in het algemeen my niet zal toestemmen, het geen

onmiddelyk aan het voorige verknogt is, en het geen ik wyders zal moeten zeggen, naamelyk, hoe tot zo eene staat te geraaken; en zo dit niet vastgesteld word, zal het eene ydele hersenschim, en geen weezen zyn.

Want terwyl het genoegen toch zoo groot een deel van het genot der fortuin moet uitmaaken, zo is het dan noodig, dat de middelen om daar toe te koomen, wel verre van daar teegen aan te loopen, eenstemmig daar toe moeten medewerken, dat men tot dien beoogden staat gekoomen zynde ook het gewenschte genoegen daar in geniete, waar toe ik geene beetere wyze kan uitdenken, dan zich bekwaam te maaken tot die soort van zaaken, in welken in de werreld uit tevoeren men zyn grootste geluk steld. Het moet dan alleen door bekwaamheid zyn, dat men tot dien staat geraakt, waar in men het waare genoegen vind. Ja, dagt elk wel, hy zoude door zyne vrienden hem een ampt, waar toe hy bewust was onbekwaam te zyn, aangebooden wordende, het moeten afslaan; en wel verre, dat hy door zyne vrienden ofte door anderen het eene of het ander, tot bevordering van zyn fortuin quasi, zoude zoeken te verkrygen of uittewerken, zoude hy met geduld wagten, tot dat of uit hoofde van de erkende bekwaamheid hem eenig ampt of bediening van zelven aangebooden wierd of hy gelegenheid kreeg, om zyn geluk door zynen eigen arbeid te bevorderen. Wat waar genoegen geniet *Cynicus* toch, die door een groot Heer in een ampt gedrongen is, daar hy onbekwaam toe is? hy veranderd van couleur, zo dra hy in het beoefenen van dit ampt, met eenig kundig man te doen heeft, ja hy word dan zo confuis, dat hy in 't einde alles verkeerd doed, zo dat elk hem met regt voor onbekwaam houd, en met zyne onweetenheid spot. Had *Prodigus* geene negotie begonnen, die hy, weegens zyne eigen onbekwaamheid, op zynen comptoirknegt alleen moest laaten staan, hy had genoeglyker geleeft; daar hy nu, in plaats van schielyk ryk geworden te zyn, gelyk hy beoogd had, het ongenoegen heeft van door het schielyk missen van dien

comptoirknegt, zich buiten staat te zien om de affaire te vervolgen. Hy had veel gelukkiger geweest, zo hy de zaaken van zynen vaader, waar in wel is waar, zo veel geld niet te winnen was, maar waar toe hy zich bekwaam gemaakt had, niet had laaten loopen, uit ongeduld om zyn fortuin des te schielyker te pousseeren.

Wat genoegen kan het iemand, tot Regent van 't Land bevorderd, geeven; indien hy alleen in staat is om eenige fraaije rollen uit een Toneelstuk te vertoonen en te reciteeren; indien hy in de vergaderingen, daar hy 's Lands' welvaaren moet helpen bezorgen, altyd de stomme persoon speelen moet. En staat Schout *Loshooft* niet deerlyk te kyken, indien hy eens een *Exploict* doen moet, waar van hy geen ander denkbeeld heeft, dan dat geen, het welk hem het speelen van den rol van Schout in het Klugtje, genaamd *Jan Los*, daar van gegeeven heeft.

Het is dan bekwaamheid gepaard met geduld, die ons het vatbaarst maakt tot het bevorderen van ons waar genoegen, waar in ons geluk meest gelegen is; wy zyn door deeze beiden het best in staat om, by voorvallende gelegenheeden, bezadigd over de ons gelukkig toeschynende staaten te redeneeren, en één van die verkreegen hebbende, het gelukkigst voor ons te bekleeden.

Alvoorens hier af te scheiden, moet ik, hoewel 't onnoodig moge schynen, hier noch eene bepaaling bydoen, en wel eene, die tegen het algemeen gebruik aanloopt; naamelyk, dat men, om zyn geluk en dus zyn genoegen te bevorderen, van het aanwenden van alle oneerlyke middelen vooral moet afzien. Want wat genoegen, bid ik u, kan *Anaxuripilus* hebben in zynen gelukstaat, daar hy door zekeren Heer is in de regeering geholpen op die voorwaarde, dat hy alles zoude toestemmen, dat die zal voorstellen? hoe zal hy zyn eed en pligt betragten, of zyne belofte houden? Zo hy in 't laatste mist, is hy buiten crediet, en is die eerstaat hem meer tot chagrin als genoegen.

Inglorius zal, wel is waar, binnen korten, naar alle waarschynlykheid, meester zyn van zeker aanzienlyk

goed, 't welk hem tot nu betwist is; maar hoe zal hy 'er aan geraaken? Hy verduisterd van tyd tot tyd de regte eigendomsbrieven; dringt anderen, in de plaatse van zyne tegenstanders, in 't bewind van die zaak; ja deeld zelfs aan de kinderen geld uit, wanneer ze hem als eigenaar van dat goed begroeten. Zal hy dan, zo hy zyn oogmerk al bereikt, het gerust genoegen, 't welk de deugdsbetragting onafscheidbaar verzeld, wel kunnen genieten; en moet hy niet te regt, zo zynen handel ontdekt wordt, de straf vreezen? Het loopt met allen niet nog zo gelukkig af, als met *Sophistus*, die, tot het houden van een Magazyn van zekere goederen, jaarlyks zekere somme gelds getrokken, en daar aan niet besteed, maar de vertooning, als of hy aan de voorwaarde voldeed, gemaakt hebbende, by de ontdekking van 't stuk te naauwer nood de geregte straf ontvlugt is.

Moest niet *Caesar*, die zich door oproer in den zetel gevest hadt, met reden het genoegen van gerustheid in dien hoogen staat missen, en vreezen, dat hy, zo een ander zich maar niet ontzag om eeven oneerlyke middelen, als hy gebruikt had, in 't werk te stellen, ook dan terstond van den troon zoude konnen worden gebonst; welke ongerustheid van gemoed uit zynen droom, die men verhaald, dat hy even voor zyne moord gehad heeft, ligt af te neemen is.

Elk beminnaar van zyn waar geluk vliede dan de oneerlyke middelen, om dat te bejaagen; gedagtig, dat hy daar door noch het waar genoegen, noch het langduurig geluk bekomen zal; en hier omtrent mag men altyd wel in 't geheugen houden het oud doch waar spreekwoord, 't geen voorzigtige Ouders hunnen Kinderen, onder het speelen, dikwyls zullen voorhouden, dat *onheusch niet deyd*.

De Denker.
N°. 66.
Den 2. April 1764.

[Over de Verwondering. Welke de redenen van die aandoening zyn; en welke de middelen om derzelver vertooning voor te komen.]

Quod nunc est Ratio, Impetus ante fuit.

OVID.

DE oude Wysgeeren hadden een' stelregel, dat de verwonderlyke dingen alleen voor Slegthoofden waren, en dat een verstandig man zich over geene zaaken of voorvallen konde of moest verwonderen; zy stelden zelfs voor een soort van kenmerk, waar aan men een wysgeerigen geest van het dwaas Gemeen kon onderscheiden, dat het laatste zich over alles, de eerste over niets verwonderde. Die regel is, zekerlyk, gelyk het doorgaans met zulke algemeene stelregels gaat, te ver getrokken, althans te sterk uitgedrukt; ondertusschen is het zeker, dat de verwondering doorgaans of een blyk is van eene onkundige ziel, of een uitwerkzel van een zwak gemoed. Ik zal dit nader ophelderen; en dit zal my gelegenheid geeven, om eene merkwaardige byzonderheid in de zedelyke Historie van het Menschdom nauwkeuriger waar te neemen, en een middel verschaffen, om der menschen karakter des te beter te leeren kennen.

Wy verwonderen ons nooit, dan over dingen, daar wy onverwagt door getroffen worden, en die ons, gevolgelyk, nieuw en ongewoon zyn; oude zaaken, hoe schoon of byzonder, hoe opmerkelyk en treffend, hebben geen vermogen om deze aandoening in ons te doen geboren worden, wanneer wy 'er aan gewend zyn; het op- en ondergaan van de zon en starren, derzelver tintelende gloed en luister zouden een mensch, die deze schitterende voorwerpen voor de eerste reize zag, van verbaasdheid buiten zich zelven voeren, terwyl wy dit

dagelyks, zonder de allerminste aandoening, zien. De duidelyke onderscheiding der heldere kleuren van den Regenboog lokt onzen aandagt thans een weinig uit; maar wy zouden dit voorwerp met dezelfde onverschilligheid, als zo veele andere, beschouwen, byaldien wy het slegts dikwils voor de oogen hadden. Het konstige maakzel van 's menschen lighaam, (de verwonderlykste *machine*, mooglyk, in 't gantsch Heeal) treft het oog van een wysgeerigen geest, waar aan men dit voor de eerste en tweede reis doet zien, terwyl een Ontleedkundige het zelve zonder aandoening vertoont. Onkunde, derhalven, is de eerste grondslag onzer verwondering; ongewoonte, om zulke of zodanige voorwerpen te zien, brengt deze aandoeninge alleen, maar brengt dezelve ook, in aandoenlyke zielen, zeker en onfeilbaar voort; en wel met zulk een spoed en uitwendige blyken, dat wy geen tyd hebben, die onkunde te bewimpelen, of de byzonderheeden van ons zedelyk karakter, die 'er in betrokken zyn, te verbergen.

Menschen, die op hun moeders schoot, gelyk men zegt, zyn groot gemaakt, en geen omgang in de werreld gehad hebben, verwonderen zich over alles, wat hun voortkoomt, omdat hun alles nieuw en ongewoon is. Duizend dingen leert men door de verkeering met anderen, daar men in het vaderlyk huis geene denkbeelden van krygt; en duizendmaal duizend voorwerpen vertoonen zich in groote steden, daar men zich op 't platte land geene begrippen van konde vormen. Dit is de rede, dat alle vreemdelingen, die, uit kleine plaatsjes of afgelegen dorpen koomende, ons volkryk Amsterdam, of andere groote steden, voor de eerste reize zien, schoon het anders lieden zyn, die het aan geen natuurlyk verstand ontbreekt, op alles gaapen en staroogen, als of zy uit de lugt kwamen vallen; en niets is gemakkelyker, dan iemand, die voor de eerste reize te Amsterdam koomt, laat hy zo veel oordeel hebben als hy wil, zelfs langs de straat gaande, uit duizend anderen, die 'er of woonagtig zyn, of veel verkeeren, te onderscheiden. Hun ziel is opgetoogen, en alle de zenuwen en spieren van hun gelaat in eene geduurige spanning; hunne oogen zyn op alles gevestigd, zy kunnen zich niet verzadigen van zien; alle geluiden tref-

fen hunne ooren; zy openen, zonder dat zy 't weeten, den mond, om derzelver werking behulpzaam te zyn, en niets van zo veele nieuwigheeden te verliezen; 't is al verwondering en aandoening, wat men aan hun verneemt, om dat het al nieuw en vreemd is, wat hen treft. Men bedriegt zich grovelyk, zo men denkt, dat het de Moffen en *Johanns* alleen zyn, die zich dus onderscheiden; schoon men zelfs onder dezen niet zelden lieden van een goed natuurlyk oordeel aantreft, welken dus ter opheldering myner aanmerking dienen konden. Maar daar zyn anderen genoeg voor handen. Ik heb byzonderlyk kennis gehad aan den jongen Heer *Agrests*, den Zoon van een Predikant op een afgeleegen Dorp van de hooge Veluw. Die jongeling hadt by zynen braaven vader eene zeer goede opvoeding genooten. Hy hadt, onder deszelfs opzigt, de gronden van verscheiden weetenschappen gelegd, die hem in zyn volgenden levensloop te stade komen, en een aangenaam zo wel als nuttig lid der Samenleeving maaken konden. Zyne zedelyke geaardheid, inzonderheid, was voortreffelyk, en zyne eenvoudige deugd verwekte agting en genegenheid in alle welgestelde zielen. In één woord, hem ontbrak niets anders, om een bevallig Jongeling te zyn, dan dat hy zyns Vaders huis en dorp nooit verlaaten, en geene de minste kennis van de werreld hadt. In deze gesteldheid dan wierdt hy naar Amsterdam op een Komptoir gezonden. Hy bleef voor de poorten der Stad roerloos staan, en was van verbaasdheid opgetoogen over alles, dat hy zag. Zulke breede graften! zulke bruggen, boogen en gewelven, die zich zelven ophielden, en als in de lugt scheenen te hangen! graften door de Stad! zulk eene oneindige menigte, en zulke hooge en pragtige huizen! zo veele scheepen! zo veel koetzen en sleeden! zulk een gewoel van volk! wat beezigheeden of oogmerken konden hen allen dryven! Met één woord, hy kon, in de Stad komende, geen voet verzetten, zo wierdt hy door alles opgehouden; men stiet, men drong hem; hy was gevoelloos van verwondering; hy kon hooren noch zien, om dat hy zo oneindig veel tevens te hooren en te zien hadt, en de rytuigen zouden hem, misschien, over 't hoofd gereeden hebben, zonder dat hy

van zyne verbaasdheid te rug gekomen ware. Hy kwam by zyn Patroon; daar vervulden de tapyten en het porcelein zyne ziel met nieuwe aandoeningen; daar troffen de meubilen, de klederen, de gesprekken, de tafelgeregten en duizend andere byzonderheeden hem geduurig zo leevendig en kragtig, dat hy, in eenige dagen, niet in staat was iets te doen, en dat men in overweeging nam, om hem, als onbekwaam, naar huis te zenden; toen men allengskens bevondt, dat zyne ziel, aan al die nieuwe voorwerpen eindelyk gewend, zo veel meer vermogens bezat, als dezelve door die ongewoone vertooningen levendiger getroffen was geworden. Men zal straks zien, wat gebruik ik van deze waarneeming zoek te maaken; laat ik eerst het ander beginzel der verwondering, de zwakheid van ons gemoed, nader ophelderen.

Gelyk wy ons, naamelyk, verwonderen over dingen, die ons vreemd en ongewoon zyn, zo zyn 'er verscheide byzonderheeden, waar door onze verwondering de gesteldheid van ons hart te kennen geeft, en waar door wy dus een opmerkend Beschouwer, zelfs tegen onzen wil en dank, in staat stellen, om over ons zedelyk karakter, met grond, te kunnen oordeelen.

Als wy zelven verwaand, en hooggevoelende van onze bekwaamheeden, eene trotsche veragting voor die van anderen hebben, zo is 't natuurlyk, dat wy, niets goeds van dezen verwagtende, ons verwonderen over alles, wat ons, t'hunnen voordeele, wordt verhaald. Kan uit Nazareth iets goeds voortkomen? Kan zulk een gering, arm, veragtelyk Man, als de Zaligmaaker was, die verstandige spreuk voortgebragt, die schrandere waarneeming gemaakt hebben? Hoe is dat mogelyk! - Zo dagten en spraken reeds de verwaande Phariseeuwen. Nyd, haat, wangunst werkt hier 't zelfde als veragting uit. *Lycidas* haat *Menalcas*. Die haat verblint zyne oogen voor deszelfs bekwaamheeden; en nooit wordt in een gezelschap iets tot lof van *Menalcas* en zyne Werken gesproken, of de verwondering van *Lycidas* verraadt zyn hart, en hy roept met verbaasdheid uit: die man moet gewisselyk door anderen geholpen worden; nooit heb ik, of iemand, die hem grondig kende, hem voor zo bekwaam gehouden.

Een laage ziel, die, aan veragtelyke gevoelens geboeid, zich even weinig uit zyne geringheid kan verheffen, als een worm op de aarde of in de lugt kan woonen, moet zich noodwendig verwonderen, als hy een daad van waare grootmoedigheid ziet of hoort. Een bekrompen Vrek is van verbaasdheid opgetoogen, als hy een man van maatige middelen eene onbekrompen weldaadigheid aan een behoeftig huisgezin ziet bewyzen; en zy, wier eerloos geweeten hen alles veroorlooft, wat hen door baatzugt en belang wordt aangepreezen, kunnen niet nalaaten de trekken van eene vreemde aandoening op hun wezen te vertoonen, als men hun verhaalt, dat iemand zyne tydelyke belangens aan zyne deugd en geweeten heeft opgeofferd.

Ik keer den penning om, en zie aan den anderen kant menschen in verwondering opgetoogen over alles wat zy uitsteekend kwaads van anderen hooren. *Fucatus* heeft zyn Buurman *Simplex* op eene verradersche wyze betrokken. Hoe is dat moogelyk! roept *Philander* uit. Dit moet laster wezen; zy hebben als boezemvrienden saam geleefd! Hoe! zou de ééne vriend den ander dan betrekken? *Avarus* heeft zyn zusters zoon een maatig sommetje geweigerd, waarmede deze zyne zaaken zou hebben kunnen herstellen, of zyn fortuin verzekeren; maar welk eene ongehoorde wreedheid zou dat wezen! zegt hy, hebt gy dit wel van goederhand? Ik kan dit van myn ouden bekenden onmoogelyk vermoeden. Men brengt de Nieuwspapieren binnen, en men leest 'er in, dat een zoon zyn vader van een misdaad betigt, om de beloofde premie te verdienen; myn God, schreeuwt hy uit, worden zulke monsters, als schepzels van het zelfde soort, onder het menschdom geduld, en zal dan die ontaarde zoon niet voorbeeldelyk gestraft worden, eer men de misdaad van den vader onderzoekt? maar 't kan onmoogelyk waar zyn; zulk een wanschepzel was reeds, van overlang, door den wreeken den Donder des Almagtigen verplet geweest! Kortom, *Philander* verwondert zich over alles wat de boosheid der menschen op eene uitsteekende wyze aantoont, en ik zie alle verhaalen, welken in gezelschappen gedaan worden, altoos eene vlak tegenstrydige uitwerking voortbrengen op zyn gemoed van het geen zy op het hart van *Lycidas* uitwerken.

Dit maakt my reeds oplettend op het geen my die verschillende verwondering, wegens hun verscheiden karakter, kan ontdekken.

Maar eindelyk hoor ik menschen eene gemaakte verwondering betuigen, over dingen, daar ik verzekerd ben, dat zy niet byzonder door getroffen kunnen worden, en ik besluit 'er uit, dat zy eenige oogmerken moeten hebben, om eene aandoening voor te wenden, die zy, inderdaad, niet gevoelen. Maar byzonderlyk opmerkende, dat zy deeze konststreeken altoos by hunne meerderen te werke stellen, dat derzelver sierlyke huizen en huissieraaden, hunne pragtige buiten plaatzen, hunne schoone paarden en fraaije honden, hunne fyne smaak en juiste keus in alles wat onder hunne bestiering valt die panlikkers in eene geduurige opgetoogenheid houden; zo begin ik hunne oogmerken nader te vermoeden, en ik onderzoek by my zelven, wat alle die verschillende soorten van verwondering my wegens hun zedelyk karakter en de gesteldheid hunner harten, zo wel als wegens hun verstand, ontdekken kunnen. Zie hier waar myne besluiten op uit koomen.

Men heeft een byna onverwinlyk vooroordeel tegen allen, die men zich uit onkunde en nieuwigheid ziet verwonderen over dingen, die, door gewoonte, geene aandoening meer op ons maaken, en niets is gemeener, dan een Amsterdammer den gek te hooren steeken met vreemdelingen, enkel omdat dezelve sommige voorwerpen, welken zy dagelyks voor oogen hebben, voor de eerste reize zien. Die verwondering, die opgetooge houding verwekt eene onbillyke veragting, en alles aan te gaapen schynt een onwederspreekelyk kenmerk van een halven gek te zyn. Het oordeel, ondertusschen, is zo dwaas en beuzelagtig, als het verwaand en onvriendelyk is. Juist die menschen, die zo sterk door de uitwendige voorwerpen getroffen worden, die door ongewoone nieuwigheden in zulk eene levendige verwondering worden opgetoogen, zyn het, van wier aandoenlyke ziel en zenuwen men, met rede, mag en moet verwagten, dat zy, met deze voorwerpen eens bekend, daar betergebruik van maaken, en met meer schranderheid redeneeren zullen, dan zy, die alles ongevoelig zien, en nergens door getroffen of opgetoogen worden. Ik durf de aanmer-

king byna niet maaken, en egter wordt dezelve door de ondervinding allezints bevestigd, een mof, kersvers uit Westphaalen aanlandende, is het zotste en veragtelykste schepzel, dat 'er leeft, maar nauwelyks zyn zy met de ongewoone voorwerpen, die hen treffen, bekend, of zy toonen dat zy in oordeel en schranderheid geenzins behoeven te wyken voor.... Maar ik moet waarlyk die aanmerking niet verder trekken. Hoe veele aanzienlyke Familien in ons land 'er ook uit Johanns gesprooten mogen zyn; zouden egte Nederlanderen, my dit echter nooit vergeeven.

Gelyk men nu ongelyk heeft, om iemand voor gek te houden, om dat hy zich verwondert, zo kunnen de verscheidene voorwerpen, welken deze aandoening in hem voortbrengen, ons de verschillende gesteldheid van zynen geest nader aantoonen.

Maar byzonderlyk kunnen wy 'er de geaardheid van zyn hart uit opmaaken. Zy, die zich altoos over de bekwaamheeden en deugden hunner medemenschen verwonderen, moeten zekerlyk ongunstige gedagten van dezelven voeden: moeten dus, natuurlyker wyze, verwaand, hooggevoelend, liefdeloos of nydig zyn; terwyl anderen, die verbaast staan over alles, wat de boosheid van het Menschdom op eene byzondere wyze aantoont, met even veel reden ondersteld kunnen worden, eene nederige of meêwaarige en menschlievende ziel te hebben. Gelyk, eindelyk, ook de zulken, die zich of inderdaad, of in schyn, verwonderen over alles, wat zy by de Grooten zien, tevens de zwakheid van hunne verwaande harten en slegt gestelde beurzen verraaden; of voor het oog zelfs van den gemeensten Waarneemer op het allerduidelykst doen blyken, laffe vleijers en hongerige likkebroêrs te zyn.

Ziet daar dan, eene eenvoudige waarneeming, en welke ons egter van veel dienst kan zyn, om der menschen karakter op te maaken. Men zal my tegenwerpen, dat 'er weinig staat op is te maaken, naardien iemand zyne wezenlyke verwondering bedekken, en eene andere over dingen, welke deze aandoening, inderdaad, in hem niet verwekken, nabootsen kan; maar dit is voor een opmerkend oog onmooglyk. De verwondering is, gelyk alle de eerste beweegingen onzer harts-

togten, buiten onze magt, en wordt gebooren uit eene onverwagte en schielyke aandoening onzer zintuigen of verbeelding; men kan deze aandoening weêrhouden, om niet haare volkoome uitwerking voort te brengen; men kan zyne woorden en betuigingen binnen houden, maar men heeft de wezens-trekken, welke de verwondering voortbrengt, even weinig onder zyn bestier, als iemand, die inwendig toornig is, of in wiens hart, op het gezigt van een aantrekkelyk voorwerp, een blaakende wellust gebooren wordt, beletten kan, om hier van niets in zyne oogen, of op zyn gelaat, te vertoonen.

Het beste middel, om de aandoeningen van eene geduurige verwondering voor te koomen, en zo wel het ongunstig vooroordeel, 't welk dat by anderen van onze bekwaamheeden geeft, te weeren, als om de gesteldheid van ons hart niet voor de geheele werreld bloot te leggen, is zekerlyk de kennis van, en de verkeering met de groote werreld. Maar daar is, by gebrek van dit, een ander middel voor handen, het welk het zelve ten grooten deele kan vervullen, en dit middel is het leezen van *Spectators*, Historiën en Landbeschryvingen; waar door wy niet slegts dezelfde deugden en gebreken, daar wy ons in ons Vaderland over verwonderen, maar dezelfde of diergelyke gewoontens, byzonderheeden en voorwerpen, welke, wanneer dezelven onze verbeelding voor de eerste reize treffen, eene onweêrstaanlyke aandoening in ons veroorzaaken, allerwegen zullen aantreffen, ongevoelig aan die gewaande zeldzaamheeden gewennen, en dus eene gelykzoortige uitwerking in onzen geest voortbrengen, als of wy met dit alles reeds bekend, en gewoon waren het zelve dagelyks voor oogen te hebben. Het is waar, dat wy dus het vermaak der eerste aandoening gedeeltelyk verminderen, maar het is niet min zeker, dat wy, aan den kant van onze kundigheeden en verstand, en van de agting, welke dit ongevoelig voortbrengt by anderen, die die zelfde voordeelen, door eene gunstiger verkeering en levenswyze, buiten zodanige oeffening, verkreegen hebben, dubbel zullen winnen, het geen wy aan de zyde van een oogenblikkelyk vermaak verliezen zullen.

De Denker.
N°. 67.
Den 9. April 1764.

[Brief van Morosus aan den Denker, over de kwaade luimen, die hem somtyds overvallen; en Raad van den Denker daar tegen. Klagte van een Man over zyn Huis vrouws zuinigheid.]

- - Video meliora proboque;
Deteriora sequor. - -

OVID.

IK heb voor eenigen tyd twee Brieven ontfangen, die ik oordeele niet langer te moeten uitstellen, mede te deelen, en te beantwoorden.

MYN HEER!

IK ben een Man met alle wenschelyke voordeelen gezegend, en ik kan egter, onder derzelver ongestoord genot, niet gelukkig leeven. Eene zekere onwillige verkeerdheid van geest is de oorzaak van myn leet, en ik ben zo veel meer te beklaagen, als het minder van my afhangt, de kwellingen voor te komen, die ik my zelven aandoe. Ik bezit ruime middelen; ik heb eene beminlyke vrouw, eenige lieve kinderen, en ben gezond van lighaam. Wat, zou men zeggen,

kan my, in zulk een toestand, door geene uiterlyke tegenspoeden ontrust, ontbreeken, om al het wezenlyk vermaak te genieten, dat de werreld geeven kan? en evenwel ik staa my zelven hier toe in den weg, en berokken' my een elendig, ten minsten een zeer onrustig leeven. Gy verbeeldt u, natuurlyker wyze, op dit beklag, dat ik, aan eenige ongeregelde driften verslaafd, daar door tot buitenspoorigheeden vervoerd, en, door de verdiende bezolding myner ondeugd, in myn lighaam gepynigd, of in myn gemoed geteisterd word. Neen, Myn Heer! ik ben my, God dank, niets euvels van dien aart bewust; ik leide een ordentelyk leeven, ja ik durf my zelven voor een tederen Egtgenoot, voor een oplettenden Vader, voor een goeden Meester, voor een trouwen Vriend, en, als ik het mag zeggen, voor een goed Mensch in 't algemeen opgeeven, buiten die verschrikkelyke naare luimen, welken myn leeven bitter, en my voor allen, die met my omgaan, haatelyk, althans veragtelyk of medelydenswaardig maaken.

Die kwaade luimen, Myn Heer, tasten my dikwils onverwagt aan, maar meermaalen staa ik 'er ook mede op. Een hartige maaltyd by vrinden, een glas wyn te veel, een onrustige slaap daar door veroorzaakt, en ik weet niet wat al beuzelingen van den vorigen dag, doen my met een gemelyk betrokken wezen voor den dag komen; en het geheele huisgezin, bemerkende straks, dat de kwaade geest my dien dag zal beheerschen, is ten uitersten omzigtig, om my geen stroo, gelyk men zegt, in den weg te leggen. Dit, (schoon ik nog nooit moeds genoeg gehad heb, om het aan iemand te bekennen,) wel verre van goed te doen, verergert inderdaad het kwaad; want niemand vindende, die my reden of aanleiding geeft om te knorren, ben ik in de verpligting om zelve een oorzaak op te zoeken. Ik moet, ik wil volstrektelyk knorren, en ik moet dit thans over zo beuzelagtige onderwerpen doen, dat ik zelve gevoele, hoe belagchelyk, hoe veragtelyk my dit aan myne huisgenooten moet vertoonen. Dit vermeerdert myne gemelykheid; en tegen my zelven niet kunnende woeden, grom en kyf ik tegen alles, wat my omringt. Myne zagtaartige beminlyke vrouw, byzonderlyk, welke, door eene overmaat van goedhartigheid, zig doorgaans de meeste moeite geeft, om my te regt te brengen, wordt niet zelden het ongelukkigst slagtoffer myner kwaade luimen. Is het niet wonderlyk en onbegrypelyk, Heer *Denker!* het geen ik u egter betuige waaragtig te zyn. Ik bemin haar, en word egter boos door de vriendelyke blyken haarer liefde; ik heb eene wezenlyke hoogagting voor haar, en ik

neem haar egter antwoorden en schikkingen kwalyk, daar ik haar voor bedanken moest; ik gevoel myn ongelyk, ik heb een verward gezigt van myne verkeerdheid; myn hart spreekt haar vry, en evenwel (zo nodig heb ik een voorwerp, om tegen te knorren) ik kan van my zelven niet verkrygen, om haar als onschuldig te behandelen. Ik kan u myn toestand op die tyden niet regt verklaaren, maar ik sluit, dunkt my, vrywillig de oogen myner ziele, om niet genoodzaakt te worden eene dwaasheid te zien, die ik veroordeel, en daar ik egter tegen wil en dank in volharde. Dit kan ik u, ondertusschen, zeggen, dat zodanig een toestand ten uitersten bang en naar is, en dat ik liever koorts, hoofd-, tand- of eenige andere pyn wil hebben, dan my in dezen staat bevinden.

Die kwaade luimen overvallen my, inzonderheid des winters, zo dikwils, dat men my, gelyk ik wel heb hooren redeneeren over een slaapenden en waakenden *Socrates*, die, volgens zommiger begrippen over het denken der ziel in den slaap, twee onderscheiden persoonen in den zelfden mensch uitmaaken zouden, zo ook in der waarheid als een dubbel personaadje kan beschouwen. Myn vrouw heeft ten minsten reden, om my zodanig aan te merken, zonder zelfs in staat te zyn een half uur vooraf te kunnen zeggen, of zy op zulk een middag of avond met den goeden of kwaaden man zal eeten. Ik staa zomtyds wel op, maar eene kleine beuzeling brengt my, onder het ontbyt, buiten myn humeur. Ik gaa in een goeden luim naar myn kabinet, of, om eenige zaaken te verrigten, uit den huis; ik kryg een boek in de hand; ik ontmoet een persoon; ik hoor eene tyding; ik ontvang een brief; ja, laat ik zeggen, ik word van een windje bewaaid, (want ik weet niet, wat geringe oorzaaken die naare verandering niet al te weeg brengen); en zie daar my, of beneden, of weder t'huis komende, een geheel ander mensch, dan ik te vooren was. De goed man ging uit, de kwaade, de lastige man komt weder t'huis, en al de toestel, die myne oplettende vrouw gemaakt heeft, om den eersten wel te ontvangen, en vermaak te doen, dient alleenlyk om den laatsten stof tot gemelykheid en geknor te geeven.

De droevige ondervinding, welke wy gisteren daar van hadden, heeft my het besluit doen neemen, om myn toestand eens onbewimpeld voor u bloot te leggen, en eenigen raad en hulp daar tegen te verzoeken.

Myne vrouw hadt, om my, na het afdoen van eenige uithuizige beezigheeden, op eene aangenaame wyze te verrassen, voor den goeden man eene schotel eeten doen bereiden, daar ik altoos zeer veel werk van maakte, toen by ongeluk

de kwaade man te huis kwam, en zig met een booze luim aan tafel zette. Het zy dat 'er iets aan myn mes haperde, of dat ik het zelve niet wel gebruikte, ik had ten minsten het ongeluk, om door het uitschampen van het zelve een paar porceleine borden van tafel te werpen en te breeken. Dit beuzelagtig toeval deedt my alle voorneemens van wederhouding, die ik u anders betuige in deze luimen veelal nog te koesteren, ten eenemaal verliezen, en bragt eene haatelyke kibbelaary, of liever gekyf van mynen kant tegen myn huisvrouw voort. Deze zweeg naar haare gewoonte, en ik wierd zo woedend, dat zy my geen stof verschafte, om myn knorren voort te zetten, dat ik eindelyk besloot het vertrek, en zelfs het huis te verlaaten; ik ging eene sterke wandeling doen, en deze herstelde de kalmte derwyze weder in myn gemoed, dat ik niet kon nalaaten myne geduldige vrouw eene haastigheid en dwaasheid te belyden, daar ik my tot in het binnenst myner ziel over schaam, en die ik, om zeer veel schats, wenschte voor haar, ja voor my zelven te kunnen verbergen. Maar, in weerwil van alle myne goede voorneemens, overvallen dergelyke luimen my telkens weder, en met al myne goede eigenschappen, die ik my zelven wezenlyk durf toeschryven, leef ik zelven ongelukkig, berokken' ik myn lieve Egtgenoote dikwils veel verdriet, en verban de vreugd niet zelden uit myn huis, die ik wenschte daar altoos in te doen heerschen, als die de grondslag van myn eigen genoegen is. Geef my dan, bidde ik, een goeden raad, Heer *Denker*; ik beloof u van mynen kant, al wat mogelyk is te zullen doen, om denzelven werkstellig te maaken. In welke hoop ik met alle agting blyve,

Myn Heer!

UWE. D.W. Dienaar

MOROSUS.
A.....
6 *Febr.* 1764.

Het is geenzints eene buitengewoone ongesteldheid, daar de Heer MOROSUS over klaagt; duizenden bevinden zich met hem in 't zelfde geval, wier ziekte alleen in trappen van de zyne verschilt, of die minder moed en opregtheid hebben, om dezelve dus onbewimpeld te belyden. Ik denk dat eene lighaamelyke ongesteldheid de gewoonste oorzaak

dier zedelyke wanordens is, en dat myne tegenwoordige Patient inzonderheid meer hulp van een bekwaam Geneesheer, dan van my of eenig ander Zedeschryver, zou kunnen bekoomen; zyn ziekte schynt te verre gekoomen, om naar de voorschriften der Rede alleen te luisteren. Verscheiden uitdrukkingen in zynen Brief bevestigen my in die gedagten; en om 'er zelve van overtuigd te worden, heeft hy slegts eenigen tyd op de volgende byzonderheeden agt te geeven.

1. Of hy die knorrige luimen niet meest heeft, als zyne verduuwing gebrekkig, of zyn maag overlaaden is geweest?

2. Of de werreld slegter, en het menschdom boozer is in koud en dampig weder, dan in eene drooge frissche lugt?

3. Of hy in natte winters, derhalven, niet meer beledigingen ontfangt, dan in lugtige zomers?

4. Of eene onbelemmerde door waasseming hem niet duizend deugden in anderen doet ontdekken, en de sterkste band van liefde en vriendschap is?

5. Of eene goede lighaamsbeweeging en vrolyke Party de oorsprongkelyke gesteldheid der werreld niet dikwils veranderd, en den Manicheën en Vrygeesten allen grond voor hunne vitteryen benoomen heeft?

6. Of.... Doch laat zyn Doctor het overige vraagen; en laat ik my tot den raad bepaalen, die hy van my als Denker verzoekt.

Daar leeft, misschien, geen mensch op aarde, die niet zyne goede en kwaade luimen heeft; maar lieden van aandoenlyke zenuwen zyn aan deze ongestadigheid van karakter boven anderen onderheevig; inzonderheid zo hunne grillen door eene laffe toegeevenheid en verkeerde opvoeding versterkt zyn. Dit nu koomt my voor het geval te zyn van den Heer MOROSUS. Van een aandoenlyk zenuwgestel is hy buiten allen twyffel; maar die oorzaak zoude alleen niet in staat zyn, om hem tot zo verregaande dwaasheeden te vervoeren, zo hy in tyds zyn best gedaan hadt, om zyne driften te keer te gaan, en zyne grillige verbeelding in toom te houden; om,

derhalven, die zoete rust, die stille en ongestoorde huisvreugd, daar hy met rede zyn geluk in zoekt, te bekoomen, moet hy, 't geen hy voorheen verwaarloosd heeft, met een dubbelen arbeid tragten in te haalen. Zyne woeste driften spelen den baas in zyn gemoed, en dezen moet hy leeren zich aan de Reden te onderwerpen. Altoos vallen 'er in het gewoon beloop des levens kleinigheeden voor, welken een mensch van een aandoenlyk gestel genoegen of ongenoegen geeven; welken alle menschen meer of minder treffen; maar waarin iemand van grove zenuwen, of van veel verstand, zyne begeertens naar de omstandigheeden schikkende, geen ongenoegen toont. De Heer MOROSUS, daarentegen, als of de geheele werreld zich naar zyne verkiezingen moest voegen, wordt gemelyk en knort, als de geringste beuzelingen buiten zyne verwagting loopen, of niet aan zynen wensch voldoen; ja dit klein voorbygaand ongenoegen, 't welk by anderen onzigtbaar blyft, of nauwlyks gemerkt wordt, barst by hem in woede en grimmigheid uit, of brengt een pruiling van eenige uuren of dagen voort. Zie daar het gevolg, van jonge kinderen hun hoofd en verkiezingen altoos op te volgen; want dat is gewisselyk, naast de gesteldheid des lighaams, de voornaame bron van 't kwaad; een kwaad, dat, gelyk de meeste andere, zo veel geweldiger wordt, en dieper invreet, naar maate men langer uitstelt het zelve te keer te gaan.

WOERDEN 4 *Maart* 1764.

Myn Heer de DENKER!

IK heb een zeer zuinige vrouw, maar die my schriklyk veel kost, en die ik vrees, dat my zal bederven, zo gy geen middel weet te vinden, om haar of wat kwistiger of wat onkostbaarder te maaken. Zy naeit de meeste vercierzelen, die zy draagt, als mutzen, van oneindigerhande soort, lobben, Pellisjes zelve, en zy rekent my des avonds dikwils uit, dat zy dien dag zo veel of zo veel gewonnen heeft, 't welk zy anderzints voor het maaken van zulk of

zulk een stuk aan wollenaeister of mutzemaakster zou hebben moeten geeven. Dit is dan reeds een kapitaal artykel haarer zuinigheid, en goede huishouding, welke zig evenwel nog veel duidelyker laat zien in de stoffen zelve, waaruit zy haaren opschik maakt. Alles heeft zy het beste koop, en zy maakt nooit een nieuwe Japon of Rok, dan van een stof, daar zy ten minsten de helft op zou kunnen winnen, als zy die verkoopen wilde; de rede hiervan is, omdat zy nooit by eenige andere vrouwen koomt, zonder derzelver klederen met aandagt te onderzoeken, en nauwkeurig op te neemen; *voor eerst*, of 'er ook eenige kleine byvoegzelen of veranderingen aan zyn, welke zy nog ongelukkig mist, en welke haar een geheele mode agter zouden houden; en *vervolgens* hoe veel haar die stoffen kosten, daar zy die klederen van gemaakt hebben, waar zy dezelve kogten, of 'er gelegenheid is om 'er meer van te bekoomen, of die vriendinnen haar den dienst zouden willen doen, haar ook een stukje te bezorgen, en zo voorts, en zo voorts, en zo voorts. Dus kan het, dewyl zy tamelyk veel gezelschap ziet, niet wel missen, of zy krygt alle nieuwe en oude snufjes onder 't oog, en heeft gelegenheid, om alles uit de eerste handen, te bekoomen. Terwyl dan die stoffen, 't zy voor een nieuwe Reis-japon, 't zy om eens stemmig, of om eens deftig voor den dag te koomen, 't zy voor een huisjapon, of voor *brillante* gezelschappen gekogt, en door de Wollenaeister vervaardigd worden; is myn wyfje zelve doorgaans bezig, om de begluurde veranderingen schielyk zelve aan haare klederen te maaken, en 'er dan eens andere opgslagen aan de mouwen aan te zetten, dan dezelve op eene nieuwe wyze te *garneeren*, of de *Tabliers* te veranderen, en, door dit alles zelve te beredden, handen met geld te winnen. Dus overlegt zy hare zaaken inderdaad zeer *menageus*. Daar is maar een ongemakje mede verknogt, naamlyk dat deze zuinigheid my schriklyk veel geld kost; ik ben een burgerman, die myn bestaan in deze kleine plaats ordentelyk win, maar die gaarne wat overhouden en vorderen zoude, het welk my door de zuinigheid van myn wyfje zeer bezwaarlyk of onmoogelyk wordt. Dikwils, Myn Heer, veranderen de mode in de mutzen, halscieraden, kleederen enz. zo gezwind dat myne gemalin met de grootste naarstigheid, niet in staat is, om die veranderingen by te houden, en dan moet de naaister hier toe zo wel, als tot de nieuwe stukken, te hulpe koomen; terwyl daar en boven myne Ega, met de fyne stukken haarer kleedy of verciering, zo veel meer dan

met gewoon grof werk van linnen of wollenaeijen, kan verdienen, zo moet myn goed en dat van de kinderen dikwils door naaisters buiten of binnens huis in order gebragt en gehouden worden, en verslint haare eigen naarstigheid geen gering geld aan linten, zwarte en witte kanten, *Agrement*, enz.; ja de zyde en fyne garens zelve, die zy verbezigt, beloopen een heel kapitaaltje, niet voor een Amstersterdammer, maar voor de bepaalde winstjes onzer kleine stad. Dit alles dan en vooral die nieuwe goedkoope stoffen, die haare vrindinnen haar uit de eerste hand bezorgen, daar zy altoos op wint, en die het getal haarer klederen in 't oneindige vermeerderen, putten myne kas ongevoelig uit, inzonderheid door de gevolgen die hier meede verbonden zyn. Gy begrypt ligt, Myn Heer, dat men, om zyne fraaije klederen te vertonen, en de eerste modes zo wel als goedkoopste stoffen te weeten, veel gezelschap zien, en dikwils naar Utrecht reizen moet; waar zoude men anders zulk een bevallig, sterk, goedkoop reisjaponnetje toe hebben? maar dat Utrecht! dat Utrecht! Myn Heer! Myn vrouw diendt of een gedeelte dier ontzaggelyke revenues der Utrechtsche Renteniers te hebben, of gy een middel uit te denken, om haar te overreeden, dat zy haare nodige klederen tot de gewoone pryzen koopende, en door anderen laatende maaken, oneindig veel geld bespaaren zoude; haare zuinigheid en overleg zal my waarlyk anderzins bederven. Ik ben

Uwe Eds. D.W. Dienaar

Onder de Zinspreuk

Elk het zyne.

Myn Correspondent is gewisselyk zulk eene zuinige vrouw niet waardig. Hy verdiende zelfs, tot straf zyner onbescheiden heid, met de geheele zorg der kledy zyner Huisvrouw belast, en verpligt te worden, haar al de klederen toe te staan, die hy zou oordeelen, dat zy nodig hadt; die straf zoude, althans, geduurende de eerste twaalf jaaren zyner bestiering, niet te zwaar zyn.

A.V.

De Denker.
N°. 68.
Den 16. April 1764.

[Over het Nut der Tegenspoeden.]

Heureusement j'apprends en mon sejour champêtre,
L'art de vivre content, sans avoir lieu de l'être.

Epitr. Divers.

ALs men de menschen, hoofd voor hoofd, vroeg, of zy liever een bestendig genoegen in dit leven genieten, of smart, verdriet en kwelling lyden wilden; zo zoude iedereen denken verstandig te antwoorden, als hy het eerste boven het laatste verkoos; en als wy de driften onzer Natuur, welken ons steeds tot het betragten van vermaak en genoegen aanzetten, in aanmerking neemen, zo schynt men zulk een leven, 't welk uit eene saamenschakeling van geneugtens bestaat, voor het eenige regte menschelyke leven te moeten houden; maar als wy de zaak nauwkeuriger beschouwen, zullen wy welhaast bemerken, dat het ons inderdaad beter en nuttiger is, dat ons vermaak van tyd tot tyd worde afgebrooken, en dat wy nu en dan kommer en elenden ondergaan, dan dat wy ons in een zee van kommerloos genoegen baaden.

Het spreekt van zelve, dan wy de geestelyke vreugde en het bestendig geluk, 't welk den vroomen hier namaals in den Hemel te beurt zal vallen,

niet in aanmerking neemen, als wy de noodzaakelykheid van smart, ramp en kwelling beweeren, en de Goddelyke Voorzienigheid tragten te verdeedigen, wegens eene bestiering, welke aan verwaande Slegthoofden en ongebonden Vrygeesten zo dikwyls stof tot bedilling heeft verschaft. Daar zal geen leed of lyden voor de gezaligde zielen zyn; zy zullen eene eeuwigduurende vreugd en eindelooze lieflykheeden aan Gods Regterhand genieten; God zelf zal alle de traanen van hunne oogen wisschen; en hunne Natuur zal derwyze veranderd en volmaakt worden, dat zy voor zulk eene onafgebrooken opvolging van genoegelyke aandoeningen vatbaar blyven. Dit is, inderdaad, het uiterste doelwit onzer schepping, en in zo verre willen wy gereedelyk erkennen, dat dit het eigenlyke en regte leven van verstandige en deugdzaame schepzelen is; maar even hier uit zal de nuttigheid van onze tegenwoordige ongeneugtens, smarten en wederwaardigheeden ten duidelyksten blyken. De tegenwoordige werreld is gewisselyk dat verblyf niet, daar wy toe verordend zyn; een Alwys en Goedertieren Opperwezen hadt verhevener oogmerken, met ons zulke edele vermogens te schenken, dan om derzelver gebruik binnen den kring van eenige weinige jaaren te bepaalen; de eeuwigheid, de toekoomende heerlykheid is dan de hoofdzaak, welke wy altoos in 't oog moeten houden; en, als wy van onze groote belangens spreeken, moeten wy, inzonderheid, onderzoeken, wat ons hier namaals zal te stade koomen. Dit is eene waarheid, welke my van alle bedagtzaame stervelingen, in alle eeuwen, in alle landen en van alle Godsdiensten, eenpaarig wordt toegestaan. Laat ons zien, wat opheldering dezelve in ons tegenwoordig onderwerp kan geeven.

Daar zyn zeer veele zinnelyke geneugtens, waar van ik gereedelyk erkenne, dat zy in zich zelven onschuldig, en dus wenschelyk en eens redelyken schepzels waardig zyn. Dit is alles, wat men naar billykheid van my kan vorderen, en wat ik, naar billykheid, verpligt ben toe te staan. ‘Waarom, vraagt men, mogen dan deugdzaame en verstandige menschen deeze vermaaken niet ongestoord genieten? Waarom moeten dezelven door zo veel verdriet en kwelling worden afgebroken’? Doch zoude het waarlyk ons belang zyn, dat wy in derzelver genot minder gestoord wierden? Zoude het ons wezenlyk geluk bevorderen, zo wy onzen wensch verkreegen? Als wy langen tyd agter malkander, of zelfs ons geheele leven door, zodanige vermaaken genieten mogten, zonder dat dezelven door veelvuldige moeijelykheeden wierden afgebroken, zo zouden wy 'er een deerlyk verlies aan onze grootste volmaaktheid door lyden, en de vermogens onzer ziele zouden 'er geweldig door verzwakken; ons hart, door gestadigen wellust en genoegen, hoe onschuldig ook, vertederd en geweekt, zou 'er zig geheel aan verslaaven, en de geringste schokken zouden ons onverdraagelyk worden. Eene tedere vrouw, een weekelyk mensch, kunnen de minste koude niet verdraagen, de ligtste ongemakken niet weêrstaan, om dat zy zich te veel aan hun gemak en warme vertrekken gewennen. Een Sybaritische *Smindirides* bragt, op een bed van roozen, den nagt slaapeloos en ongemakkelyk door, om dat één der blaadjes gevouwen was. Zo gaat het altoos; naar maate wy meer vermaak en gemak genieten, worden wy 'er keuriger op, en aandoenlyker voor de allergeringste omstandigheeden, de kleinste beuzelingen, die 'er aan ontbreeken mogen; en gelyk

ons lighaam door geduurige rust en warmte weeker wordt, zo wordt ons gemoed ook door een agtervolgend genoegen verzwakt; gelyk koude en ongemak daarentegen het eerste hardt en versterkt, zo wordt de ziel ook door smart en tegenspoeden gesteevigd, en het schynbaar kwaad brengt deszelfs hulpmiddelen en geneezing van zelve mede. Het is onmogelyk, dat wy altoos zonder tegenspoeden, zonder kwelling, altoos in eene onafgebroken vreugde, leeven zouden. Zo dit al plaats hadt, zoude onze vreugde zelve ons verveelen, en wy zouden, in het midden onzer geneugtens, kwynen. De ondervinding heeft ons dit, als onze vermaaken eens te lange duurden, meermaalen geleerd. Gelyk God nu met onze Schepping bedoelde Menschen, geen Engelen te maaken, zo heeft Hy de gesteldheid der Werreld derwyze ingerigt, ik zal meer zeggen, zo moest Hy dezelve onvermydelyk derwyze inrigten, dat ons vermaak door ongenoegen van tyd tot tyd noodwendig wierde afgebroken. Wy hebben een konstig, maar teder lighaam; wy moeten de aarde bereiden, om ons haare vrugten te geeven; wy hebben begeertens, die niet altoos voldaan kunnen worden, en, al ware het deze oorzaak van kwelling alleen, wy zyn sterfelyk, en kunnen onze waardste panden door den dood verliezen. Ziet daar dan een gemoed, door geduurig vermaak verzwakt, op deze schokken aanstonds neêrgeslaagen; ziet daar zyn leed in de zelfde evenredigheid vermeerderd, naar maate hy 'er langer van bevryd gebleeven is. Noch eens; God moest ons derwyze geschaapen hebben, dat wy volstrekt onvatbaar waren voor verdriet en ongeneugtens, (maar dit was in de tegenwoordige gesteldheid van zaaken onmogelyk) of, zo wy ooit ongenoegen moesten ondergaan, is het best,

dat wy 'er ons naar zetten en tegen harden, en dat ons genoegen dus van tyd tot tyd door tegenspoeden worde afgebroken.

Ik moet die laatste aanmerking noch verder aandringen. Door droefheid, kommer, en verdriet krygt inderdaad onze ziel eene mannelyke sterkte en dapperheid; wy leeren lyden; en zy die deeze konst verstaan, hebben oneindig voor uit boven de zulken, welken ze nooit geoeffend hebben. De schrik en angst, waar van 't gemoed dier laatsten op de aannadering van de minste rampen overweldigd, en nêergeslaagen wordt, heeft geen vat op den geest van den eersten. Deeze treedt wederwaardigheeden rustig te gemoet, welken den anderen doen beeven. Deeze weet zich in duizend omstandigheeden te redden, waar in de ander geen toevlugt, dan tot zyn wanhoop heeft. Inzonderheit moet men erkennen, dat wy door lyden en smart de noodige moed en bekwaamheid krygen, om den Koning der verschrikking, den Dood rustig onder 't oog te zien, op wiens enkel aanschouwen integendeel een mensch, door geduurige vermaaken verzwakt, beeft en siddert. Ja het bloote vooruitzigt van eens te moeten sterven vermengt reeds het zoet zyner geneugtens met de bitterste gal van angst en verslagenheid, welken eenen Rampspoedigen onbekend zyn, als welke reeds van overlang met dien laatsten vyand gemeenzaamer omgang gehad, en minder van denzelven te dugten heeft. De ondervinding bevestigt myne aanmerking. De grootste Helden van oude en laatere tyden, zy die noch dood noch gevaaren schroomden, zy die in alle wederwaardigheeden een veiligen toevlugt in zich zelven en hunne dappere zielen hadden, waren meest al menschen, die in de school der Tegenspoed geoeffend waren; waren althans man-

nen, die door geduurige ongemakken, moeijelykheeden, waaken en arbeid, een yzeren borst, om zo te spreeken, gekreegen hadden. Een ALEXANDER, CYRUS, SCIPIO, CAESAR, CAREL de XIIe. waren zekerlyk geen Lieden die door gemak en wellust verweekt waren; een Hannibal was een man, die aan allerhande moeijelykheeden gewend, zich overal naar schikken kon; daar zy, integendeel, welken in weelde, en rust gemaklyk leefden, altoos slaphartig en onbekwaam waren voor heldendaaden. Ja men loope de oude en laatere geschiedenissen door, men zal altoos zien, dat wellustige Vorsten, dartele Legerhoofden, en zulken, wier leven van goud en zyde, om zo te spreeken, was saamgevlogten, op de minste schokken nêergeslaagen, en door de geringste tegenspoeden ongelukkig wierden.

Een lang genot van onafgebrooken vermaaken, naamelyk, is een soort van dronkenschap, waar in de ziel zich zelve geheel verliest. Geneugte, wellust, zinnelyk vermaak vleidt onze driften, vermeerdert onze dierlyke lusten, en trekt onzen aandagt van onze wezenlyke grootheid en volmaaktheid, ja van alle andere voorwerpen, dan die ons een tegenwoordig genoegen geeven, af. Dit is de oorzaak, dat menschen, die altoos voor wind en stroom gelyk men zegt, gewend zyn te zeilen, zich weinig met het toekoomende bemoeijen, en meer dan anderen gevaar loopen, om, zelfs met een goeden inborst, de pligten van den Godsdienst te verwaarloozen; terwyl wy door verdriet en ongeneugtens als gedwongen worden om op God, en onzen pligt, en de eeuwigheid te denken. Men mag, zo veel men wil, van de hoogste gelukzaligheid der menschen redekavelen by iemand, die geen geluk, dan zinnelyke vermaa-

ken, geen genoegen, dan aardsche vreugde, kent, of zoekt; hy durft niet openlyk zeggen, hy durft het zelfs zich zelven niet bekennen, maar hy heeft een heimelyk en verward gevoel, dat hy den Hemel niet begeert, als hy de aarde, op zulk eene wyze, genieten mag. Hy is ten minsten onaandoenlyk voor vertoogen, welken eene gantsch strydige gesteldheid van den geest vereisschen. De uuren van verdriet en kommer, daarentegen, trekken ons van de tegenwoordige werreld en zinlyke geneugtens af. Zy overtuigen ons, dat de zoetigheeden en vermaaken, welken zich binnen den omtrek van dit tegenwoordige leven bepaalen, te vergankelyk zyn, dan dat wy daar ons hoogste geluk in stellen zouden. Door deze bedenkingen vinden wy, onder al het genot der aardsche voordeelen, een ydel, in ons gemoed; wy behouden dezelfde trek tot geluk, en bemerken, dat deze trek door alles, wat de werreld geeft, niet voldaan wordt: wy beginnen derhalven met ernst op andere middelen te denken, om waar genoegen te bekoomen, en ontdekken dus welhaast, dat de Deugd alleen de waare weg zy om een bestendig vermaak te bekoomen; een vermaak, dat voor geene elenden, verdriet, of wederwaardigheeden zwigt, en waar van men het regt genot zelfs in de bitterste tegenspoeden heeft. Gelyk een mensch, die in het water vallende, eerst verwardelyk aangrypt al wat onder zyn bereik valt, gras, dunne twygen, lossen grond, welk alles hem begeeft en in dezelfde verlegenheid laat, tot dat hy, den wortel van een boom aantreffende, zich daar aan houdt, en uit het water opklimt; zo is de Deugd, in dagen van benauwdheid, een veilige toevlugt, waar door wy alleen eene wezenlyke verligting in tydelyke smart erlangen kunnen; en zo leiden

ons de tegenspoeden op, om deugdzaam te worden, en dus ons hoogste heil tebetragten.

De Godsdienst toch is, gelyk wy reeds te kennen gaven, het groote-oogmerk onzer Schepping, en alles, wat ons Godsdienstiger maakt, is voor ons wenschelyk, om dat wy, door den Godsdienst alleen, in 't eind gelukkig kunnen worden. Maar nu smart en tegenspoeden trekken ons van de werreld af; en in zodanige omstandigheeden, in zulk eene gesteldheid van ziel, in die dagen onzer benauwdheid, roepen wy God aan, die 'er ons uit verlossen kan. Dus wordt de ziel van woeste driften vry, van ongeregelde lusten gezuiverd; dus stelt zy haare hoop op een toekomend beter leven; dus zoekt zy de dingen, die boven zyn, en leert ons, door veele verdrukkingen, ingaan in het Koningryk van God.

Daar verdriet, leed en wederwaardigheden, derhalven, onze ziel, om zo te spreeken, harden, en haar eene mannelyke sterkte geeven; daar die smartelyke aandoeningen ons tot verheeven daaden bekwaam maaken, en met eene vermogende kragt tot Deugd en Godsdienst opleiden; daar dezelven dus onze wezenlyke volmaaktheid uitwerken, en ons hoogst geluk hier namaals bevorderen; daar, meene ik, veilig te mogen besluiten, dat dezelve ons, inderdaad, voordeeliger zyn, dan geduurige voorspoed; en dat het Aanbiddelyk Opperwezen overeenkomstig met zyne wysheid en goedheid handelt, met ons, in dezen staat van beproeving, geen volmaakter geluk te schenken.

De Denker.
N°. 69.
Den 23. April 1764.

[Brief van Narcissus Salet aan den Denker, tot betoog, dat de Kleeding en Opschik niet onder het bestier der Reden valt; maar alleen door de Mode geregeerd moet worden.]

OF het ongenoegen, het welk de Schryver van den volgenden Brief my toont, gegrond is, of niet, laat ik myne Leezers oordeelen.

Monsieur D E N K E R!

UW Vertoog, over de Nieuwmodische Mutsen onzer fatzoenlykste Jufferschap, heeft my vervaarlyk tegen u gaande gemaakt. Gy moogt op onze *zeden* vitten zo veel 't u lust, dat kunnen of behoeven we ons geen van allen aan te trekken; daar zyn altoos menschen genoeg buiten ons, die het duidelyk blykt, dat gy bedoelt, zonder dat het ons in 't allerminste raakt. Maar de *kleeding* is uitwendig, die vertoont zig openbaar voor yders oog. Uwe Vertoogen deswegen zouden alle de fatzoenlyke lieden onzer Stad aan de veragting van de kleine Burgery kunnen bloot stellen. En dit is, derhalven, een geheiligd onderwerp, daar uw gewaand gezag zig niet over uitstrekt. Het kleeden, en vooral het vercieren onzer hoofden, is voor ons, (ik spreeke hier voor de beide Sexen,) het grootst vermaak, ja zelfs by de allerfatsoenlykste lieden, de voornaamste bezigheid van ons geheele leven; en dus zullen wy nooit zo dwaas zyn, om

een stuk van dit belang aan uwe Denkeriaansche bedilzugt te onderwerpen. Hierom raade ik u, tot uw eigen best, u hier voortaan nimmer meer mede te bemoeijen.

Te gaan redeneeren over de kleedy! Te onderzoeken wat wel of kwalyk sta! Wel, drooge Wysgeer, weet gy dan nog niet, dat 'er in het stuk der kleeding geen redeneeren te passe komt? Weet gy niet, dat wy geene regels van nut, gemaklyk, warm, fraay of welstaande in onzen opschik volgen? Maar, in plaats van dien ouden grynsaart, dien men gezond Verstand heet, raad te pleegen, eeniglyk bedagt zyn, om iets nieuws en zeldzaams uit te vinden, iets te draagen, dat niemand anders draagt, of dat ten minsten te Parys alleen bekend is. Dit, Myn Heer, wekt den aandagt op, dit lokt aller oogen tot ons, dit verheft ons inzonderheid boven het *Petit Bourgeois*, dat ons zo gaarne naäapt, en, door deze eenvoudige konstgreep, thans verpligt is altoos agter aan te komen.

'Het staat afgryslyk leelyk'! Schoon bescheid! als of onze bevalligste Juffers zig meer dan hunne galante opwagters bekreunden, wat wel of kwalyk staat! Hoe veele byzonderheeden zoude ik u in den opschik van beiden kunnen opnoemen, die of het onderscheid der Sexen verwarren, door de Dames tot Dragonders, de Heeren tot Juffertjes te maaken, of het postuur van welgemaakte lighaamen verbergen, of de evenredigheid onzer ledemaaten veranderen en verwarren, of wezenlyke schoonheeden door opgesmukte cieraaden vendonkeren. Dit alles zoudt gy, naar uwe Denkeriaansche Philosophie, dan ook moeten zeggen, dat afgryslyk leelyk staat; en evenwel dit alles maakt de grootste bevalligheid der beschaafde werreld uit: 't is het gewigtigste gedeelte van de opvoeding eener jonge Juffer, al dit leelyke te leeren kennen; en eene Gouvernante of Kamenier, die hier in uitmunten, zyn altoos in de aanzienlykste huizen welkom. Ik zoude u dit, zeg ik, in alle byzonderheeden kunnen aanwyzen; maar de enkele naamen van onzen opschik zouden u verbysteren, en gy zoudt weêr naar uwe mutsenmaakster moeten, om myne uit-

drukkingen te verstaan. Nog eens dan, Vrindje, gy moet u met dit onderwerp niet meer bemoeijen; gy moet 'er niet over redeneeren; wy volgen geen verstand of reden in onze kleeding.

De kleederen, zult gy zeggen, maaken evenwel den man. Die erkenne ik; maar dit wenschte ik, dat gy zelve wat beter begreep en erkende. De kleederen maaken den man, dat is te zeggen, onderscheiden ons van het gemeen, en maaken ons anzienlyke lieden. Ga, om hier van overtuigd te worden, maar eens by uwen Snyder, of by eene voornaame Wollenaaister, en zie hoe veele slegthoofden en ydeltuiten zy, door middel hunner schaar en naald, uit het stof verheffen en tot menschen maaken. Ik bezoek inderdaad nooit de winkel van mynen Kleermaaker zonder my over de scheppende magt te verwonderen, die ik in zyne handen bespeur, en verbaasd te staan over zo veel verstand, bekwaamheid en verdiensten, als hy door zyn naald, even als Neptunus 't eerste Ros, door 't steeken van zyn drietand, weet voort te brengen. Ik kwam 'er voor weinige dagen nog, en vondt 'er eene menigte zyde en andere stoffen verward door malkander leggen. Ik kwam 'er gisteren weder, en vond dien Chaos ten grootsten deele opgeredderd, en in de deftigste lieden onzer Stad herschaapen. Ik zag twee Jonkers zonder armen op stoelen hangen, die ik egter aan de onnatuurlyke plaatzing hunner heupen, en de kortheid van hun onderlyf, ligtelyk voor zeer fatsoenlyke jonge Heeren erkende. Staat dit ook afgryslyk leelyk, Vriend *Denker*? Wel verre van daar, zo houde ik my zelfs verzekerd, dat zy die kleederen geen uur aan 't lyf gehad zullen hebben, of men zal hen voor de galantste Heeren van de Stad erkennen, en alle onze Dames zullen hunne verdiensten hemelhoog verheffen. Een der knegts, verder, op den straksgemelden winkel, was met een Geestelyken bezig. Ik ken den man; den man, zo als hy door zyn kleed gemaakt wordt: hadt hy eenen anderen rok aan, nooit zou men vermoeden, dat hy half zo veel eerbied waardig was, als zyn kleed hem bezorgt. Dus ziet gy, myn Heer! dat de kleederen onafhankelyk van het na-

tuurlyke, van het gevoegelyke, van het wel of kwalyk staande, de kleederen egter den man, den man van aanzien en verdiensten maaken, en dat wy, als wy net zouden spreeken, onze pligtpleegingen aan de kleederen, niet aan de menschen, die ze draagen, rigten moesten, als welker eenige waarde on verdiensten dikwils in hunne klederen bestaan. Dus behoorden wy te zeggen: ‘uw nederige Dienaar, kostbaare Galons. Ik beveel my in uwe goede gratie, ryke Vest. Ik verzoek eene billyke uitspraak, eerwaarde Tabbert. Gelief my die duisterheid eens op te helderen, zwarte Rok. Wat heeft het Vaderland niet van uwe dapperheid en verdiensten te wagten, gepluimde Hoed’! Dit zoude inderdaad de natuurlykste taal in veele gevallen, en by veele Personaadjes wezen, en die ik geloof, dat wel doorgegaan zoude hebben, zo dezelve ons niet in eene verlegenheid met de Dames hadt gebragt. Waar immers zoude men, in zulk een geval, onze aanspraak aanrigten? Der mannen verdiensten weet men, dat bepaaldelyk in zulk of zulk een stuk inzooderheid bestaan; en schoon 'er andere mindere cieraaden bykomen, om het voornaame in het bevalligst ligt te vertoonen, zo kan men zig egter nauwelyks vergissen, of men den gepluimden Hoed, of de groote Paruik, of de kostbaare Vest, of den zwarten Rok moet aanspreeken. Maar met de Dames is het gansch anders gesteld. Derzelver verdiensten zyn in Hoofd- Hals- Borst Lyf-Arm- en Hand-cieraaden zo gedeeld en gesmaldeeld, dat men niet weet, of men zig, by voorbeeld, aan de Muts, of de Sak, of de Lobben zou vervoegen moeten. Gy zult zeggen, dat men 'er eveneens mede zou kunnen leeven, als men groote Heeren, die verscheide tytels hebbende, altoos by den voornaamsten alleen worden aangesproken; maar de Dames kiezen dikwils verschillende vertoonplaatsen voor geleende bevalligheeden, naar maate het haar in die deelen aan natuurlyke ontbreekt. Een ongemak op 't hoofd bragt eerst gevlogte staarten, over den kruin omgeslaagen, voort; de Sakken dienden om hooge ruggen, de lange Lobben om leelyke armen te bedekken, en zo vervolgens. Naar maate nu een Dame nog

heden meer reden heeft, om zulk of zulk een deel van haar lighaam te vercieren, moet zy niet zelden 'er, natuurlyker wyze, meer werk van maaken? En gelyk haare geliefdste en pragtigste cieraaden dus zo wel een bewys van de onvolmaaktheid, als van de byzondere schoonheid zommiger deelen zyn, zo zouden wy haar zomtyds een elendig compliment maaken, met ons aan haare mutsen, of hairtoisels, of sakken, of lange lobben, of eenige andere cieraaden te adresseeren.

Ondertusschen blykt uit alles, wat ik u tot hier toe heb voorgehouden, duidelyk, dat mans zo wel als vrouwen niet het twintigste gedeelte der verdiensten zouden hebben, zo de kleederen hen dezelve niet byzetteden. Ik zou u zelfs dit met het getuigenis van een onfeilbaaren kerkvoogd, en van twee Cardinaalen, welke, alle dagen dien zelfden verheeven rang kunnende beklimmen, ondensteld moeten worden mede wel half, ten minsten quart, onfeilbaar geweest te zyn. Die Cardinaalen bezogten op zekeren tyd, dat het uitermaaten heet was, Paus JULIUS den XII^{den}. wien zy in zyne onderkleederen door zyn vertrek vonden wandelen: de Paus raadde en veroorloofde hen, om mede hunne kleederen uit te trekken, en vroeg hen, als dit geschied was, wat het gemeen van hen en hunne waarde denken zoude, als zy zig in zulk een gewaad op straat vertoonden; ‘zy zouden allen eerbied voor onze Persoonen, en alle geloof voor uwe onfeilbaarheid, verliezen, gaf een der Cardinaalen hem ten antwoord, om dat zy meen en zouden, dat wy krankzinnig waren. Zo hebben wy dan, hervatte de Paus, wel eene groote verpligting aan onze kleederen, dat zy ons wys en eerwaardig maaken, en de kerk zelve heeft inderdaad rede, om aan onze gewaaden een byzonderen eerbied te bewyzen, dewyl dezelve ten grondslage dienen voor zulk een gewigtig Leerstuk, als de Pausselyke onfeilbaarheid.’ Deze verklaaring, myn Vrind, uit zulk een eerwaardigen mond, kan uwe vermetelheid van over de kleedy, en byzonder nog die der vrouwen, te vitten doen bezeffen, en behoort u te leeren van u voortaan nimmer weder met dit gehei-

ligd onderwerp te bemoeijen, of te willen redeneeren over iets, waar omtrent, want ik moet dit nogmaals aandringen, geen Rede geldt.

Wy behoeven inderdaad, om overtuigt te worden, dat Fatsoenlyke Heeren en Dames geen ander oogmerk met hunne kleeding bedoelen, dan om eene nieuwe en ongewoone vertooning te maaken, onze oogen alleen te slaan op de dagelykssche voorwerpen die men allerwegen aantreft. Toen de Dames voormaals hunne wezens in het midden van hun Lighaam wisten te plaatsen, en eene hoogte van kuiven, en fontanges boven op hunne harsenen te stapelen van dezelfde lengte, als hunne onderlyven waren, toen men op het punt was van de kerk-deuren te verhoogen, om een onbelemmerden ingang aan de aanzienlykste vrouwen, in haar deftige opschik, te geeven; toen dit project ylings plaats maakte voor een ander, volgens het welk men besloot het zelfde byvoegzel in de breedte by te doen, het geen men eerst voor de hoogte ontworpen hadt, om doortogt te maaken voor een omtrek van Rokken, daar zig een klein Detachement Party-gangers gemaklyk onder verbergen konde; toen..... maar dit alles stondt afgryselyk leelyk; roept gy steeds. Goed! maar 't geeft aanzien, rang, schoonheid, verdiensten. Staat de tegenwoordige Chineesche of Tartaarsche dragt dan beter? vertoonen zig de Popjes op onze Theeschoteltjes zo bevallig, dat onze Dames dezelve juist tot een patroonen van haaren opschik neemen moeten? En evenwel maakt dit geheel, zo wel als de mutsen in 't byzonder, daar gy zo onbillyk op schrolt, de fatzoenlyke werreld uit; en zo gy wist te leeven, zoudt gy hier nooit tegen gesprooken hebben; of gy zoudt ten minsten galant genoeg geweest zyn, om uwe vitteryen tot onze sexe te bepaalen. Daar is op ons niet min te zeggen; maar gelukkig is 'er niet minder t'onzer verdediging in te brengen.

Ik maak, by voorbeeld, veel werk van myn kapzel, en heb 'er een goeden stuiver gelds voor over; misschien dat gy daar ook al op vitten zoudt; maar zal ik nu, pas van onder de handen van myn *Perruquier*

koomende, zyn geheele werk, en myn grootste verdiensten door het opzetten van myn hoed vernietigen. Neen, myn Vrind! onder den arm mag hy myn rok, maar zal hy ten minsten myn hulzel niet bederven. Aan die gewoonte ondertusschen heeft myn Doctor de onbescheidenheid van zo veele zinkingen toe te schryven, als my des winters inzonderheid D.....s plaagen; Ik raakte onlangs in een heel gesprek met hem over dit onderwerp, en hy was zelfs onbeschoft genoeg van ook over natuurlyken en onnatuurlyken dragt te praaten, en my te willen beduiden, dat 'er niets tegenstrydiger was, en by gevolg niets leelyker stondt, dan met den hoed onder den arm en een groote mof op den buik te gaan, of met een bloote borst te loopen, terwyl men zyn Rok met Marmotten-velletjes voerde. Ik heb hem de zak gegeeven; hy is nooit te Parys geweest.

Hoe haatelyk ik dergelyke reflectien vind, zo zoude ik dezelve egter nog beter kunnen inschikken, dan uwe vitteryen, op zulk een onnozel gedeelte der vrouwelyke opschik, als de nieuwe mutsen *à la Ramponneau* en *a la Baraquette*. Nog eens; daar waren byzonderheeden genoeg in der mannen kleedy, om uwe gal op uit te storten; maar dan zoudt gy al weder gezien hebben, dat wel of kwalyk staan, eene aanmerking is, welke hier nooit te passe koomt. Onze vleugels boven de ooren staan gewisselyk niet beter; en daar is geen meerdere rede voor paruiken, die of slegts de helft van 't agterhoofd bedekken, en een langen naakten hals vertoonen, of daar het geheele wezen in weg schuilt, en welke de lendenen niet minder dan het hoofd voor koude beschutten. Byaldien 'er verstand of Rede in de kleedy te passe kwam, zo zoude men die laatste vertooning althans minder aantreffen, als welke, ten bewyze dat dit stuk boven de wet is, voornaamelyk gemaakt wordt door hen, die gesteld zyn om de Menschen redelyk te maaken. Het oogmerk der Paruiken is zekerlyk om het Hoofdhair na te bootsen. Het is in zig zelven reeds eene dwaasheid, dat men het origineel wegneemt, om 'er eene Copy voor is de plaats te

hangen; maar spreekt daar eens van, praat inzonderheid eens van dit oogmerk, vergelyk 'er het maakzel der geestelyke en wereldlyke paruiken eens mede, en zie dan, of gy niet van groot en klein zult uitgelagchen worden.

Men zou, als men niet vreesde langwylig te worden, verscheide andere byzonderheeden van dien aart uit onzen opschik kunnen bybrengen, waar in ik egter niet begeer eenige de minste verandering te maaken, om alles wat gy, of andere wysneuzen, van wel of kwalyk staan, van natuurlyk of onnatuurlyk, van verstandig of onvernustig praaten moogt. Een winter- kamizool met bont te voeren, en eene dunne zyde tot overtrekzel te gebruiken, zou men zeggen, dat ook niet fraey konde staan, om dat het iets strydigs in het oogmerk, omdat het een verward mengzel van zomer en winter te gelyk vertoont, en van den zelfden aart is, als myn Mof en Hoed; Jassen, voor koude en ongemak en reizen geschikt, van ligte stoffen, en roode of witte kleuren, te maaken, en met fluweele opslagen uit te monsteren; schoenen dan eens met hielen ter hoogte van een halven voet, dan eens zonder hakken te draagen; de heupen of onder de armen of beneden de billen te brengen; hoedjes zonder bol of randen door stormhoeden te doen opvolgen, en veel andere stukjes van die natuur, daar gy zelve moogelyk met alle uwe Denkeriaansche destigheid in vervalt, zou misschien zo veel niet beter zyn als de mutsen *à la Ramponneau*. Dog ik heb genoeg gezegd, om *u* van *uwe* Dwaasheid te overtuigen, ik ga eens hartelyk uytschateren over die, welke *ik* gehad heb, van my zo lang met zulk een knorpot opgehouden te hebben, en van onze schoonen het loon ontvangen, dat zy my voor zulk eene yverige verdediging zekerlyk niet weigeren zullen. U raade ik Haare gunst door een spoedige retractatie weêr te zoeken. Ik raade u ten beste, want ik ben,

Monsieur DENKER,
Uwe goede Vrind
NARCISSUS SALET.

De Denker.
N°. 70.
Den 30. April 1764.

[Brief aan den Denker over de gewoonte der Geestelykheid, om aan de tafels hunner vrienden voor en na de Maaltyd het Gebed, uit aller naam, hard op uit te spreeken.]

- - Tacitâ libabit acerrâ.

PERSIUS.

MYN HEER!

HEt verwondert my, dat gy nog niet eens gesproken hebt over die Vryheid, welke zig de Geestelykheid der heerschende Kerk, hier te Lande, zo algemeen aanmaatigt, om, voor en na de maaltyd, die zy by hunne vrinden doen, het gebed, uit aller naam, hard op uit te spreeken. Hen is, myns oordeels, dienstig; het is zelfs noodig, dat zy, voor en na hunne Predikatien, uit naam der geheele Gemeente, hard op bidden. Dit is noodig, zeg ik, om de denkbeelden eener

onkundige schaar te regelen, en den zwervenden aandagt der meeste Toehoorderen te vestigen. Veelen hebben geen begrip van andere, dan van lighaamelyke behoeftens, en zouden dus in de Kerk, daar hen geen eeten of drinken wordt voorgezet, nauwelyks weeten, waar zy om bidden moesten; terwyl zy, die hier van genoegzaame kundigheeden hebben, tog meestal ongewoon zyn, om zig met afgetrokken beschouwingen op te houden, of hunnen aandagt zo lang op God of zig zelven te vestigen. De zulken worden dan door de gepaste gebeden van den Leeraar geholpen en gestigt, terwyl zy zyne zielsverzugtingen, schuldbekentenissen, en beloften van bekeering met hunne gedagten volgen. Maar is 'er de zelfde reden voor, ten opzigt van de dagelyksche Tafel-gebeden in een gezelschap van fatzoenlyke en wel opgebragte lieden? Kan men onderstellen, dat dezen het zelfde geleide, als een dom Gemeen, van nooden hebben, of, in hunne korte en eenvoudige Godsdienstigheid, welke door de voorgestelde spyzen van zelve wordt opgewakkerd, gelyke hulpmiddelen behoeven, als voor die lange Kerkgebeden, waar in zy hunne geheele ziel, om zo te spreeken, voor den Alweetenden uitstorten, hunnen geheelen toestand voor zyne Alziende Oogen bloot leggen moeten? Ik denk gewisselyk van neen! en ik vleije my dit onderscheid zeer gemaklyk te kunnen aanwyzen.

Men behoeft zig hier toe alleenlyk te erinneren, wat *Bidden* is, en wat, inzonderheid, bidden voor en na de maaltyd insluit. Wanneer iemand slegts genoegzaam verstand en aandagt heeft, om zyne behoeftigheid te kennen en op te merken, zo is niets natuurlyker, dan dat hy zig tot den geenen vervoegt, van wien hy de vervulling dier behoeftens hoopt te erlangen; en die belydenis van onze afhankelykheid, dat voordraagen van onze nooden en behoeftens maakt het Bidden uit. Gelyk ons nu, ten opzigte van die gebeden in 't byzonder, daar wy thans van spreeken, onze behoeftigheid, door de voorgestelde spyzen, op het indrukbaarst erinnerd wordt; gelyk onze aandagt hier door wordt opgewakkerd en verle-

vendigd; zo is het nauwelyks te begrypen, dat een mensch, die slegts eene taamelyke opvoeding heeft genooten, onbekwaam zou zyn, om zelve deze gebeden even goed tot den Alweetenden op te zenden, als of de geleerdste Prediker die met de zwierigste bewoordingen uitsprak.

Ik sluit het dom en woest gepeupel buiten myne aanmerkingen. Het zelve weet dikwils niets van God of hunnen pligt; maar 't is onder dat zoort van menschen ook, dat men de Leeraars zelden, en nooit aan tafel, aantreft. Fatzoenlyke, wel opgebragte lieden kunnen ook, gelyk ik reeds te kennen gaf, nut trekken van hard uitgesproken gebeden in de Kerk; kunnen hier door in hunne Godsdienstigheid geleid, en door de luide stem des Leeraars zelve gestigt en vermurwd worden; maar dat zy dergelyke hulpmiddelen voor die korte en eenvoudige Godsdienst-oeffening, welke zy aan tafel verrigten, behoeven zouden, komt my, gelyk ik straks zeide, onbegrypelyk voor. Is het zo moeijelyk, Heer *Denker?* Vordert het zulk een ingespannen aandagt, zulk een afgetrokken wyze van denken, zig op het gezigt der voorgestelde spyzen, zyne behoefte en volstrekte afhankelykheid van 't Opperwezen te erinneren; hem dit met een nederig harte te belyden, en om zynen aanhoudenden zegen te bidden? Gelyk dit alles is, wat hier gevorderd wordt, zo kan het door eene eenvoudige zielsverzugting van eenige weinige oogenblikken geschieden. Ja! zo moet die zielsverzugting in een welgesteld gemoed, op het levendig gezigt van Gods onverdiende goedheid, van zelve opwellen. Hier is geen zwier van woorden; hier zyn geene weidsche uitdrukkingen, of hoogdraavende spreekwyzen noodig; hier wordt zo weinig geleerdheid, zo weinig studie gevorderd, dat 'er de eenvoudigste Christen bekwaam toe is.

De Heeren Geestelyken maaken zig, inderdaad, aan een zoort van belediging jegens hunne Gastheeren schuldig, wanneer zy ongevraagd, gelyk ik dikwils heb bygewoond, de voorbiddingen aan tafel luid op, en uit aller naam, verrigten. Dat een Huisvader

in een welgeregeld gezin eene korte en gepaste zegening over de voorgestelde spyzen uitspreeke, is ten uitersten betaamelyk en stigtend. Dat een Gastheer het zelfde aan eene welgeregelde vrienden maaltyd doe, is insgelyks niet geheel vreemd, en strookt zelfs met het gebruik der meeste Volkeren. Maar dat een ander, wanneer hy dezen pligt aan de byzondere Godsdienstigheid zyner vrinden overlaat, en elk de zorg zyner gebeden stilzwygend aanbeveelt, hem het woord als uit den mond neemt, en dien pligt, uit aller naam, ongevraagd verrigt, komt my waarlyk eene onheuschheid voor, die ik vrees, dat uit geene andere oorzaak, dan onbedagtheid of geestelyken hoogmoed spruit, en die ik zekerlyk denk, dat wy onze Leeraars betwisten zouden, zo niet eene ingewortelde gewoonte of blinde eerbied ons ongevoelig hadt gemaakt voor dit zoort van onbescheid.

Een blinde eerbied, zeg ik, en zie daar de wezenlyke oorsprong dier gewoonte, en tevens een der groote nadeelen, die ik in dezelve zie. Ik heb tot nog toe ondersteld, dat onze Leeraars de Tafel-gebeden ongevraagd uit aller naam uitspreeken; dit, egter, is niet altoos het geval; meermaalen, misschien zelfs den meesten tyd, wordt hen die bediening door den Gastheer opgedraagen; maar waarom wordt dit gedaan? Ik heb reeds aangemerkt, dat elk der aanwezende gasten, met rede, ondersteld mag en moet worden, net even bekwaam te zyn tot dezen pligt, als de Leeraar, en gelyk het een pligt is, die op ons, allen, hoofd voor hoofd, legt; gelyk elk zyne eige wyze van overdenken en bidden heeft, zo schynt het natuurlyker, dat elk denzelven voor zig afzonderlyk verrigte, elk zyne eige behoefte en onwaarde belyde, elk zyne eige nooden voordraage; inzonderheid, naardien dit meest altoos dus geschiedt, als 'er geen Leeraar by is. Wat verandering maakt dan deszelfs tegenwoordigheid in dat alles? Deze! Men gelooft niet, dat de gebeden juist met die zwier en verheven spreekwyzen behoeven te geschieden, als waar mede zy door den Geestelyken doorgaans worden uitgesprooken; men weet in 't algemeen, dat eene eenvoudige

hartelyke zielszugting de ziel des gebeds uitmaakt, maar men heeft een verward denkbeeld, dat de gebeden door den mond eens Leeraars gevloeid, Gode aangenaamer zullen zyn, en eerder verhoord worden; men beschouwd den Leeraar dus op eene zekere wyze als onzen middelaar, als iemand ten minsten, die ons dienst by God kan doen; dit verward denkbeeld wordt ondersteund door het karakter, 't welk de heerschende Geestelykheid, onder meest alle Godsdiensten, zig doorgaans aanmaatigde, van namelyk Afgezanten Gods te zyn. Dit begrip, inderdaad, is met dat van een zoort van middelaars of voorspraaken, zo naauw verbonden, dat het een het ander merkelyke steevigt: maar waar zyn nu zodanige denkbeelden uit der aart aanleidelyk toe? Heer *Denker*! om bygeloof en heerschzugt aan te kweeken, om het gemeen met een blinden en dommen eerbied voor hunne geestelyke Leidslieden te vervullen, en van deze afhankelyk te maaken; ja om de zulken onder hen, (gelyk 'er tog in alle Staaten en Genootschappen goede en kwaade zyn,) welke misbruik van die zwakheid hunner Leeken willen maaken, in staat te stellen het volk te breidelen en naar hun zin te mennen.

Ik erken, dat die gevolgen wat ver getrokken schynen; ook beweere ik niet, dat de Tafel gebeden der Geestelyken dezelve alleen zullen voortbrengen, maar dat zy met andere byzonderheden van dien aart mewerken kunnen, en in allen gevalle dienen, om den blinden eerbied der menschen voor 't geestelyk gewaad, welke van zelve reeds niets dan al te groot is, te versterken. Is het geen nadeel genoeg, myn Heer, dat wy zo laag, zo onwaardig over ons zelven denken en waanen eenen Leeraar noodig te hebben, om God onze dagelyksche behoeftens eenvoudig voor te draagen? Is het geen nadeel genoeg, dat wy een ander te hulp roepen, om ons van zo redelyken als gemaklyken pligt te kwyten? Of hoe zullen wy aan de billyke vermaaning van 's Heilands Boetgezanten voldoen, *bidden zonder ophoudeu*, en *danken allen tyd*, byaldien we ons niet in staat gelooven, om op die tyden, als wy door de ondervinding van Gods zigt-

baare gunsten, byzonderlyk geschikt moeten zyn voor dezen pligt, denzelven behoorlyk waar te neemen. - Nog eens, waarom belast men, des avonds van elkanderen scheidende, eenen Geestelyken niet, om onze avond- of nagtgebeden uit aller naam te doen? omdat wy meenen die Godsdienstigheid in onze eenzaame binnenkameren zelve te moeten verrigten. Maar zyn wy daar toe bekwaam, wy zyn het gewisselyk ook voor de andere gebeden, en wy hebben tot deze zelfs minder, dan tot die, het behulp onzer Leeraaren noodig.

Ik zou 'er moogelyk nooit toegekoomen zyn, om u deze aanmerkingen voor te draagen, zo de Geestelyken, die dus het woord uit aller naam opvatten, hunne gebeden steeds derwyze inrigtten, dat elk daar met een goed gewisse *ja* en *Amen* op zeggen konde; zo hunne voorstellen, in algemeene bewoordingen vervat, geen aanstoot aan zommigen der aanweezenden gaven, en derzelver geheelen aandagt in 't bidden dus noodwendig verydelden. Maar hoe zelden bidden deze Heeren zonder hunne Party te toonen! Hoe brengen zy doorgaans het geheele *Systema* hunner Regtzinnigheid, in de sterkste, dikwils bitterste bewoordingen voorgesteld, in die korte gebeden te pas! hoe vermengen zy dezelve doorgaans met uitdrukkingen, tot betwiste leerstukken betrekkelyk, en bouwen hunne gebeden op gronden, daar verscheiden der aanzittende gasten geenzints in berusten! Ik, Myn Heer, die van verschillende begrippen met die der heerschende Kerk ben, maar altoos in vriendschap heb geleefd, en zelfs gemeenzaame verkeering gehouden met myne vrouws Familie, welke geheel daar toe behoort, ondervind dit menigmaalen op eene zeer onaangenaame wyze. Men weet, dat ik van andere denkbeelden ben over verscheiden stukken, welke onder onze Gezindheid en die der Gereformeerden in geschil staan; ik heb daar zelfs met die Leeraars, welke onze gastmaalen veelal bywoonen, meer dan eens over gesprooken. Begryp dan, myn Heer, hoe aangenaam het my moet wezen, dat deze hunne Tafel zegeningen derwyze inrigten, als of zy opzettelyk bedoel-

den, dat ik hen, met myn Godsdienstigen aandagt en zielsverzugtingen, niet volgen zoude, en dat zy die oogenblikken zelfs waarneemen, om hunne Regtzinnigheid op eene byzondere wyze te doen schitteren. Terwyl ik dan de onverstaanbaare klanken of betwistte uitdrukkingen dier Yveraaren tegen myn wil en dank moet hooren, en 'er geen *Amen* op zeggen kan, zo word ik door hunne liefderyke drift verhinderd, dien middag of avond, myne Godsdienstigheid aan de weldoende Godheid te rigten, zonder bidden te eeten, en zonder danken de tafel te verlaaten. Dit, kan ik u betuigen, is my zo aanstootelyk, dat het my in eene onaangenaame gesteldheid van geest brengt, de smaak van 't eeten zelfs beneemt, en, tegen mynen zin, met wrevel vervult tegen hen, die 'er de oorzaak van zyn, om dat zy my verhinderen in 't volbrengen van een pligt, die ik hen geen last gaf voor my waar te neemen, en waar van, gelyk van alle anderen, elk voor zig zelven Gode rekenschap zal moeten geeven.

Duizend andere menschen, schoon zy het misschien zo nauw niet neemen, bevinden zig in 't zelfde geval met my. Wy, verschillende Gezindheeden, maaken ons nooit van den aandagt van anderen meester: wat behoeft de heerschende Geestelykheid ons dan in onze byzondere Godsdienstigheid te stooren? Wat regt hebben zy in dezen boven ons? of liever, wat regt heeft eenig Christen, Geestelyke of Leek, in deezen op den ander? Als een Remonstrant in 't byzyn van Contra-Remonstranten hard op ging bidden, om tegen de Predestinatie uit te vaaren; als eene andere Gezindheid zig van zulk eene gelegenheid bedienden, om ontydig aan te dringen, dat wy door Deugd alleen, niet door 's Heilands Verdiensten, gezaligd moesten worden, (een Gevoelen, dat ik in 't voorbygaan betuige niet goed te keuren) hoe zou men schreeuwen, hoe zou men van de mutsaard mompelen, of de alarmklok openlyk trekken; maar is het hier niet volmaakt het zelfde geval? Men laate ons onze vryheid om God, op onze wyze te die-

nen; men buige zig in stilte voor Hem neder, en tragte Hem in geest en waarheid aan te bidden.

Maar ik beroove het gemeen van nuttiger aanmerkingen van uwent wegen, met myn Brief langer te rekken. Ik zal het dan uwer zorge verder aanbeveelen, en u alleenlyk voor my, en zeer veele anderen van verschillende Gezindheeden, op het allerernstigst verzoeken, om dit stuk, myns weetens nog in geenen Spectator verhandeld, eens in één uwer Vertoogen voor te neemen, en derwyze aan te dringen, als gy best geschikt zult agten, om de bedoelde verbetering uit te werken. Ik ben met de grootste agting

Myn Heer!

UE. D.W. Dr. en Vrind

***.

Myn Correspondent heeft zyn zaak zo wel voorgedraagen en aangedrongen, dat ik 'er niets behoeve by te voegen. Ik geef hem, inzonderheid in zyne laatste aanmerkingen, gelyk; maar wenschte alleenlyk wel, dat hy alles wat zagter hadt voorgesteld.

T.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 71.
Den 7. May 1764.

[Brief van Benevolus aan den Denker; dat de Tederhartigheid de grondslag is van alle gezellige Deugden.]

Helas! *ou donc chercher, ou trouver le bonheur*,
Cet être si vanté, qu'on croit imaginaire?
Ou? *chez toi, dans ton coeur, & dans ton caractère*.

VOLTAIRE.

Myn Heer de DENKER!

GY hebt in uw fraai Vertoog over de liefde, die sommige menschen voor huisdieren hebben, zeer wel aangemerkt, dat de tedere gevoelens aan 's menschen ziel eigen zyn. Ik denke dat het niet ondienstig, en veelen uwer Leezeren niet onaangenaam zal zyn, dat deeze stof wat nader uitgeploozen, en in een helderer dagligt gesteld worde. Indien myne aanmerkingen uwe goedkeuring wegdraagen, kunt gy 'er u van bedienen. Ik ga een' weg aanwyzen, die ontwyffelbaar tot het geluk moet leiden, een' weg, dien alle menschen bewandelen kunnen.

Zy, die het geluk gesteld hebben in eene gantsche onverschilligheid van alles, hebben 's menschen hart niet gekend. 't Zyn de driften, die ons gelukkig of ongelukkig maaken, naar haaren byzonderen aard. Eene ziel van alle hoop, van alle verlangen ontbloot, kan niet dan in het naarste verdriet gedompeld zyn; maar geef haar eene zekere trap van

beweeging, indien ik zo mag spreeken; doe haar begeeren; doe haar hoopen; gy doet haar leeven, gy doet haar gevoelen, gy doet haar gelukkig zyn. De harstogten maaken ons dan gelukkig; dog de haat, de toorn, de nyd, alle felle driften, yffelyke pynigingen van onze ziel, maaken ons ongelukkig. De wyze en goede Schepper heeft ons dezelve niet gegeeven, dan om ons bestaan des te beter te bewaaren. 't Was noodig, dat, op 't gezigt van een schadelyk voorwerp aan ons welzyn, zekere driften ons aanzetteden om het zelve te vlieden. Om gelukkig te zyn, moet men dit soort van driften myden. Maar deeze lydingen, die onze ziel met eene aangenaame gevoeligheid vervullen, deeze met eene zoete hoop gepaarde begeertens naar voordeelige voorwerpen, deeze zyn het egter ook, somtyds, die ons ongelukkig maaken. Zo lang zy ons met eene bekoorlyke verwagting streelen, zo lang maaken zy ons geluk uit; maar wanneer wy onze verwagting te leur gesteld zien, of onze begeertens, 't zy in 't geheel niet, of slegts ten deele, kunnen vervullen, brengen zy onzen geest op de felste pynbank, die kan worden uitgedagt. Een eerzugtige, wanneer hy, zig kroonen en rykstaven hebbende voorgesteld, zig met den rang van middelmaatigen moet vergenoegen; een gierigaard, wanneer hy zig zyne schatten door de dieven ziet ontroofd, of zig zelven van de hoop op nieuwe voordeelen versteeken; een wellustige, wanneer hy, na nieuwe vermaaken te hebben uitgevonden; wanneer hy, na het allerfynste der zinnelyke gevoelens gesmaakt te hebben, niet meer gevoelt, te vergeefs de voorledene aandoeningen te rug roept, en zyne ziel ledig vindt; deeze allen gestadig geene aangenaame gevoelens ontwaar wordende, deeze geduurig ontzet van 't geen zy begeeren, zyn zekerlyk ongelukkig. Indien 'er

dan eene drift was, die altyd onze ziel met aangenaame gevoelens kon vervullen, zulk eene zoude 't, zonder twyffel, zyn, die ons gelukkig maakte. Nu deeze drift is 'er, en 't is de Liefde. Deeze gelukkige gesteldheid is te vinden in de genegenheid om vermaak uit eens anders welzyn te scheppen. Deeze tederhartigheid, die in het leed der ongelukkigen deelt, en die, te gelyk, zig in den voorspoed der gelukkigen verheugt; die menigmaalen, wanneer zy 't onheil van haaren evenmensch beschreit, in haare traanen een' schat van zoete geneugtens vindt; deeze grootheid van ziel, die zig vermaakt in 't geluk rondom haar te spreiden, en, in allen, die haar naderen, gelukkig te maaken, haar eigen geluk bewerkt. Zie daar de heilzaame gesteldheid van den geest, die 't waare geluk uitmaakt. Zy is het, die in trap van gevoelen geen' wedergade heeft; zy streeft alle verstand te boven; zy vervult de gantsche ziel. Wat kragtig, wat betoverend geluk, zig door gelukkigen omringd te zien, die u al hun geluk dank weeten! wat verrukkend gezigt van eene weduwe te zien, die, in u haaren beschermer vindende, u met heete traanen dankt voor het behoud van 't teere wigt, 't geen al onweetende u zyne kleine handtjes toereikt, als ware het door een onbekende drift op 's moeders voorbeeld gedreeven! Ach, dat zulken, die, wanneer men hun de schaadelykheid der pragt en overdaad voorhoudt; wanneer men hun zegt, dat zy hunne gezondheid en welvaart vernielen; dat zy, door hun besmettelyk voorbeeld, veele ongelukkigen maaken; dat zy den Staat ontzenuwen en doen ter neder storten; u durven te gemoet voeren, wat zy anders met hunne schatten zouden doen; dat deeze lieden, zeg ik, hun vermoogen daar toe voornaamelyk besteedden, om ongelukkige

huishoudens te ondersteunen, om weduwen en weezen te vertroosten, om naakten te kleeden en hongerigen te spyzen! Dat zy, in plaats van in hunnen overdaad hun goed en gezondheid te spillen, zonder menigmaal iets anders, dan verdriet, dan kwellinge des geests, te vinden, een deel van hunne rykdommen daar toe schikten, om hun hart met deeze edele en zoete vreugd te vervullen, dat zo veelen hen in hunne zielen zegenen, en hen als hunne vaders, als hunne verlossers, aanzien; hoe zouden zy de maate van hun geluk vermeerderd zien! Geen hart, als dat zulke groote gevoelens koestert, kent dit uitsteekend vermaak; en indien het ooit de Voorzienigheid behaagt my tot rykdom of staat te brengen, zy geeve my dan te gelyk ook die gelukkige hartsgesteldheid, van in 't geluk van anderen myn geluk te willen zoeken!

Maar 't is ook deeze gesteldheid van geest, die ons altyd en zonder ophouden gelukkig maakt. Zy is eene gesteldheid van 't hart, die nooit verdwynt. Al zyn wy niet in zulke voordeelige omstandigheeden geplaatst, van anderen met onze goederen te kunnen ondersteunen; 't voorneemen, de wil, de genegenheid zyn 'er nogthans, en zy zyn 't, die ons gelukkig maaken. Zy verzellen altyd den geen dien zy beheerschen, en kunnen zig altyd op de eene of andere wyze ontvouwen; dan in heilzaamen raad, dan in verkwikkende troost, dan in zoete vriendelykheid en hartwinnende gedienstigheid. Een man, die door 't vuur zou vliegen om zynen vriend dienst te doen, geniet in 't besteeden van zyne poogingen geen minder genoegen, dan hy, ten dienste van wien zy worden aangewend. Maar wy vinden altyd gelegenheid tot deeze betragtingen; en al hebben wy geen voorwerp, deeze teerhartigheid blyft altyd, dan zelfs, wan-

neer wy in onze poogingen missen. Het is dan eene drift, die ons gelukkig, en wel altyd gelukkig maakt.

Hier moet ik niet verzuimen om den verdienden lof te geeven aan die zuivere liefde, welke de hoogste trap van teêrhartigheid uitmaakt, ik meen' deeze, die tusschen twee gelukkige Egtgenooten plaats vindt. Te vergeefs bespotten onze losbandige jongelingen den huwelyken staat; te vergeefs zoeken trotsche en gierige menschen aanzien en rykdom, in plaats van waare liefde; deezen vinden in de schoot van eene onkuische Chloë geen' tedere gevoelens, en geenen, in 't midden van hunne pragt, in 't midden van hunne schatten, voeren een hart, dat van verdriet barst, met zig om; een hart, dat, van 't zoetste vermaak ontbloot, te vergeefs zig zoekt te bedriegen. Maar de braave *Aristus* vindt in de verrukkende liefkoozingen der beminnelyke *Sofia* al wat een hart verlangen kan. Gegrond op wederzydsche verdiensten, groeit hunne liefde door 't ontdekken van nieuwe goede hoedaanigheeden gestadig aan, en wordt geduuriglyk, door de allergevoeligste zinnelyke vermaaken, van beide zyden genooten, op 't kragtigste vermeerderd. Geen' tong kan de zoete geneugtens, ja de kragtige verrukkingen, die zy gevoelen, uitdrukken. Gelukkigen, die tot zulken staat geschikt zyn! Doch nogthans gelukkigen, die, zo zy geen bekwaam voorwerp tot zulk eene vereeniging kunnen vinden, in de algemeene teêrhartigheid hun geluk weeten te vinden.

Zie daar, mensch, den weg om gelukkig te zyn. Ieder van uwe evennaasten, die u omringen, en die gy somtyds, in uwe dwaaze vervoeringen, voor zo veele hinderpaalen van uw geluk aanziet; ieder van deezen is een voorwerp, waar

door gy gelukkig worden kunt. Geef den vryen loop aan deeze zoete, edele, en kragtige gevoelens van tedere goedgunstigheid, die gy in uwe ziel gevoelt, wanneer gy 'er slegts agt op geeft. Hoe meer gy u aan deeze lydingen overgeeft, hoe meer gy u dezelven zult eigen maaken. Hoe meer gy bemint, hoe meer gy zult beminnen; en hoe meer gy bemint, hoe gelukkiger gy zyn zult.

Beschouw menigmaalen uwen evenmensch, als in uwe omstandigheden geplaatst. Vraag aan uzelven, wat gy wenschte dat men u deede; doe aan anderen het geen gy wilde dat aan u geschiedde; en gevoel dan het vermaak, dat gy zoudt gevoelen, als men u met weldaaden overlaadde. Stel u zelven dikwyls de vreugde voor, die een arm man gevoelen moet, wanneer gy hem mildelyk ondersteunt; en gy zult telkens een waar geluk genieten. Maar wanneer uwe driften van toorn, nyd, of wraakzugt, u zouden vervoeren om uwen naasten te beleedigen, stel u dan ook telkens voor de bittere smert, die hy gevoelen zou, indien gy uwe driften opvolgde; en overweeg dan in de schaal der reden, of het u aangedaan ongelyk wel zulk eene felle wraak verdient. Overweeg ook de hartgrievende smert, welke iemand moet gevoelen, die, zonder u merkelyk beleedigd te hebben, ongelukkig genoeg is, om uwe veragting zig op den hals te haalen, indien gy, ten zynen opzigte, de, helaas! al te gemeene konst oeffent, om hem aan anderen veragtelyk te maaken. 'Er zyn menschen, die hier in volleerd zyn, om alle de verdiensten van hunne evenmensch te bedekken, ja te doen verdwynen; om zyne gebreken met de leevendigste verwen af te schilderen, en zyne misslagen voor elks oogen op 't kragtigste ten toon te spreiden; men zou zeggen, dat hunne tongen addertongen waren, en

hunne woorden geesselslagen. Ik beeve, myn hart keert zig om, wanneer ik aan de droefheid gedenke, die iemand moet overstelpen, wiens goeden naam, zonder 't verdiend te hebben, lasterlyk wordt aangetast; ja ik kan verklaaren, dat ik tot in myne ziel gegriefd worde op het enkel denkbeeld van zulk eene verongelyking.

Maar het geen de teêrhartigheid nog te meer moet aanpryzen, is, dat zy alle de vermaaken des leevens des te zoeter maakt. Welk een aangenaam gezelschap, waar in ieder poogt zig het alleraangenaamst te maaken, en den anderen genoegen te verschaffen: waar vriendelykheid, zagtzinnigheid, gedienstigheid de ziel der samenleeving zyn! Geen' schampere verwytingen, geen' bitsche vitteryen, geen' kwaadaartige aanmerkingen stooren het zoet der samenleeving. Alle woorden zyn aldaar met zout en aangenaamheid besprengd.

De teêrhartigheid strydt ook geenzins tegen de overige redelyke begeertens der ziel. 't Is natuurlyk, en derhalven wettig, dat men de liefde en hoogagting zyner medemenschen zoeke te verkrygen. 't Is natuurlyk, en derhalven wettig, op geoorlofde wyzen zyne goederen te vermeerderen. Maar de teêrhartigheid strydt geenzins tegens deeze begeertens; zy doet ons glorie zoeken, maar niet in het ongeluk van onzen evennaasten; zy doet ons schatten zoeken, maar niet in 't verlies van onzen broeder; zy leert ons, dan de waare glorie bestaat in de liefde en de toegenegenheid der menschen, en de waare rykdom in het voordeeligste gebruik zyner goederen. Men roemt de Helden niet min om hunne grootmoedigheid, dan om hunne overwinningen. SCIPIO is geen' minderen lof waardig, wanneer hy de schoone Karthaagsche Bruid aan haaren minnaar ongeschonden wederschenkt, dan

wanneer hy by *Zama* zegenpraalt. En hy, die, schoon hy zyne schatkisten vol heeft, even als de Draak in de Fabel, om zyn geld te bewaaren, van honger vergaat, is minder ryk, dan die een deel zyner middelmaatige bezittingen voor zig, en een deel voor zynen naasten, schikt. Maar hy, die, in hoogen staat verheven, al zyn gezag aanwendt om ongelukkigen gelukkig, en gelukkigen nog gelukkiger te maaken: hy, die, met groote goederen gezegend, dezelven aanlegt om, na zyn eigen gebruik, het nut en voordeel van anderen te bezorgen; zulk een mensch is waarlyk groot, en waarlyk ryk: hy smaakt alle de zoetigheid van zyne grootheid, en hy geniet al het vermaak van zyne schatten.

Zie daar, myn Heer *Denker*, myne aanmerkingen ter aanpryzing der tederhartigheid, die de grondslag is van alle de gezellige deugden: aanmerkingen, inderdaad, duizendmaalen gemaakt, en die gy op veele plaatzen van uw werk op 't ernstigst hebt aangedrongen: aanmerkingen, nogthans, die niet te veel, en niet genoeg op verschillende wyzen kunnen voorgesteld worden. Indien 't u egter niet goed mogt schynen dezelven in uw papier plaats te geeven, zal ik my voor de moeite en tyd, die 't my gekost heeft u deezen te schryven, beloond rekenen, door 't vermaak en de aangenaame aandoeningen, die ik, over deeze stoffen denkende, in myne eigen ziel gevoeld hebbe.

Ik ben,

Myn Heer de D E N K E R,

Uw onderdanige Dienaar.
B E N E V O L U S.

De Denker.
N°. 72.
Den 14. May 1764.

[Brief van F.A. aan den Denker over de verkeerde wyze van Studeeren en de gewoone gebreken der Geleerden. De Oorzaaken daar van aangetoond.]

Geleerd en wys schynt één, maar 't kan voor twee verstrekken,
Veel Letterloozen wys, maar meer geleerde Gekken.

VONDEL.

MYN HEER!

IK verwondere my, dat gy de verkeerde wyze van studeeren, en de gewoone gebreken onzer Geleerden, nog niet eens in 't byzonder hebt aangetast. Daar is gewisselyk genoegzaame stof voor handen. De *Quidditates*, de *Qualitates Occultae*, de *Fuga Vacui*, en *Formae Substantiales* zyn, 't is waar, verbannen. De *Naturae Plasticae* hebben weinig meer te zeggen, en *Barbara Celarent* worden niet anders genoemd, als om ze te bespotten. Van al dit misselyk goedje zyn wy dan genoegzaam verlost; maar gy weet zo wel, en beter als ik, dat, met het zelve, alle de dwaaze geleerdheid geenzints van de Schoolen, nog alle Pedantery uit de harsenen der Geleerden verbannen zyn.

Dit laatste is een onvermydelyk gevolg van het eerste, en men mag zeggen, dat het volstrekt onmogelyk is, dat de Geleerden ooit verstandige lieden kunnen worden, zo lang zy zig met geene andere onderwerpen bezig houden, dan waar mede veelen hunner, zelfs in onze verligte eeuw, hunne harsenen geduurig krenken.

Hoe veel nut zouden de Weetenschappen niet aan de menschelyke saamenleeving toebrengen, indien dezelven, naar behooren, behandeld wierden; en de geenen, die ze oeffenden, zich toeleiden, om 'er het waare nut uit te trekken, dat 'er uit te haalen is. Een *Literator* zou dan begrypen, dan het eene geringe verdienste is alle de uitgaaven van eenen ouden Schryver te kunnen optellen, of alle de fouten, die een douzyn lompe Uitschryvers van eene Redenvoering van CICERO of DEMOSTHENES begaan hebben, naarstig byeen te hebben verzameld. Een Godgeleerden zou zien, dat het uitmuntende van zyn beroep bestaat in de Godheid aan de menschen tot bevordering van hun heil te leeren kennen; en dat hy zich daarom meer behoort toe te leggen op het naarspooren en onderwyzen der pligten, die men te betragten heeft, om Gode aangenaam te leeven; dan om onbegrypelyke verborgendheeden, uit welker kennis weinig nut te trekken is, te willen doorgronden. Een Wysgeer zou 'er liever zyn werk van maaken, om naar te gaan, hoe verre de paalen van het menschelyk vernuft zich uitstrekken; en wat hy begrypen kan en wat zyn begrip te boven gaat; dan bepaalingen te geeven van zaaken, welker eigenschappen hy nauwlyks ten halve kent; en te redenkavelen over de oorzaaken der dingen, daar hy slegts eenige weinige uitwerkzelen gezien heeft.

Doch ik laat deeze taak voor u over, Heer *Denker*, om, zo 't mogelyk is, de *Literatares* beschaafd, de Theologanten redelyk, de Philosophen verstandig; in één woord, alle de geleerde luiden wys te maaken. Het lust my alleenlyk eens ten dienste uwer Leezeren, zo gy deezen Brief aan hen wilt mededeelen, de redenen naar te spooren, welke natuurlyker wyze te

wege moeten brengen, dat een Geleerde, die niet vooraf een goeden grondslag eener beredeneerde zedelyke wysgeerte gelegd heeft, en daar op bouwt, dwaazer moet zyn en handelen, dan menschen, welke, zonder geleerdheid, alleen gebruik maaken van hun gezond verstand. - Twee dier redenen, die tevens de voornaamsten zyn, vertoonen zig aanstonds van zelve.

I. Terwyl de Geleerden hun verstand eeniglyk beezig houden met onderwerpen, daar geen sterveling iets van weet of kan begrypen; met onderwerpen, welke geen hen minste verband met de gewoone bedryven des levens hebben; met onderwerpen, waar in men het gebrek van Rede met blinden yver, vooroordeelen, of regtzinnigheid vervult, en alle verschillenden, naar maate men ze minder wederleggen of overtuigen kan, geweldiger haat; terwyl zy, zeg ik, zig geduurig met zulke onderwerpen beezig houden, zo komt het my zeer natuurlyk voor, dat zodanige Geleerden, op zyn best, halve kwasten, althans nuttelooze Burgers zyn. Maar dit vreeze ik, dat voor als nog de toestand is van een groot gedeelte der weetenschappen. Wy kunnen geen denkbeeld van zuivere Geesten maaken, en de Goddelyke Openbaaring heeft niet goedgevonden ons eenig berigt wegens de Natuur der Engelen te geeven, gelyk wy hier inderdaad ook niets mede te maaken hadden. Maar hoe wonderlyk moet dan een geleerd Wysgeer van onze eeuw gedagt hebben, toen hy in 't hoofd kreeg, om een dik boek, *in quarto*, over zo duister en nutteloos een onderwerp te schryven! Hoe moeten inzonderheid de harsenen gestaan hebben in het hoofd van eenen pas overleedenen Godgeleerden, welke de verborgen heeden van den Christelyken Godsdienst, de Drieëenheid, de Menschwording des Heilands, de Opstanding des Vleesches *Methodo Scientifica* poogde te bewyzen, en eenige goede quartynen aan zyne *Wiskundige Godgeleerdheid* besteedde. Menschen, die zo denken en studeeren; menschen, die zig met alle dergelyke onderwerpen beezig houden, welke even onzeker als van weinig belang zyn, om de eindens on-

zer Schepping te bereiken, moeten gewisselyk hunne harsenen krenken en gek zyn, of worden. Onder de *Literatores* vindt men 'er, welker wyze van studeeren noch ruim zo verkeerd is. Het Vaderland van *Homerus*, de regte Moeder van *AEneas*, de Vader van *Romulus*, en, gelyk de Poëet het uitdrukt,

Quot Acestes vixerit annos?
Quot Siculi Phrygibus vini donaverint urnas?

zyn zekerlyk onderwerpen van zo weinig belang, als daar zig een verwarde Philosooph of verdraaide Godgeleerde ooit mede kan beezig houden; maar het zy ondertusschen verre van my, dat ik de eene ten koste der andere voortrekken zoude. Het zyn alle onze medemenschen, en wy moeten ze allen met de zelfde zorgvuldigheid van hunne krankzinnigheid poogen te geneezen. - Wy moeten die zorgvuldigheid nog verder uitstrekken, en ook over de Liefhebbers van *Naturalia* laaten gaan.

Ik ben verre af van eene oordeelkundige Verzameling van Natuurlyke Zeldzaamheeden, als belagchelyk, te wraaken. Het is zelfs myne heerschende smaak, en myn klein kabinet vervult myn ziel dikwils met verwondering en eerbied voor den Alwyzen Maaker, met de beschouwing van wiens gewrogten ik my verlustige. Dus kan men zedelyke leeringen uit eene Verzameling van Steenen, Schulpen, of Kapellen trekken. Maar laat ons openhartig bekennen, dat dit de gewoone oogmerken dier liefhebbery niet zyn; laat ons erkennen, dat wy, wel verre van beter menschen door 't bezit dier zeldzaamheeden te worden, doorgaans diefagtiger zyn, en elkanderen meer beloeren, naar maate onze zugt voor die fraayheeden sterker is; laat ons erkennen, eindelyk, dat niets gemeener is onder ons, dan een brein met duizend naamen opgepropt, en van wezenlyke denkbeelden ontbloot, althans onbekwaam om een verstandig gebruik van die kundigheeden te maaken.

Dwaaze Geschied en Oudheidkundige! die het beleg van *Troje* zo yverig bestudeert, dat gy verwaar-

loost op te merken, wat 'er in uw huis gebeurt! die naauwkeurig weet, wat gesprekken 'er tusschen *Jupiter* en *Juno* zyn voorgevallen, en geen agt slaat op de buitenspoorigheeden eener verkwistende Huisvrouw, die u bederft! die het vaderlyk gezag der Ouden alle oogenblikken pryst, en geen raad weet, om uw' zoon in tugt te houden!

Verkeerde wyze van denken en studeeren, buiten twyffel, welke in de gemelde weetenschappen byzonderlyk is doorgedrongen en stand blyft houden, schoon 'er anderen geenzints geheellyk van bevryd zyn! Daar zou, by voorbeeld, op de *Medici* en *Regtsgeleerden* ook wel wat te zeggen vallen. De *eersten* hebben zig voormaals jaaren lang onderling verdeeld, en getwist, of ons lighaam, waar van zy dagelyks de verslapte veêren, of ontstelde raderen in order poogden te brengen, eene *Machine* ware; en schryven thans geheele boeken, om zi zelve en anderen te overreeden, dat zy geen ziel hebben; terwyl de *anderen* zig veelal eeniglyk bevlytigen, om het gezond verstand onder duizend Wetten en *Citatien* te bedelven, en de Rede door het *Corpus Juris* te verbannen; doch ik heb my reeds vyanden genoeg op den hals gehaald: gelieft gy 'er by te voegen, Myn Heer, het geen gy noodig oordeelt. Ik heb de *Literatores, Theologanten* en *Philosophen* ten mynen laste; de rest laat zig gemakkelyker handelen: althans hebt gy 'er minder van te dugten.

II. Boven die verkeerde en averechtsche wyze van studeeren nu, boven die nuttelooze onderwerpen, daar zig de Geleerden mede bezig houden, is 'er eene andere, niet min kragtige oorzaak, die hen ongezellig, en onbekwaam voor de gemeenste bedryven des levens maakt; hun menigvuldig, hun gestadig studeeren zelve. ‘De studie in het algemeen, het blokken, leezen, schryven, peinzen, is niet de Hoofdzaak, daar wy voor in de waereld zyn gekoomen; is niet het uiteinde, dat wy ons voorstellen, en daar wy in berusten moeten; 't is slegts een middel, daar wy gebruik van moeten maaken, om kundiger, wyzer, bedagtzaamer, menschelyker, met één woord,

om voor de betragting onzer pligten bekwaamer te worden; en gelyk wy niet leeven om te eeten, maar eeten om te leeven, zo moeten we ook studeeren, om beter te leeven, ons beroep beter waar te neemen, en onze medemenschen van meer nut en dienst te zyn'. Meermaalen heb ik van een Geestelyken, welke van zulke en dergelyke onderwerpen, als ik heb aangetrokken, wat meer wist, dan het gros zyner Amptgenooten, hooren zeggen: 'Hy is al te geleerd voor een Predikant'. Als geleerd en wys geen twee strydige dingen waren, zo zoude men immers onmoogelyk op zulk een buitenspoorige gedagte kunnen vallen. Hoe! kan men te veel nuttige en geschikte kundigheeden hebben, om Predikant te zyn? kan men te veel bekwaamheid bezitten, om het eerwaardigst Ampt waardig te bekleeden? Neen! maar zo veele grillige denkbeelden, daar men zyne harsenen geleerdelyk mede oppropt, kunnen 'er ons onbekwaam toe maaken, en wy kunnen door ons geduurig, so wel als door ons averechts studeeren, ongeschikt worden voor het geen, daar de studie en weetenschappen toe verordend wares. Het sta my vry dit verder op te helderen met de woorden van een Engelschen Zedeschryver, welke myne beschouwingen tot dit onderwerp geleid hebben. 'Alle weetenschappen, zegt hy, worden inderdaad verderfelyk, als zy tot uiterstens worden voortgezet. De ondervinding leerde menigwerven, dat men zig gek studeeren kan, en egter wordt die buitenspoorige studeerlust als iets groots beschouwd, [omdat het gros der menschen de dingen hooger schatten, naar maate zy 'er minder van begrypen; en 'er meer wysheid in onderstellen, naar maate zy 'er minder van ontdekken kunnen.] Men pryst *Archimedes*, als een verheven geest, om dat hy zo opgetoogen was in zyne bespiegelingen, dat hy alleen nog niets van den overgang van *Syracuse* hadt vernoomen, toen het vyandlyk krygsvolk reeds in zyn kamer viel. Men roemt *Carneades*, omdat hy zo sterk blokte, dat hy 'er 't eeten door vergat; maar, met al den eerbied voor de Oudheid, agte ik dit soort

van roem zeer kwalyk gegrond. Zulke Geleerden zyn net gelyk met die knaapen, welke *Petronius* onder het karakter van *Eumolpus* gispt en beschryft, als met het opsnyden hunner verzen voortvaarende in de kajuit, toen hun schip, door een fel onweder geteisterd, reeds op 't punt was van te zinken. Een overgeleerd man kan by een gulzigaart of Dronkaart vergeleeken worden; want gelyk men onmaatig kan eeten en drinken, zo kan men ook buitenspoorig studeeren; in beide gevallen wordt de *Debauchant* onbekwaam voor zyn pligt en beroep, en de uitwerking is dezelfde, het zy ze door wyn of boeken veroorzaakt wordt. Als men met den Geleerden van *Petronius* een oud wyf moet vraagen, waar men zelve woont, zo past het verwyt, 't welk *Festus* den Apostel *Paulus* onbillyk deedt, met regt op ons: *uwe groote geleerdheid brengt u tot razerny*.

Zie daar, Myn Heer, twee voornaame oorzaaken van het ongunstig karakter van veele Geleerden, en van hunne onbekwaamheid voor de gewoone bedryven des leevens; hunne verkeerde wyze van studeeren, namelyk, en hun al te aanhoudend blokken. Zo ik niet vreesde langwylig te worden, zoude ik nog twee andere oorzaaken aanroeren van het grillig en korsel humeur, en van de gewoone stilzwygenheid of beslissenden toon van zo veele Waan-geleerden; een van welke oorzaaken in *hun geest*, de andere in *hun lighaams-gestel* te zoeken is.

Zig zelven door hunne meerdere kundigheeden oneindig boven het *profanum vulgus*, het dom gemeen, beschouwende, en door de pen hunner makkers, zo wel als de tong hunner *Eléves*, steeds gevleid, is niets natuurlyker, dan dat zy zig verheffen op zo veele verdiensten, als hunne gestreelde eigenliefde hen onophoudelyk verzekert, dat zy bezitten, en minder meê praaten in gezelschappen, daar geene andere, dan zulke dingen verhandeld worden, die ons allen op de eene of andere wyze raaken, terwyl zy veelal gewend zyn hun aandagt op zulke onderwerpen alleen te vestigen, daar niemand, dan een Geleerde, in betrokken is. Zy bevinden zig hier, derhalven, in een

vreemd land, en wel in een land van lieden, die niet anders hebben dan gezond verstand; een dom of veragtend stilzwygen moet hier natuurlyk uit gebooren worden, en zy tevens, als zy beslissen, minder tegenspreeken verdraagen kunnen; voornaamelyk als 't Geestelyken zyn, welke gewend zyn 't woord alleen te voeren, en zig van den Ban of Waereldlyken arm, als de bondigste wederlegging der Ketteryen te bedienen.

Dit alles, ondertusschen, wordt, door de gesteldheid hunner lighaamen kragtig aangezet. Gelyk zy hunne beste levensgeesten door geduurig blokken spillen, terwyl hunne longen de versche lugt, en hunne lighaamen de noodige beweeging missen, zo zyn een bleeke kleur, ingevallen oogen, verdorde huid, verzwakte ingewanden, een aandoenlyk zenuwgestel, en veele winden hun natuurlyk erfdeel; ligtgeraaktheid, korselheid, een veranderlyk *humeur, caprices, hypochondrie*, met alle de kwaalen en dwaasheeden, die 'er aan verknogt zyn, moeten hier natuurlyk uit gebooren worden, en de Geleerden.... Dog ik vrees, als ik voortvaar, dat men denken zoude, als of ik het *studeeren zelve* veragtelyk zogt te maaken; daar ik egter zo verre af ben, dat ik, in tegendeel, vastelyk geloove, dat 'er zonder studie, zonder eene verstandige oeffening zyner zielsvermogens, geen waar genoegen op aarde is te vinden; en ware myn Brief niet reeds te lang, zoude ik dit ligtelyk bewyzen kunnen; ook is 't niet onmoogelyk, dat ik hetzelve eens by nadere gelegenheid voorneem. Ik ben met zeer veel agting

Myn Heer,

UWE. D.W. Dienaar en Lezer

T.A.

De Denker.
N°. 73.
Den 21. May 1764.

[Klagte van *** aan den Denker over zyn Vrouws verkeerde naarstigheid en huishoudelyken inborst, en de kwaade gevolgen hier van in de Opvoeding zyner Dochters. Brief van Eugenius Nederlander over de gewoonte onzer Landgenooten, om om over het Weder te spreeken.]

MYN HEER!

IK heb u byna dezelfde klagten te doen wegens de zuinigheid myner Huisvrouw, als uwe Woerdensche Correspondent in uw 67ste Vertoog, met dit onderscheid alleen, dat het inzonderheid myne dogters zyn, welke door haar moeders naarstigheid en huishoudelyke inborst, naar myne gedagten, ten hoogsten benadeeld worden.

Myn Vrouw is goedaardig, niet ontbloot van natuurlyk verstand, ongemeen zinlyk, uitgeleerd in allerleie jufferlyke Handwerken, altoos beezig en geregeld in haare Levenswyze; zy heeft dus, zou men zeggen, de voornaamste hoedaanigheeden om een Huwelyk gelukkig te maaken. Ik heb inderdaad ook veele gelukkige jaaren met haar gesleeten, en zou vergenoegd met haar hebben blyven leeven, byaldien zy of minder huishoudelyk was geweest, of wy geen kinderen gekreegen hadden. Dit, Myn Heer, wordt doorgaans, en ik denk met rede, voor een Huwelyks zege gehouden, en ik betuig u egter, dat dit het eerste begin van ons wederzydsch ongenoegen en van myn verdriet geweest is. Wy hebben een zoon en drie dogters saam verwekt, welke laatste ik zo wel als den eersten een redelyke opvoeding geeven, en allen tot vernuftige menschen maaken wilde; maar myn vrouw uitermaaten naarstig zynde, en geen denkbeeld hebbende, van eenig werk of beezigheid, dan daar de handen in te

passe koomen, en waarvan men de uitwerkzelen in de Huishouding onmiddelyk voor zyne oogen ziet, houdt haare Dogters zo gezettelyk aan 't naeijen en borduuren, en verdeelt haare ogtend, middag en avonduuren zo regelmatig, dat 'er byna geen oogenblik voor leezen, schryven, cyfferen of andere dergelyke oeffeningen kan overschieten, en myne Dogters zelve hier voor ook alle lust en agting t'eenemaal verliezen. Des voormiddags moeten zy, op het bepaald uur, alle de naald tusschen de vingers hebben, en Mama geeft haar elk een taak, hoe veel zy naeijen, stikken of borduuren moeten; het vertrek, daar zy neêrgeplakt worden, is een Lantaarn, omdat het Valligt gunstiger is voor het werk, zo als het heet, maar inderdaad, geloove ik, om de arme Meisjes het opkyken te beletten. Als wy des middags geen menschen wagten, zit Moeder het grootst gedeelte van den voormiddag by haar, regelt haar werk, en geeft haar onderregting, naarmaate zy dezelve noodig hebben. Des namiddags wordt, zo wy niet uitgaan of gezelschap zien, het eige Toneel, op byna dezelfde wyze, geopend, met dit verschil alleen, dat men zig dan in de voorkamer zet, en enkel bezig houdt met werkjes die voor den opschik dienen zullen, terwyl de voormiddag aan de meubilen, en de avonduuren aan het konstbreijen veelal zyn toegeweid. Wy krygen eene verbaazende meenigte van allerhande fraeijigheeden door deze geregelde naarstigheid van myne Dogters en haar Moeder; wy hebben ten minsten twee paar *Ecrans* voor yder schoorsteen, een halfdozyn geborduurde tafeltjes voor yder kamer, en meer dan eens zo veel konstig genaide overtrekken voor Stoelen, als ons huis 'er kan bergen; zo dat het grootste gedeelte van alle die fraijigheeden in kisten bewaard moet worden, en niet anders voor den dag koomt, dan om aan andere juffers te vertoonen. Myne Dogters hebben marseille, geborduurde, en gebraeide rokken, in zulk een getal, dat als 'er haare nakoomelingen geen meer gebruik dan zy van maaken, 'er ten minsten nog voor tien of twintig *generaties* genoeg zal zyn, en ik heb zekerlyk wel voor honderd en vyftig jaaren goudbeurzen en muilen in voorraad leggen. Telkens, egter, als 'er weder een nieuw stuk

af is, laat myn vrouw my het zelve zien, en rekent my uit, hoe veel het zelve wel van arbeidsloon zou moeten kosten, en hoe veel zy derhalven met haare Dogters ten nutte van het huishouden wint! vertoone ik haar, dat wy die fraeijigheden niet noodig hebben, zo verwyt zy my myne ondankbaarheid, en dreigt my haare Dogters te zullen laten leedig loopen; een zegen, daar ik hartelyk naar wenschte, maar die my tot dus verre niet is te beurt gevallen. Men bragt my voor eenige dagen een gebreide broek, (schoon ik 'er nog drie heb leggen, die ik nooit heb aangehad) en myn vrouw rekende my naar gewoonte, uit, hoe veel arbeidsloon daar mede wierdt uitgewonnen; ik vroeg by die gelegenheid naar de prys van de zyde, en toonde haar met eene Contrarekening, dat ik voor minder geld eene broek kon koopen, dan haar de stof alleen gekost hadt; myn arme vrouw kreeg eene opstyging, die niet eer overging, voor dat ik haar herhaalde reizen had betuigd, met bedagt te hebben, dat haar Fabriek wel zesmaal zo sterk, als dat ligte, geweeve Koop-goed zou wezen; nu breit zy weêr met yver voort, maar wat 'er voor den dag zal komen, weet ik nog niet.

Het gevolg van zulk eene verregaande naarstigheid en goede Huishouding begrypt gy ligtelyk, Myn Heer, is eene volstrekte onkunde van myne Dogters in alles wat zy als vernuftige schepzelen behoorden te weeten. Het is, om zig slap te laggen, haar, als zy eene beuzeling van zyde, gaas, of stoffen opdoen, waarvan de rekening met gebrokens uitkoomt, te hooren cyfferen, hoe veel het geheel bedraagt, en de arme meisjes hebben met zulk eene ingewikkelde rekening van een en drie vierdeof vyf agtste Loot of El, niet zelden, zo veel tyds verspilt, dat zy haar opgegeeve taak misten, en zig eene zwaare *reprimande* van Moeder op den hals haalden. Laatstmaal vroeg my de oudste, die onlangs *haar Godsdienst*, zo als men 't noemt, *geleerd*, en haare belydenis gedaan heeft, of het waar was, dat de *Arminianen* God tot eene oorzaak van der menschen zonden maaken? *Mietje*, zo heet de middelste, vertelde gisteren met veel deftigheid, onder 't naeijen, aan haare zusters, wel gehoord te hebben, dat de *Turken Menscheneeters* waren; en *Jansje* vroeg haar Moeder, by gelegenheid, dat 'er

van eene *Overysselsche* meid wierdt gesprooken, of dat Land in Duitschland lag, en wie 'er Vorst van was? met één woord, myn Heer, van Landbeschryving, Historïen, en Natuurlyken Godsdienst weeten zy niets, en 't geen zy van den Geopenbaarden weeten steunt op het enkel gezag van haaren Catechizeermeester, wiens bekwaamheeden gy uit de vraag, die my de oudste deedt, reeds hebt kunnen op maaken. Ik heb dit schadelyk gevolg dier huishoudelyke Naarstigheid myne Vrouw meermaalen vertoond; maar zy beweert altoos, dat dit zaaken zyn, daar myne Dogters niets mede te maaken hebben, dat Jufferlyke handwerken haar grootste cieraad zyn, en dat oeffeningen, daar de Huishouding niet door bevoordeeld wordt, als enkele beuzelingen en tyd verkwisting beschouwd moeten worden.

De volstrekte onkunde myner drie waarde, en anderzints beminlyke Kinderen is nog het eenigste kwaad gevolg niet dier slegte opvoeding, maar, gelyk ik een soort van verdrag met myn Vrouw heb aangegaan, om myn Zoon naar myne verkiezing op te brengen, zo kan ik niet altoos beletten, dat Deze, tamelyk kundig zynde, de onnozelheid van zyne zusters meermaalen met een geest van jeugdige spotzugt beschimpt, waaruit niet slegts een haatelyk gekibbel en onderling verwyt geboren, maar waardoor myn vrouw ook aanstonds aangezet wordt, om de party haarer Dogters met grooter drift te trekken, naarmaate zy zelve meer deel heeft in het gebrek, 't welk myn zoon bespot. Deze wordt derhalven het voorwerp van haar haat, terwyl ik zelve het geduurig verwyt moet hooren, dat ik zo veele noodelooze onkosten met hem, in eene werkelooze leedigheid, aan meesters en boeken verspil. Zie daar derhalven, een bron van geduurigen tweespalt en verdeeldheid in myn Huisgezin, welke zelfs tot de knegts en meiden overslaat, en dezen, zo wel als ons, in twee partyen splitst, waarvan de eene de andere zo hartelyk veragt, als 'er dezelve fel van gehaat wordt. Dit schynen u, die geen kinderen hebt, moogelyk beuzelingen; maar ik kan u inderwaarheid betuigen, dat die beuzelingen myn leeven bitter maaken, en dat gy my den allerwezenlyksten dienst zoudt doen, zo gy myne Huisvrouw eens nadruklyk onder 't oog wilde

brengen, dat ledigheid beter is dan schadelyke arbeid; dat eene naarstigheid, die geen voordeel geeft, op zyn best, belachelyk is; dat vrouwen zoo wel redelyke schepzels zyn als mans; en, even als deze, rekenschap zullen moeten geeven wegens 't verbeteren of verwaarloozen haarer zielsvermogens; en eindelyk, dat een Vrouw met de grootste bekwaamheid in allerleie jufferlyke handwerken een onaangenaame gezellin, en slegte Huishoudster zyn kan. Ik ben

Myn Heer,

UWE. D.W. Dienaar

***

Het verzoek van myn geëerden Correspondent is van te veel omslag, om het in dit Vertoog af te doen; dan gelyk deze zogenaamde Vaderlandsche Huishoudelyke opvoeding even weinig eer doet aan onze Natie, als de tegenovergestelde geest van dartelheid en verkwisting, welke ik by andere gelegenheeden wel eens heb doorgestreeken; zo zal ik om onze Nederlanders niet geheel belagchelyk te maaken, dunkt my, niet kwalyk doen, met hier een brief te laaten volgen, waarin zy vrygepleit worden van eene andere dwaasheid, welke hen van Vreemdelingen, en zelfs van Inboorlingen, dikwils ten onregt wordt nagegeeven; dus luidt dezelve.

Myn Heer de D E N K E R!

IK verkeer veel met vreemde Natien, en hoor dikwils onze Nederlanderen bespotten, dat zy malkanderen ontmoetende, geen ander gesprek weeten te beginnen, dan met elkander te vertellen, dat het heet of koud, nat of droog weder is; men merkt die als een gebrek van geest en beschaafdheid aan, en men beschuldigt ons van domheid, in iets, dat een enkel gevolg is van onze ongunstige Lugtsgesteldheid.

Zommige Schryvers hebben der menschen verschillende geaardheeden en wetten enkel uit de verscheidene klimaaten, daar zy onder woonen, afgeleid; zy regelen den Meridiaan van Deugd of Ondeugd naar den afstand der Keerkringen, en bepaalen de wysheid of dwaasheid van een volk naar de verschillende graaden van Zuider of Noorder Breedte. Die Rekening is zekerlyk te ver getrokken, en elk, die het beloop der menschelyke zaaken in de Geschiedenissen gadeslaat, zal ligtelyk ontdekken, dat veele wetten, by verscheiden volkeren, dikwils uit byzondere inzigten zyn doorgedrongen, dikwils door Baatzugt, Nyd, Wraak, en dergelyke beweegoorzaaken, dikwils zelfs door eene enkele stem zyn vastgesteld; dat deze wetten ondertusschen een merkelyken invloed op het Nationaal karakter gehad, en de zeden van zulk of zulk een volk zeer veel veranderd en bepaald hebben. Maar daar is eene andere aanmerking uit het verschillend Klimaat der volkeren te maaken, welke veel minder uitzondering lydt. Naar maate eene Natie door haare byzondere omstandigheeden meer belang heeft in eene zekere zaak, zal men altoos hooren, dat dezelve meer het eerste en gewoonste onderwerp der gesprekken in alle gezelschappen en ontmoetingen is. Dit is zo natuurlyk en zeker, als redelyk en verstandig, en ik behoef het dus met geene byzondere voorbeelden op te helderen. Maar zo men nu die eenvoudige aanmerking slegts wil toepassen op onze Nederlanden, daar het weder niet slegts veranderlyker is, dan misschien in eenig ander gedeelte der waereld, en daar wy 'er meer van afhangen, dan ergens elders, zo zal men welhaast erkennen moeten, dat geen loshoofdige Fransman, die ons een halven dag kan voorpraten, zonder dat wy weeten, wat hy ons gezegd heeft, dat geen somber Engelsman, die uuren zit te pruilen, zonder zyn mond te openen, dat geen verwaande Spanjaard, die zyne Medemenschen nauwelyks verwaardigt aan te zien, dat geen doorsleepe Italiaan, op wiens woorden we ons veeltyds niet verlaaten kunnen, dat geen Hoofsche Duitscher, die ons met onverstaanbaare complimenten overlandt, dat, met één woord, geene volkeren ter waereld, als welke alle hunne dwaasheeden en gebreken hebben,

ons behooren te verwyten, dat wy malkanderen onderhouden over iets, daar wy allen in betrokken zyn, ja daar onze meeste voorneemens en bedryven, daar het genoegen van ons leven, daar zelfs ons zedelyk karakter grootelyks van afhangen.

In Zuidelyker Landen en gunstiger lugtstreeken, daar men, in maanden agter den anderen, geen wolkje aan den Hemel ziet, daar men op gezette tyden bepaalde winden en weders heeft te wagten, zou het zekerlyk belaglyk zyn elkander te vertellen, dat de Zon helder schynt, terwyl zy het op die tyden altoos doet; maar in een Land, daar wy naar bed gaan met het voorneemen eener reize, welke door het onverwagte guure weder van den volgenden dag volstrektelyk verydeld wordt, in een Land, daar wy des voormiddags, met een heldere lugt, een plaisierpartytje vaststellen, dat ons des namiddags door een felle regenbuy wordt belet, ja daar wy naar onze kleerkamer gaande om ons te kleeden en te wandelen, als we afkoomen de lugt niet zelden nat en mistig vinden, in zodanig een Land, zeg ik, is het zeer natuurlyk, dat wy malkanderen ons genoegen betuigen, als het Weder aangenaam, of beklaagen, als het ongunstig en *ongezond* is.

Die laatste byzonderheid moet voor al in aanmerking genoomen worden. In andere Landen, daar de grond, met weinig moeite, de behoeftens van het leven rykelyk vervult, kunnen vermogende Lieden zig in ongunstige Saisoenen en weder binnens huis houden, en hebben dan geene rede of gelegenheid, om zig over dezelve te beklaagen; maar wy bewoonen een land van bezigheid en handel; wy zyn meest allen verpligt om ons voor wind en weder bloot te stellen; onze gezondheid hangt hier ondertusschen grootelyks van af, en niets is derhalven wederom natuurlyker, dan dat wy van iets, daar wy allen zo veel mede te doen hebben, het eerst onderwerp onzer gesprekken maaken.

Ik zal meer zeggen, ons zedelyk karakter (en dit bewyst alleen dat wy een laag land bewoonen, en aandoenlyke zenuwgestellen hebben, welke ons vatbaar maaken voor de verhevenste gevoelens) ons zedelyk karakter, zeg ik, is hier in zelfs betrokken; onze geaardheid verandert menigwerven met eene natte of drooge

lugt; wy zyn in helder weder vrolyker, inschiklyker, en zelfs menschlievender, dan in eene aanhoudende mist, en deze veroorzaakt niet zelden eene gemelykheid, onvernoegdheid, en ongevoeligheid voor de Noodlydenden, welke niet dan door eene koesterende Zonneschyn verdreeven worden. Ik heb byzonder in den winter meermaalen opgemerkt, dat zo lang de dampige dagen duuren, de beste vrinden malkanderen met een enkelen groet voorby loopen; daar in tegendeel zodra eene frissche oostewind en heldere vorst de dampen uit de lugt heeft weggevaagd, en den toon onzer zenuwen gespannen, allen, die eenige kennis de een aan den ander hebben, malkander staande houden, en met een vrolyke gelaat, en gulhertige toereiking van de regterhand, vertellen, zo het schynt, maar inderdaad, geluk wenschen, dat het Weder koud, maar egter gezond en frisch is.

Zo 'er, derhalven, in deze onze gewoonte iets aanstootelyks is voor de kiesche ooren van onkundige Vreemdelingen, moeten zy dit aan ons ongunstig klimaat eeniglyk wyten, en 'er zig even weinig over belgen, als dat zy een Boer van zyn koorn, of een Hoveling van den Vorst hooren praaten. Dat zy dan voortaan ophouden eene Natie, welke zekerlyk de agting van alle Volkeren met het hoogste regt verdient, te bespotten over iets daar zy de oorzaak en het oogmerk niet van bevroeden, en 't welk in onze omstandigheeden, op zyn allerminst, onschuldig is. Deze korte verdediging meende ik myne Landgenooten verschuldigd te zyn over eene byzonderheid, daar ik geloof, dat noch geen Spectator aan gedagt heeft. Ik ben,

Myn Heer de DENKER,
UWE. D.W. Dienaar,
EUGENIUS NEDERLANDER.

T.

De Denker.
N°. 74.
Den 28. May 1764.

[Over het Groeten. Verschillende soorten van Groeten, en derzelver eigenschappen.]

ONder de dingen, die in zich zelven niets beduiden, doch aan welken eene onderlinge overeenkomst tusschen de menschen eene betekenis gehegt heeft, is geen van de minsten HET GROETEN. Het afneemen van den hoed voor een' Voorbyganger heeft zekerlyk in zich zelven geene betekenis, even weinig als het aanraaken van den tulband, 't welk een Mahometaan als eene pligtpleeging in diergelyk eene omstandigheid doet. Ondertusschen heeft het gebruik gewild, dat het afneemen van den hoed als een zaak van het uiterste gewigt zou worden aangemerkt. Hoe meenig mensch

heeft niet de ongenade van eenen anderen op den hals gehaald, door hem of in 't geheel niet, of niet op eene behoorlyke wyze te groeten. - Hoe dikwyls is het in die uitgeleezene Gezelschappen, die men hier te Amsterdam Collegiën noemt, niet gebeurd, dat iemand, die anderzins alle gezellige hoedaanigheeden bezat, 'er alleen uit geweerd is, om dat hy voor één der leeden, by toeval, zynen hoed niet hadt geligt. Wat my aangaat, ik ben van het gewigt, dat 'er in het groeten gelegen is, zo overtuigd, dat ik, dewyl ik vry wat stikziende ben, my aangewend heb, om byna voor een yder, die my ontmoet, den hoed af te neemen; zo dat ik ten minsten twee hoeden in 't jaar meer noodig heb, dan een ander, wiens oogen wel gevormd zyn. Ondertusschen gebeurt het my noch dikwyls, dat ik uit het gelaat van zulke luiden, die meenen dat ik hun eerbied verschuldigd ben, kan bespeuren, dat zy my kwalyk neemen, dat ik hen met geene genoegzaame distinctie groete.

In onze jeugd leeren wy in de Fransche Schoolen groeten. Doch dat onderwys is meestentyds zeer onvolmaakt. Het voornaamst, dat men ons daar leert, is *eenen beleefden dienaar* te maaken. Doch daar is vry wat meer in agt te neemen, om de kunst van groeten te verstaan.

Ik heb in een der Couranten uit de aankondiging van de uitgave des tweeden Deels van het *Magazyn der jonge Heeren* gezien, dat men

uit dat werkje ook *de nieuwste soort van complimenten* kan leeren. Doch ik twyffel zeer, of een Germaansch Geleerde de regte Onderwyzer in deeze kunst is. En ik denk zelfs, dat men met meer nut een *Art de Saluer* van *Monsieur* MARCEL, of eenigen anderen Franschen Dansmeester van den eersten rang, zou kunnen verwagten. Doch, terwyl 'er zodaanig eene Verhandeling, myns weetens, noch niet is; zo zal men my, denk ik, niet kwalyk neemen, dat ik mynen Leezeren eenige algemeene Aanmerkingen over het *Groeten* mededeele. In den eersten opslag zal men dit misschien als een onnuttig werk beschouwen; maar by eene nadere overweeging vleije ik my, dat men ras van het tegendeel overtuigd zal zyn. Men kan door het afneemen van den hoed alle de aandoeningen der ziel niet minder duidelyk, dan met woorden, uitdrukken; en het is, daarom, niet alleen nuttig, dat men weete, hoe men iemand, naar maate men jegens hem gezind is, moet groeten; maar 't is inzonderheid ook dienstig, dat men in de verschillende wyzen van groeten eenigzins kundig zy; dewyl men daar uit de verschillende geneigdheid van den Groeter t'onswaards ruim zo zeker kan opmaaken, als de onderscheiden graaden van hitte of koude uit het ryzen of daalen van het vogt in den Thermometer gezien kunnen worden.

De *Onverschillige Groet*, waar mede men elkanderen bejegent, wanneer de een den ander niet gemeenzaam kent, en geen eerbewyzing aan hem

schuldig denkt te zyn, is verre de gemeenste. Men weet, dat zy geschiedt met de hoed iets lager, dan de schouder, te brengen en somtyds eene kleine buiging van het hoofd 'er by te voegen. Goede vrienden, elkanderen ontmoetende, zyn gewoon, omtrent dezelfde beweeging te maaken; en de *Vriendelyke Groet* is van de *Onverschillige* daar in alleen onderscheiden, dat de eerste meest met een klein lachje vergezeld gaat; of ten minsten met zodanig een weezenstrek, die aanduidt, dat men malkanderen herkent. Doch yder een weet genoegzaam, hoe hy zyne goede bekenden, en luiden, met welken hy geen gemeenzaamen omgang heeft, moet groeten; zo dat ik my hier mede niet langer behoeve op te houden. De *Beleefde Groet* is van meer belang. Het voornaame vereischte van dezelve is, dat hy, die eenen anderen beleefdelyk wil groeten, den hoed zo laag brengt, als zyn arm reiken kan; gemeenlyk laat men dien slegts los benedenwaards vallen; maar een *Petit-maitre*, die *d'unair dégagé* wil groeten, beschryft met zynen styf uitgestrekten arm omtrent eenen halven Cirkel; die op zyn knie, of even ter zyde van dezelve eindigt. Voorts moet deeze behandeling van den hoed met eene buiging van het lighaam vergezeld gaan; zo dat het bovenste gedeelte van het zelve met het onderste eenen stompen hoek uitmaakt; en deeze moet nader aan den regten koomen, naar maate men meer eerbied en agting aan den geenen, wien men groet, wil bewyzen. Ondertusschen moet

men, zo men voor opregt wil doorgaan, zich ook wagten om deeze buiging al te laag te maaken. Ten minsten ik heb in het algemeen opgemerkt, wanneer de hoek, die het bovenste gedeelte van des Groeters lyf met het onderste gedeelte maakt, kleiner dan van 130. graden is, dat 'er zelden, op die betooning van beleefdheid eenige staat is te maaken; en ik heb voor eenen vasten zetregel aangenomen, zulke groeters altoos te mistrouwen, inzonderheid, wanneer hunne buiging van de woorden, *Myn Heer, uw onderdaanige dienaar*, gevolgd wordt.

De *Groet van Kleinagting* en de *Verstoorde Groet* hebben veel overeenkomst met elkanderen. Beiden geschieden ze met even den hoed van het hoofd te ligten; en van beiden maakt men genoegzaam geen ander gebruik, dan om iemand, die ons eerst gegroet heeft, te beantwoorden. Van de eerste bedienen wy ons tegen bedelaars, en alle anderen onder onze medemenschen, die men gewoon is voor *Canaille* te houden. Maar de *Verstoorde Groet* komt dan te pas, wanneer men genoodzaakt is den hoed voor iemand afteneemen, tegen wien men een' grooten haat heeft opgevat; en deeze is, inzonderheid, van veel gebruik in het dagelyksch leeven. Iemand niet te groeten, is gemeenlyk de grootste blyk van ongenoegen en gramschap, die men hem weet te geeven; en men komt hier te ligter toe, om dat 'er uit het nalaaten van een groet meestentyds minder kwaade gevolgen te wagten zyn, dan

wanneer men zyne boosheid met woorden te kennen geeft. Ondertusschen gebeurt het wel eens, dat de een of ander Lompert zulk eenen, die hem weigert te groeten, door een oorvyg een lesje van beleefdheid geeft; inzonderheid wanneer hy in gebreke blyft een gegeeven groet te beantwoorden. En het is daarom voorzichtigst, al is men nog zo boos, dat men zich te vreede houde den geenen, op wien men vergramd is, met de Verstoorde Groet te bejegenen; dat is den hoed slegts effen voor hem afteneemen, terwyl men het aangezigt van hem afwendt.

Ik zou noch van veele andere soorten van Groeten kunnen spreeken; doch dan zou dit Vertoog te verre uitloopen, en ik zal my daarom vergenoegen, noch maar een woord te zeggen van de *Trotsche Groet* en de *Groet van Gunst*, of van *Protectie*, die beiden uit het zelfde grondbeginzel voortkomen, schoon de uitwerkingen grootelyks verschillende zyn. In de *Groet van Protectie* gaat het afneemen van den hoed, en de kleine buiging van het lighaam, met eene agteloosheid gepaard, die duidelyk aanwyst, dat de Groeter by zich zelven overtuigd is, dat hy aan den geenen, welken hy groet, geene beleefdheid verschuldigt is. Doch het geene deeze Groet karakterizeert, is een zekere vriendelyke trek in het weezen van den Groeter, die niet anders dan met de tekenpen van *Hogarth* is aftemaalen; doch waaruit een yder duidelyk leezen kan, dat de Groeter wil zeg-

gen*: Gy zyt myn Vriend; ik erken u daar voor. Ik zal, by gelegenheid, om u denken. Wees gerust; gy kunt op myn gunst staat maaken*. Aan de Hoven komt deeze wyze van Groeten veel te pas. Ook kan men 'er by ons gevoeglyk gebruik van maaken, tegens zynen Glaazenmaaker, zynen Schilder, zynen Lootgieter, en diergelyke menschen, die van onze gunst moeten leeven, en van ons afhangen; doch men bedriegt zich, wanneer men meent zich van deeze Groet te moogen bedienen tegen luiden die slegts wat minder van aanzien, of wat minder gegoed zyn, dan wy.

Ondertusschen is de *Trotsche Groet* noch veel onverdraaglyker, dan deeze *Groet van Gunst*; schoon zy beiden uit verwaandheid spruiten. Een Trotsch Groeter ligt nauwelyks den hoed voor iemand, die zich beleefdelyk voor hem buigt; en vergenoegt zich zelven somtyds met slegts eene kleine knik met het hoofd te geeven, zonder aan den hoed te raaken. Wanneer ik diergelyk Trotsche Groeters heb aangetroffen; heb ik wel eens by my zelven gezegd. ‘Die man beantwoordt myne beleefdheid niet. Hy doet wel; want hy is by zich zelven overtuigd, dat myn neederige pligtpleeging niet aan zyn persoon; maar alleen aan zyn ampt of gewaad geadresseerd is; en dat hy dus niet gehouden is, dezelve te vergelden’. En deeze redenkaveling deedt welhaast de geemlykheid verdwynen, die de Onbeleefdheid in my veroorzaakt hadt. Doch yder een denkt

niet op dezelfde wyze: en men doet daarom best, zich van deeze laatste soort van Groeten ten eenemaale te onthouden. Ik heb luiden gevonden die oordeelden, dat de deftigheid, die men in sommige staaten van het leeven in agt moet neemen, niet toelaat, dat men zich zo verre vernedere, om eenen beleefden Groet beleefdelyk te beantwoorden. Ik ben niet deftig genoeg om te kunnen bepaalen, of deftigheid met minzaamheid onbestaanbaar is. Doch ik meen, met zeer veel grond, te moogen zeggen, dat een man van staat, zyn eigen belang zeer verkeerden lyk begrypt, die het zich jaarlyksch niet een nieuwen hoed wil laaten kosten, om de genegenheid der Gemeente te winnen; welke dikwyls van te meer nut kan weezen, om dat de geenen, welken naar nieuwigheeden staan meest altoos de gemoederen der burgery door minzaamheid en eene uiterlyke vertooning van vriendelykheid en beleefdheid zoeken in te neemen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 75.
Den 4. Juny 1764.

[Over de Kwaadspreekendheid en Lasterzucht; en de Oorzaaken van die Gebreken.]

It is the misfortune of General Satire, that few persons will apply it to themselves, while they have the comfort of thinking that it will fit others as well.

The World, Vol. 1. p. 51.

SChoon ik mogelyk niets nieuws zal zeggen, moet niemand my egter van verwaandheid verdenken, om dat ik in dit Vertoog, na zo veele uitmuntende Voorgangers gehad te hebben, myne Lezers nog over de Kwaadsprekenheid en Lasterzucht durve onderhouden. Het kwaad is op verre na niet overwonnen; waarom zouden wy dan ophouden Geneesmiddelen te geven? - Zou 'er wel veel gepredikt worden, als de Predikanten gehouden waren iet nieuws voor te brengen?

De Kwaadsprekenheid en Lasterzucht zyn twee zeer algemeene driften. Men vindt ze in alle staaten des levens, om dat 'er geen rang is, waar in geene Eigenliefde, Praatzucht, Afgunst, Kwaadaardigheid en Wraakzucht gevonden wordt. Ik ga

verder; 'er is byna geen mensch onder de grootste Kwaadsprekers en Lasteraars zelven, die niet weet, dat 't kwaadspreeken en lasteren twee zeer haatelyke driften zyn. Ja, terwyl men kwaad spreekt, hekelt men het dikwyls in anderen: zo zeer blykt het in allen opzichte, dat de mensch een samenweefzel van *Contradictiën* is.

Het is niet zeer te verwonderen, dat deze driften verscheiden gedaantens aanneemen, overeenkomstig met het *Karacter*, omstandigheeden en belangens van den Kwaadspreeker of Lasteraar. Een kwaadspreekende *Petit-Maitre* is een heel ander ding, als een kwaadspreekende Babbelaar; en dit verschil is zo groot, dat de eerste, (ofschoon hy veel veragtelyker is,) ingang zal vinden by de persoonen, aan wien hy zich *attacheert*, en de andere gemeenlyk verveelen zal. Ik heb eens 't geluk gehad hier van, in een *Familiair* Gezelschap, twee *Origineelen* te zien. De *Petit-Maitre*, die alles in 't werk stelde, om iets te vertoonen dat hy niet was, had zich, gelyk natuurlyker wyze gebeuren moet, eene *Coquette* verkoozen, om dien avond op te passen. Hy maakte haar veele laffe dingen wys, die by hem zekerlyk onder den naam van *Douceurs* doorgingen; maar de *Coquette* dien avond met *Vapeurs* gekweld zynde, hadt hy zynen cirkel van *Douceurs* reeds doorgelopen, eer hy noch eenigen ingang by de *Dame* gemaakt hadt, of eer dat haare oogen hem daar voor 't gewoone loon hadden doen genieten, dat is, gezegt hadden, dat hy een gevaarlyk Heer was. Denk echter niet, onopgevoede Leezer! dat hy daarom verlegen stondt; gantsch niet: hy hadt noch eene *Ressource*, die al 't vorige zou uitdoen; naamentlyk kwaadspreeken. Hy bediende 'er zich ook meesterlyk van. Oordeel zelfs uit dit *Extract*, of het niet

vry meesterlyk was. De *Dame* had weinig voorhoofd, veel hair, vuurige bruine oogen, een glad vel, schoone handjes, eene syne *Taille* en kleine voetjes. ‘Ziet ge *Clorinde* ginder wel? vroeg hy; zou men niet zeggen, dat ze een mooy voorhoofd had, als men niet wist, dat ze 't aan gekogt hair verschuldigt is’. Hier op begonnen de *Vapeurs* een weinig te verdwynen. ‘Merkje niet, vervolgde hy, dat *Clarice* zich verbeeld iet *languissants* in haare oogen te hebben: maar ziet het niet van naby, want dan word het Levenloosheid’. Dit wierd met een lonk goedgekeurt. Hy vervolgde zyne overwinning. ‘Hoe behendig, zeide hy, heeft *Sophia* dat moesje geleid! wat heeftze een werk gedaan, om dat vlakje weg te krygen! maar je ziet ze is 't nog geen meester kunnen worden’. Hier op keek ze hem eens in de oogen. ‘Nu heb ik zo dikwils, vervolgde hy, met *Dorinde*, in 't heetst van den Zomer op *Familiaire* partyen geweest, en echter heb ik nooit gezien, dat ze iets anders dan toehandschoenen aanhad, nooit mofjes. We hoeven immers niet te vraagen wat de rede zy. Och! zeide de *Coquette*, (die mofjes aanhad,) wat jeuktme myn vinger; en de *Petit-Maitre* had 't genoegen, van 't jeukende vingertje te kussen. Waarlyk, hernam hy vervolgens, *Lucie* moet wel bang weezen, haare voeten en *Taille* te laaten zien, dat ze altyd met een sak loopt’. Op dien voet ging hy voort, zo dat zy, myne oplettenheid niet meer waardig zynde, ik hen uit 't oog verloor. Maar was 't niet waar, 't geen hy zei, zult gy mogelyk vragen. Ja Lezer, 't was letterlyk waar, anders zou ik 't lasteren noemen; maar waar toe diende het gezeid? Onze *Petit-Maitre* kon immers daarmeê de schoonen niet verbeteren,

aan wien hy 't niet zou hebben durven zeggen. Hy hadt immers geen ander oogmerk, dan de *Coquette* te vleyen, en door een verschuldigd *Retour* van haar gevleid te worden. Laat 't Jonkertje maar aan zich zelve vraagen, of hy 't met plaizier van zyn zelven zou hooren.

De Kwaadspreekende Babbelaar hadt zich met zyne vertellingen, ten kosten van 't geduld zyner toehoorderen, reeds sedert eenen geruimen tyd van 't *Discours* meester gemaakt. Dan gaf hy een goed vertellingtje, en dan eens een dat wat naar Kwaadspreekenheid rook. Men kon zien dat hy met het eene net zo veel oogmerk had als met het ander, naamelyk, *Loquendi Causa*, om te praaten. Hy maakte geene kwaadaardige aanmerkingen of vergelykingen; hy vertelde maar, en deedt hy 'er eene enkele reis iets van 't zynen by, was het volstrekt *historieel*; by voorbeeld lastige *Anecdotes* van zyne omstandigheden in dien tyd, als van zyne ziektens, ouderdom, huisgezin en meer soortgelyke dingen, daar niemand belang inneemt. Zyne vertellingen, hoe kwaadspreekend ze ook mogten wezen, waaren zeer zelden een *Compliment* aan ons. De eene paste op ons zo min als de anderen, en dus verveelden zy alle ons even sterk. Hy hadt geen oordeel genoeg om ons zwak, yder in 't byzonder, uit te vorschen, en zyne vertellingen daar naar te schikken. In een woord, dat hy kwaad sprak als hy vertelde, was de schuld van 't menschdom, en niet de zyne.

Afgunst, Kwaadaardigheid en Wraakzucht, doen ook Kwaadspreeken; maar zeer zelden. Indien iemand door deze driften bezield, niet tot lasteren vervalt moet hy al zeer naauw op zich zelven letten. 't Waare te wenschen, dat men nooit zwaarder wraak nam, dan door de misdaaden of zwakheeden

zyner vyanden te verbreiden, en dat men de Afgunst en Kwaadaardigheid door geen slimmer voortbrengsels, dan de Kwaadspreekenheid ontdekte. 't Is waarlyk, wonderlyk te zien hoe vernuftig de menschen zyn om zich zelven te foppen, en wys te maaken, dat deeze of geene neiging schuldeloos is. 'K heb dikwyls menschen anderzints gansch niet ontbloot van oordeel, en vol deugd, hun knaagend Geweten, zien gerust stellen, met de allergrootste drogredenen, ''t geen ik zeg, is waar, zeiden zy, en de waarheid mag gezeid worden.' Zy begrepen niet, dat hy die altyd de waarheid zegt, en verdedigt, niet alleen, een allerlastigst gezel, maar zelf dikwyls een vyand van zyn eigen of zyner vrinden belang is. Hoe veele beuzelagtige valschheden zou men niet moeten bevegten! hoe ysselyk dikwyls zou men niet moeten tegenspreken, in de reden vallen, en 't Gesprek afbreken, indien men op alle ongerymdheeden, die men dagelyks hoort, antwoorden wilde! hoe dikwyls zou men niet genoodzaakt zyn, 't onpas gebreken van zich zelven en vrinden aan den dag te brengen, en zich zelven of zyne vrinden daar door verachtelyk maaken*!* Men behoeft de gevolgen maar te beschouwen, om de ongerymdheid van die stelregel 'de waarheid mag gezeid worden,' in te zien.

Wy hebben tot noch toe maar Kwaadsprekers geschetst; laat ons nu eens een veel verachtelyker soort van menschen gaan beschouwen, ik meen *Lasteraars*. Myne *Antipathie* tegen hun, is zo groot, dat ik, byna, zou wenschen, 't bytend vernuft van een *Churchil* te bezitten, om dit hatelyk gespuis met de sterkste kleuren af te maalen. Kan men zich wel iets haatelyker verbeelden, dan zynen vorigen vrind door verfoeijelyke

leugens zynen Eernaam te ontnemen, en hem daar door byna te noodzaaken ondeugend te worden? Hoe onvergeeflyk laatdunkend moet zo iemand niet zyn, wiens beledigde Eigenliefde hem tot zulk een uiterste voert? welk een fonds van kwaadaardigheid moet men niet hebben, om iemand tot tydkorting verachtelyk te maaken? hoe baatzuchtig, en laag moet men niet zyn, om, door zulk een afschuwlyk middel, een gewaand belang voort te zetten? Men vindt echter zulke menschen, en, 't geen onbegrypelykst is, men vindt ze somtyds onder de zulken, die men noch van eenen goeden kant beschouwen kan, en die zelfs de ondeugd, over 't algemeen beschouwt, ten hoogsten verfoeyen zullen. Deezen is het derhalven ten alleruitersten noodzakelyk, een Gezicht te geven van de schandelykheid, waartoe hunne driften hun vervoeren; de andere verachtelyke schepzels, die geene andere plicht erkennen, als 't voldoen hunner driften, en geene zwaarigheid maken, 't allerheiligst aan dezelven op te offeren, zyn niet te verbeteren. Ze erkennen geen Rechtbank van Deugd; men moet ze overlaten aan die der Wetten.

't Is eenige tyd geleden, dat ik in 't voorbeeld van een myner vrindinnen gezien heb, hoe dat de Goedaardigheid zelf door drift, tot lasteren kan vervoerd worden. Ik hadt nooit eenige gebreken in haar ontdekt, niets als zwakheden; maar ongelukkig gebeurt 'er iets in haare Famielie, waar door zy zich beledigd rekende; de Goedaardigheid, die zo lang in haar hart gewoond hadt, maakte plaats voor de wraakzucht, die zo sterk werkte, dat alle goedheid eensklaps verdween, en zy 't voorwerp haarer haat op de alleronvergeeflykste wyze door lasteringen poogde te bederven. Ik heb dik-

wyls in die verbitterde oogenblikken, getracht haar aan te tonen, hoe veel zulk een Gedrag verschilt van die lydzaame Goedheid, waar van *Christus*, haar Meester, haar een zo voortreffelyk voorbeeld hadt gegeven, en 't welk zy te vooren, zo loflyk gevolgt hadt. Al wat ik praatte was te vergeefs. De stem haarer Hartstogten hadt die van 't Geweten, en de Reden verdooft. - Zy leest dit schrift: mogelyk zal zy het in die stille oogenblikken lezen, wanneer deze raazende Driften een weinig bedaard zyn, en de Reden weêr eenig gezag verkreegen heeft. Mogelyk zal zy dan tot haar zelven keeren, en de onbetamelykheid van haar gedrag inzien; mogelyk zal zy dan tot haar zelven zeggen: waarheen vervoert my de wraakzucht! ik ben zo slecht als myn beleedigster; ik vergeld kwaad voor kwaad. Mogelyk zal zy beginnen te twyffelen, of zy wel zo sterk beledigd is. Ja, mogelyk zal zy 't gedrag van 't voorwerp haarer haat nader gaan onderzoeken, haar ten grootsten deele vryspreeken, en, wat zy niet kan goedkeuren, men een kleed van liefde bedekken. ô! Mogt ik my dit beloven, dan zou myn hart de zoetste aandoeningen gevoelen!

De Eigenliefde brengt tweederhande soort van Lasteraars voort; de eene, naamentlyk, die het aardig rekent, en 'er zich een punt van Eer van maakt een *intrigue d'Amour* met de eene of andere schoonheid, die zy naauwlyks de Eer gehad hebben te zien, onder hunne laffe Medebroeders te verspreiden; deeze is wel de belagchelykste en verachtelykste soort; de andere, wiens Eigenliefde beleedigd zynde door een al te waar *Bon Mot*, zich daar van door Lasteringen zoekt te wreeken, terwyl de Edelste Wraak, naamentlyk, die van zich te verbeteren, veracht wordt. Men schryft de Vrouwen byzonderlyk het talent van Kwaadspreeken

en Lasteren toe; maar waarlyk, deeze laatste soort van Lasteraars word, zo wel als de eerste, maar al te veel onder onze jonge Heeren gevonden. 't Spyt my te moeten bekennen, dat ik geene Ondeugd ken, waar toe ik een man niet bekwaam oordeel, die lafhartig genoeg is zich van de beminnelyke Sexe op zulk eene laage wyze te wreeken, of dezelve zo wreed te mishandelen. Ja, ik zou byna kunnen wenschen, liet ik het niet om de ongelukkige slachtoffers zelve, dat hunne tedergeliefsten op gelyke wyze behandelt wierden.

Die soort van menschen, eindelyk, die iemands Eer uit afgunst poogen te vernielen, zyn gemeenlyk met zo veele andere snoode ondeugden, als Baatzucht, Nyd, enz. bezet, dat ik hen onvatbaar voor Redenkaveling oordeel.

De weinige plaats, die my noch overig is, laat my niet toe zo uitvoerig, als 't wel behoorde, te redeneeren over de middelen, om deeze zo haatelyke ondeugden, als Kwaadspreekenheid en Lasterzucht, te verbannen. Ik zal 'er maar één opgeeven, te weeten, dat yder mensch in 't byzonder zyn hart moest zuiveren van de lust om 't Kwaadspreeken en Lasteren aan te hooren; en dan, geloof ik, dat de Kwaadspreekers en Lasteraars, overal hun hoofd stootende, zichzelven ras verbeteren zouden. In één woord, het moest de *Mode* worden, Goed, in plaats van Kwaad, van malkanderen te zeggen. Hoe gelukkig was niet de gansche Maatschappy, als wy zo veel moeite deeden om elkanders leven gelukkig te maaken, als wy nu doen, om daar in bitterheid te mengen!

De Denker.
N°. 76.
Den 11. Juny 1764.

[Brief van T.V. aan den Denker, over zekere soort van Voorzigtigheid; die by de lydende Voorzigtigheid noemt. Hy schetst dezelve af in het Karakter van zyn Vriend Letwel.]

Myn Heer D E N K E R !

GY bemoeit u gestadig, om ons allerleie deugden en goede hoedanigheeden aan te pryzen, en, door eene onbegrypelyke agteloosheid, verwaarloost gy, met alle uwe Voorgangers, de voornaamste van allen, te weeten da V O O R Z I G T I G H E I D .

Ik spreek hier niet, myn Heer, van die beredeneerde schroom, van dat wys beraad en verstandig overleg, dat in alle gewigtige onderneemingen dient vooraf te gaan, en 't welk wy, zelfs in de gewoone bedryven des levens, behooren te gebruiken. Niets is billyker, dan dat een verstandig mensch verstandig handele; maar verstandig handelen onderstelt oordeel en overleg. Dit komt in meest alle bedryven van eenig belang te pas; dit is het kenmerk van een vernuftig schepzel, en 't is hierom, dat de Voorzigtigheid door alle goede Zedeschryvers zo hoog wordt aangepreezen. Maar daar is eene andere soort van Voorzigtigheid, welke gylieden onopgemerkt voorbygaat, en welke egter van zo veel meer belang is, als zy een onmiddelyker invloed heeft op onze veiligheid, en zo veel minder verwaarloost behoorde te worden, als zy van alle menschen, van de be-

krompenste geesten zelfs, gemakkelyker betragt kan worden.

De waare, de *Redelyke* Voorzigtigheid, als ik ze zo noemen mag, leert ons alle omstandigheeden wyslyk in aanmerking te neemen, en de beste middelen te bezigen, om de nuttigste eindens te bereiken. Eene onmogelyke zaak voor verre 't grootste deel van 't Menschdom! 't welk nooit geleerd heeft over de dingen te redeneeren, en niet in staat is, om zo veele onderscheidingen van best of slegt, nuttig of schadelyk in aanmerking te neemen. De waare Voorzigtigheid belast ons om, in alle onze onderneemingen, de betrekkingen, waar in wy tot God en onze medemenschen staan, in 't oog te houden, en *alle* onze pligten te betragten: nog lastiger bedryf dan 't voorgaande, en daar de meeste menschen nog minder zin in hebben! Altoos voorzigtig te handelen! altoos om zyn pligt te denken! Wie kan dit doen? en wat vermaak zou'er dus in de waereld te haalen, wat vorderingen te maaken zyn?

Een van tweën moed, derhalven, het onvermydelyk gevolg van deze strenge Zedekunde wezen. Men moest of alle Voorzigtigheid en beraad laaten vaaren, en blindelings den gewoonen slender volgen, of men moest eene andere soort van Voorzigtigheid uitvinden, welke gemakkelyker te volgen, en voordeeliger, ten minsten veiliger in haare uitwerkzelen was. De eerste party hebben de meesten, de laatste de schrandersten verkoozen.

De schrandersten verkoozen, zeg ik. De groote gerustheid en veiligheid, die men 'er door bekoomt, geeft my regt om dit te zeggen; en dit strydt niet met het geen ik straks verzekerde, dat deze nuttige deugd zelfs door de bekrompenste zielen betragt kan worden. Niets is, inderdaad, gemakkelyker, dan zig deze *lydende Voorzigtigheid*, (want dus meen

ik, dat zy genaamd moet worden) eigen te maaken. Daar wordt noch verstand, noch vooruitzigt toe vereischt; veel *Phlegma*, grove zenuwen, een vadzige aart, en een goede *dosis* eigenliefde is alles, wat men noodig heeft, om in een *lydenden* zin een zeer voorzigtig man te zyn.

Ik weet dit niet beter op te helderen, noch de voordeelen der *lydende Voorzigtigheid* duidelyker aan te toonen, dan met het Karakter van myn Vriend LETWEL kortelyk te schetsen.

Hy is een man, wien de Natuur schynt geschikt te hebben voor deeze soort van Voorzigtigheid, en die deze natuurlyke geaardheid, door eene gelukkige opvoeding en veeljaarige oeffening, ten uitersten volmaakt heeft. Hy bezit weinig verstands, maar heeft zig al vroeg gewend, om alle zyne vermogens ter bevordering van zyne eigen belangens eeniglyk aan te wenden; hy heeft byna geene aandoeningen, maar zyne zugt tot gemak en rust is zo veel sterker; hy bezit weinig menschenliefde, maar bemint zig zelven met des te hartelyker genegenheid; met één woord, hy heeft eene loffelyke geaardheid, om, wat hy doet of laat, zyn eigen genoegen altoos in het oog te houden. Wordt hem van iemand zyner vrienden eenige hulp verzogt, hy wyst hem naar een ander, houdende voor een vasten regel, dat wy veilig kunnen laaten, het geen een ander, misschien met vermaak, voor ons zal doen. Zyn geld te waagen is iets, daar hy een vreesselyken afkeer van heeft, en hy geeft dus nimmer aalmoessen, uit vrees dat ze kwalyk besteed worden mogten. Schoon hy met het uiterste vermaak zyne bezittingen ziet vermeerderen, en inderdaad het geld bemint, is hy egter te voorzigtig, om, ter verkryging van meerder voordeelen, grooter gevaaren te loopen. *Die langzaam gaat,*

gaat zeker; en spaarzaamheid is, zo niet spoediger, ten minsten veiliger middel om ryk te worden, dan een wisselvallige handel! Die schroomagtige stelregels beletten hem dikwils eene onderneeming, welke, hoe waarschynlyk ook, egter geene genoegzaame wiskonstige zekerheid heeft, om het tegenwoordige aan het gevaar van toekomende uitkomsten te waagen. Hy zet zyn geld dan tot laage interessen uit, om liever wat, dan niets te hebben, of laat het dikwils leedig leggen, om 't hoofdkapitaal niet te verliezen. Geen *Debiteur* of Landhuurder moet één dag uitstel van hem verwagten. *Die niet in staat is, om 't half jaar renten te betaalen, zal 't nog minder zyn, als 't heele verstreeken is. Geld is de boodschap, en van zyne interessen moet hy leeven*.

Een voornaame grondregel van zyn gedrag, is, *zig nimmer met eens anders zaaken te bemoeijen*. Als 'er eenige geschillen in de familiën zyner Vrienden of Nabestaanden voorvallen, zo is eene koele onzydigheid en voorzigtig stilzwygen alles, dat men van hem begeeren of verwagten moet. Hy zou, 't is waar, door zyne bedaardheid en de gunstige vooroordeelen, welke hy zig hier door wegens zyn verstand verkreegen heeft, meenigwerven eene vyandschap hebben kunnen weeren, of een *Proces* voorkomen, zo hy onbewimpeld zyne gedagten hadt willen zeggen, en de moeite neemen, om Partyen te bevredigen; maar *wat heeft hy met eens anders twisten te doen? zyne eigen zaaken geeven hem werks genoeg, en veiligstis het, zig buiten alle moeijelykheeden te houden*.

Met de zelfde onverschilligheid beschouwt hy alle andere ongelukken, welke zyne Bekenden overkomen. Ziet hy een voornaam Huisgezin te gronde gaan, een verdubbelde oplettenheid om een dergelyk noodlot voor te komen, is al de aan-

doening, welke dit in hem te weege brengt; en konde hy dien ramp met eene borgtogt, of eenige penningen op te schieten, weeren, het ongeluk zelve, en de vermeerderde schroom, welke 'er een onvermydelyk uitwerkzel van is, zou het myn voorzigtigen Vriend ontraaden. *Daar zyn zo veelen door Borgtogten bedorven, en geld, dat eens verlooren is, is zo gemakkelyk niet weêr te krygen*. In 't kort, '*beklaag de nooden uwer medemenschen, zo veel gy wilt; wensch hen 't beste, bid zelfs voor hun behoud, maar waag u zelven nimmer op de kant van een graft, om 'er een ander uit te helpen; sluit uw deur, als gy op straat om hulp hoort roepen, en laat het medelyden u nooit vervoeren, om u voor een weêrloozen in gevaar te stellen*'. Dit zyn de voorzigtige grondregels, die ik hem zynen kinderen meermaal heb hooren inprenten.

Wordt zyn *advys* in eenige zaak gevraagd, hy uit zyn gevoelen nimmer regtstreeks, omdat de uitkomsten twyffelagtig zyn, en hy zig door een raad, die kwalyk uitviel, op 't allerminst veragting op den hals zou haalen. Hy neemt zyn vriend, die hem om raad verzoekt, tederlyk hy de hand, en vermaant hem onder de dierste betuiging, dat hy deszelfs belangens als zyne eigen beschouwt, 'van tog niet te schielyk te zyn, maar alles aan beide kanten wel te wikken; *dat men zo wel te veel als te weinig kan doen; dat een wys man twee ooren en ééne tong heeft*; *dat hy die minst zegt, minst te verantwoorden heeft, en elk de kundigste regter is in zyne eige zaaken*.' Dit gedrag, Heer Denker! moet ik in 't voorbygaan aanmerken, dat de meesten een gunstig denkbeeld geeft wegens de schranderheid van myn vrind, omdat het niemand beledigt, en elk naar huis gaat in het vol bezit van zyn eige gevoelen. Hoe zeer wy goeden raad van

nooden hebben, het is egter eene ysselyke neep voor onze verwaandheid en eigeliefde dat men ons denzelven onbewimpeld geeft.

Geene min gunstige uitwerking heeft zyne gewoone manier van praaten; nooit veroordeelt hy eens anders gedrag; nooit toont hy zig over eenig karakter gebelgd; *kwaadspreeken is gevaarlyk, en niemand heeft zin aan den lof van een ander. Alle menschen zyn eerlyk, hy heeft 'er niets mede te doen; alle Comptoiren zyn goed, hy behoeft 'er geen geld onder te waagen*. Zo denkt hy over Deugd en Ondeugd, zo denkt hy insgelyks over het beschouwende deel van den Godsdienst, over Waarheid en Valsheid in het algemeen. 'T is hem onverschillig, welke begrippen de overhand hebben; hy wagt zig alleenlyk voor ketteryën, en *nieuwigheeden*? *Waar toe zullen wy wyzer zyn dan anderen? Men denke wat men wil!* Laat de Geestelyken voor de kerk, hy moet voor zyne belangens waaken.

Zie daar, myn Heer, eenige trekken van het karakter myns Vriends, wien ik, zo ik in staat ware van hem beter te treffen, als het *model* van *lydende Voorzigtigheid* zou durven voorstellen.

Gy zult hem misschien een laaghartig mensch, eene bekrompen ziel noemen; gy zult zeggen, dat hy op zyn best genoomen onopgemerkt door de waereld kruipt zonder dat iemand hem kan agten of veragten, beminnen of haaten; gy zult verder gaan, en my tegenwerpen, dat 'er geen Deugd kan zyn, of zy moet het algemeene welzyn bevorderen; daar deze handelwyze integendeel juist geschikt is om alle banden van gezelligheid te breeken, om de Menschen als Dieren in het woud te plaatsen, opdat zy elk afzonderlyk hun aas gaan zoeken, ja om alle deugd, vrindschap, mêewaarigheid en wat verder van dien beminlyken aart is uit

de waereld te verbannen; Gy zult zelfs aandringen, dat zulk eene soort van haetelyke Voorzigtigheid den Mensch verlaagt, den Geest uitblust, en die groetmoedige drift, die edele hitte verdooft, welke zo noodig is tot alle loffelyke onderneemingen, en ter bevordering van het algemeen belang der Maatschappy; ‘Een mensch, dunkt my, hoor ik u zeggen, welke zyn eige nut alleen bedoelt, verdient, hoe bedagtzaam hy zyne zaaken schynt te overleggen, niemands agting of genegenheid; hy houdt zelfs op een mensch te zyn, zodra hy 't Menschdom uit het oog verliest; terwyl hy, met zyne bekrompen Zielsgesteldheid, zig zelven moogelyk allereerst en meest benadeelt, en zyne eige voordeelen kragtigst dwarsboomt, wanneer hy die alleen schynt op het oog te hebben. De vrees voor verlies verhindert hem te winnen, de angst voor armoê belet hem ryk te worden. Om geen ondank te hebben mist hy yders dank, om zig geene vyanden op den hals te haalen, heeft hy geene vrinden, en, om ongelukken te vermyden, leidt hy een benauwd, naar, eenzaam, en kommerlyk leven.’ Dit alles zult gy my moogelyk tegenwerpen, Heer Denker! en ik beken, dat ik wat verlegen ben, om op alle die vitteryen te antwoorden. Dog dit is de zaak niet daar het hier op aankoomt. Ik behoef de meeste menschen myn stuk niet aantepryzen; zy, die zig door schranderheid en een goed overleg in hunne zaaken van onbedagte waaghalzen onderscheiden, toonen doorgaans genoeg, dat zy myne *lydende Voorzigtigheid* boven de *Daadelyke* van u en anderen verkiezen, en schoon zy die konst juist niet altoos tot zulk eene volmaaktheid brengen, als myn vriend LETWEL, nog hem in zyn geheel karakter juist gelyken, is 't

egter genoeg, uit hun gedrag te zien, dat ik op hunne goedkeuring staat kan maaken, en dat Gy, byaldien gy kunt besluiten, om dit stuk in helderer ligt te plaatsen, en nieuwe rebels voor hunne veiligheid aan de hand te geeven, hunne gunst en dank ontwyfelbaar behaalen zoudt; zo het in een regt voorzigtig Man kon vallen, iemand gunst of agting te bewyzen. In weerwil egter van dit *decouragement*, behoort gy 't, dunkt my, om uw eige zelfs wil by der hand te vatten, om te leeren, ons geene andere gebreken onder 't oog te brengen, dan daar wy gaarne over hooren praaten, nog dezelve op eene andere wyze te bestraffen, dan die met onze driften strookt. Ik ben.

Uwe voorzigtige Leezer,

T.V.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*; en zullen, ieder Maandag, by dezelven te bekomen zyn, en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 77.
Den 18. Juny 1764.

[Brief aan den Denker over het Huisbezoek voor de Bediening van het Avondmaal. Aanmerkingen van den Denker ter Verdeediging van dit Kerkelyk gebruik.]

Aan den D E N K E R .

MYN HEER!

ONlangs werd ik vereerd met het bezoek van eenen Predikant en Ouderling, die my tot 's Heeren Heilig Avondmaal kwamen nodigen. Schoon ik reeds meer dan twee jaaren Lidmaat der Christelyke Gemeente geweest ben, had ik egter deeze *Formaliteit* nog nooit bygewoond, vermits ik te vooren telkens uit was, als de Leeraar zig, tot dat einde, ten mynen huize vervoegde. Ik was hierom wel in myn schik, dat zyn Eerw. my nu t'huis vondt, hoe ongelegen het my ook kwam, want ik had het dien morgen zeer volhandig. Doch ik moet u zeggen, Heer *Denker*, dat ik nu voldaan ben, en wel lyden mag, dat ik nooit weder uit myne bezigheden geroepen worde, om zulk een bezoek te ontvangen. Dit is niet toe te schryven aan eenige kwaade of onvriendelyke behandeling. Verre van daar. Maar ik kan niet zien welke nuttigheid 'er gelegen zy in zulk een huisbezoek, gelyk men het noemt. Om myne gedagten hier over te melden, zal ik u kortlyk eenig berigt geeven van 't gene 'er in dit bezoek geschiedde. De gewoone weêrkeerige vraagen naar elkanders welstand gaven gelegenheid aan den Predikant, om van zyne verkoudheid en die zyner huisvrouwe te spreeken. Vervolgens sprak men over de natuur van het weder, 't gene deeze ongesteld-

heid eene ziekte van de *Mode* maakte, en beide de Heeren vertelden my, dat zy ongemeen veel verkoude luiden vonden, in het doen van 't huisbezoek. Daar op wendde Dominé zyne oogen rondom, en zeide, *Myn Heer, gy hebt een charmant huis*, en vroeg of het myn eigen huis was; 't welk, na dat ik het beantwoord had, gevolgd werdt van eene vertelling, dat hy verhuizen moest, en reeds verscheide huizen gezien had, doch nog niet op zyn slag kon komen. Met deeze gesprekken verliep, naar myne gissing, een half kwartier; en daar op begon de Leeraar, zyn gelaat eensklaps eenen ernstigen plooi aanneemende, zyne boodschap te doen. Zo dra de Ouderling dit merkte, begon hy ook zeer staatig te kyken. De aanspraak, die omtrent twee of drie minuuten duurde, en op eenen trant geschiedde, welke veel zweemt naar het opzeggen van eene les, die men van buiten heeft geleerd, bestond in een berigt, dat den volgenden Zondag na een week 's Heeren Avondmaal zou gehouden worden; in eene korte en algemeene beschryving van het oogmerk en de betekenis dier plegtigheid, inhoudende dat dezelve diende om te gedenken aan 't bitter lyden en sterven van onzen Zaligmaaker aan het Kruis, waar door hy ons met God zynen Hemelschen Vader heeft verzoend en bevredigd, enz.; in eene aankondiging dat men dit gebod, zonder ongehoorzaamheid en ondankbaarheid, niet kan nalaaten; in eene vermaaning tot zelfbeproeving, en een' korten zegenwensch. Naauwlyks had ik door de buigihg van beide de Heeren gemerkt, dat de aanspraake reeds geëindigd was, of zy stonden op, wenschten my *continuatie* van gezondheid, en vertrokken; 't welk zo schielyk toeging, dat ik geene gelegenheid had om iets te antwoorden op hunne boodschap, ten zy ik hun

opzetlyk verzogt had nog een weinig te vertoeven; 't gene ik niet goedvond.

Zie daar, Myn Heer, wat 'er voorviel in dit plegtig bezoek. Nu zal ik u melden, welke aanmerkingen ik naderhand, toen ik, myne zaaken afgedaan hebbende, my in stilte bevond, hier over maakte.

Voor eerst komt het my wonderlyk voor, dat omtrent drie vierde gedeelten van den tyd, dien de Predikant en Ouderling by my waren, doorgebragt werdt met van onverschillige dingen te spreeken. Men sprak wel niets onbehoorlyks: doch als ik een Leeraar op een pypje had, zou ik 't nog naauwlyks konnen inschikken, dat hy niet wat nuttiger en beter dingen voortbragt. Veel min kan ik dit goedkeuren, nu hy, met een Ouderling verzeld, opzetlyk komt om my over zeer gewigtige zaaken te onderhouden.

Ten tweeden moet ik zeggen, geene de minste nuttigheid te hebben konnen trekken van zulk eene aanspraak. Ik bid u, wat heeft die toch te beduiden? Dient ze om my te vertellen, wanneer 'er in onze Kerk Avondmaal zal gehouden worden? Maar dit wist ik zo wel als de Dominé. Die plegtigheid wordt in onze Gemeente onderhouden op vastgestelde tyden des Jaars; en of men vergeeten mogt wanneer die tyd is, wordt zulks van den Predikstoel, eenige weeken agtereen, des Zondags bekend gemaakt. Strekt ze om my het oogmerk en de beduidenis van 't Avondmaal te leeren? Doch dit weet ik ruim zo goed, als zyn Eerwaarde het my in zyne aanspraak gezeid heeft. Men werpe my niet tegen, dat 'er andere leden der Gemeente zyn, die dit zo wel niet weeten, als ik. Want, om nu niet te zeggen dat ik ook geen Godgeleerde ben, en my geenszins vermeete in kundigheden van die natuur zeer bedreeven te wezen; ik denk dat iemand al byster onkundig moet zyn, die niet weet dat het H. Avond-

maal dient, om ons het bitter lyden en sterven van Kristus te herinneren, en dat dit lyden en sterven gediend heeft tot onze verzoening met God: en meer heeft de Dominé niet gezeid, schoon hy eenige woorden meer gebruikt heeft. In allen gevalle wordt dit immers voor de gantsche Gemeente veel uitvoeriger verhandeld in de Kerk, als 't H. Avondmaal gehouden wordt, daar elk, die deeze bekende dingen niet weet, gelegenheid heeft om ze te leeren. Of dient de aanspraak in het huisbezoek om myn gemoed op te wekken, en 't in zulk eene gesteldheid te brengen, als vereischt wordt om op eene behoorlyke wys tot 's Heeren Tafel toe te treeden? Neen zeker. Dan moest zy geheel anders zyn ingerigt; zy moest dan wat uitvoeriger en byzonderer, en veel ernstiger zyn; zy moest dan met nadruk en klem gedaan worden, en niet op eene haastige en koele manier worden uitgerabbeld. Maar mogelyk dient dezelve om my te beduiden, dat ik niet moet nalaaten aan 's Heeren Tafel te gaan: want 'er komt in, dat dit gebod, *zonder ongehoorzaamheid en ondankbaarheid niet kan worden nagelaten*. Wat invloed dit op andere ledemaaten hebbe, weet ik niet; doch wel dat, als ik zelf niet overtuigd was van myne verpligting om deeze Plegtigheid te onderhouden, dit zeggen van den Predikant, zonder eenige bygevoegde reden, of aanwyzing van de nuttigheid der zaake, my niet beweegen zou om ten Avondmaal te gaan.

Ten derden ben ik van gedagten dat, schoon de aanspraak der Leeraaren beter ware (gelyk 't wel zyn kan dat andere Predikanten die beter doen) veele ledemaaten gansch niet geschikt zyn om 'er nut van te trekken, wegens den ongelegen tyd, op welken zy dit bezoek ontvangen. Ik had wel ge-

wenscht uitvoeriger door de Leeraar onderhouden te weezen over des Heeren Avondmaal: doch aan den anderen kant, zou het my ook ligt te lang hebben konnen duuren, om dat ik, dien morgen, zeer veele bezigheden had. Deeze Eerw. Heeren komen onverwagt, en dikwils voor den middag, als veelen allerminst gelegenheid hebben om iemant te ontvangen, en het hoofd te vol om zig tot ernstige zaaken, met genoegzaame aandagt, te verledigen. Meermaalen heb ik van anderen hooren klaagen dat Dominé hun zeer ongelegen was gekomen. En my werdt gisteren verteld, van iemant, met wien ik hier over sprak, dat hy, Ouderling zynde, eens met den Predikant, by geringe luiden, die op een kamer woonden, inkwam, welken zaten te eeten, en door deeze overwagte verschyning zo onstelden, dan het weinig scheelde of de Tafel was omvergevallen.

Verder weet ik niet tot wat einde de Leeraar van een Ouderling verzeld zy in dit geval. Ik ontken niet dat 'er gevallen zyn konnen, waar in een' Predikant met reden eenen Ouderling mag worden toegevoegd. Doch, in het gewoone huisbezoek, immers zo als dat by my geschied is, begryp ik 'er geene nuttigheid ter waereld van. Immers de Ouderling deed 'er slegts het aan hooren toe, indien hy anders luisterde naar de aanspraak, waar aan men zou mogen twyfelen, vermits hy die door 't dikwils hooren reeds van buiten kon, zo ik vermoed. En dewyl men, na het eindigen derzelve, terstond vertrok, was 'er geene gelegenheid tot eenig onderling gesprek, ter zaake dienende, waar in de Ouderling zou hebben konnen deelen. Om de waarheid te zeggen, deeze Heer is in 't geheel de man ook niet om over Godsdienstige onderwerpen te spreeken. Ik bid u, Myn Heer *Denker*, wat doet hy 'er

dan by? Ik weet 'er geene andere reden voor te bedenken, dan het werk wat meer aanziens en staatigheid by te zetten. Doch zo veel te erger. 't Gene in dit huisbezoek verricht wordt (immers zo als het by my geschiedde) beantwoordt geheel niet aan zulk een eerwaardig voorkomen. Wie, die eenen Leeraar en Ouderling, in hunne *qualiteit*, by zig zag intreeden, zou niet iets groots, iets deftigs, iets wezenlyk nuttigs een minsten, verwagten. Maar men zou zig bedriegen*: Parturiunt montes* &c.

Eindelyk, vermits ik geen nut kan zien in deeze plegtige bezoeken, dunkt my dat de Predikanten en de Ouderlingen beiden hunnen Tyd vrugteloos daar aan besteeden. De eersten zouden dien met meer nut op hunne studeerkamer, de laatsten in hun Comptoir of Winkel, myns oordeels, doorbrengen konnen. En ik heb meer dan eens gemerkt dat de Ouderlingen genoodzaakt waren huisbezoek te gaan doen, wanneer 't hun zeer ongelegen kwam, en tot benadeeling van hunne kostwinning. Deeden zy hier nu wezenlyk nut mede; bragten zy 'er iets door toe om de leden der Gemeente wyzer en beter te maaken; zy mogten zig, billyk, des getroosten. Maar schoon zy zig nu misschien inbeelden een Godsdienstig werk hier mede te doen, het heeft, naar myne gedagten, niets om het lyf.

Doch veelligt ga ik te verre. Veelligt zyn in het huisbezoek nuttigheden gelegen, die ik, by gebrek van genoegzaam doorzigt, 'er niet in heb konnen ontdekken. Misschien zyn 'er ook Predikanten, die deeze zaak op eene andere manier behandelen, en hun bezoek zo inrigten, dat het van wezenlyken dienst zy ter bevorderinge van Christelyke waarheid en deugd. Ik meen wel gehoort te hebben dat hier van enkele voorbeelden gevonden worden. Doch verscheiden myner goede vrienden, die ik

'er naar gevraagd heb, gaven my te kennen dat de zaak by hen al omtrent op de zelfde wys wordt behandeld, als by my geschied is.

't Zal my aangenaam zyn dat gy, door 't uitgeeven van deezen brief in uw weeklyks papier, aan Leeraaren en Leeken gelegenheid geeft om over dit stuk te denken; en niet minder dat gy my en anderen tevens meldt hoe gy 'er over denkt. In welke verwagtinge ik blyve,

Myn Heer.
Uw Dw. Dienaar,

***

Ziet daar, Leezers, eenen Brief, dien ik reeds voor eenigen tyd heb ontfangen, en welken ik geoordeeld heb aan het Publyk niet te moeten onthouden. Misschien zal het uitgeeven van den zelven een groot gedeelte der Geestelykheid tegen my in 't harnas jaagen. Men heeft hier en daar reeds meer dan eens op den kansel hevig uitgevaaren tegen ‘zulke weeklyksche Blaadjes, die tot bederf der Jeugd, verbastering der Zeden, veragting van den Godsdienst enz. strekken; en welken daarom door de Overheid verboden behoorden te worden’. En 't is te denken, dat die zelfde luiden, die alle de berispingen van hunne fouten en dwaasheeden, als zo veele aanrandingen van den Godsdienst uitkryten, ook vry wat geschreeuws over de Bedenkingen van den Schryver deezes Briefs zullen maaken; waar in de ongerymdheid van het gedrag van sommigen onder hen zo sterk, schoon op eene zeedige wyze, aangeweezen wordt. Doch ik vertrouw, dat verstandige Christenen anders 'er over oordeelen, en met my begrypen zullen, dat des Schryvers aanmerkingen over het Huisbezoek geenzins ten eenenmaale ongegrond zyn, en dat 'er dus voor my geen reden is, om dezelven niet uittegeeven: terwyl ik verder, eens voor al, verklaare, dat ik my de haatelyke beschuldigingen, als of ik een veragter van den Godsdienst ware, die men my nu en dan aanwryft,

om dat ik de fouten der Geestelykheid in sommige Vertoogen heb durven bestraffen, nooit zal aantrekken. De DENKER heeft zulk eene zuivere hoogagting voor den Godsdienst, als eenig mensch; doch het spruit uit die hoogagting zelf, dat hy de gebreken van die geenen, die de Voorgangers der Gemeente zyn, niet met onverschillige oogen kan aanzien; op dat het Gemeen (gewoon het een met het ander te verwarren) de waardy van den Godsdienst niet afmeete naar de grillen en fouten van hen, die, het Leeraar-amt als een ambagt of kostwinning oeffenende, niet anders dan menschen zyn; en alleen voor zo verre meerdere eere waardig, als zy meer openbaare blyken geeven van te gelooven het geen zy leeren, dan hunne toehoorders.

Wat nu myne gedagten over het Huisbezoek betreft, zo heeft men, uit het geene ik tot hier toe gezegd heb, reeds kunnen besluiten, dat ik met mynen Correspondent begrype, dat deeze plegtigheid van weinig nut is, indien dezelve niet anders ingerigt wordt, dan by hem is geschied. Ondertusschen is het evenwel zeker, dat zulk eene handelwyze, als hy beschryft, vry wat afwykt van de oorspronkelyke instelling van die gewoonte. Volgens meer dan één Kerkelyk Besluit, zyn de Leeraars en Ouderlingen verpligt Huisbezoekinge te doen, *naar dat de gelegenheid des tyds en der plaatsen, tot stichting der Gemeente, zo voor als na het Nachtmaal, kan lyden, om byzonder de Lidmaaten der Gemeente te vertroosten en te onderwyzen*. En wanneer die Opzieners der Kerke op deeze wyze en tot zodaanig einde de Leeden van dezelve aan hunne huizen van tyd tot tyd gaan bezoeken, (gelyk men moet bekennen dat door verscheiden Predikanten geschiedt) zo kan zulk een bezoek, dat dan iets meer dan eene eenvoudige uitnodiging tot het Avondmaal ten doelwit heeft, van veel dienst tot opbouw van Deugd en Godsvrucht weezen; nademaal 'er verscheide omstandigheeden kunnen zyn, in welken een Christen zodaanig onderwys, raad, vertroosting en bemoediging noodig heeft; die hem veel beter in een byzonder gesprek toegediend kunnen worden, dan in eene openbaare Leerrede, welke voor allen geschikt moet zyn.

De Denker.
N°. 78.
Den 25. Juny 1764.

[Brief van Doctor Cynomisus aan den Denker over de Dolle Honden; Gedagten over de oorzaaken van derzelver ongemak, en een middel tot voorkoming van het zelve. Klagte van Margareta Uiterst, dat zy geen Meiden kan houden; en Raad van den Denker.]

IK heb den eersten der volgende Brieven voorleeden Jaar reeds gekreegen; maar, gelyk het toen een koele zomer geweest is, en ik niet meer dan van twee ongelukkigen gehoord heb, die te Rotterdam van een dollen Hond gebeeten, en daar aan gestorven zyn, zo meende ik aan het oogmerk van den Schryver beter te zullen beantwoorden, met zynen Brief voor een warmer zomer te bewaaren, wanneer men, inzonderheid in kleine plaatsen en ten platten lande, doorgaans meer van dergelyke ongelukken hoort. De gewoone tyd van 't Jaar en de zogenaamde Hondsdagen beginnen allengskens weder aan te komen, en ik heb hierom geoordeeld dit zonderling Ontwerp, 't geen onze Doctor niet kwalyk bepleit, maar daar ook vry wat tegen is te zeggen, niet langer te moeten ophouden. Ziet hier deszelfs Brief in zyn geheel.

MYN HEER!

DE opschuddingen, welke de dolle Honden doorgaans alle jaaren in den zomer verwekken, en de menigvuldige ongelukken, welke 'er van tyd tot tyd door voorvallen, hebben my aangezet, om u

eene gedagte, tot dit Onderwerp betrekkelyk, mede te deelen, welke in zo verre ten minsten met het Plan van uw werkje strooken zal, als dezelve het gemeen belang van 't Vaderland, misschien mogt ik zeggen, van 't Menschdom, ten doelwit heeft.

Men zal dit stuk te Amsterdam waarschynlyk met een ander oog beschouwen, dan wy het in de Buitensteden doen. Men zal myn schryven voor beuzelen houden; althans het onderwerp van dat belang niet rekenen, als ik denk dat het verdient. Men hoort t'uwent minder van dolle Honden, dan elders, om dat 'er, naar evenredigheid, veel minder nuttelooze Honden gehouden worden. De reden is klaar. Het ontbreekt de menschen in uwe Stad noch aan beezigheeden, noch aan voorwerpen van gezag en heerschappy. Elk heeft zyn tyd voor zyn beroep van nooden, elk neemt het met yver waar, en de allerouderwetste Schoenmaaker of Snyder heeft ten minsten nog altoos één of meer jongens aan zyn winkel, die hy gebieden kan; maar het gebrek aan die twee zaaken, beezigheid en heerschappy, maakt de Honden, in kleine plaatsen, van eene onvermydelyke noodzaakelykheid. Men kan 'er beter koop leeven, gevolgelyk men werkt 'er evenredig minder. Wat zal men, zo men geen geld meer voor de Herberg heeft, met dien overigen tyd doen? Ja wat zal men in de Herberg zelve verrigten, zo men geen Hond heeft om 'er mede te speelen, of over te praaten? Een Ambagtsman zit, zonder knegts of jongens, alleen te werken: hy kan geen mensch gebieden, tegen niemand knorren; met wat regt dan kan men dezen het houden van een Hond betwisten, daar hy zyn gezag over oeffent, dien hy kunsten leert, dien hy laat opzoeken, dien hy klopt enz.

Dus ziet gy reeds, dat het niet te verwonderen is, dat 'er in kleine plaatsen, naar evenredigheid, meer Honden, dan te Amsterdam, gehouden worden. Dog daar komt nog eene andere byzonderheid by. T'uwent gaan de kinderen naar school, of naar hun werk; maar waar zouden zy den tyd by ons en elders mede ten einde krygen, zo de liefddaadige Ouders de voorzorg niet gebruikten van hen Katten of Honden te geeven, om te plaagen?

Dog schoon Gylieden het gemelde gevaar van dolle Honden dus minder hebt te vreezen, zyt gy 'er egter niet ten eenemaalen voor beveiligd De ondervinding heeft meer dan eens geleerd, dat 'er t'Amsterdam ook droevige ongelukken, door dit zelfde oorzaak gebeuren kunnen; en de onverdraagelyke stank, welke de verdronken Honden, voor weinige jaaren, in de Leidsche Trekvaart veroorzaakten, is veelen nog te versch in de neus, om niet te begrypen, dat groote steden mede voor deze ysselyke toevallen bloot staan. Dit geweldig middel is by de uitkomst egter gebleeken kragteloos te zyn, en het bekende Request der Haagsche Honden schynt zulk eene algemeene verdelging voor altoos geweerd te hebben. Het vast leggen baat even weinig; jaarlyks worden de Honden, zoo dra 'er eerst eenige Menschen of Beesten gebeeten zyn, in de meeste kleine en dikwils ook in groote plaatsen van ons land, eenige weeken of maanden, vastgelegd, en jaarlyks gebeuren dezelfde ongelukken weder.

Ik weet wel, dat ‘de Hond is dol,’ de gemeene leus is, om 'er tegen te woeden. Ik meen het verschillend soort van krankzinnigheid, daar de Honden aan onderheevig zyn, ook wel te kennen; en ben dus verre af, van alle ongelukken, die men des aangaande verspreidt, blindeling te gelooven. Neen, myn Heer, ik ben overtuigd, dat de meeste beeten door Honden, die een ander soort van dolheid, dan de *rabies canina*, hebben, geschieden; maar dit blyft ondertusschen altoos zeker, dat 'er, van tyd tot tyd, verscheiden menschen de ongelukkige slagt-offers van eene slappe toeverzigt in deze worden.

Daar is, staat-kundig gesprooken, geene evenredigheid ter waereld, tusschen 't leven van duizend Honden, en dat van één Mensch; om dat de eersten niet anders zyn, dan een last voor de Maatschappy, daar een Mensch meest altoos nog eenig voordeel aan dezelve doet, althans doen kan; maar die aanmerking, myn Heer, wordt door de Menschelykheid en Wysbegeerte kragtig aangedrongen. Ik heb, schoon nog jong zynde, reeds driemaalen by zulke ongelukkigen *geassisteerd*, en men behoeft de woede, de wanhoop, en de allerysselykste smarten van die Rampzaligen maar

ééns te zien, om alle nuttelooze honden te verwenschen.

Maar hoe! zal men dan die trouwe en vriendelyke dieren zonder genade verdelgen? zal men onze jonge Heeren hun waardst gezelschap, zal men onze schoonheeden de waardige voorwerpen hunner tedere liefde dus wreedelyk ontrukken? Neen, dat zy geen vrees voor hunne By-slaapen hebben: zy passen dezelve zo zorgvuldig op, dat zy niet veel gevaar van de *rabies canina* loopen. Even veilig kunnen alle bandhonden, welke op bleeken, en andere opene plaatsen, ter bewaaring dienen, aan hunne kettingen blyven leggen; men geeft ze eeten en drinken by hen; zy hebben dus weder niet veel zwaarigheid van dol te worden, en zo hen dit al overkwam, zyn zy nog buiten staat, om menschen of beesten kwaad te doen; met één woord, 't is van geene Honden, welke in eenig opzigt dienstig zyn, daar ons 't onheil van te dugten staat, en daar wy derhalven voorzorgen tegen behoeven te zoeken.

Maar zou 'er niet een zagt en billyk middel uit te vinden zyn, om zo veele lastige keffers, als 'er in meest alle steden, en nog meer op dorpen, en ten platten lande, by de wegen zwerven, zo veele nuttelooze Rekels, dit altoos verveelen, dikwils gevaarlyk zyn, en menig een rytuig op hol helpen, of in de sloot doen tuimelen, zo veele ontydige blaffers, welke den voorbygangers naar de beenen vliegen, en my zelfs des nagts in myn bed door hun geraas niet zelden verveeld en meenig een uur slaapens gekost hebben, zo veele schadelyke monden eindelyk, welke zo menigen dwaazen Ambagtsman benauwen en bederven, om al dat haatelyk gespuis zeg ik, zonder verkorting van iemands regt, zonder een eenige wettige rede van beklag te geeven, eens vooral te weeren? Ik geloof, dat men 'er inderdaad de maatschappy een zeer wezenlyken dienst mêe zoude doen, en dat de zaak van meer belang is, dan zy in den eersten opslag schynt. Ik heb de aanmerking, wegens het nadeel, dat geringe Lieden zig zelven met hunne nuttelooze Honden doen, slegts in het voorbygaan aangeroerd; dezelve verdiende mogelyk breeder uitgebreid te worden; men moet in geringe, plaatsjes, men moet op arme dorpen

(want dit gaat altoos door, hoe grooter armoede, hoe meerder Honden,) verkeerd hebben, om zig hier een juist denkbeeld van te kunnen maaken, en overtuigd te worden, dan arme wormen, die nauwelyks de kost voor hunne kinderen winnen, althans dezelven niet kleeden kunnen, egter altoos één, dikwils twee, somtyds meer zulke nuttelooze kostgangers voeden; terwyl anderen het brood weekelyks by de Diacony der Plaats gaan haalen, om het met hunne Honden te deelen. En als men dien ontzachgelyken voorraad koorn eens byeen zag, welken dat schadelyk ongedierte jaarlyks verslint in een Land, dat genoegzaam alle zyne levensmiddelen van buiten haalen moet, zou men 'er gewisselyk verbaasd van staan.

Zie daar, ondertusschen, dit Honden, daar de eigenlyke dolheid inzonderheid onder valt. Hoe rykelyk zy in de huizen van oud en jong met brood en stukken van de boterhammen verzorgd worden, krygen ze egter weinig vleesch; en dewyl zy altoos op de straaten omzwerven, weeten zy, door eene natuurlyke gulzigheid aangezet, overvloedige gelegenheid te vinden, om hunnen lust, ten dezen opzigte, met halfverrotte beenderen, met bedorven ingewanden en stinkende vellen, met het bloed van geslagte beesten enz. te boeten. Alle dit stoffen gaan aanstonds tot bederving over, brengen eene verschrikkelyke menigte loogzouten in 't bloed, welke, door geen versch en zuiver water, naar vereisch getemperd.... Doch ik zou, zonder het te bedoelen, de Geneeskonst in een *Spectator* brengen. Men zal my, zonder zo veel omslag, wel gelooven, dat ik de gemeenste oorzaaken der Hondsche dolligheid heb aangeroerd, en tevens begrypen, van wat soort van Honden wy dit kwaad voornaamelyk te vreezen hebben.

Maar zou hier tegen, vraag ik nogmaals, niet een zagt en tevens genoegzaam middel uit te vinden zyn? Zeer gemakkelyk. Als men slegts alle Ingezetenen verpligtte, om voor yder Hond, dien men niet duidelyk toonen konde noodig te hebben, (en deze leggen vast,) eene zekere kleine *recognitie* aan het land te betaalen. Waarom is het onderscheid tusschen *Plaisier-* en *Nood-Honden* vreemder, als tusschen *Plaisier-* en

Werk-Paarden? De Jagthonden moesten van deze belasting billyker wyze worden uitgezonderd, om dat daar de Jagtgeregtigheeden reeds van betaald worden; ook zwerven deze zelden langs de straaten.

Zodanig eene kleine belasting zou des te minder drukkende zyn, omdat 'er de armen door verpligt zouden worden zig van een noodeloozen last te ontdoen, en het belang hunner huishoudens, tegen hunnen dank te bevorderen; het kwaad zou dus in zyn oorsprong aangetast, en voor altoos geweerd worden, terwyl menschen, welke slegts zo veel vermogen hadden, dat zy hunne Honden zelve kunnen voeden, hier door in 't allerminst niet bezwaard zouden worden, nog besluiten, om van hunne lieve Beesten voor altoos af te scheiden. Eén of twee guldens 's jaars, welk eene beuzellng voor zulk een beminnelyk Spanjoletje! welk eene geringe som voor zulk eene aangenaame *Conversatie*, als *Mops* aan zynen meester, of *Coridon* aan zyne Vrouw, verschaft.

Ik verzeker u, myn Heer, daar zouden Honden genoeg overblyven, om de vernietiging van het Geslagt voor te koomen, en dit meenigte zelfs van overblyvende Honden zouden duizenden, ja honderdduizenden in 's Lands Schatkist brengen, zonder dat 'er iemand door bezwaard wierdt, of eenige wettige rede van beklag tegen inbrengen konde. Ik voorzie wel, dat 'er verscheide aanmerkingen tegen myn plan te maaken zyn; waar zyn dezelve niet tegen te maaken? doch het voorbeeld van Zeeland, daar men my berigt dat deze zoort van belasting reeds van overlang heeft plaats gehad, bewyst egter duidelyk, dat myn voorstel geezints onuitvoerlyk is, en ik meen waarlyk, dat het stuk aanmerking verdient.

Ik verzoek UWE. om myne gedagten, door middel van uw Papier, het Gemeen mede te deelen, en zo gyze goedkeurt, verder smaakelyk te maaken. Waarmede gy zult verpligten

UWE. Dienaar en Vrind

Doctor C Y N O M I S U S.

De volgende Brief is van een Dame; de toevallen van welker ziekte sommigen oordeelen vry wat overeenkomst met de *rabies canina* te hebben; dus luidt dezelve.

Myn Heer D E N K E R !

IK weet niet onder wat ongelukkig Gestarnte ik geboren ben, maar ik kan geen Meiden houden. Als ik ze eerst kryg, lykenze allemaal heel goed, en de meeste myner Vriendinnen zeggen, dat ze 't waarlyk zyn; maar als ze goed waren, hoe zoude ik ze dan op de zes weeken weder kwyt raaken? Ik behandel ze immers zo goed als iemand; Als zy eerst koomen, leeve ik 'er in de uiterste gemeenzaamheid mede; ik lach, ik praat, ik stoey zelfs met haar; ik vertel haar al wat ik weet, ik luister naar het nieuws, dat zy my aandienen, en laat al het werk aan haare eige beschikking over. Byaldien 'er nu iets bekwaam is om de agting en genegenheid van zyn volk te winnen, zo moet het immers zulk een buitengemeene vriendelykheid wezen, en egter koom ik 'er altoos verkeerd meê uit, omdat my juist altoos zulke verkeerde schepzels ten deele vallen. Zy begrypen niet, dat de gemeenzaamheid van myn kant alleen moet koomen, en dat zy altoos denzelfden eerbied bewaaren moeten. Eerbied bewaaren! och! eer een week ten einde is, beginnen ze my als haar gelyke te behandelen; zy rabbelen, als ik wil pruilen; zy zingen, terwyl ik vapeurs heb; en badineeren als ik moet knorren. Ik herneem myn gezag, ik beveel, ik dreig, ik vloek 'er zelfs wel eens onder, maar men durft my baldaadig vraagen, ‘wat 'er misdreeven is, en hoe ik zo veranderd ben’! Misdreeven! Is zulk eene lastige vrolykheid en familiariteit dan geen misdryf genoeg! Ik laatze derhalven doorgaans vertrekken, altoos op hoop van erkentelyker zielen aan te treffen, en altoos even ongelukkig. Ja wel ongelukkig! Myne meeste Vriendinnen treffen 't beter. Mevrouw *Egal* byzonderlyk heeft hier in een geluk, dat ik haar benyde. Zy is niet half zo vriendelyk tegen 't volk, als ik, zy houdt ze zelfs onder een haatelyk bedwang, dat zy *discipline en goede order* noemt, Ja! goede order, zy geeft ze alle morgens

orders, daar zy voor den geheelen dag genoeg aan hebben; zy gaat nooit uit, of verdeelt het werk; loopt alle dagen na de keuken, en snuffelt alles door; zy praat nooit met haar meiden, en vertelt haar niets in vertrouwen. Hoe kan nu zo een mensch Meiden houden, en evenwel zy houdtze jaaren lang, en wordt beter gediend als ik; als ik, myn Heer, die alles op myn Meiden durf laaten staan. Waarom moet ik op 't laatst tog altoos bedroogen uitkoomen? en als ik, na eene zwaare rusie, de keuken eens bezoek, de hoeken eens doorzie, altoos bedorve spyzen, linnen door het zwart verteerd, en duizend blyken van onagtzaamheid ontdekken? leg my dit eens uit, myn Heer, verklaar my tevens ook, waarom de meiden, als ik ze niet eer wegjaag, zelve op de zes weeken altoos van my vertrekken; daar ze by my zo veel meer wil als by een ander hebben; maar zy spatten uit, 't is gewis haar schuld. Ik blyve

Uwe Dienstwillige Dienaares

Margaretha Uiterst.

Al de raad, die ik deeze myne nieuwe Correspondente geeven kan, is, dat zy, om niet genoodzaakt te zyn haare Meiden tusschentyds te doen verhuizen, zich voortaan gewenne Meiden by de maand te huuren; doch ik raade haar echter teffens, dat zy eerst by haar zelve overlegt, of zy haare Meiden huurt om te praaten of om te werken? Zo het laatste waar is, dan moet zy ze in den beginne wat meer als Meiden, en in 't vervolg wat meer als menschen behandelen. En heeft zy een voorwerp noodig, om dan eens te streelen, dan eens te bekyven, of te bevloeken; zy kan haar man daar toe gebruiken, of zy moet 'er expres een meisje toe huuren, dit zy door middel van dubbel loon tragt te beweegen, om 't vierendeel jaars uit te blyven.

A.

De Denker.
N°. 79.
Den 2. July 1764.

[Over de Liefde tot het Vaderland. Dat dezelve veeltyds eene dwaaze en ongegronde Drift is.]

Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, & immemores haud sinit esse sui.

OVIDIUS.

EEnigen tyd geleeden bevond ik my in een gezelschap, alwaar over de Liefde tot het Vaderland gesproken wierdt. De een verhefte dezelve als eene der voornaamste deugden, welker oeffening de aller-uitmuntendste daaden hadt te wege gebragt; en de ander hieldt daar tegen staande, dan het geen men Liefde tot zyn Vaderland noemt, alleen in een ongegrond vooroordeel bestondt, het welk somtyds zeer dwaaze uitwerkzelen hadt voortgebragt, en het welk veel meer bestreeden, dan aangekweekt behoorde te worden. Beiden bragten verscheiden redenen voor hun gevoelen by, en tragtten het zelve met het gezag van groote luiden te bevestigen. Na lang twisten scheidde men zon-

der dat men het eens hadt kunnen worden; hoewel het my voorkwam, dat beide de partyen in hunne begrippen niet ongegrond waren, en dat hun verschil, gelyk veele anderen, zynen oorsprong alleen daar uit hadt genomen, dat men vooraf niet genoeg bepaald hadt, wat men door Liefde tot het Vaderland verstondt. Ondertusschen kreeg ik hier door aanleiding, om myne gedagten over dit Onderwerp eens te laaten gaan; en ik zal dezelve mynen Leezeren heden mededeelen. Sommigen zullen die mooglyk niet nieuw vinden; doch men schryft geene periodicque papieren voor geleerde luiden; en ik houde my verzekerd, dat 'er onder die soort van Leezers, die ik door myne Vertoogen tragte te onderregten en te verbeteren, zeer veelen gevonden worden, die, hoe zeer zy dikwyls van de Liefde tot het Vaderland hebben hooren spreeken, echter noit dezelve in het waare licht beschouwd hebben, waar in ik meene dat zy beschouwd moet worden.

Wanneer men van de Liefde tot het Vaderland spreekt, verstaat men veeltyds, ja ik mag zeggen gemeenlyk, daar door zekere aandoening van hoogagting en genegenheid, die men meent te gevoelen voor dat gedeelte van de oppervlakte des Aardkloots, alwaar wy het eerste licht aanschouwd, en zo niet het grootste, ten minsten het eerste gedeelte onzes leevens doorgebragt hebben. Deeze Liefde is het, die den Duitscher, welke zynen allergenadigsten Despotyken Landsheer byna bedelende ontvlugt, na dat alhier tot een rykdom en aanzien gekomen is, die hy noit hadt durven hoopen, **Dass liebe Teutsche Vatterland** telkens doet *regretteeren*, en verre boven het Land zyner inwooning doet stellen. Deeze is het, die den Zwitserschen Officier,

die zich verhuurd heeft aan eenige Moogendheid, om tegen zyne *Landgenooten*, die in den dienst van eenen anderen Vorst getreeden zyn, doch die hem niets misdaan hebben, te vegten; het *heimwee* doet krygen, en kwynende doet sterven, zo hem geen gelegenheid gegeeven wordt om de lucht, in welke hy geboren is, weder in te ademen. Deeze genegenheid tot de plaats zyner geboorte is het, eindelyk, om van andere uitwerkingen van dezelve geen gewag te maaken, welke den Europeaan, die zich in de Oostindiën verrykt heeft, geduuriglyk doet wenschen om naar *Patria* weder te keeren; alwaar hy echter maar eenen zeer korten tyd vertoefd zal hebben, of hy zal zich beklaagen over zyne terugkomst, en duizendmaalen op eenen dag dat lieve Vaderland vervloeken, waar naar hy aan gene zyde van den middellyn zo vuuriglyk reikhalsde. Sommigen hebben deeze genegenheid, welke zy meenden dat ydereen voor de plaats zyner geboorte gevoelde, voor ingeschapen willen doen doorgaan.

De Liefde tot zyn Land is yder aangebooren, zegt onze Nederlandsche Dichter in *Gysbrecht van Amstel*; en veelen met hem hebben de Liefde tot het Vaderland als een *instinct* aangemerkt. Doch het komt my voor, dat zy zich geweldig bedriegen. In de Dieren, met welken wy, ten opzigte van de aangeboren neigingen, of *instincten*, veel gemeenschap hebben, bespeurt men niets diergelyks; en ik houde my zeer verzekerd, dat iemand, in Frankryk of Engeland geboren, en in zyne vroege jeugd herwaards overgebragt, nimmer eenige liefde voor dat Land zyner geboorte zoude gevoelen, zo men hem niet zeide dat hy daar geboren was, en op geenerlei wyze zyne genegenheid

voor het zelve gaande maakte. Ook is 'er geene reden om zekere aandoening aan een *instinct* toe te schryven, en als eene aangeboren neiging op te geeven, welke uit andere oorzaaken afgeleid kan worden; gelyk ik dus zal toonen, dat deeze soort van Liefde tot het Vaderland, waar van ik spreeke, aan geheel andere redenen is toe te schryven. De Latynsche Dichter, wiens woorden ik aan het hoofd van dit Vertoog gezet heb, zegt, ‘daar is ik weet niet welk eene aangenaamheid in den Vaderlandschen Grond, die alle menschen bezield, en hen aan het zelve doet gedenken’. En hy zegt zeer we!: want waarlyk hy wist niet, waar in die aangenaamheid bestondt. Dat *je ne scai quoi*, 't welk de meeste menschen, die zich buiten het Land hunner geboorte bevinden, met zo veel vermaak en verlangen aan het zelve doet gedenken, is zekerlyk een louter niets; en die zogenaamde Liefde, die men dan tot zyn Vaderland meent te gevoelen, is alleen eene dwaaze hartstogt, welke uit verkeerde vooroordeelen haaren oorsprong heeft.

Als wy jong zyn, zyn wy voor allerlei aandoeningen veel meer vatbaar, dan wanneer wy tot meerdere jaaren gekomen zyn. Fraije gebouwen, aangenaame landgezigten, en al wat het oog streelt, treft ons meer in onze vroege jeugd, en maakt dus eenen dieperen indruk op ons Gemoed, dan wanneer onze oogen aan allerhande soorten van fraaijigheeden gewoon zyn. De bevalligheeden der Sexe hebben in 't algemeen meer invloed op eenen jongeling van agttien of twintig jaaren, dan op iemand, in welken de eerste drift der jeugd gekoeld is. De Vriendschap, die men in de vroegste jaaren van zyn leeven aangaat, is

sterker, en meer duurzaam, dan die naderhand geboren wordt, wanneer eigenbelang en wantrouwen niet toelaat dat men zich zo nauw aan elkanderen verbindt. Ziet daar dan eene der voornaamste redenen van den trek, dien men gevoelt om in zyn Vaderland wedertekeeren, wanneer men genoodzaakt is geweest elders fortuin te gaan zoeken. Men herinnert zich al het vermaakelyke, dat men daar gemaakt heeft, om dat men, toen men het zelve smaakte, meer in staat was om 't te genieten. Men denkt 'er door dezelfde fraije gezigten getroffen te zullen worden, die men 'er voor dertig jaaren gezien heeft; men meent 'er zyne oude speelmakkers te zullen aantreffen, en zo veel Vriendschap van hun te zullen genieten, als toen men eerst aan elkanderen bekend wierdt; men vleit zich dezelfde bevallige meisjes 'er te zullen vinden, die men 'er in zyne jeugd ontmoet heeft. Dat alles vindt men niet in het Land, in het welk men zich dan bevindt; en men reikhalst daarom naar zyn Vaderland, 't welk men zich in een veel gunstiger Licht voorstelt, dan het zelve verdient. Dus verbeeldt men zich Liefde tot zyn Vaderland te gevoelen; daar men eigenlyk alleen bezield wordt door verlangen naar Vermaaklykheeden, die men in zyn jeugd in zyn Vaderland genooten heeft; doch welken men dan in geen Land van de Werreld meer kan genieten. Dat deeze aanmerking gegrond is, kunnen alle de Luiden, die uit de Oostindien gerepatrieerd zyn, getuigen. Niemand van hun is 'er, die hier vindt, het geen hy 'er gezogt heeft; zy beklaagen zich daarom alleen, dat zy het Land, waar in hunne minderen hun onderdaanigheid en eerbied beweezen, en alwaar zy door hunne Slaa-

ven op hunnen wenk gediend wierden, verlaaten hebben; en ik heb 'er meer dan een gekend, die, zo zyne Jaaren en de Vrees voor de lange reize hem niet verhinderd hadden, zyn Geliefde Vaderland ten tweedenmaale vaar wel gezegd zou hebben, om 'er noit weder in te koomen.

Ondertusschen zyn 'er ook noch andere redenen, waarom luiden, die genoodzaakr zyn hun leeven buiten hun Vaderland door te brengen, dat Vaderland meestentyds boven het Land van hun verblyf stellen. Niet alleen, dat wy door de opvoeding zekere hebbelykheid verkrygen, waar door de Zeeden en Gewoontens van ons Vaderland ons zodaanig eigen worden, dat wy 'er ons noit van kunnen ontdoen, en dat wy veeltyds op den duur geen genoegen kunnen scheppen in de verschillende leevenswyzen van een ander volk, onder het welke wy ons moeten ophouden; maar daar is ook in het algemeen geen volk in de wereld, dat voor een vreemdeling, die zich onder hun heeft ter nedergezet, dezelfde agting gevoelt, als voor eenen inboorling. Hoe vriendelyk, hoe beleefdelyk, men ook als Reiziger in eenig land ontfangen mag worden; zeker is het echter, dat, wanneer men in dat zelfde land gaat woonen, men 'er nimmer met dezelfde agting en vertrouwen zal behandeld worden, dan of men 'er gebooren en opgevoed was. Men zal dus altyd zyn Vaderland, alwaar men benevens de andere inboorlingen op den zelfden voet geagt en aangemerkt wierdt, stellen boven zodaanig een vreemd land, waar in men verpligt is zich te onthouden, schoon men anders in het zelve alle voordeelen mogt genieten, die men zelfs in het Land zyner geboorte noit zou hebben

kunnen verkrygen. Veelen onder onze jonge Luiden, die dit niet overwoogen hebben, worden daarom op hunne reizen zoodaanig ten voordeele van de vreemde naaien, die zy bezogt hebben, ingenoomen, dat zy niets meer schynen te verlangen, dan om hunne dagen met verlaating van hun lompe Vaderland, in het gelukkig Frankryk of Italien, te mogen doorbrengen; doch ik houde my verzekerd dat 'er zeer weinigen zouden zyn, die, zo hunne wensch vervuld wierdt, daar over niet zeer schielyke berouw zouden hebben.

Men voege hier, eindelyk, nu by, dat den meesten menschen van jongs af wordt ingeboezemd, dat zy hun Vaderland lief moeten hebben; dat men van elkanderen hoort, dat 'er niets zo mooy is, dan zyn Vaderland te beminnen, en dat men het zelve blindelings aanneemt; en ik denk, dat die genegenheid van de plaats onzer geboorte, waar door men dezelve beter, waardiger en voortreffelyker schat, dan eenig ander gedeelte van den Aardbodem, verre van den mensch aangebooren, of onze Natuur eigen te zyn, in het tegendeel, alleen op ongerymde begrippen en verkeerde vooroordeelen berust, en eenen verstandigen man onwaardig is. *Patria est, ubi béne est*. ‘Daar het my welgaat, is myn Vaderland’. Men bedriegt zich, en vindt zich by de uitkomst te leur gesteld, wanneer men, in een vreemd Land woonende, zich in zyne rypere jaaren verbeeld, dat men in zyn Vaderland dezelfde vermaaken zou genieten, die men 'er in zyne jeugd genooten heeft. Men handelt dwaaslyk en onredelyk, wanneer men het Land zyner geboorte, 't welk men, om elders een bestaan te zoeken, heeft verlaaten, noch steeds in alle opzigten den voorrang blyft geeven

boven het Land, daar men woont; daar men fortuin gemaakt heeft; daar men bescherming geniet; zulk eene Liefde tot het Vaderland verdient geenen lof, maar veragting.

Maar ben ik dan in het geheel niet verpligt, zult gy zeggen, om myn Vaderland lief te hebben? zekerlyk ja, Leezers. Voor zo verre men door de Liefde toe het Vaderland eene genegenheid verstaat tot dat Land, waar in men gebooren is en daadelyk woont; of ten minsten is opgevoed; en tot die samenleeving, waar van men door zyne geboorte of geduurig verblyf een Lid geworden is; zo is dezelve niet alleen pryslyk, maar de oeffening van zulk eene Liefde tot het Vaderland, is zelfs eene der voornaamste pligten van een redelyk Mensch en van een goed Burger; welke in de Wetten der Saamenleeving gegrondvest is. Doch dit stuk zal ik in een volgend Vertoog nader behandelen. Uit het geen ik thans gezegd heb, zal men, by voorraad, genoeg kunnen opmaaken, welk eene Liefde tot het Vaderland ik pryzenswaardig oordeele; en welke ik, in het tegendeel, laake.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N° 80.
Den 9. July 1764.

[Over het Nut der Muzyk. Aanpryzing van dezelve in de Opvoeding van Kinderen.]

The Man that has no Musick in himself,
And is not moved with concord of sweet sounds,
Is fit for treasons, stratagems and spoils;
The motions of his spirits are as dull as night,
And his affections dark as Erebus.

SHAKESPEAR.

[*Medegedeeld*.]

DE Zang- en Speelkonst is een zo ryke bron van edel vergenoegen; derzelver streelend vermaak wordt zo algemeen erkend, dat het nodeloos is iets ter aanpryzing deezer beminnenswaardige Konst te zeggen. Zy, die door natuurlyke gevoelloosheid, gebrek van musikaal gehoor, of bekrompen vooroordeelen onvatbaar of afkeerig zyn van deeze geneugte, zyn onbevoegd in dit stuk te oordeelen. Zullen alle leevende schepzelen het verkwikkend licht der zonne moeten ontkennen, om dat de tot duisternis veroordeelden Mol haaren glans niet verdraagen kan?

Ik zal voor tegenwoordig het nut der Muzyk slegts van ééne zyde betrachten; in zo verre, namelyk, als dezelve een gedeelte eener goede opvoeding, en eene der beste en aangenaamste tydkortingen in eenzaame uuren is.

In 't algemeen behooren de fraaije Konsten en Weetenschappen by alle goede opvoeding ten

grondslag gelegd te worden. Zy zyn het, die onze denkbeelden en aandoeningen zuiveren, fyner maaken en veredelen, der ziele eene levendigheid, en aan alle onze gedagten en handelingen eene aanminlykheid, sieraad en lossigheid mededeelen, die men op geene andere wyze verkrygen kan. Hy, die, met verwaarloozing deezer, zich alleen der verhevener Weetenschappen bevlytigd heeft, gelykt een Gebouw, wel regelmatig en duurzaam, doch alleen in 't ruuw opgetrokken, waar aan Pleisteraar, Schilder of Beeldhouwer, noch eenig ander Konstenaar tot sieraad of bevalligheid de hand gelegd heeft, en het welk nergens in uitsteekt boven de naakte wanden van een Gevangenhuis of Magazyn.

De Grieken, die de Konst om kinderen op te voeden en tot groote mannen te vormen, meer dan eenig volk verstonden, maakten den aanvang met de fraaije Konsten. Zy oeffenden ze allen; edoch de Muzyk hadt den voorrang. Zo noodzaakelyk een deel hunner opvoeding was deeze, dat geen Muzyk te verstaan, en niet te kunnen leezen, voor even schandelyk gehouden werdt. En in waarheid, men moet een smaak van allen bezitten, om de bovengemelde voordeelen te erlangen, of zelfs in een eenige tot een grooten trap van volmaaktheid te geraaken. Zo naa zyn zy aan malkanderen verbonden, dat zy niet zonder nadeel kunnen gescheiden worden. Zy bieden elkanderen de hand; en kennis en inzigt in de ééne verligt, vermeêrt en sterkt onze inzigt in de overigen.

Een Dichter zonder kennis en smaak in de Schilderkonst zal meestal grove gebreeken in zyn werk laaten, dikwils 't regte spoor missen, en aan zyn oogmerk te kort doen; immers niet alle die volmaaktheeden bereiken, waar toe hy anders zoude

geschikt zyn. Een Schilder, onbedreeven in de Werken der Dichtkonst en haare regelen, zal byna altoos een gemeen Konstenaar blyven; althans, hoe groot ook zyn natuurlyke *genie* zy, nimmer zo voortreffelyk en vry van gebreeken in zyne *compositie*, nimmer zo treffend, sterk en schoon in zyne *expressie*, noch zo geleerd in 't *costume* zyn, als hy, die, met een even groote *genie*, deeze kundigheeden vooruit heeft. Een Toonkundige, die zich nimmer op de Dichtkonst, en zelfs eenige deelen der Welspreekenheid toegelegd heeft, kan nooit zyne konst tot die volmaaktheid brengen, als hy, die, by even groote *genie* en kundigheid in de geheimen der Toonkonst, tevens deeze weetenschap voegt. Dit alles, hoewel in minderen trap, strekt zich uit tot allen, die deeze Konsten niet als hunne hoofdzaak oeffenen.

Zo het nu nodig en nuttig zy, in geene deezer Konsten geheel onbedreeven te zyn, waarom dan zou men niet zo vroeg met dezelve een aanvang maaken, als maar immers mogelyk is? De kindsche jaaren hebben tot dat einde zekere geschiktheeden, boven anderen, die, eens verlooren zynde, voor altoos verlooren zyn. De weetgierigheid der jeugd, haare rusteloosheid, de gauwheid, waar meê kinderen alles vatten, wat op de zinnen werkt, de buigzaamheid hunner ziele, de vaardigheid des lighaams, de leenigheid hunner vingeren en handen, zyn voordeelen, van welken men zich bedienen moet, om de volgende jaaren met grooter nut tot andere dingen te kunnen aanwenden.

Naar maate de vermogens van den geest beginnen door te breeken, en zich allengs meer en meer te ontwikkelen, dient derzelver werking tot de beste voorwerpen geschikt en geleid te worden. Elk erkent, dat men het lighaam, van de tederste

kindsheid af aan, tot eene vrye, ongedwongene, natuurlyke en bevallige beweeging en houding diene te gewennen, voor dat verkeerde gewoonte en aanwenzel plaats grype. Met dat inzigt laat men de jeugd in tyds het danssen leeren. Zoude men voor den geest minder zorge draagen? daar deeze door onderwys in de fraaije Konsten en Weetenschappen meer gewint, dan het lighaam door het danssen. Zy fatsoeneeren, zy vormen denzelven niet alleen, maar verschaffen hem ook te gelyk voedzel.

Men werpe my hier niet tegen, dat men op deeze wyze den kinderen meer vergt, dan hunne zwakke kragten veelen. Men komt dit voor, indien men hun geduurige verandering van beezigheid verschaft; geene aanhoudende poging van hunnen geest omtrent een eenige deezer Konsten, veel min omtrent de ernstigere Weetenschappen, die voor rypere jaaren geschikt zyn, vordert; en hun de nodige lighaamsbeweeging, en den slaap naar hunne eigene begeerte, toestaat.

Kinderen zyn werkzaamer dan Volwassenen. Zy willen altyd beezigheid hebben. Wendt men deeze drift niet tot nuttige dingen, zy slaat over tot het onnutte. Zekere nuttelyke werkzaamheeden vallen hun even zo ligt en aangenaam, als hunne gewoone spelen. Zy leeren even zo gemakkelyk ligte en fraaije versjes, als een zouteloos veragtelyk straatdeuntje. Zy hooren even zo gaarn eene aangenaame fabel in rym of onrym, als eene wonderbaare hexen- of spooken-historie hunner oppassers. Zy laaten zich even zo gaarn in 't zingen en speelen onderwyzen, als zy kaarten-huisjes bouwen; en hun smaak kan even zo ligt tot het fraaije en regelmatige gevormd, als door het slegte bedorven worden.

Voorbeelden bewyzen in dingen van deezen

aart best. Zal men my gelooven, als ik verzekere, kinderen van zeven jaaren gezien te hebben, die voor veele schoonheeden een's Gedigts reeds vatbaar waren? Men ontmoet op de Schilder-Akademie te Parys knaapen van elf en twaalf jaaren, die reeds voortreffelyk tekenen, en de fraayheeden en gebreeken in vreemde tekeningen zo vaardig bemerken, als bekwaame Schilders, die reeds boven de twintig jaaren zyn. Wat byna ongelooflyke vorderingen zelfs de vroegere jeugd in de Muzyk kan maaken, bewyzen verscheiden voorbeelden, dien we nog onlangs hier te lande gehad hebben.

Met de Muzyk kan men ongetwyffeld gevoeglykst een begin maaken, en het onderwys in de Tekenkonst nog eenige jaaren uitstellen. Het geluid eens speeltuigs wekt de kinderen op. De zang, de spraak der vreugd en vrolykheid, is hunnen jaaren natuurlyk eigen, en het gehoor veel vroeger bekwaam een halven toon te onderscheiden, dan het oog de meerdere of mindere buiging eener kromme linie kan bemerken; terwyl tevens de hand minder stevigheid en vastigheid nodig heeft, om een bepaalde toets op het klavier te treffen, dan den omtrek eens lighaams, waar in het op de fynte van een hair aankomt, juist en naauwkeurig te trekken. Ook vordert het tekenen langer aanhoudende vlyt, en beloont den Oeffenaar niet zo haaft met zo veel genoegen als de Muzyk. De onbestendigheid der jeugd daartegen mint verandering, die zelfs voor ryperen ouderdom eene verkwikking is, en dikwils in plaats van uitrusten dient.

Vermits nu de kinderen veelal onrustig en hevig in hunne hartstogten zyn, zo moet deeze leevendigheid zeer zorgvuldig tot onschadelyke en edele voor-

werpen bestierd worden. In dit opzigt weet ik niets, dat der Muzyk diene voorgetrokken te worden. Wanneer het nodig wordt, zig tegen hunne neigingen aan te kanten, zal men veel minder tegenstribbeling ontmoeten, zo zy hun verdriet, wegens eene begeerte, die ze niet voldoen kunnen, door de Muzyk weeten te verdryven. De ondervinding leerd, dat tegen hevige gemoeds aandoeningen geen beter middel is, dan onze gedagten van 't voorwerp onzer onrust af te trekken. Hier toe is dikwils de kragtigste aandrang der reden by onvolwassenen onbekwaam: hoe veel meer by kinderen? Hartstogten worden op de veiligste wyze door aangenaame aandoeningen van een anderen aart gestild; en onder deeze komt der Muzyk de eerste plaats toe.

By kinderen van eenen loggen inborst, heeft deeze Konst noch een ander en gewigtig nut, het welk hier niet vergeeten dient. Men behoort in 't algemeen geen middel onbezogt te laaten, om dezulken uit hunne slaperigheid te wekken: hunne ziel moet van alle kanten aangetast worden, om te vinden waar zy het meeste gevoel heeft, en dezelve vervolgens van dien kant in beweeging te brengen. Tot dat oogmerk kan men inzonderheid met de Muzyk de proeve aanstellen, en ik ben verzekerd, dat zy by de weinigsten mislukken zal. Byna alle menschen stemmen daar in overeen, dat de Muzyk het onfeilbaarste hulpmiddel is, tegen het verdrietig verveelen van den tyd.

Daar zyn oogenblikken, in welken alles ons zo onverschillig is, dat men niet eigenlyk zeggen kan in zulke oogenblikken te leeven: althans geen ander gevoel van zyn bestaan heeft, dan de gewaarwording van zeeker verdriet. Deeze gesteldheid doorgaans spruitende uit mangel van verandering

in de ziel, kan niet gemaklyker, dan door de Muzyk, verdreeven worden.

Boven al moest men zorge draagen, door vroegtydig onderwys in deeze lievenswaardige Konst, die helft des menschelyken geslagts in staat te stellen haare leedige en eenzaame uuren, door een zo verrukkelyk genoegen, aangenaam te maaken, welke door zedigheid en welvoeglykheid weerhouden wordt aan veele andere uitspanningen deel te neemen, in welken wy ons toegeeven. By gebrek eener zo edele verlustiging, neemen zy dikwils haaren toevlugt tot andere, die juist niet altyd voor haar eigen geest, hart en geluk, nog voor het welzyn van man en kinderen de dienstigsten zyn. Zou de Sexe 'er iets by verliezen, zo zy de Kaart met het Klavier verruilde?

De Muzyk kan, behalven 't reeds gemelde, tot verscheiden andere gewigtige oogmerken gebruikt worden.

De eerste Wetgeevers der oude Volken gaven hunne Wetten en Instellingen in Vaersen, die gezongen werden, om ze den Volke gemakkelyker in te prenten, en in 't geheugen leevendiger bewaard te worden.

In laatere tyden heeft men opgemerkt, dat de Geestelyke Gezangen voor twee honderd jaaren veel toegebragt hebben, om de kennis van den Godsdienst onder 't volk te verbreiden, en de Kerkhervorming te bevorderen. Zou het niet mogelyk zyn, kinderen langs deezen weg de nodigste en nuttigste waarheden van de Zede-leer, en zelfs van den Godsdienst in te drukken? Zou men ze niet, door keurige en zielroerende Gezangen, op de Wonderen des Allerhoogsten in de Natuur opmerkzaam maaken; hun de bereidwilligheid en verhevenheid der deugd, en het genoegen der

deugdzaamen inscherpen; hunne harten tot het geen lievenswaardig, groot en goed is ontvonken kunnen? Is het niet eene onwederspreekelyke waarheid, dat geene kennis werkzaamer in de ziele is, dan die met aangenaame en verrukkelyke aandoeningen verzeld, tot dezelve indringt?

Ik wenschte, dat 'er tot dit oogmerk eene verzameling voorhanden ware, die men den kinderen zonder bedenken in de handen konde geeven. De stukken, daar in vervat, moesten met veele omzigtigheid gekoren worden, zo wel met opzigt tot de Poësie, als Muzyk. De Zang-stukken moesten ligt en fraai zyn, en niets het geringste in zig hebben, onbestaanbaar met de grootste zuiverheid van Zeden. De Muzyk moest insgelyks ligt, zingbaar, natuurlyk, overeenstemmend met den inhoud der Dichtstukken zyn.

Ik heb my te lang opgehouden by het nut der Muzyk voor de kinderen, om voor tegenwoordig op derzelver geschiktheid, om onzen aandagt in eenzaame uuren te bevorderen, stil te staan. De zaak zelve behoeft ook, myns oordeels, geen bewys. Ik beroep my alleen op de ondervinding derzulken, die tot aandagt niet onbekwaam, en voor de aandoenlyke en zielverrukkende spraak der Muzyk vatbaar zyn. Het is vergeefs anderen te willen overtuigen van het geen men moet kunnen voelen. Zy, die zig zouden kunnen verbeelden, dat ik hier mede aan de kragt en waardigheid van den Godsdienst te kort doe, moeten reeds bewust zyn, wat ik hun uit de Gewyde Bladeren zelven zoude kunnen antwoorden, zo al dit ongegrond begrip door geene andere bondige bewysredenen te wederleggen ware.

De Denker.
N° 81.
Den 16. July 1764.

[Lofreden van de Fynen en de Fynheid.]

MEn zal uit het Onderwerp, en de wyze van behandelen, in de volgende Lofrede gebruikt, ligtelyk zien, dat dezelve weder een vrugt is van het geestig Genootschap, waar uit ik mynen Lezeren reeds tweemaalen eene dergelyke Redenvoering heb medegedeeld, en waar aan ik nogmaals myne ongeveinsde dankzeggingen betuige. Voor het overige denk ik, dat de onlangs openbaar geworden leevenswyze van meer dan eenen Fynman, die de voldoening der snoodste lusten met de vertooning van eene naauwgezette Godsvrucht hebben weeten te paaren, de uitgaave deezer Redenvoering thans meer, dan oit, wettigt.

Lofrede van de Fynen, en de Fynheid.

HAatelyke verkeerdheid, daar zig het zwartgallig Menschdom zo algemeen aan schuldig maakt! Waarom de dingen altoos van de ongunstigste zyde beschouwd? Waarom het goede, dat uit een zeker gedrag en handelwyze voortspruit, niet eveneens of meer als 't kwaade opgemerkt? Alle lieden van verstand en deugd, allen zelfs, die slegts voor eerlyk in de samenleeving gehouden willen worden; allen, die de geringste denkbeelden van Vroomheid en Godsdienst hebben, veragten de Fynen en hunne gemaakte Godsvrugt. ‘'t Zyn Huichelaaren en Bedriegers, die de snoodste driften, de verfoeijelykste oogmerken, onder den dekmantel van schynheiligheid, ver-

bergen; 't zyn Wolven in Schaapskleederen, die het dom Gemeen verleiden, of 't is eene verdoolde Schaare, die een ronden hoed en effen kleed met inwendige heiligheid verwart, en waant hunne ongeregelde driften met geduurige zugten, en hunne verkeerde zielsgesteldheid met gestadige Bybeltaal goed te maaken'. Zo oordeelt, zo spreekt men onbedagt, zonder in aanmerking te neemen, dat die zelfde Fynigheid oneindige voordeelen uitwerkt, zo wel voor de Maatschappy in 't algemeen, als inzonderheid voor hen, die 'er zig mede ophouden. Dit neem ik voor myn rekening, M.G.T., u heden te bewyzen; ja ik zal u toonen, 'dat geene Deugd, geene loffelyke gesteldheid der ziele, meer voordeel aanbrengt, dan de uiterlyke Fynheid en gemaakte Godsvrugt'.

Niets immers wederhoudt de menschen beter van kwaade bedryven en slinksche overleggingen, dan deze *lighaamelyke* Godsdienstigheid, als ik dit woord mag gebruiken. Niets zelfs is beter in staat om alle bedryven en overleggingen, alle wezenlyke bezigheeden, zonder onderscheid, te weeren, en derhalven alle ongeregeldheeden voor te komen. Men kan niet altoos leezen, als men daar het verstand toe wil gebruiken; men kan niet altoos bidden, als 'er het hart deel in moet hebben; naar 't is zeer gemakkelyk om, op eenige gezette uuren van den dag, in welk eene gesteldheid men zig ook bevinden moge, zyn huis van de taale Canaäns te doen weêrgalmen. 't Is zeer gemakkelyk God met de lippen te naderen, en stonden lang te volharden in gebeden, die noch inspanning, noch berouw of boetvaardigheid, noch zelfs verstand en aandagt vorderen, en niets anders dan een langzaame en gerekte uitspraak van eenige hoogdraaven de woorden onderstellen. 'Dit, zeggen eenige onbedagte Wereldlingen, kan egter de waare Godzaligheid onmogelyk wezen; het is eene werktuigelyke Deugd, een bedryf, daar de Schepper even min door verheerlykt wordt, als 'er zyne schepzelen weinig voordeel door bekomen; het merkteken van waare Godsvrugt, dringt men verwaandelyk aan,

is, dat 'er het Menschdom gelukkiger door worde; daar in tegendeel, met zulk eene werkelooze Godzaligheid, zo zy cenmaal algemeen wierdt, de wereld in de uiterste elende storren, ja tot haaren eersten Chaos wederkeeren zoude'. Houdt op, Vermetelen! Hebben dan alle menschen juist talenten ontvangen, om op woeker uit te zetten, en 'er andere talenten mede te winnen? Of zou zo veele kapittels daags te leezen, zo veele gebeden op te zeggen, zo veele oeffeningen by te woonen, zo veele zugten over de bedorve wereld uit te storten, ons niet van werken met ons lighaam of geest ontheffen mogen? Zal een Wedergeboren om de goederen eener nietige wereld slaaven, of een verligte in den geest zig bemoeijen om door aardsche wysheid zyn verstand op te klaaren? Neen! hy laat wyslyk al het ondermaansche vaaren, en vindt in zyne lighaamelyke Godzaligheid steeds, moet ik zeggen, bezigheid of tydkorting genoeg, om zig niet met de gewoone ydelheeden te bemoeijen.

Dit, M.T., is een ander voordeel der Fynheid. Zy zyn minder met hun tyd verlegen. Hoe veele Vrouwen zouden zitten kwynen in haare huizen, en verpligt zyn om haare Mannen een onaangenaam gezelschap te houden, of zig met een wereldsche zorg voor haar huishouden en kinderen te belasten, zo 'er geene oeffeningen en geestelyke samenkomsten waren, werwaards zy zig begeeven konden, of zo zy door de vroome Broeders en Zusters niet geholpen wierden, om den sukkelenden tyd stigtelyk en aangenaam te verdryven! Hoe veele Zusters, inzonderheid, wier bekoorlykheeden zyn verwelkt, wier schoonheid haare indrukzelen verlooren heeft, en die geen figuur meer op Saletten kunnen maaken, zouden sterven van verveeling, zo zy haar ongeluk in haare eenzaamheid betreuren moesten, of met het verlies haarer Aanbidderen geen ander voorwerp voor haare tedere harten kiezen mogten. Een voorwerp, eene levenswyze, die haar altoos voor kwyning beschutten, altoos beezigheid verschaffen kan. - En welk eene beezigheid, M.T.? Eene beezigheid, die alle hare begeertens

te gelyk voldoet. Zy zoeken den Hemel; zy hebben haar deel van de Aarde gehad, en zyn dezelve moede; haare Partyschappen, egter, haare Liefde en Haat, haare Hoogmoed en Nyd houden haare zielen aan de oude verbintenissen verknogt; zy moeten dan den Hemel winnen, zonder de wereld te verliezen; zy kunnen een lekkere tafel houden, als zy slegts lange gebeden opzeggen; zy kunnen luy en dartel leeven, zo zy het slegts als Wedergeboornen doen; zy kunnen haare Driften van Wellust, Hoogmoed, Wraak en Nyd voldoen, als zy slegts effen kleederen draagen, dikwils zugten en teemend praaten. Onvergelykelyke voordeelen, inderdaad, M.T.! en die, egter, op verre na nog het geheele nut niet uitmaaken, 't welk de Fynheid haare Betragters aanbrengt.

Het geringste verstand wordt wysheid, zo dra het door dit soort van vroomheid veradeld is. Laat een Fynman nog zo veele dwaasheeden voor den dag brengen; laat hy stellingen uitstooten, die malkanderen wederleggen; laat hy het gezond verstand in 't aanzigt vliegen; zyn Genootschap, egter, juicht die heilige wartaal eenpaarig toe, en een Wereldling, die de duidelykste sluitredenen tegen zyne redelooze harsenschimmen inbrengt, werkt hier niet anders mede uit, dan dat hy zig, met alle zyne studie en schranderheid, voor een Wereldling doet kennen, en verdagt maakt, van de Philosophie dezer eeuwe aan te kleeven, en zig misschien in gevaarlyke ketteryën te verloopen. Ja, hoe menigmaalen zyn niet de trouwste Burgers van den Staat, de tederhartigste Egtgenooten, de beste Vaders, de meêwaarigste Vrinden, de voortreffelykste Mannen, in één woord, als Godverzaakers ten toon gesteld, en als Veragters van den Godsdienst gebrandmerkt, enkel om dat zy een Hoofd der fyne Secte tegenspreeken, of zig van hunne vonnissen op die der gezonde Reden en Schriftuur beroepen dorsten! Zie daar eene zwaarigheid, daar zy zelven nooit gevaar van loopen, naardien zy het gezond verstand wyslyk veragten, en de Schriftuur naar hunne oogmerken verdraaijen. - Dus ziet gy dan, M.T., dat men, zonder vernust of geleerdheid, wys,

zonder oordeel of kennis, schrander, zonder uitwendige Deugd of beteugeling onzer driften, heilig, en, zonder God in geest en waarheid aan te bidden, Godvrugtig zyn kan; zo groot is de kragt der Fynigheid. Ik zal thans nog verder gaan, en beweeren,

Dat de bevordering der Deugd, en het uitroeijen der Ondeugd door geen middel spoediger en veiliger kan worden uitgewerkt; dan door dezelfde lighaamelyke Godzaligheid. Het gewoon gebrek, M.T. 't welk men op den weg des Levens algemeen aantreft, is, dat men dien weg te smal, dat pad te steil maakt, en ons aan eene meenigte pligten verbindt, die de Fynheid wysselyk afsnydt, of daar zy rustig over heenen stapt; ‘'T is niet zo gemaklyk, zegt men, zyn hart te zuiveren, en zyne handen in onschuld te wasschen; 'T is niet zo gemaklyk een geschikt voorwerp voor de Goddelyke gunst te worden, en de eeuwige zaligheid, met een redelyk en gegrond vertrouwen, te kunnen verwagten: Hier toe moet men zyne ongeregelde begeerlykheeden verbeteren, zyne woeste Driften temmen, zyn Hart veranderen; men moet de verhoolendste schuilhoeken van zyn bedriegelyken boezem doorzoeken, en een onpartydig vonnis over zyne verkeerdheeden vellen; Ja men moet zyne troetellusten voor den throon der Rede dagvaarden, veroordeelen, bestryden, verwinnen, en uitroeijen; men moet steeds ter eere van zynen Schepper, en ten nutte zyner medemenschen leeven, en eene edelmoedige bevordering van het algemeen belang en welvaart moet het eigenaartig kenmerk onzer verheve Godsvrugt wezen.’ Welk een moeijelyke, welk een akelige weg? geen wonder, dat zo weinigen denzelven begeeren te bewandelen, en zo veelen daarentegen een gemaklyk en aangenaam bypad inslaan, langs het welk zy even veilig, en met onvergelyklyk meerder spoed hunne oogmerken bereiken kunnen. Men bedriege zig zelven in de eerste plaats! men onderzoeke nooit de verborge plooijen van zyn arglistig hart, men beschouwe zyne goede hoedanigheeden met een oog van verwondering, en men zie zyne gebreken niet dan door het verleidend gaas eener

begoogelde eigeliefde: Men leert God tevens en zyne verkeerde Driften dienen; men maake zig een Systhema van heiligheid, daar de zedekunde geen deel in heeft; men verheffe zig boven de werkheiligen door eene verhitte verbeelding, en men vergoede, door een gewaand geloof en blinden yver, het geen aan onze Deugd ontbreekt; met één woord, men legge het op eenige gemaklyke byzonderheeden, en voornaamelyk op uitwendige vertooningen, aan, die, terwyl zy den aandagt van anderen opwekken en te onswaards lokken, onzen eigen geest bedwelmen, en dronken maaken van eigeliefde en zelfs bedrog! ziet daar een weg met roozen bestrooid, ziet daar eene Wedergeboorte en Deugd, die ons het dagelyksch vermaak van zedigheid en gemak, van Collegies en gezelschap, van agting en een goede tafel, een Deugd, derhalven, die ons eene aangenaame wereld, en tevens, zonder dat wy eenigen onzer lusten behoeven in te toomen, den Hemel daar na bezorgt. En wil men dit laatste voordeel buiten alle gevaar en vreeze stellen, wel aan! men geeve zig straffeloos in alle ongeregeldheeden toe, men diene den Mammon zyn geheele leven lang, men blyve gierig, trots, nydig, wellustig, men zuige zelfs Weduwen en Wezen uit, en bespreeke slegts een goed gedeelte zyner onregtvaardig verkreege bezittingen aan Gasthuizen, of Kerken, men stigte 'er nieuwe schoolen van, of vermaake het tot eenige andere *pias causas*, en de Hemel kan ons onmogelyk ontstaan. - Wat dunkt u M. T? is 't nog beraad en twyffel waardig, of men de Fynheid en uiterlyke Godsdienstigheid boven eene langwylige, lastige, inwendige zedelyke Deugd verkiezen moet, die voor onze oogmerken, op verre na, zo wel niet dient; die inzonderheid niet half zo geschikt is, om onze tydelyke belangens te bevorderen.

Dit is de laatste byzonderheid, die ik in aanmerking neemen en u lieden voordraagen wilde. Eene uiterlyke vertooning van Heiligheid en Godsvrugt is juist het middel om eer en aanzien te verwerven, terwyl wy, buiten dit, met de grootste verdiensten gevaarloopen, van nimmer ons fortuin te maaken. Gy allen kent den braaven *Eusebius*; Gy weet, dat hy niet slegts een

ongeveinsden eerbied voor het Opperwezen in zyne Godvrugtige ziele koestert, niet slegts maatig en ingetoogen leeft, maar ook van eene waare menscheliefde is vervult, en alle pligten der gezelligheid op het nauwkeurigst waarneemt; agtenswaardige *Eusebius*, wat is het jammer, dat gy u der uitwendige vertooning uwer Deugd minder bekreunt, naar maate uw zuiver geweeten u meer verzekert, dat dezelve het binnenst uwer ziele volkomener vervuld: Wat is het jammer, dat gy nooit meer dan eenmaal daags, en dat nog by de verdagtste Leeraars, ter Kerke gaat*!* wat is het jammer, dat gy geene zwaarigheid maakt, om, in gevallen van noodzaakelykheid, u des Zondags met uwe tydelyke zaaken op te houden! wat is het jammer inzonderheid, dat uwe oprechtheid u niet toelaat uw Hof by eenige fyne Leeraars te maaken, die gy geene agting toedraagt, en welke egter, het oor van verscheide aanzienlyke Dames hebbende, u reeds lang het Ampt bezorgd zouden hebben, dat men inderdaad aan uwe verdiensten schuldig was, en dat u door die zelfde Fynen wordt onthouden, die het aan een onwaardigen knaap uit hun genootschap, welke in uitwendige heiligheid uitmunt, in de hand zullen werken. Spiegelt u aan dit voorbeeld M.T., bemoeit u met geene dorre Zedeleer, houdt u met geene Werkheiligen op; zet een ronden hoed op 't hoofd, laat de kleermaaker ylings de plooijen uit uwe rokken neemen, fronselt uwe voorhoofden, kromt uwe hoofden als een bies, houdt de taale Canäans geduurig in den mond, praat altoos van de bedorve wereld, en zondige wereldlingen, zugt onophoudelyk, en maakt u de gewoone konst-termen eigen; ik blyf uw borg, dat gy brood, dat gy eer, dat gy gunst zult hebben, dat gy zult voortgeholpen worden, dat gy ampten zult bekoomen. Verkeerde onderrigting M.T. is de gewoone oorzaak van onzen rampspoed in de wereld, ten minsten van 't weinig fortuin, dat we in dezelve maaken; onze Ouders, onze Leermeesters houden ons, in onze vroege jeugd, onbedagt voor, dat wy onzen Geest met nutte kundigheeden vercieren, dat wy bekwaamheid moeten tragten te bekomen, om met fat-

zoen door de wereld te koomen; enkele Beuzelingen! Hoe ongelukkig zouden zo veele duizenden zyn, die, geen geest, geene bekwaamheeden of verdiensten hebbende, (gelyk men dit alles inderdaad zelden onder Fynen aantreft) door de vroome Cabale egter, daar zy zig wysselyk ouder begeven hebben, gedraagen, en altoos voortgeholpen worden. Nog eens, gelooft my M.T. een aas Fynheid is beter dan een pond verdiensten. Het gemeen kan niet oordeelen over verstand, bekwaamheeden, Deugd, en verre het grootste gedeelte zelfs der aanzienlyke wereld is Gemeen; Niets is derhalven natuurlyker, dan dat men zig aan uitwendigheeden vergaapt; niets natuurlyker dan dat men van iemand, die ons zelve met Woorden, Gebaarden, Toon en Kleeding zegt, Ik ben een Wedergeboorne, Ik ben een Gunsteling des Hemels, betere gedagten heeft, dan van een ander, die ons de moeite wil afvergen, om dit te onderzoeken en langwylig te beoordeelen.

Ziet daar dan M. veelgeëerde T. de voordeelen der Fynheid in een helder dagligt, zo ik meen, aan u vertoond - zy wederhoudt ons van ergere bedryven, - zy verschaft ons eene aangenaame beezigheid of tydkorting; - zy maakt het domste slegthoofd tot een wys man; - zy is de kortste weg om Deugdzaam te worden - en inzonderheid om zyne belangens in de wereld te bevorderen; dit heb ik u afzonderlyk getoond, en ik meen derhalven de waarheid van myn stuk volkoomen beweezen te hebben, ‘Dat geene Deugd, geene loffelyke gesteldheid der ziele meer voordeel aanbrengt, dan de uiterlyke Fynheid en gemaakte Godsvrugt.’

De Denker.
N°. 82.
Den 23. July 1764.

[Brief van Kakera Akotie, een Fantynschen Neger aan zynen Broeder Atta op de Kust van Guinea; over de elende der Slaaven, die van daar naar Amerika gevoerd worden. Verdeediging van het regt om de Afrikaansche Volkeren tot Slaaven te maaken, door den Heer Montesquiea.]

VOor eenige jaaren hadt zich een Hollandsch Schipper, die den Slaavenhandel op de Kust van Guinee dreef, door een misverstand, van eenige vrye Negers, meester gemaakt, welken hy na America vervoerde, en aldaar als Slaaven verkogt. Het ongenoegen, dat deeze daad onder de nabestaanden en landgenooten van de weggevoerden ver-

oorzaakte, bragt te wege, dat dezelven, op hoog gezag, uit de magt der koopers ontslagen en op vrye voeten gesteld wierden. Men voerde ze toen van Suriname herwaards over; van waar zy, na een kort verblyf, naar hun Vaderland te rug gezonden wierden. Ondertusschen vondt men, na hun vertrek, op de plaats, alwaar men ze hier gehuisvest hadt, eenige stukken papier met vreemde tekenen beschreeven, die my onlangs zyn ter hand gekomen, en welken ik, door behulp van eenen Neger, die met iemand myner vrienden van Caraçao is overgekomen, heb ontcyfferd; wanneer ik ontdekt heb, dat dezelven eenen Brief behelsden, door één van hen, *Kakera Akotie* genaamd, aan zynen Broeder geschreeven; en waarschynlyk by verzuim hier agtergelaaten. Ik twyffel niet, of ik zal mynen Leezeren vermaak doen, met hun eene vrye vertaaling van dien Brief, die myn Neger my zeide in de Fantynsche taal geschreeven te zyn, mede te deelen.

Kakera Akotie *aan zyn Broeder* Atta.

EIndelyk ben ik uit de Slaaverny der wreede Kristenen ontslagen, Waarde Broeder! Men zegt my, dat de bedreigingen, die gy en anderen onzer landsgenooten by het Opperhoofd der Hollanders aan Elmina gedaan hebt, over onze wegvoering, ons de vryheid heeft doen wedergeeven. Wy zyn uit het vervloekte Land, daar wy als slaaven verkogt waren, over een zeer

groot en uitgestrekt water herwaards overgebragt naar de Hoofdstad der Hollanders; van waar men telkens Canoe's zendt om onze Landsgenooten te vervoeren naar dat zelfde Land, waar van daan ik nu gekoomen ben. Met zulk een Canoe, zegt men my, zal ik na myne vrienden en nabestaanden te rug keeren. Ik zal het geluk hebben de gezegende Kust wederom te aanschouwen, daar ik geboren ben. Ik zal u omhelzen; ik zal myn vrouw en myne kinderen in myne armen drukken. Och! dat ik reeds verre was van deeze Blanken, die ik niet zonder afgryzen kan aanzien, wanneer ik denke aan de yselyke behandelingen, die zy zulken van onzen Landaard, die hun eigen geworden zyn, aandoen.

Maar ik moet noch een wyde zee overvaaren, eer ik myn vaderland weder aanschouwe. Veertig maalen heb ik de verwisseling van nagt en dag gezien, sedert dat ik van u wierdt weggevoerd, tot dat ik in het land kwam, daar men my verkogt. Van daar herwaards gaande, heb ik de zon vyf-en-zestig maalen zien op- en ondergaan in de groote waterplas, die deeze landen van malkanderen scheidt. De reize, die ik nu moet doen, om weder by u te koomen, verzekert men my, dat noch grooter is. Moogelyk zal ik op den weg sterven; want ik heb 'er veelen van ons den laatsten snik zien geeven op de overtogt; en ik denk, dat her langduurig verblyf op het water hun doodelyk geweest is. Ik schryf u daarom deezen Brief eer ik de reize begin. Zo ik sterve, zal *Popo* of *Jappe*, myne reisgezellen, u myn geschrift overgeeven; en gy zult weeten wat my is overgekoomen, en hoe de onmenschelyke Europeers

met ons handelen. Het geen my gebeurd is, gebeurt aan alle bewoonderen van ons Land, die zy jaarlyks met hunne vaartuigen wegvoeren.

Toen ik als een slaaf op de groote Hollandsche Canoe wierdt aangehouden, op welke ik gewaagd hadt te koomen, omdat ik dagt, dat niemand eenig regt op my hadt, wierden my de handen en voeten gekluisterd; en ik wierdt beneden in het vaartuig met omtrent driehonderd van onze Zwarte Landsgenooten opgeslooten. Hoe gruwelyk was dit verblyf, myn waarde *Atta*! Buiten staat om ons op te rigten, moesten wy by elkanderen liggen, als eene kudde varkens. De stank, die 'er in dit nauw bestek was, waar in wy ons bevonden, het gebrek van doortogt voor den wind, en de gloeijende hitte der zon maakten dat verblyf voor ons onuitspreekelyk benauwd. Veelen vervielen in heete ziektens, en wierden door de dood uit hunne elenden verlost. Die zeer ziek waren, wierden op eene andere plaats van de Canoe gebragt, alwaar het verblyf iets beter was; tot dat zy hersteld waren. Ik vondt my onder dit getal; en ik zag dus, hoe het boven in het vaartuig toeging. De vrouwen, die in slaverny weggevoerd wierden, liet men aldaar vry loopen, dewyl zy niet te vreezen waren; maar daartegen moesten zy geduuriglyk zich aan de onbezuisde lust van onze Dwinglanden overgeeven. De wilde dieren zyn meer gemaatigd in hen voldoen hunner driften, dan deeze ontaarde menschen, die voorgeeven meer beschaafd te zyn, dan wy. Maar hoe wreed zyn ook alle hunne daaden! Eén van het Scheepsvolk zag ik eenen zieltogenden zuigeling uit de handen zyner moeder rukken en in zee werpen, om dat het kind toch, zo als hy zeide,

moest sterven; en om dat hy voorgaf te vreezen, dat de vuurige koorts, waar aan het ziek was, de moeder on besmetten. De moeder was wanhoopende, en wilde geen voedzel, geduurende eenige dagen, gebruiken. Men zogt 'er haar door slagen toe te dwingen; doch zy nam eene gelegenheid waar, dat men geen agt genoeg op haar gaf, sprong in zee, en verdronk zich zelven.

Eindelyk kwamen wy op de plaats, werwaards men ons hadt willen brengen; en hier wierden wy aan den meestbiedenden opentlyk verkogt. Die ons kogten, gaven ons met een brandend yzer een pynlyk teken in de huid, om ons altoos te kunnen onderkennen als hunnen eigendom; en ik wierdt vervolgens genoodzaakt dagelyks, van den ogtend tot den avond, zonder ophouden, te werken tot het aankweeken van een gewas, waar uit sap geperst wordt, het welk, door het vuur verdikt en hard geworden zynde, suiker wordt genoemd. De meesten van onzen Landaard, die de Europeërs wegvoeren, gebruiken zy tot dit einde; of om een Boom te kweeken, die zy den Coffy-boom noemen, en waar van zy zekere boontjes plukken, die zy eerst verbranden en 'er dan een drank uit bereiden. Sommigen doen hunne slaaven ook den Cacao-boom planten, waar van de vrugten mede tot een drank gebruikt worden. Ook moeten wy, zo wel mannen als vrouwen, hun in alle huisselyke beezigheeden ten dienste staan.

Ziet daar, *Atta*, de reden, waarom de Europeaanen allen op onze kust met zo veel drift slaaven koomen koopen. Deeze Barbaaren woonen oorsprongkelyk in dat deel der Werreld, waar in ik my nu bevinde; doch sommigen van hun heb-

ben zich naar het andere Land begeeven, waar uit ik herwaards ben overgekomen. Hier hebben zy zich op onbebouwde plaatzen neêrgezet, of de natuurlyke Inwooners van het Land vermoord of verdreeven; en hier kweeken zy de vrugten, aan die landen eigen, door onzen arbeid en met onze handen aan. Maar welke vrugten? Geene anderen, myn waarde Broeder, dan die hun tot weelde en overdaad dienen; die zy geenzins tot hun bestaan noodig hebben, en welker gebruik voor hunne gezondheid in 't algemeen meer schadelyk dan voordeelig is. Wan dunkt u, *Atta*, van deeze Volkeren, die, terwyl zy in het land hunner geboorte duizendmaal meer weldaaden der Natuur genieten, dan zy behoeven, ons uit ons Vaderland weg komen rukken, om met onze hulp, en ten koste van ons bloed en zweet, onnoodige voortbrengsels van een ander te verkrygen? Waarom verjaagen wy die wreedaards niet van onze kusten? Och of wy in staat waren, zulke groote Canoe's, als de hunnen, te bouwen om de zee te doorklieven, en hen op onze beurt als slaaven te koomen wegvoeren? Moogelyk zouden wy minder wreed zyn omtrent hen; maar waarom zouden wy minder regt hebben, dan zy, om met hen te handelen, gelyk als zy met ons doen? Immers zy voeren oorlogen met elkanderen met meerdere woede, dan wy en onze nabuuren; en hunne dorst naar Goud gaat alle onze sterkste begeertens te boven. Mogt ik eens met eene ryke laading Stofgoud in dit land koomen handelen, daar ik my nu bevinde; ik zou 'er eene meenigte blanke slaaven van daan kunnen haalen; en het getal van ouders, kinderen en nabestaanden, die elkanderen om Goud verraaderlyk zouden verkoopen, zou vry wat

grooter zyn, dan dat van diergelyke luiden in onze gewesten; alwaar gy weet dan slegts eenige weinige ontaarde deugnieten door hebzugt zo verre gebragt worden.

Maar misschien denkt gy Broeder *Atta*, dat wanneer onze Zwarten de landen der Blanken bouwen, en hun in alles ten dienste staan, dat dezelven daar tegen met genegenheid door hen behandeld, en van al het noodige voorzien worden. Gy bedriegt u. Zagtmoedigheid en Menschlievendheid zyn by hen niet bekend. Wy verrigten het zwaarste werk voor hen van den vroegen ogtend tot den laaten avond, en doen hen dus schatten verkrygen, die zy in overdaad verspillen; en wy worden ondertusschen zeer slegt gevoed. Het minste misdryf of verzuim dat wy begaan, wordt op de allerwreedste wyze gestraft; en dewyl eene geldboete de eenige straf is, die zy te vreezen hebben, zo zy ons om hals brengen; zo gebeurt het dikwyls, dat 'er een van ons onder hunne pynigingen den geest geeft. Wy zyn ook geduurig van oppassers vergezeld, die zy over ons aanstellen om ons met slagen voort te dryven. In 't kort, zy beschouwen ons niet anders dan als werkbeesten, enkeld geschikt om met onzen arbeid onzen meesteren voordeel toe te brengen. Zy gunnen ons daarom niet het minste vermaak; wanneer het zelve hun niet voordeelig is; en 't komt zelfs nimmer in hunne gedagten op, dat Zwarten tot eenige voordeelen der menschelyke Natuur, zo wel als zy, geregtigd zouden zyn. Somtyds koelen zy hunne geile driften met eene jonge Slaavin, die zy geen zwarigheid maaken aan haaren minnaar, of egtgenoot, te onttrekken; en genoegzaam in derzelver tegenwoordigheid te schen-

den; somtyds geeven hunne Vrouwen zich ook aan onze omhelzingen over. Doch buiten zulk eene reden tragten de meesten van hun ons zelfs van het genot der allernatuurlykste vermaaken te rug te houden. De Kinderen die wy teelen, worden hunne Slaaven geboren; en gy zoudt daarom meenen, dat onze huwelyken door hen bevorderd wierden. Doch het tegendeel is waar. Ik ben 'er by tegenwoordig geweest, dat myn Meester aan eenen anderen blanken, dien hy ter maaltyd onthaalde, vroeg, hoe 'er zo weinig kinderen onder zyne Slaaven gevonden wierden. ‘Ik zoek, zeide hy, de huwelyken en de voortteeling onder hen, zo veel my mooglyk is, te beletten om het nadeel, dat ik 'er by lyde. Eene Slaavin kan weinig werk doen; wanneer zy bezwangerd is, en wanneer zy haar kind zoogt; haare kragten verminderen dikwyls in het kraambed; de kinderen kosten veel van opvoeden en grootmaken; en eene Slaaf of Slaavin, die ik uit Africa laat aanbrengen, komt my vry wat minder te staan dan een jongen of meisje, die ik op myne Plantagie aankweek’. Men prees deezen man over zyn goed overleg, *Atta;* en oordeelde in 't algemeen, dat hy zyn belang zeer wel verstondt; myn Meester nam zelfs het besluit om zyn voorbeeld na te volgen.

Het slot in het volgend Vertoog.

De Denker.
N°. 83.
Den 30. July 1764.

[Brief van Kakera Akotie, een Fantynschen Neger aan zynen Broeder Atta op de Kust van Guinea; over de elende der Slaaven, die van daar naar Amerika gevoerd worden. Verdeediging van het regt om de Afrikaansche Volkeren tot Slaaven te maaken, door den Heer Montesquiea.]

Vervolg van N°. 82.

ZOudt gy het, ondertusschen, kunnen gelooven, myn waarde *Atta*, dat deeze Blanken voorgeeven de Goden beter te dienen, dan wy. Onze Goden, meenen zy, zyn valsche Goden; en zy dienen eenen

God, die zy zeggen dat ons, zo wel als hen, gemaakt heeft; zy zeggen zelfs, dat wy uit éénen en denzelfden Vader met hen geboren zyn, en dat alle menschen, Blanken en Zwarten, broeders zyn onder malkanderen. Zyn 't geene broederlyke behandelingen, *Atta*, die zy ons aandoen? en zoudt gy denken, dat zy ons met zo veel wreedheids bejegenen zouden, indien zy waarlyk overtuigd waren van het geene zy voorwenden te gelooven. Daar zyn 'er onder hen, die zeggen, dat wy afkomstig zyn uit éénen der zoonen van den algemeenen vader, die zyn 's vaders toorn zich op den hals gehaald heeft en van hem vervloekt is. Uit kragte van deeze vervloeking zouden wy zwart weezen en geschikt tot slaaven van hen, die kinderen van de andere broeders zyn. Wat dunkt u, *Atta*, staat het eenen broeder vry, om zynen broeder te mishandelen, om dat hy tegen hunnen gemeenen vader heeft misdaan? Wat my aangaat, ik kan, ik wil hen voor onze broeders niet erkennen.

Na dat ik op vrye voeten gesteld was, hebben zy my in hunnen Godsdienst willen onderwyzen, daar zy geene de minste moeite toe genomen hadden, terwyl ik in slaaverny was. Zo als zy 'er van spreeken, zou dezelve een uitmuntende Godsdienst zyn. De Zagtmoedigheid is de groote deugd, die hunne Leermeester met zyn voorbeeld geleerd heeft. God meer dan iemand lief te hebben, en alle menschen te beminnen even zo veel als men zich zelven bemint, is, zeggen zy, het kort begrip van hunne Leer. Hoe schoon luidt dit, *Atta!* Wanneer ik hen hoorde spreeken, zouden zy my byna hebben overgehaald om onze vaderlyke Goden te verlaaten, en hunnen Godsdienst te om-

helzen; maar wanneer ik hunne daaden beschouwde, en hunne handelwyze omtrent ons nadagt, begreep ik, dat zy zelfs niet gelooven het geene zy leeren. Zy zeggen ook, *Atta*, dat wy, die hunnen Godsdienst niet belyden, na onzen dood altoos ongelukkig zullen zyn, en dat wy op een plaats zullen koomen, daar wy geduurig gepynigd zullen worden. En ondertusschen neemen zy niet de minste moeite om ons, terwyl wy slaaven zyn, tot hun gevoelen over te haalen, om dat zy zich zo wel van ons, als slaaven, niet zouden kunnen bedienen, indien wy Kristenen wierden, zo als zy zich noemen. Doch ik denk, evenwel, dat wy weinig voor hunne bedreigingen te vreezen hebben; want in het gewest, alwaar wy na onze dood herleeven zullen, zullen zekerlyk geene Blanken gevonden worden, om ons te plaagen. De Goden zyn te goed, dan dat zy ons ten tweedenmaale zo wreedelyk zouden willen straffen.

O *Atta!* dat onze Landslieden allen eens mogten begrypen, hoe yselyke elenden die geenen van hun moeten ondergaan, die zy aan de Europeërs verkoopen: de barmhertigheid is in hunne harten niet geheel uitgeblust; zy zouden dien gruwelyken handel voor eeuwig laaten vaaren; zy zouden liever eenige dingen ontbeeren, die zy nu voor menschenbloed van deeze wreedaarts inruilen. Men houdt hier staande, dat die handel wettig is, om dat de geenen, die verkogt worden, in den oorlog gevangen, en dus des overwinnaars eigendom geworden zyn. Maar het is u bekend, *Atta*, dat het niet allen krygsgevangenen zyn, die aan hun geleverd worden, en dat veeltyds de sterkste den zwakkeren verkoopt, zonder eenig regt op hem te hebben. Ik weet ook niet, of het regt,

om de geenen, die wy in den kryg vangen, als slaaven aan anderen te verkoopen, met de menschelykheid bestaanbaar is. Maar dit weet ik zeker, zo die Barbaaren ons nimmer waren komen bezoeken, en ons hunne koopmanschappen voor de vryheid onzer medemenschen hadden aangebooden, dat wy dan geene andere oorlogen, dan tot onze eigen zekerheid en bescherming, zouden voeren; daar het één van onze volkeren nu geduurig op het ander stroopt en aanvalt, om buit te behaalen, en slaaven te maaken. Maar al hadt zelfs de overwinnaar regt om zyn gevangen in slaaverny te houden, en dit regt aan een ander over te doen; van waar komt dan toch het regt van eigendom op onze kinderen? De Goden doen deezen immers in de vryheid, die allen menschen natuurlyk eigen is, geboren worden; en zy hebben, als zy in de werreld komen, niets misdaan, het welk hen tot hunne straffe iemands eigendom kan maaken

Ondertusschen, hoe weinig regt deeze wreede menschen ook op ons hebben, *Atta*, zy verbeelden zich echter daar van zo veel, dat, wanneer wy poogingen doen om onze natuurlyke vryheid weder te krygen, zy ons als de snoodste misdaadigers aanzien; en dan is 'er geene straf zo wreed of afgryselyk, die zy ons niet aandoen, om zich van ons te wreeken. Sommigen van ons hebben daarom in het land, daar ik als staaf geweest ben, en het welk Suriname genoemd wordt, na dat zy zich van hunne meesters, die hun mishandelen, hadden gewroken, en derzelver huizen en plantagien verbrand, in de bosschen begeeven; van waar zy van tyd tot tyd op de Blanken aanvallen doen, waar door zy hen zo verre gebragt

hebben, dat zy hen eindelyk in rust en vreede laaten; wel overtuigd zynde, dat het onzen Landaard niet aan moed ontbreekt, om zich tegen hen dapperlyk te verdeedigen. Ja ik houde my verzekerd, dat de woede onzer geplaagde en vertrapte Landslieden noch eindelyk eens zo verre zal gaan, dat zy op eens alle hunne dwinglanden vermoorden, en zich van hunne bezittingen voor altoos meester zullen maaken. En zullen deeze zich dan kunnen beklaagen, wanneer men hun vergeld, het geen zy ons nu aandoen?

Maar ik zal dit geschrift besluiten, en het overige bespaaren tot ik het geluk zal hebben u te omhelzen. O! dat dit, oogenblik reeds geboren ware.

Ziet daar, Leezers, den Brief, wiens inhoud ik denke, dat veelen van onze Landgenooten, die in de Westindische Kolonien belang hebben, niet zeer zal voldoen. Wat my aangaat, ik ben ook al te zeer overtuigd van het nut dat die Kolonien doen aan den Staat, en van de noodzaaklykheid, die 'er is om zich in dezelven van slaaven te bedienen; dan dat ik alle de redenkavelingen van *Kakera Akotie* niet volkomen zou af keuren. Ik hadt daarom ook eerst gedagt, alle zyne schynredenen hier breedvoerig te wederleggen, om zodanige zwakke geesten, op welken dezelven eenigen invloed gemaakt mogten hebben, van de nuttigheid der Slaaverny te overtuigen; inzonderheid, dewyl ik vreeze, zo onze Plan-

ters in Amerika eens aan het twyffelen mogten geraaken over het Regt van Opperheerschappy, op Eigendom gegrond, zo als zy het zelve over hunne slaaven thans oeffenen, dat zy dan eenigzins menschelyker en zagtzinniger met dezelven zouden kunnen handelen, dan zy nu doen; het welk tot zeker bederf van onze *Etablissementen* in dat werrelddeel zou strekken; alwaar zy nu zelfs van tyd tot tyd met zo veel woede tegen hunne Meesters opstaan, die evenwel geene middelen van geweld onbezogt laaten, om hun onderworpen te maaken. Doch, by nadere overweeging, heb ik geoordeeld de redenen van den Neger niet beter te kunnen wederleggen, dan met de woorden van den Franschen President MONTESQUIEU, wiens gezag by alle luiden van oordeel en verstand van veel gewigt moet weezen. Nadat deeze grootste Staatkundige van onze Eeuw getoond hadt(*), dat al het Regt, dat de Oorlog over gevangenen geest, is, zich van hunne persoonen zodaanig te verzeekeren, dat zy niet meer kunnen beschaadigen, en geenzins hun tot lyfeigenen te maaken; en nadat hy de ongegrondheid van sommige andere redenen, waar mede men de slaaverny tot hier toe heeft gezogt goed te maaken, hadt aangeweezen; zo verdeedigt hy dezelve op deeze wyze.

(*) *De l'Esprit des Loix* Liv. XV. Chap. 2-5.

‘Indien ik ons regt, om de Negers tot slaaven te maaken, staande moest houden; ziet hier wat ik zeggen zou.

De volkeren van Europa die van Amerika hebbende uitgeroeit, zo zyn zy verpligt geweest die van Afrika in slaaverny te brengen, om 'er zich van te bedienen om zo veele landen te bebouwen.

De Suiker zou te duur weezen, indien men de plant, die dezelve voortbrengt, niet door slaaven liet bewerken.

De Negers zyn van het hoofd tot de voeten zwart; en hunne neus is zo plat en ingedrukt, dat het byna onmogelyk is medelyden met hen te hebben.

Men kan zich niet verbeelden, dat God, die een wys Weezen is, eene ziel, vooral eene goede ziel, zou hebben doen huisvesten in een lighaam, het welk geheel zwart is.

Het is zo natuurlyk te denken, dat het de verwe is, die het weezen der menschelykheid uitmaakt, dat de volkeren van Asien, die gesnedenen maaken, de zwarten op eene veel sterkere wyze beroven van de overeenkomst, die zy met ons hebben.

Men kan van de kouleur van het vel oordeelen door die van de hairen, welke by de Egyptenaaren, de beste Filosoofen van de werreld, van zulk een groot belang was, dat zy al-

le de roodhairige menschen, die in hunne handen vielen, om hals bragten.

Een bewys, dat de Negers volkomen gek zyn, is, dat zy meer prys stellen op eene ketting van glaazen koraalen, dan op het goud; waar van de waarde by alle beschaafde volkeren zo groot is.

Het is onmooglyk, dat wy deese luiden zouden onderstellen menschen te zyn; om dat, indien wy hen onderstelden menschen te weezen, men zou beginnen te gelooven, dat wy zelfs geen Kristenen zyn.

Zwakke geesten maaken te veel ophef van het ongelyk, dat men den Afrikaanen aandoet; want indien het zelve zo groot was, als zy zeggen, zou het dan niet in de gedagten der Vorsten van Europa, die onder elkanderen zo veele onnoodige overeenkomsten maaken, al eens zyn opgekomen, om 'er eene algemeene, ten behoeve van het medelyden en de barmhertigheid te maaken?'

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 84.
Den 6. Augustus 1764.

[Redenvoering over eene blymoedige Godsdienstigheid.]

Utinam non essent inter Christianos & qui Philosophorum
fucos, & Pharisaeorum hypocrisin superarent!

ERASMUS.

Aan den DENKER.

DE geestige Satyre, welke uw schrander Genootschap, onder schyn eener Lofrede, tegen de Fynen en Fynheid heeft gemaakt, die gerimpelde voorhoofden, gekromde halzen, teemende stemmen en geduurige zugten, welke daar in zo levendig geschilderd

worden, heeft my eene andere korte Redenvoering in gedagten gebragt, welke niet kwalyk op de gemelde Lofrede in uw Werk voegen zal. Ik neem derhalven de vryheid van ze U toe te zenden, en het zal my een byzonder vermaak zyn, zo Gy dit Stukje gelieft te plaatzen. Door het zelve immers wordt den Fynen alle grond voor hunne naare viezevazeryen volstrektelyk benomen, terwyl veele welmeenende, maar zwaarmoedige Christenen 'er tevens uit leeren zullen, om gunstiger over zig zelven en hunne medemenschen te oordeelen.

Redenvoering over eene blymoedige Godsdienstigheid.

Het aanschouwen van een kommerloos, vernoegd en vrolyk gelaat verwekt vreugde in allen die het zien, en een heimelyk vermogen neigt ons; op dat gezigt, tot genegenheid en agting jegens hen, welke ons dit vermaak verschaffen. Ik zal verder gaan; daar schynt eene zekere onbekende evereenstemming in de Natuur, eene zekere *Sympathie* der zielen, of gelyktoonigheid der zenuwen te zyn, waardoor het enkel aanschouwen van blymoedige menschen, een *machinaalen* invloed op onze gestellen heeft, en ons door eene gelykzoortige lighaamelyke werking vernoegd en vrolyk maakt, als waar door wy, tegen onzen wil en dank, tot droefgeestigheid overstaan, wanneer wy gestadig naare en betrokken wezens voor ons hebben. Ziet daar dan eene dubbele oorzaak, waarom het gezigt van een vrolyk gelaat ons zo veel genoegen baart, en waarom wy eene natuurlyke genegenheid opvatten voor blymoedige en vergenoegde Menschen. De begeerte tot vermaak en vreugde, namelyk, is de hoofdwet der Natuur, waar door alle haare gevoelige schepzelen gedreeven worden, en waar tegen wy ons inzonderheid niet verzetten kunnen, zonder de menschelyke Natuur zelve te verzaaken; Ja? men mag gewisselyk die donkere, betrokken, naare ge-

zigten buiten het getal der menschen sluiten; de Schepper heeft zekerlyk niet bedoeld, dat zyne redelyke schepzelen zulk eene vertooning maaken zouden, toen Hy hen derwyze formeerde, dat zy zyne heerlyke gewrogten, met opgeheeven hoofden aanschouwen, dat zy den hemel gadeslaan, en met het oog hunner zielen zelfs in eene toekoomende gelukzaligheid in dringen zouden; die hangende hoofden derhalven, dat betrokken gelaat, die nêergeslaage oogen veroordeelen het onvergenoegd, verdoold, of huichelend menschdom, 't welk zig op die wyze mismaakt, tot den staat van bloote dieren, of maaken 't zelve ten minsten tot een verwyt en schande der Menschelykheid.

Een blymoedig uitzigt en vrolyk gelaat koomt uit de inwendige bewustheid van ons geluk, van onzen welstand, voort. Zo lang wy met nood en kommer moeten worstelen, zo lang wy angstig uitzien, om een kwynend leven te rekken, zo lang de vrees voor akelige gevaaren ons ontrust, is het onmoogelyk een vrolyk gelaat, en lugtige gebaarden te toonen, en 't is die ongelukkigen, 't is kwynende sukkelaaren, 't is verguisden en verdrukten menschen geenzints kwalyk te neemen, dat zig het gevoel hunner zielen-smarten in hunne wezenstrekken openbaart; dit is de leiding der Natuur zelve, welke door deze middelen medelyden zoekt te verwekken in het hart van hen, die zy meerder, of liever, die zy haare gewoone gunsten toont.

Maar welk een onbescheid is het tegen deze mêewaardige, deze vriendelyke moeder, in 't midden haarer weldaaden, een onvernoegd gelaat te toonen, en terwyl zy ons gelukkig maakt, haare gunstbewyzen met een geduurig gemor te ontvangen. - Wat kan tog de haatelyke oorzaak dier verkeerdheid wezen? Is 't Ondankbaarheid? is het dwaaling? Is het eene zwartgallige gesteldheid des lighaams? Of is het eindelyk schyn, en eene gemaakte vertooning van eene nêerslagtigheid, die men wezenlyk niet in 't hart gevoelt? Wat het van dit alles wezen moge, ik meen onbetwistbaar te kunnen toonen, ‘dat een verstandig tevens en godvrugtig mensch, dat een goed Christen inzondheid alle redenen heeft, om vrolyk

te zyn, en God, met een blymoedig hart, zo wel als bly gelaat te dienen.'

Alles, wat wy van God kennen, alle merktekenen die wy van Hem, 't zy in 't Ryk der Natuur, 't zy in de Openbaaring aantressen, verkondigen ons eenpaarig, dat God een God der vreugde zy.

Laaten wy onze oogen rondom ons wenden, en al het geschaapene beschouwen; niets treurigs, niets nêerslagtigs zal zig opdoen. Het wyde Hemelrond lagt ons geduurig met de helderste straalen, de schoonste kleuren, en heugelykste voorwerpen toe. De vrolyke zon gaat op, en verkwikt door een onmiddelyken gloed en luister, al wat adem schept, of verft de randen de randen der wolken met eene mengeling, die ons bekoort, en wordt door eene heldere maan en tintelende starren vervangen, die geene minder aandagt tevens en vrolykheid in het hart van een oplettend aanschouwer verwekken. Wy verlaaten des morgens onze slaapkamers, om ons met onze bezigheeden te verlustigen; en de slaap, die eene korte ophouding onzes levens schynt te zyn, de slaap zelve vertoont zig reeds van verre als een weldaadige vrindin, en verschaft ons inderdaad geneugtens en verkwikkingen, welke ons dikwils niet dan al te veel aan onze logge bedden hegten. Eene aangenaame verandering heerscht allerwegen in Gods gewrogten; de jaargetyden volden elkanderen beurtlings op, en elk derzelver brengt nieuwe voorwerpen en geneugtens mede. Het Aardryk zo wel als de Hemel praalt met een gadeloozen luister; alle planten, bloemen en gewassen vertoonen zig met eene meer dan koninglyke pragt, en de wonderlykste verscheidenheid der levendigste kleuren versieren alle levendige schepzelen. Duizend en duizend dieren zyn gestadig in de weer, om hunnen Schepper te verheerlyken, en om zig zelven tevens en het menschdom te vervrolyken. Alle onze zintuigen worden onophoudelyk op de aangenaamste wyze gestreeld, en de geheele wereld is derwyze ingerigt, dat wy vermaakelyk, dat wy gelukkig leeven zouden. Eene oneindige verscheidenheid der keurigste spyzen en dranken bieden zig onze monden

aan; het gezigt is vervrolykend, werwaards we onze oogen wenden; een liefelyk gezang van 't juichend pluimgedierte treft onze ooren, zodra wy ons in 't veld begeeven, terwyl onze neuzen zig op den levendigen balzem der bloemen vergasten; de visschen spartelen lustig in de wateren, en allerwegen, daar wy onze treeden rigten, wekt alles ons tot vreugde en blydschap op.

'Maar is het menschelyk hart dan ook onvatbaar om die vreugde te genieten; zyn wy uit 'er aart afkeerig van 't geen ons vermaaken kan?' Wel verre van daar! Eene onverwinlyke neiging zet ons daar toe aan; de tyd drukt ons, het leven wordt ons ten last, als wy het zelve in eene kwynende droefgeestigheid slyten, en alle onze poogingen loopen daar op uit, om die oogen blikken te vernietigen, welke wy niet in vreugde, ten minsten in eene stille vergenoeging doorbrengen.

Waar is dan die naargeestigheid, die men zo ondankbaar op zyn kwynend wezen draagt, tog op gegrond? waar vertoont zig dat bange gelaat in het gansche Heelal, dan enkel in het neerslagtig oog en hangend hoofd eener verdoolde of bedriegelyke schaare, die ik uit hunne dwaaling zoek te regt te brengen, of wier schynheiligheid ik wensch te stuiten? Wie heeft zo veel pragt, zo veele verscheidenheid, zo veele vreugde door het Heelal verspreid? Wie heeft ons zulk eene natuur gegeeven, welke ons met een onweêrstaanbaar geweld dringt om gebruik te maaken van zo veele vriendelyke aanbiedingen, als ons de liefderyke Schepper met onbekrompen handen aanbiedt? Ja! de liefderyke Schepper. 't Is gewisselyk dat zelfde goedertieren Opperwezen, die zelfde God der vreugde, welke ons voortgebragt, en, ten onzen nutte en vermaak, tot een heilryken Godsdienst verpligt heeft. Dat Opperwezen zelve wil, dat we ons verheugen; die God heeft niets vreeslyks; Hy wil dat wy hem met blydschap naderen, en belast ons alleen Hem te dienen, om ons vermaakelyk te doen leeven.

Dit is de grondslag eener wezenlyke en bestendige

vreugd. Dit is de bron, waar uit een verstandig en duurzaam vermaak van zelve moet voortvloeijen. Gezond van lighaam zynde, en God op eene redelyke wyze dienende, vindt een deugdzaam mensch in alle voorwerpen, die hem omringen, vindt hy inzonderheid in zyn gerust geweeten en blymoedige godsvrugt eene ryke stof tot een erkentelyk genot van de goederen dezer waereld, terwyl de duidelyke verzekeringen, welke hem de Godheid zo wel door de stemme der natur, als der openbaaring doet, hem ten vollen gerust stellen, dat hem hier namaals een volmaakter vreugd te wagten staat. Alles overtuigt dan zulk een mensch, dat hy gelukkig is, en het is onmoogelyk, dat hy met een betrokken voorhoofd, met een kwynend gelaat, met geduurige zugten voor den dag koomen, of meenen kan, God te behaagen door zyn hoofd te krommen als een bies.

Maar hoe! roept hier een verdoolde kwezel en verwaande Vrygeest, (want inderdaad werkt de fynheid de Vrygeestery uitneemend in de hand) gelykelyk uit; ‘Hoe kan een Christen in deze waereld vrolyk leeven? Moet hy niet zig zelven verzaaken, de waereld afstaan, zyn vleesch kruicigen, zyne waardste driften wederstreeven? heeft hy geen Hemel en Hel voor oogen, die hem geduurig met eene angstige vrees vervullen, om de eerste niet te derven, en in de laatste rampzalig nêergesmakt te worden? Hoe is dit alles met een vrolyk genot der waereld, met een vermaakelyk leven, over een te brengen’?

Gewisselyk niet voor de beide genoemde zoorten van menschen; gewisselyk niet voor allen, die hun gelyken, en wier hart niet ten vollen overgegeeven is, om alle de pligten van den Godsdienst naar hun vermogen te betragten, zo lang men onwillig blyft om deugdzaam te leeven. Zo lang onze averechtse lusten, onze woeste begeertens ons tot vlak strydige bedryven aanzetten, dan die, welken ons door den Godsdienst worden aangepreezen, koomen alle de gemelde uitdrukkingen van verzaaken, kruicigen, enz. te pas; en gelyk dit de gewoone toestand was van hen, die zig in de vroegste tyden tot het Christendom bekeerden,

zo wordt dit, in de H. Schriftuur, op de sterkste wyze voorgesteld en aangedrongen. Maar is de Godsdienst, is de Christelyke Godsdienst dan zo strydig met onze menschelyke natuur, dat men uit deszelfs betragting zo veel ongenoegen vreest? Is het zo lastig, zo verdrietig God te beminnen, en zig in zyne gunst te verblyden? Is het zo naar, zyne medemenschen lief te hebben, en zig in hunne liefde te verheugen? Is het zo akelig, maatig te leeven, en zyne gezondheid te bewaaren, om het regt genot van de goederen dezer aarde te hebben? Neen; maar 't is lastig zig met den Godsdienst te bemoeijen voor hen, welke een gerust geweeten niet ten grondslage van hun genoegen leggen. 't Is lastig om Hemel of Hel te denken voor hen, die hun geluk tot het tegenwoordige alleen bepaalen. 't Is haatelyk, eindelyk, eenige pligten te erkennen voor hen, die hun geweeten met een brandyzer hebben afgeschroeid. Maar de zodanigen, wel verre van eene wettige tegenwerping tegen ons te verschaffen, leveren een onbetwistbaar bewys uit, dat wy, door middel van den Godsdienst alleen, vernoegd, vrolyk en gelukkig leeven kunnen en moeten.

Daar zyn ziektens, waar in de lyders zelfs te zwak zyn om hunne smarten te gevoelen; het koude vuur neemt eveneens de pynlyke aandoening weg in die deelen, waar in het plaats genomen heeft. Zal men nu uit dit gebrek van gevoel en aandoening tot de gezondheid dier ongelukkige lyders besluiten? Geen Fynman verlangt gewislyk zyne kinderen, geen Vrygeest zyne minnaares, geen van beiden althans zig zelven in dezen staat te zien. Maar is eene ziel, onaandoenlyk voor de schoonheid der Deugd; eene ziel, ongeschikt om zig met dat geene te vermaaken, 't welk met haare natuur volmaaktelyk overeenkomt, en waar toe zy eeniglyk geschaapen is; eene ziel, eindelyk, onvatbaar voor haar waar geluk en zonder vrees of wroeging, terwyl zy haar uiterst verderf dwaaslyk berokkent, niet in den zelfden staat van ongevoeligheid, die ons zo vreeslyk in eenen kranken voorkomt?

Houdt dan op, Verdwaalden, den Godsdienst te

lasteren, om dat gy deszelfs waare natuur niet kent. Houdt op een bestendig geluk buiten deszelfs betragting te zoeken, of onder deszelfs uitwendige vertooning te kwynen en te zugten! Gy kunt buiten denzelven nooit gelukkig worden; maar gy kunt, denzelven kennende en wel betragtende, even onmogelyk naar en verdrietig leeven.

Zal men dan nimmer de H. Bladeren zonder vooroordeel leezen? Zal men daar nooit in opmerken, dat de waare God daar in altoos als een bron en oorsprong van waare vreugde wordt beschreeven? Zal men nooit op zo veele vermaaningen letten, van ons allen tyd te verblyden, ons te verblyden in den Heere, te verheugen in den God onzes heils! ja den God onzes heils! Onder dit beminnelyk denkbeeld komt hy ons allerwegen voor. Hy is onze Schepper, onze Onderhouder, onze Weldoener, onze Vader; hy bemint ons als zyne kinderen, en bedoelt met alle zyne handelingen, met alle zyne wetten, niets anders, dan om ons het wezenlyk genot van de goederen dezer waereld te doen hebben, en hier namaals eindelooze liefelykheeden eeuwig en altoos te bezorgen.

Waar is dan, vraag ik nogmaals, dat naare en akelige in den Godsdienst, 't welk ons de Vrygeesten verwyten, en de Fynen in hunne gemaakte houding en betrokken gelaat vertoonen? De geheele gesteldheid der waereld, daarentegen, onze menschelyke natuur, de voorschriften van het Christendom, alles overtuigt ons even sterk, ‘dat wy, deugdzaam leevende, gelukkig, en bygevolge vrolyk moeten leeven’.

U.

De Denker.
N°. 85.
Den 13. Augustus 1764.

[Brief van Misophilus aan den Denker, Dat men zynen Geest in zyne Jeugd met nuttige Kundigbeeden behoort te versieren, om eenen Gelukkigen Ouderdom te genieten.]

Haec studia adolescentiam agunt: senectutem oblectant: secundas res ornant: adversis profugium, atque solatium praebent: delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

CICERO.

Myn Heer DENKER!

IK heb al lang voorgehad, om eens aan u te schryven; maar oude lieden besluiten traagelyk, en koomen nog traager tot de uitvoering hunner voorneemens. Die zelfde ouderdom, ondertusschen, geeft my regt, om my op myne ondervinding te beroepen, en,

uit dien hoofde zo wel, als uit den aart der zaake zelve, een stuk aan te dringen, het welk gewisselyk te veel verwaarloosd wordt. Ik meene het beoeffenen van fraaije Weetenschappen, het opleggen van nutte en aangenaame Geleerdheid in zyne jeugd, met oogmerk voornaamelyk, om 'er een gelukkigen ouderdom door te bekoomen. Het hoofdeinde van al ons wroeten en slaaven is meestal, om, na een zuinig genot van het tegenwoordige, ons zelven goede dagen voor het toekoomende te bezorgen. Wy vullen, ten dien einde, onze Geldkisten gestadig op met een voorraad van alles, wat wy, tot gemak en vermaak, in onzen gevorderden leeftyd meenen van nooden te zullen hebben, en wy zyn zo dwaas, van dat Magazyn, waar uit wy het gtootste genoegen haalen moeten, en 't welk God ons voornaamelyk tot eene beveiliging voor gebrek, kwyning en onlust, in onzen ouden dag gegeeven heeft, geheel leedig te laaten. 't Is het Geheugen, naamelyk; waar toe wy dan eenen gerusten toevlugt moesten kunnen neemen. 't Is hen Geheugen, 't welk wy ten dien einde, in onze jeugd, met nutte kundigheeden hadden behooren te voorzien. 't Is het Geheugen, eindelyk, zonder het welke het eene volstrekte onmoogelykheid is eenen gelukkigen ouderdom door te brengen. Gun my de vryheid, Heer *Denker*, om dit allerdierbaarste geschenk van de weldoende Godheid eens wat nader in zyn eigen aart en nuttigheeden te beschouwen, waar uit men aanstonds zien zal, hoe dwaasselyk het Menschdom tegen zig zelven handele, met het zelve geheel te verwaarloozen; en hoe onmoogelyk het is, om een vermaakelyken ouderdom te hebben, als men in zyne jeugd verzuimd heeft zyn Geheugen met nutte kundigheeden te voorzien.

Het Geheugen is van alle onze zielsvermogens dat, waar van wy het meest gebruik voor ons zelven maaken, en waar van het oogmerk ons eigen voordeel duidelykst bedoelt. Oordeel, Redeneering, Verbeelding, het onderstelt alles voorafgaande kundigheeden, welke in het Geheugen leggen opgeslooten; en 't is tot dezen voorraadschuur, dat wy, op elk oogen-

blik van ons leeven, toevlugt moeten neemen; ja nooit kunnen wy een besluit vaststellen, nooit eene waarschynlykheid weegen, nooit eene gissing maaken, ten zy wy de denkbeelden, welke het Geheugen voor ons bewaard heeft, raadpleegen, en met malkander vergelyken.

Tweederhande bezigheeden maaken byzonderlyk het ampt of werk van het Geheugen uit. Eerstelyk moet het zelve de denkbeelden verzamelen en opstapelen, om zo te spreeken, vervolgens weder uit derzelver bewaarplaatsen haalen, en, op zyn tyd zo wel, als in eene geregelde order, te voorschyn brengen. Zie daar, reeds een duidelyk blyk, dat wy in onzen ouderdom niet van kwyning en tydverveeling bevryd kunnen blyven, ten zy wy onzen geest, in jongere jaaren, met nutte en aangenaame kundigheeden verrykt hebben, daar wy dan, om zo te spreeken, op teeren; welke wy ter bekwaamer tyd voor den dag doen koomen; en zonder welke wy niets hebben zouden om ons, op eene genoegelyke wyse, mede bezig te houden.

Te weeten, in onze vroege jeugd is alles nieuw, en even daarom behaagelyk. Onze zenuwen zyn, daarenboven, leenig en aandoenlyk, onze vogten dun en vlug, onze dierlyke geesten overvloedig, en alle de werktuigen onzer ziel volkoomen; geen wonder, derhalven, dat ons dan alles bekoort wat ons voorkoomt, en dat wy geneugte raapen uit alle voorwerpen, die zig aan onze zintuigen opdoen. Dit, Heer *Denker*! dit is de leeftyd, welken wy, en welken onze Ouders voor ons behoorden aan te wenden, om ons voor het toekoomende te bezorgen; maar helaas! men leert ons niets, dan 't geen wy noodig hebben om ryk te worden, en men laat ons in eene kwynende armoede sukkelen met dat geen, 't welk het wezenlyk en bestendig genoegen van ons leeven moet uitmaaken.

Naar maate wy, namelyk in jaaren toeneemen, worden de aandoeningen, welke de uiterlyke voorwerpen op ons maaken, zwakker, en in een zekeren ouderdom houdt het vermaak, dat wy daar uit raapen moeten byna geheellyk op. In weinige jaaren heb-

ben wy alles gezien, alles gehoord, alles geproefd wat 'er te zien, te hooren, of te smaaken is; de verrukkelykste voorwerpen treffen ons niet meer, om dat wy ze geduurig voor oogen hebben, het zagt geruisch van eene lieffelyke beek, de aangenaame val eener fraaije Cascade, het zoet gekwinkeleer zelfs van 't vrolyk pluimgedierte, brengt onzen geest alleenlyk in eene zagte droefgeestigheid of wezenloozen sluimer, daar de lekkerste maaltyden zelve ten laatsten naauwelyks in staat zyn denzelven uit te trekken.

Wat nu gedaan in zulken staat, byaldien wy geen voorraad in ons zelven hebben, daar we ons mede vermaaken kunnen? byaldien we ons niet in tyds gewend hebben, om ons met Boeken en Boekoeffeningen te verlustigen? byaldien we eindelyk uit ons geheugen geen vermaak kunnen haalen, het welk ons de tegenwoordige aandoeningen of geheel niet, of niet dan flaauwelyk verschaffen?

Wy gevoelen allen inderdaad, te dezer tyd de noodzaakelykheid van voorafgaande oeffening, en het ydel der tegenwoordige geneugtens, zo wel, dat wy of besluiten ons zelven te ontvlieden, of thans het gebrek van onze jeugd zoeken te vergoeden, en kundigheeden op te doen, welke wy zo baarblykelyk bemerken tot ons geluk van nooden te hebben.

Dit laatste middel, ondertusschen, is nu ten uitersten moeijelyk, en byna onuitvoerlyk geworden, de tyd is verloopen, en geene moogelykheid meer voor handen, om dien verloopen tyd weder tegenwoordig te maaken. Dezelfde styfheid onzer zenuwen, dezelfde taayheid onzer vogten, dat zelfde gebrek van levensgeesten, welke ons ongevoeliger voor uitwendige voorwerpen maaken, brengen ook te weeg, dat wy onzen Geest niet meer plooijen kunnen, tot eene beezigheid en inspanning, daar wy denzelven niet vroeg genoeg aan gewenden, en welke zelfs ten eenemaal strydig, is met de verrigtingen, daar hy zig altoos mede opgehouden heeft; de denkbeelden daarenboven, welke wy in de Boeken vinden zyn voor ons, welke altoos gewend zyn door onze

zintuigen zelve getroffen te worden, te flaauw, de beschryvingen te laf, de verhaalen te langwylig, de voorstellen te duister, de besluiten te ingewikkeld, om een behoorlyken indruk op onzen Geest te maaken, en het is, met één woord, doorgaans onmoogelyk, dat wy, nooit gestudeerd hebbende, in onzen ouderdom met vrugt en vermaak zouden kunnen aanvangen te studeeren.

Verstandige Gezelschappen zullen dit moogelyk verhelpen. Helaas! Niet slegts is 't onaangenaam een gezelschap by te woonen, daar wy geen rol in speelen kunnen, niet slegts haaten wy te hooren redeneeren over onderwerpen, daar wy geen kennis of verstand van hebben. Maar daar is nog eene andere verkeerdheid in onzen Geest, welke ons hier ten alleruitersten in den weg is; wy willen den ouderdom van veertig jaaren gepasseerd zynde, wel leeren, maar wy hebben een afkeer van het onderwys, wy zoeken naar onderregting, maar wy haaten onzen Leermeester, wy willen kundiger worden, maar wy schuwen de perzoon, die 't ons maaken zal. Geen wonder! De verwaandheid is de eenige steun, welke ons in onze onkunde schraagt, en hy die ons van dit vermaak berooft, kan ons niet anders dan haatelyk wezen.

Beschouwt, ondertusschen, Heer *Denker!* eens met uwe wysgeerige oogen zulk een man van veertig, vyftig, zestig jaaren, die in zyne jeugd geen werk van fraaije weetenschappen heeft gemaakt, van wien men, uit hoofde van zyn rang, grootheid en aanzien, een verstandig onderhoud verwagt, en die u niet anders dan zyne verwaandheid heeft te toonen; by wien men wysheid zoekt, en wiens harssens ledig zyn van nutte kundigheeden; beschouwt, zeg ik, dien vergulden Weetniet, omringd van dienstboden, zomtyds schranderer dan hun meester zelven, en erkent, dat het waarlyk een veragtelyk voorwerp is en blyft, hoe gemeen het zig allerwegen vertoonen moge!

Onze man voelt dit zelve; hy voelt, dat men thans met het zelve regt onderwys van hem verwagt, als hy dit in zyne jeugd van anderen vorderde. Om der-

halven die zwaarigheeden te ontgaan, om door de kwelling zyner ledige uuren niet overlaaden te worden, kiest hy wysselyk de party van zig zelven te ontloopen, en zie daar den oorsprong van zo veel overtolligen slaap, van zo veele plaisier-partyën, van zo veele harddraveryën, van zo veele timmeringen, van zo veele buitenplaatsen, eindelyk, waar van 't voornaamst genot bestaat in 'er af en aan te ryden, en welke, even als de andere genoemde middelen, tot dit einde voornamelyk dienen, om ons aan ons zelven, om zo te spreeken, te onttrekken en den tyd te verdryven, zonder dat wy die kwyning gevoelen, welke in een leedig brein onvermydelyk geboren wordt.

Zy, wier middelen niet toelaaten zulke kostbaare tydverdryven te koopen, moeten willens of onwillens hunnen toevlugt tot hunne gewoone bezigheeden neemen, en dezelven verdubbelen, naar maate zy minder vatbaar zyn voor *geestelyke* uitspanningen, om ze eens zo te noemen, en min gevoelig worden voor de gewoone eenvoudige natuurlyke vermaaken, welke onze zintuigen ons, inzonderheid in onze jeugd, verschaffen. En dit is wederom de oorzaak, dat men de meeste oude lieden hunne naarstigheid en arbeid ziet verdubbelen, naar maate zy minder belang schynen te hebben om te moeten werken, terwyl anderen met hunne gewoone bezigheeden zig zelven niet altoos ontloopen, of de gevreesde kwyning vermyden kunnende, de fles daarenboven te baate neemen, en zig des avonds in den wyn, des morgens in den slaap vergeeten. Men moet de meeste Collegien en speelpartyen ook niet anders dan op dezen voet beschouwen. Het verschil tusschen drinken, slaapen, kaartspeelen, en zulk soort van gezelschappen, als de meesten zyn, is waarlyk zo groot niet als het lykt; het zyn alle middelen van den zelfden aart, om ons zelven te ontloopen, en het maakt dus weinig onderscheid, of wy onze Rede verdooven door een vrolyk glas, door een eenzaam geronk, of door het werpen van kaarteblaadjes, bedwelmenden rook en woest gesnap.

Welk een naare toestand, ondertusschen, daar zig het Menschdom vrywillig in begeeft! een toestand, die men uit myne voorgaande aanmerkingen duidelyk heeft kunnen zien, dat het noodwendig gevolg moest wezen van dat schandelyk verzuim, daar men zig in zyne jeugd aan schuldig maakt. Zoude 'er de Koophandel by lyden, of zou 'er eenig ander nadeel voor 't Gemeenn uit geboren worden, Heer *Denker*! byaldien men onze fatzoenlykste en vermogendste Jongelingen een beter opvoeding gave? byaldien men hen altoos eerst Latyn, Engelsch en Fransch deedt leeren, eer men hen aan 't straatslypen zette, op saletten leidde, of op een comptoir bestelde? byaldien men hen een smaak deedt krygen in Wysgeerte, Natuur- en Zedekunde, Historiën, oude en laatere Poëeten en Redenaars? Zouden hunne Fabryken slegter gaan, als zy wisten waar de stoffen, daar zy mede *fabriceeren*, van daan komen, en hoe die verzameld en behandeld worden? Zouden zy minder aftrek hebben van hunne Koopwaaren, als zy 'er de Natuurlyke Historie van verstonden? Zouden hunne Brieven na vreemde landen minder te regt komen, als zy wisten waar dezelven leggen? Zouden zy gebrekkiger cyfferen, als zy de *Mathesis* of *Algebra* verstonden? of zouden hunne zaaken slegter gaan, als zy meer verstand hadden, om dezelve te bestieren? Men zou gewisselyk het tegendeel schynen te moeten besluiten. Ik erinner my, dat één uwer Correspondenten dit in een vorig Vertoog eens beweerd heeft; maar hy toont duidelyk, dat zyne Voorstellen schertzende zyn, en dringt de zaak, die ik voorheb, van den tegengestelden kant niet onaartig aan. Ik zou my anders tegen hem, en allen, die hier omtrent den minsten twyffel mogten hebben, beroepen op zo veelen onzer eerste Kooplieden, welke tevens Zuilen van de Beurs en Pylaaren zyn in den Tempel der Weetenschappen. Deze edele zielen weeten een uitgestrekten en voordeeligen handel zeer wel met eene aangenaame boek-oeffening te paaren. Dezen zyn gewisselyk geene mindere Kooplieden, om dat het schrandere koppen zyn, nog bevorderen het algemee-

ne welzyn minder, om dat zy zig zelven door de erinnering hunner oude kundigheeden vermaaken, in het verkrygen van nieuwe verlustigen, zig, na het afdoen hunner bezigheeden, met een verstandig gesprek verkwikken, en doorgaans bevryden van die kwyning en verveeling, welke zo gemeen is onder 't Menschdom, en zo veel overdaad en ongeregeldheeden voortbrengt.

Edog, zo het al eens waar mogt zyn, dat 'er eenige duizenden minder door gewonnen wierden, dan zoude het althans ook waar zyn, dat 'er eenige tonnen minder door verteerd zouden worden. Ik zal dit thans niet aandringen, om dat ik de zaak alleen aan de kant van het genoegen beschouw; en dat genoegen, Heer *Denker*, durf ik aan alle uwe Lezers by eigene ondervinding verzekeren, dat onbetaalbaar is. Ik heb myn handel, om verscheide redenen, gestaakt, en ik betuig u, dat ik in myn ouderdom en volstrekte afzondering, het aangenaamste leven leide, 't welk men zig verbeelden kan. Myn kleine tuin des zomers, myn studeerkamer des winters zyn plaatsen, daar ik altoos naar verlang, om dat ik 'er my altoos diverteer. Verstandige Vrinden zyn my welkom, en een goed glas wyn verlevendigt niet zelden onze gesprekken; maar, geloof my, ik kan ook buiten wyn en gezelschap gelukkig leeven; en zie daar een voordeel, 't welk ik hartelyk wenschte myne waarde Landgenooten deelagtig te maaken, en waar toe ik verzoek, dat gy uwe poogingen wilt aanwenden. Myn vermaak zou verdubbelen, als ik het aan anderen konde mededeelen.

Ik ben,

Heer D E N K E R!

Uw Vrind en Leezer

M U S O P H I L U S.

De Denker.
N°. 86.
Den 20. Augustus 1764.

[Over de gewoonte om iemand op eene ingewikkelde wyze te Lasteren, of verdagt te maaken. Dat de Nyd den meesten tyd de oorzaak van zulke ingewikkelde lasteringen is.]

Een schrikdier is 'er, dat, omringd van blaauwe draaken,
Verschroeit van huid, verminkt van leden, dor van kaaken,
Uit holle blikken ziet; een toorts zwaait in de vuist,
En, met een tong van gal, op 't schamperst elk verguist.
Het wordt by 't groeijen van eens anders heil verwoeder,
En vondt reeds schuilplaats by den zoon, wien de eerste moeder
Het eerst ter wereld bragt.

B. DE BOSCH.

IK hoorde onlangs in een talryk gezelschap den naam van een myner beste Vrinden lasteren, of liever verdagt maaken en brandmerken op eene wyze, welke my buiten staat stelde, om zyne verdediging op my te neemen. Men zeide regtstreeks niets kwaads van den man, maar men maakte van ter zyden zodanige

ingewikkelde aanmerkingen, men stelde zodanige vraagen wegens zyn karakter en handelingen voor, en men brak de woorden telkens derwyze af, dat 'er in het geheele gezelschap, buiten my, mogelyk niemand was, welke den braafsten man niet met een zeer ongunstig oog beschouwde. Ik overdagt de oorzaaken van dien haatelyken, schoon verborgen, laster, en bemerkte wel ras, dat zyne uitmuntende hoedanigheeden zelven hem dien onverdiend op den halze haalden; met één woord, dat het de Nyd was, welke dit kwaad te weege bragt. Dit deedt my besluiten, om mynen Lezers de looze trekken van dit haatelyk wangedrogt eens aan te wyzen, en deselven hier door tevens voor deszelfs gevaarlyke schigten te beveiligen, of ten minsten dezen, zo veel mogelyk, te verstompen en te verzwakken.

Een haatelyk wangedrogt mag ik de bleeke Nyd met reden noemen. Alle andere driften en ongeregeldheeden stellen zich ten minsten eenig vermaak of nut in haare voldoening voor. Een Gierigaard vermaakt zich met zyne schatten; een Wellustige baadt in zyne weelde; een Hovaardige zoekt eer en toejuiching; een Oploopende beveiligt zich voor beledigingen; en een Wraakzugtige zelfs schynt met eenig regt het ontfangen leed betaald te mogen zetten. Deze ééne helsche ondeugd bedoelt geen voordeel of vermaak, en verheugt zich enkel in het leet van anderen. Dit wanschepzel alleen kan geene volmaaktheeden of deugden verdraagen; het leeft als alles sterft, en verheugt zich als het van jammer en elende wordt omringd. Ja dit gedrogt, de wangestalte zyner eigen leden kennende, zoekt niet anders, dan die van anderen te mismaaken, zoekt niet anders, dan 't geen regt is te verdraaijen, en eene zwarte gal te spuuwen over alle schoone trekken, die het ziet. Deszelfs aangenaamst geluid is *wee* en *ach*! en, gelyk dit knaagend ondier, uit gebrek en verwaaten hoogmoed voortgeteeld, ten allen tyde verzeld wordt van onvolmaaktheid en boosheid, zo is het eenigst middel, om deszelfs gunst of agting te verwerven, geen gunst of agting te verdienen.

Myne Lezers zien uit deze weinige trekken reeds op de allerduidelykste wyze, ‘hoe gevaarlyk het is aan Nydigaarts het oor te leenen, en hoe weinig staat men kan maaken op die kwaadaardige *insinuatiën*, op die heimelyke berigten, die afgebroken en duistere bescheidenheeden, welke ons ten nadeele van braave lieden worden aangediend’.

De geheele werreld, namelyk, is vol van menschen, wier hart min of meer met het gif der Nyd besmet is. Men lette, voornaamelyk in kleine steden, op menschen van het zelfde bestaan; zelden zal men ze elkanderen zien beminnen, zelden elkanderen hooren pryzen; en munt de een, in verdiensten of voordeelen, boven den anderen uit, hy maake staat, dat de haat zyner medebroederen evenredig zal vermeerderen, naar maate van het grooter geluk, dat hem ten deele valt. Men wyze my een gezelschap aan, waar in ik my geen heimelyk ongenoegen van de meeste leden op den hals zal haalen, zo ik my een merkelyken tyd toegeeve, om den welverdienden lof van anderen, van hunne medeburgers en bekenden, te verkondigen. Men wyze my een gezelschap aan, 't welk my niet met meer genoegen en toejuiching hooren zal, wanneer ik één der leden op eene geestige wyze hekel, dan wanneer ik denzelven alle de agting bewyze, die ik hem toedraag. Ja! is eene enkele fyne en konstige kwaadspreekenheid tegen de geheele werreld geene verdienste genoeg, om iemand ingang in de aanzienlykste huizen te bezorgen? Waar komt dit alles uit voort? byaldien der meeste menschen harten niet meer of min geknaagd worden door bitse Nyd; byaldien zy niet onrustig en gemelyk by zig zelven zyn op het gezigt van anderer verdiensten of geluk, en vermaak scheppen in derzelver vernedering. Laat zo veele lanterfanten, zo veele dorpelmeiden, wyze vrouwen, oude bakers en minnemoers, welke thans ten koste van anderer welverdiende agting leeven, thans hunne vuige ledigheid en dartele tongen door lasteren en kwaadspreeken onderhouden; laat al dat volkje, zeg ik, eens bezien, of zy hunne oogmerken even goed bereiken, even-

eens behaagen kunnen, met het goede van anderen op te loopen en aan hunne Patroonen of Patronessen te vertellen, en zy zullen welhaast bevinden, dat men hen, met die walgelyke berigten, naar hunne keldertjes of vlieringen versenden zal. Die menschen zelfs, welke sterkte genoeg van geest hebben, en wier hart met genoegzaame menschenliefde is vervuld, om het voordeel en geluk, om de volmaaktheeden en deugden van anderen met genoegen te hooren, verneemen, echter, ter zelfder tyd, zonder kwelling, en misschien met een heimelyk vermaak, dat de gemelde deugden door eenig gebrek min of meer beschaduwd, de genoemde voordeelen door een rukje in den wind getemperd worden, terwyl de ingevallen kaaken van anderen, die 'er by zyn, op die laatste berigten van genoegen zwellen. 't Zyn allen geene volslaagen Nydigaarts, die men aantreft, maar weinigen zyn 'er, gelyk wy zeiden, wier hart niet min of meer met dit vergif besmet is.

Maar hoe is 't evenwel moogelyk, dunkt my, hoor ik de besten myner Lezeren vraagen, dat zulk eene onnatuurlyke ondeugd zo gemeen kan wezen onder redelyke schepzels?

Dit laat zig tamelyk gemaklyk verklaaren. Gelyk alle menschen zig zelven boven al beminnen, zo vervult ons deze natuurlyke drift, zo lang ze door rede en deugd bestierd wordt, met eene ernstige zugt tot volmaaktheid en geluk, en met eenen loffelyken naaryver, om in die beide opzigten onze bekenden voor by te streeven. Tot dus verre is zy een ryke bron van alle voortreffelyke bedryven, een zegen voor het Menschdom, een stut der Maatschappy. Maar onttrekt zich onze Eigeliefde de noodige heerschappy van Rede en Deugd, en wil zy zelve den teugel des gebieds in handen neemen, dan holt zy eerlang te dwaasselyk buiten 't spoor, rent haare eige oogmerken voorby, en vervalt onvermydelyk in de strikken van Hoogmoed, Verwaandheid, en vrekke Baatzugt, wier verderfelyken raad zy zelden mist te volgen. Zy waant dan, dat alle volmaaktheid en geluk aan haar alleen

behoort, zy wil zich niet minder agten dan een ander, noch in ongunstiger ligt beschouwen, dan iemand haarer bekenden. Zy wordt dus met wrevel en ongenoegen vervuld tegen allen, die haar in eenig opzigt overtreffen, en boos, om dat het een ander wel gaat. Van iets te willen, tot het zelve werkstellig te maaken, is niet meer dan ééne trap; Zo dra zy verlangt en wenscht, dat een ander ongelukkig is; stelt zy de noodige middelen te werk, om 't hem te maakeu, en gelyk zy rusteloos reikhalst, dat de voorspoed, welke zy van anderen ziet, vernederd, en de glans, die haar verbystert, gedoofd worde, zo is niets natuurlyker, dan den goeden naam des Naasten aan te tasten, en zyne deugden te bezwalken, om dus geluk in tegenspoed, voordeel in schade, vreugd in droefheid, en eene gewaande verhooging in den val van anderen te vinden.

Ik heb mynen Lezers straks errinnerd, hoe gevaarlyk het is, om het oor aan Nydigaards te leenen, en geloof te slaan aan de kwaadaartige berigten, welke ons van anderen worden aangediend; maar ik moet myne aanmerkingen thans verder uitstrekken, en, tot nader aandrang van deze allergewigtigste waarschouwing, welke het voornaam doelwit van myn tegenwoordig Vertoog uitmaakt, als een wettig gevolg, uit het geen ik tot hier toe heb nêergesteld, deze waarheid, deze beklaagelyke waarheid afleiden; ‘dat het bykans eene volstrekte onmoogelykheid is, om ons zelven, met wezenlyke verdiensten en voorspoed, voor de schigten der Nyd te beveiligen’; En dit zal men gereedelyk erkennen, als men zig de volgende bedenkingen voor den Geest brengt.

Zeer veele, misschien de meeste menschen merkten wy aan, dat de beginzels van nyd en afgunst min of meer in hunne boezems koesteren; 't Zyn de volmaaktheeden en verdiensten, 't zyn de agting en voorspoed hunner medemenschen zelven, welken die haatelyke drift aan 't woeden helpen, en dezelve moet gevolgelyk heeviger blaaken, naar maate hunne rustelooze Ziel groote volmaaktheeden in anderen aantreft, en door 't gezigt hunner voordeelen en ver-

diensten meer gepynigd wordt. Ja nooit beschouwt ons een Nydigaart in onsen welverdienden luister, of hy begint van spyt te zwellen; loogens derhalven, kwaadspreeken, listige trekken, alles behaagt hem even eens, als hy zyn heilloos doelwit, onze vernedering, daar door kan beschieten.

Gelyk daarenboven de Nydigaards weeten en ter aller uure ondervinden, dat zy zo veel steun hebben in de liefdelooze gesteldheid van der meeste menschen harten, zo worden zy hier door niet slegts aangemoedigd, maar vinden tevens de allerwenschelykste gelegenheid, om hunne schigten met des te gelukkiger uitslag te werpen. Men behoeft, om hier van overtuigd te worden, slegts hunne gewoone handelwyze in gezelschappen na te gaan. Nauwelyks wordt iemand over eene goede daad, loffelyke hoedanigheid, of uitsteekende bekwaamheid gepreezen, of men ziet een Nydigaard met eene gemaakte vriendelykheid opkoomen, ‘’t is waar, zal hy zeggen. Ik stem het alles gereedelyk toe, maar!..’ Dit is het eerste woord, dat de Nyd ooit gesprooken heeft, en dat Haar sedert in den mond bestorven is; het besterft ook haaren Dienaar in den mond, en verder strekt hy voor dit maal zyne listige aanmerkingen niet uit. De kwaadaardige nieuwsgierigheid is ondertusschen gaande; men port men dringt hem, om zich verder te verklaaren; ‘wat zoude ik, vervolgt hy, met myn MAAR bedoelen? Ik wil wel bekennen, dat ik meer agting voor den man zou hebben, *als* ....’ Hier zwygt hy weder, en vervult door dit haatelyk zwygen allen die hem hooren, met grooter argwaan, met slegter vermoedens, met ongunstiger denkbeelden tegen den afwezenden, dan hy met de grootste welspreekenheid zou hebben kunnen uitwerken. Men kwetst nooit iemand veiliger voor zich zelven, dan als men dubbelzinnig spreekt en handelt; ook kwetst men nooit iemand zwaarder, dan wanneer men met onzekere, halve en afgebrooken woorden omgaat; woorden, die, zo het op bewyzen aankomt, niet met al betekenen, doch by de meesten, door 't gebruik en onbedagtzaamheid, door

dien elk dezelven met zyne verbeelding aanvult, veel meer zeggen, dan met de grootste woordenvloed kan worden uitgedrukt. De woordjes *maar, als*, en dergelyken zyn hier inzonderheid van een oneindigen dienst, naardien zy alles betekenen, wat de kwaadaardigheid der Toehoorderen goedvindt, dat zy betekenen zullen.

Een Nydigaard echter laat het hier by nog niet altoos berusten; daar zyn gevallen, waar in hy zich wat meer bloot durft geeven, schoon altoos op eene listige en doortrapte wyze. ‘Ik verheug my’, hoorde ik laatst iemand hunner zeggen, ‘Ik verheug my in den voorspoed van dien man, maar evenwel hy in met niets begonnen; zyne bekwaamheid is al van 't zelfde slag, als die zyner Buuren; hoe brengt hy 't in zo korten tyd zo ver? dog de grootste winsten zyn juist altoos de beste niet!’ Dus tast hy de eerlykheid der braafste Lieden aan, dus boezemt hy haatelyke vermoedens in, zonder dat men hem regtstreeks te keer kan gaan. En dus eindelyk, worden wy veel al gekwetst zonder dat wy 't zelve voelen, zonder dat we althans in staat zyn, om die wonden af te keeren, of dezelve ontvangen hebbende te heelen. Een Nydigaard boezemt niet slegts valsche vermoedens wegens onze deugd, bekwaamheden, en verdiensten in; maar vertelt zelfs aan onze Vrienden of Patroonen, op eene listige wyze een volstrekten loogen tot ons nadeel, hy schikt dien met waarschynlykheeden op, hy versiert 'er redenen by, die onze Vrienden afraaden; om 'er ons zelven over aan te spreeken; wat zal men in zulk een geval ter zyner verdediging aanwenden? men ziet zyne Patroonen en begunstigers verkoelen, hunne genegenheid verminderen, zonder dat men 'er de rede van begrypt; men vermoedt dat 'er het kwaadaardig opstooken van een Nydigaard de oorzaak van is; maar dewyl men noch hem, nochzyne logens kan ontdekken, is 't onmoogelyk, hem te straffen, en ons zelven te zuiveren.

Zo dit alles het gevaar en de onbillykheid, om naar de *insinuaties* van Nydigaards te luisteren niet ten dui-

delyksten bewyst, belyde ik geen verband van zaaken meer te kennen. En gelyk dit het hoofddoelwit van myn tegenwoordig vertoog is, gelyk ik hierdoor getragt heb de schigten der Nyd zoo veel moogelyk te verstompen; zo hoop en verwagt ik teffens, dat de Nydigaards, dus aan zig zelven ontdekt, en by anderen ten toon gesteld, van hunne verdoemelyke oogmerken afzien, en ten minsten zich stil houden zullen; zo zy niet besluiten kunnen, om de verwoesting, die zy zo dikwils aangeregt, het kwaad, dat zy aan zo veelen onverdiend toegebragt hebben, zo veel in hen is, te herstellen.

A.U.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 87.
Den 27. Augustus 1764.

[Brief van Prepophilus aan den Denker over de Liefkoozeryen van Getrouwde Lieden in tegenwoordigheid van vreemden; en van hunne Kinderen.]

Nil dictu foedum visuque haec limina tangat,
Intra quae puer est. -

JUVENALIS.

Heer DENKER!

Ult uwe Vertoogen is my gebleeken, dat gy zo zeer niet gezet schynt op hoogvliegende gedagten, of bovennatuurkundige bedenkingen, als wel op waarneemingen over de Zeden onzer Landsgenooten, om daar uit lessen op te maaken tot verbetering van onze Medeburgeren. Mogt de Hemel u hier in zegenen! mogten wy eens het uitwerkzel zien van zo grootsch een bestek! Doch ik vreeze! Daar valt te veel te berispen! Nimmer zal men dit oogmerk bereiken, indien niet het een of ander de gebreken in het belagchelyke brengt. De vrees van uitgelagchen te worden, en bespottelyk te zyn, heeft immers meer bewind op ons gedrag, dan de allerzedigste berispingen.

Ik heb durven waagen u myne gedagten aan te bieden over de Liefde in den allerernstigsten zin. Myn geschrift zoude meer ingang vinden, en grooter verbetering maaken, indien ik 'er het zout aan konde geeven, 't welk deeze soort van Vertoogen aangenaam en inneemende maakt; doch myne vaderlyke inzigten, om eenen zoon van een doolweg af te brengen, bestieren myne pen, en verbieden al het dartele van een Schimpschrift.

De eenvoudige Historie van myne Gasten zal u het natuurlykst denkbeeld geeven van de oorzaak van dezen Brief.

Zeer stil te Leiden woonende, met voorneemen om myne twee Zoonen, één van ruim veertien, en één van agt jaaren oud, tot de Wetenschappen op te voeden; kreeg ik, van tyd tot tyd, het bezoek van myne goede vrienden van rondomme. Een Predikant en zyne Huisvrouw, die myn nigt was, drie jaaren getrouwd geweest zynde, zouden een week of twee by ons te huis zyn, gedeeltelyk om onze oude kennis te onderhouden, gedeeltelyk om gelegenheid te hebben van zynen vermaarden meester te bezoeken. De Leeraar verbeeldde een zeer ernstig mensch, en bad zeer lang aan tafel, zo voor als na het eeten. Hy was een lustig, dik, vet en welgemaakt man. Zyn vrouw, vyf jaaren ouder zynde, was, schoon geestig uit den aart, verre van bevallig te zyn. Na de wederzydsche pligtpleegingen, op hunne aankomst, kort voor den middag, ging men aan tafel; ik wilde naast haar zitten: haaren man aan de zyde myner Huisvrouwe en myne kinderen tusschen beiden plaatzen, gelyk wy meest gewoon waren; doch myne Nigt verzogt vriendelyk om vergeeving, met geestig te zeggen; Neef hoop ik niet dat scheiden wil, 't gene de Hemel te zamen verbonden heeft. Integendeel, zeide ik, Mejuffrouw, mynen gasten geeve ik altoos vryheid; en zy konnen zitten naar verkiezing. Hier op zette zy zig naast haaren man, en zyne vette wangen met haaren mageren hand streelende, gaf zy hem eenen langduurenden zoen. Lieve Schat, zeide zy, hem nog een kus geevende, dit zoude d'eerste reize zyn, dat wy afzonderlyk aan tafel zaten, myn Hondje,.... Myne kinderen, ongewoon en verwonderd over deeze vertooning, zagen met verbaasdheid den Dominé aan; myne Huisvrouw en ik staroogden; de knegt keek van gelyken dit Paar aan met bevreemding.

Zyn Eerwaardigheid brak deeze onderhandeling af, door haar zagtjes af te weeren, en begon, als ik hem verzogt hadt den zegen af te bidden over het eeten, een zeer lang gebed uit te storten. Dit gedaan zynde, drukte Dominé een zoen op den mond van zyne Huisvrouw, welke, tusschen het eeten, vry dikwils herhaald wierdt; alle samenspraak was gebroken; yder lekkerbeetje wierdt, met de inneemende aanroepingen van Engel, Hondje, Poesje, Kindje, Man lief, opgevyzeld; men gaf over en weder een hommetje van een baars, een levertje, een kluifje; vingers, mond en kin glinsterden van vet en boter; men bezabbelde hier mede, ondertusschen, mond en wangen. Verbeeldt u, DENKER, hoe zinnelyk dit schouwspel was. Myne Huisvrouw bleef verlegen, en myne kinderen verbaasd. De maaltyd met eene even lange dankzegging beslooten zynde, stondt men op, en Lief omhelsde Engel met de tederste uitdrukkingen.

Men rookte een pypje onmiddelyk op het eeten. Nigt, die de zyde van haaren man niet konde missen, koesterde onderwylen Dominé's hand in haaren schoot. De tabak scheen de sluimerende oogen van mynen gast open te houden; ten minsten hy hield het buiten slaap, schoon hy op zyn dorp na den eeten gewoon was een knipje te neemen. Over welke kloeke overwinning Man-lief niet weinig gepreezen en gestreeld wierdt van zyne Engelin.

De thee en mansgezelschappen sneeden wel de lief koozeryen af, doch alleen om des avonds nog heviger hervat te worden; het welk ik nogthans geduldiger verdroeg, om dat myne kinderen te agt uuren in hunne kamer aten en vroeg te bedde gingen.

Des morgens vielen de buitenspoorigste gebaarden voor; men zoude de geheimen van het bed wel ontdekt hebben, zo vol was de mond van

twyffelagtige uitdrukkingen, waar van het klaarste woord door een kus gestoord wierdt. Ik beval myne kinderen in hunne kamer te ontbyten; myne houding wierd somber, gelyk ook die van myne huisvrouw; doch myne gasten, gewoon aan die buitenspoorigheden, merkten niet dat de beschaamdheid over hunne veragtelyke houding, in de tegenwoordigheid myner kinderen, en dienstboden, oorzaak konde zyn van onze stilheid.

Nimmer gewoon zynde myne vrouw, in tegenwoordigheid van eenen vreemden, en veel minder van mynen kinderen, een kus te geeven, dan van afscheid, wanneer beezigheden my noodzaaken van huis te gaan, of van welkomst, als ik te huis koome, en als dan te gelyk myne kinderen met gelyke tederheid kussende, moest onze houding vry koel aangemerkt worden by myne gasten; ook houde ik my verzeekerd, dat zy niet nagelaaten hebben ons te verdenken van oneenigheid, ten minsten van groote onverschilligheid.

De tyd onderwylen geraakte om, en Dominé vertrok met zyne Engel tot myne groote vreugde.

De zoon van eenen koopman, die altoos my met vriendschap te Amsterdam bejegend hadde, een vierendeeljaars getrouwd geweest zynde, kwam ons bezoeken voor eenige weinige dagen, voorneemens zynde den Haag te zien, en nam bezit van de kamer, nu door mynen Neef verlaaten: deeze eene bevallige vrouw hebbende, in het prilst van haare jeugd, en zelf een wel gemaakt jongman zynde, blaakte nog van liefde, en wist zyne drift zoo min als zy te beteugelen. Het ontzag voor eenen ouden vriend van zynen Vader was oorzaak dat hy een weinig bezaadigder wierdt in onze tegenwoordigheid. Ik schreef veel toe aan zyne jongheid; evenwel ging het te verre om toe te laa-

ten, dat myne kinderen met ons ontbyten zouden; dezelfde wellust, dezelfde geile treken openbaarden zig, als by hunne voorzaaten, en myne kinderen bleven in de geduurige verwondering. Een openbaar festyn, 't welk in den Haag gegeeven wierdt, verhaastte hun vertrek, en dit woelig paar, met mynen oudsten zoon Pieter, naar de schuit gebragt hebbende, wandelde ik met hem de trekvaart en een cingel om, in die gemeenzaamheid, als ik altoos gewoon was, ten einde gelegenheid te hebben de vraagen, die hy my dikmaal deed, op te lossen.

Merkende dat hy heimelyk aangedaan was geweest over het gedrag onzer gasten, begon ik 'er van op te haalen, om te zien of ik zyne gedagten zoude konnen uitvorssen.

Ik verwondere my, zeide hy, teffens bloozende, dat 'er zulk een verschil gevonden wordt tusschen getrouwde lieden. Wat was toch de rede dat Neef en Nigt, en myn Heer N. met zyne vrouw elkanderen zoo liefkoosden; daar ik nimmer iets diergelyks in ons huis gezien hebbe? heeft 'er grooter genegenheid tusschen hen, dan tusschen myne Ouders, plaats?

Verblyd over deeze vraag, nam ik de gelegenheid waar, om over de Liefde te spreeken met die openhartigheid, welke ik oordeele te betaamen, op dat niet de Jeugd, zig door eigene verbeelding verhittende, verleid worde op die jaaren, als de Natuur begint te woelen, en die ongerustheid maakt in het lighaam, welke zoo gevaarlyk is voor eenen jongman, die tot rypheid begint te koomen. Lief kozery, zeide ik, Pieter, is verre van een teken te zyn van Liefde: de Dominé bemint uwe Nigte niet zo teder als ik uwe moeder beminne, of schoon hy haar immer zoo liefkooze.

Het huwelyk, dat is het voortbrengen van kinderen, is het geheim der natuur; huishouding en

opvoeding van kinderen zyn zulke zwaare plichten, dat een verstandig mensch dezelven nauwlyks op zig zoude willen neemen, indien 'er geene zintuigelyke vermaaken ons in onze jeugd toe prikkelden. Misschien gevoelt gy nu en dan aandoening, en ongerustheid, op het zien van Juffrouw *Betje*; ik verbeelde my ten minsten dit wel eens opgemerkt te hebben. Laat u niet wegsleepen door die betooveringen, en geef u nooit over aan wulpsheid, om dat zy niet standvastig is, en haast verveelt; geloof my hier in als uwen Vader, als uwen Weldoender, en als uwen Vriend, die genoegzaame ondervinding heeft van de Werreld.

Indien getrouwde lieden op den duur gelukkig in hunne verbintenis zullen Leeven, moet hunne Liefde een gansch anderen Grondslag hebben, dan de voldoening der natuurlyke driften.

Oprechte Liefde is eene genegenheid, waar in het hart deelt, en behoort alleenlyk tot de Ziel. Ik beminne uwe Moeder, gelyk zy my bemint; wy zyn nimmer gerust, nimmer te vrede, dan wanneer wy byeen zyn, en u en uwen broeder onder ons oog hebben; de minste onpasselykheid aan den eenen of anderen kant maakt ons droefgeestig; ik voele een oneindig vermaak wanneer de deugden van uwe Moeder gepreezen worden, en zy smaakt de hoogste vergenoeging, wanneer zy bemerkt dat men haar te meerder acht om de verdiensten, welke men my gunstig toeschryft. Beide leggen wy ons toe om elkanderen te behaagen, en nimmer hebt gy gezien, dat niet eene gepaste vrolykheid plaats hadde, als wy met u aan tafel zaten.

Liefde, dan, is die geneigdheid van het eene hart tot liet ander, welke geene lighaamelyke aandoeningen bevat, maar tot de Ziel behoort. Het is, integendeel, wuipsheid en geilheid, elkanderen

in het byzyn van vreemden te zoenen en te streelen; gy ziet dit de duiven doen, en de dieren, welke niet vatbaar zyn voor aandoeningen van het gemoed.

Wat denkbeeld zoudt gy hebben, *Pieter*, van uwen Vader, indien hy uwen jongeren Broeder, om de poeselheid van zyn vel, geduurig streelde, en onderwylen verslofte op zyn gedrag, en oeffeningen te letten? Liefde moet derhalven niet uit, het laf gevlei afgemeeten worden, maar uit zulke proeven, welke betoogen, dat de een des anderen waar geluk bevordert.

Maar, hervatte *Pieter*, waarom mogten wy niet ontbyten met Neef ..*?* Met rede, gaf ik tot antwoord; ik wilde niet hebben, dat gy verlokt zoudt worden door zulke aanstootelyke voorbeelden, en in de dwaaling geraaken, dat het waare oogmerk van den Schepper was, ons geduurig, door de aandoeningen der minnetreken, in een zoort van dronkenschap te verloopen.

Uwe Ouders vermyden zorgvuldig, om dezelfde redenen, al wat eenigzints gelykt naar wulpsheid: en ofschoon een wettig huwelyk ons het recht geeft, op eene onzondige wyze, de wellust daar van te smaaken; zoo is en blyft het ongeoorloofd dit te doen, in tegenwoordigheid van anderen; ik laat staan van jonge lieden, en kinderen.

Het Slaapvertrek moet alleen geschikt blyven tot die geheime verrukkingen; het is daarom, dat het altoos zorgvuldig geslooten is voor u, op dat gy niet bygeval uwe Ouders betrappen zoudt, en uit hunne houding oordeelen, dat zy alleen wellust beminden, gelyk onze vertrokken gasten, en de waare liefde ontbeerden, van welke gy nu zo groot een denkbeeld hebt.

Ik schaame my niet, op uwe jaaren te spreeken

van omhelzing; gy ziet die dagelyks onder de beesten; het vermaak daar van is aanlokkelyk voor de jeugd, om dat zy niet te vrede schynt, dan wanneer zy het gesmaakt heeft; geloof my, *Pieter*! het is eene dronkenschap, eene aandoening waar door wy den beesten gelyk zyn, en waar over wy, de verheevenheid van onze ziel, van onze rede, en ons verstand beschouwende beschaamd worden.

Ik geloove u, hernam *Pieter*; maar ik moet bekennen, dat ik anders nimmer iets berispelyk genoemd zoude hebben, het welk anderen in het openbaar doen, en het welk een Predikant zelf niet zondig rekent.

Ons gesprek wierd gestoord, door het ontmoeten van eenen Vriend, welke vervolgens met my naar huis wandelde.

Ik bidde u, Heer *Denker*, in een Vertoog de aanstootelykheid van dit gedrag afteschilderen, op dat veelen van onze Landslieden zig ingetogen mogen gedraagen, en toonen dat zy elkanderen van harte beminnen. Prys, in het vervolg, aan de redelykheid van, aan eene tafel, nimmer de Vrouw naast haaren Man te plaatzen, om zulke geile grillen voor te koomen, en de Jeugd niet te ontstigten. Daar schynt nog eene andere nuttigheid in deeze schikking, dat men de Saamenspraaken beschaafder, de manieren zediger en bevalliger, en het gezelschap in het algemeen vrolyker maakt, dan wanneer Man en Vrouw, naast een geplaatst, over de maaltyd, op elkanders bort morssen, weêrzyds in het oor luisteren, en op de geilste wyze de eene den anderen liefkoozen; even of men byeen gekomen was, om een hoogtyd van Bachus of Venus te vieren; en geenzins om als redelyke en deugdzaame menschen elkanderen op eene zedige wyze te vermaaken. Ik ben enz.

PREPOPHILUS.

De Denker.
N°. 88.
Den 3. September 1764.

[Brief van eenen Edelman aan den Denker Beschryving van de omstandigheeden, waar in hy zich bevindt. Zyne onzekerheid omtrent het Systema der Generatie; maakt hem verlegen of hy eene adelyke Juffer of wel eene Ryke Burger Dogter moet trouwen, om den Adel van zyn nageslagt niet te bevlekken.]

Qui stupet in titulis, & imaginibus.

HORATIUS.

MEn mag zeggen wat men wil, Heer *Denker*! de staat van een Edelman is de elendigste van allen in een Republyk! Men ruineert zig om de buitenspoorige lusten der Kooplieden te volgen; geduurig nieuwe equipages, nieuw livery, nieuwe meubilen; geduurig vergrooting van buitenplaatsen, daar is geen einde aan de noodzaakelyke verteering, als men eer zal blyven doen aan zyn blasoen.

De Kooplieden, in tegendeel, bederven zig met Edellieden te willen schynen; al hun pragtige stoet, hunne paleizen, hoven en plaatzen houden altoos iets plats, 't welk na het comptoir smaakt.

Geen recht noch uit de natuur, noch uit hoofde van hunne bezittingen hebbende op het Wild, 't gene zekerlyk alleen voor ons geschapen schynt, moeten zy zig in het Vinkenhuis vermaaken met een soort van Jagt, welke noch lighaams-oeffening, noch edelmoedige sentimenten inboezemt. Wat een verschil, een snellen haas eerst door een getrouwen hond op te stooten, en in zynen loop met een kogel te vellen, of een troep dolle vinken met een streek in het net te lokken, en die arme dieren, van alle verweering ontbloot, wreedaardig de hersens in te drukken! Dit in het voorbygaan. Men gevoelt eerst regt zyn edelen afkomst, als men aan oeffeningen denkt, welke de geboorte passen, en men vergeet zig alsdan ligt, met 'er te veel van te zeggen. Ik had voor, u aan te toonen het ongeluk van onzen staat, in een Land, daar de Koophandel den baas speelt, en door den betoverenden invloed van groote schatten dikmaal ons bloed verbastert.

Myn Grootvader was één der oudste Edellieden van zyn land, doch arm door het getal broeders en zusters, welke zyne ouders hem gegeeven hadden; hy was daarenboven de jongste: zyne manieren gingen gepaart met een welgemaakt en bevallig lighaam; al het welk, gevoegd by den luister zyner geboorte, hem een groot fortuin deedt maaken met eene burger dogter, welke zeer ryk was. Myn vader was de eenigste, die uit dit huwelyk voortsproot; wie zoude niet denken, of ik moeit één der gelukkigsten zyn onder de lieden van mynen rang? Helaas, *Denker*! ik ben even arm, als of myne grootmoeder eene Freule van de Veluwe geweest was. Myn grootvader gevoelde midden in zyne rykdommen de glorie van zyne afkomst. Een koets met zes paarden, verscheidene buitengoederen, jagthuizen, wursten, equipages, train, alles byeen gevoegd, deeden hem schielyk den bodem zien van zyne geldkist. Hy had verstands genoeg zig nog effen by tyds te retireeren, om niet geheel arm te zyn. Kort daar op weduwenaar geworden zynde, bragt hy mynen vader by den snaphaan op, en liet hem niets leeren als zyn naam te tekenen en ridder-

lyke oeffeningen; de Jagt was het eenig amusement. Drie-en-twintig jaaren oud zynde, wierd hy verlieft op eene zeer bevallige Freule, welke admirabel te paard reed, en wel met de snaphaan konde omgaan, altoos gewoon zynde buiten te leeven met haare moeder, die Douariere was van een aanzienlyk geslagt.

Hunne jeud, gezondheid en lighaams-oeffening, gevoegd by eene liefde, welke niet ge-interesseerd was, maakte myne moeder eene der vrugtbaarste vrouwen, en ik had de eer van welhaast de oudste te zyn van vyf zeer gezonde broederen en twee zusters, welke allen my geen de minste hoop laaten om den eenigen erfgenaam te zullen zyn van myne ouders. Alle die Jonkers en Freule's embarrasseeren zeer de huishouding; men heeft geene *ressources*, gelyk in andere landen, daar de kloosters merkelyke verligting toebrengen aan eene nombreuse familie.

Het meest van allen ben ik verlegen met myne kwartieren; myne grootmoeder brengt alles in de war, zonder dat wy 'er ryker door zyn. Die vlek is zoo groot, dat ik Freule *Amelie* niet mag ten huwelyk vraagen, schoon 'er wederzydsche genegenheid plaats heeft, om dat haar vader nimmer dulden zal, dat de Freule aan minder dan zestien kwartieren trouwt. Zy is zeer ryk, uitneemend schoon, en zoo wel opgevoed, dat zy zig niet behoeft te schaamen aan de eerste hoven van Europa te verschynen. Onderwylen ben ik in de noodzaakelykheid, om my door een goed huwelyk te *établisseeren*, en heb voorgenomen den volgenden winter te Amsterdam door te brengen om, was het mogelyk, te gelukken, en een ryk meisje op te snappen.

Doch hier doet zig de grootste zwaarigheid op. Indien ik eene Freule trouwe, brenge ik myne kinderen weder in fatzoen, en ik kan my vlyen, dat myn geslagt na twee generatien voor geen adel van ons land zal behoeven te wyken: dit is mathematisch zeker. Trouwe ik eene burgeres, schoon schatryk, zoo bederve ik myn familie voor vier generatien, zonder zekerheid te hebben, dat myne kleinkinderen van die schatten nog iets over houden zullen. Dit is, derhalven,

onzeker. Myne tegenwoordige omstandigheden evenwel vereischen geld, en daarom moet ik my welhaast, in spyt van myne geboorte, bepaalen tot Amsterdam.

Dus verre nu heb ik u myne omstandigheden voor gelegt: myne bedenkingen, of wel eene moeder, schoon Burgeres het bloed besmet, wil ik u nu voor stellen, om dat myne gedagten hier over zeer lang gewoeld hebben. Dit Poinct schynt my daarenboven van zeer veel gevolg, voor den Adel in het algemeen: alle Rechten immers moeten tot grondregel hebben eene *physique* waarheid. Indien het nu klaarblykelyk is, dat de menschen uit wormtjes voortkoomen, welke in de lendenen der mannen beslooten zyn, en dat die slegts door de vrouwen worden opgekweekt, tot een zeekeren tyd toe als ze in de wereld geproduceerd worden, zoo schynt het my onder verbetering toe, dat het 'er niet op aankomt of die kweekster, welke men nu moeder noemt, adelyk is of niet? want even zoo weinig zwarigheid als een Edelman maakt, om aan eene *table de hôte* te eeten, waar van hy zeeker weet, dat de Koks gemeene menschen zyn, en zig durft voeden zonder vrees van besmetting, even zoo weinig behoorde men, in dit geval, de besmetting van de moeder te vreezen.

Dit schynt in het eerst wat singulier, dog als men 'er Natuurkundig overdenkt, vervalt de eerste verwondering; ook vloeit het wettig uit de waarneemingen van eenen L E E U W E N H O E K , dat myne stelling niet ontbloot is van waarschynelykheid.

Gy verwonderd u, dat een jongman van geboorte, zig de *airs* geeft van Natuurkunde te bezitten; uwe verbaasdheid zal bedaaren als ik u teffens zegge te Utrecht drie jaaren gestudeerd te hebben. Utrecht is buiten tegenspraak de eenige Academie, daar een fatzoenelyk man kan studeren, al waren 'er geene gerenommeerde Professoren; om dat 'er eene goede Academie is om te paard te ryden, en dat 'er *assemblées, priés*, partyen, *soupees, bals*, en concerten zyn, die een jonkheer ruim zoo goed formeren, als de *pedantesque* Schoolen der Geleerden. Men krygt 'er een *usage du monde*, en men wordt als gepraepareerd om met fatsoen in den Haag te verschynen.

Te Utrecht zynde heb ik altoos in het oog gehouden, de Medicynse Professoren te hooren op het stuk van de Generatie, niet uit eene kinderagtige nieuwsgierigheid, maar om een *poinct* van zoo veel gewigt, als ik reets gezegd hebbe, op te helderen.

Ik zag wel haast, dat men het gevoelen der Ouden, als of beide de sexen iets toebragten tot het vormen van de vrucht, verwierp; en dit behaagde my verwonderlyk, om dat het myne afkomst onmiddelyk begunstigde. Hoe gewigtig ook dit onderwerp was, konde ik zomwylen myn lagchen niet laaten, als ik op eene zedige wyze het gevoelen van HIPPOCRATES hoorde omver werpen, ten opzigt van de zekerheid om zoonen of dogteren te gewinnen.

Ik had reets *La Venus Physique* geleezen van MAUPERTUIS, en de gladde pen van de BUFFON over het Menschelyk Geslacht: dog die Heeren zyn te wispeltuurig, en laaten altoos eene twyffeling over, welke nimmer gevonden wordt in het gevoelen van BOERHAAVE, of liever van LEEUWENHOEK en HARTZOEKER, want ik wil my aan geene eenzydigheid schuldig maaken, door den eenen boven den anderen de eer van die ontdekking te geeven.

Het blykt zonneklaar uit de waarneemingen van LEEUWENHOEK, dat in de lendenen van den vader de kinderen, reets levendig, dog onder de gedaante van wormtjes beslooten leggen; en niet onwaarschynelyk teelen ze onder elkanderen voort, gelyk van sommigen staande gehouden wordt, zoo dat ik eens een *Corollarium* agter een Dispuut gezien hebbe, houdende dat het *niet onmoogelyk was, dat een zoon de grootmoeder geweest was van zyn vader*. Het *Metaphysique* daar van schynt een weinig ongerymd; dog zoo als de *Defendens* het ontvouwde liet het zig vry wel hooren. Om tot de zaak te koomen, uit dit *Systema* blykt klaar genoeg, dat het de *valeur* van Adeldom niet verzwakken kan, of de moeder adelyk is dan niet. Zy voedt slegts den Jonker, als nog in den staat van een worm zynde. Enfin de Professor helderde dit op met Eijeren, met de proeven genoomen uit HARVEUS, en ik weet niet welke Schryvers, zoo dat ik 'er niet meer aan twyffelde.

Uit deeze stelling volgt, dat men de moederlyke, of liever voedsterlyke blazoenen geheel zoude kunnen agter laaten, en, in plaats van zestien, slegts agt wapens stellen. Dus konde men zeer netjes de Alliantien, die *par Convenance* gedaan worden, *Cacheren*; voornaamelyk, als men buiten den Adel gegaan was.

Zedert heb ik geleezen, zeker Boekje uit het Latyn in het Fransch vertaald, voerende tot tytel, *La Perfection du Monde* &c: waarin de Professer bewyst, dat, vermits een Eikel in zig bevat, niet alleen de Boom, welke daar uit onmiddelyk opgroeit, met alle zyne Takken, Bladen en Zaaden, of Eikels, maar alle de Bomen, Takken, Bladen, en Eikels, welke daar uit zullen voortgroeien, van heden af tot het einde van de Waereld, alzoo ook een enkel Wormtje van een Mensch, volgens LEEUWENHOEK, toe de kleinheid gesteld, dat 'er 300,000 zeer ruim in een drop Water konnen zwemmen, alle de Menschen in zig bevat, welke 'er uitgeboren zullen worden, tot het einde der Waereld toe. Hier uit blykt derhalven duidelyk, dat de luister van myn geslacht in een *Physique* zin, niet kan veranderd, of verminderd worden, al kwamen 'er in die groote tusschenruimte van tyd 100,000 Burgervrouwen successivelyk aan de reets in myne lendenen geslootene Jonkers te trouwen. Dit is zeer klaar, en niets is noodig dan alleen dit *Prejugé* uit onzen Adel weg te neemen, om het door het Keizerryk aangenomen te doen worden. Want, *Item*, in Duitschland is men het delicaatst op dit Artikel. De Engeschen het zy door HARVEUS, of andere Natuurkundigen verlicht, houden het daar voor, dat eene Vrouw den Adel van haar Mans kinderen door die in haaren schoot te voeden, niet kan bezwalken.

Tot hier toe ging alles voor den wind; maar hoe groot was myne ontsteltenis, als ik onlangs uit zeekere waarneemingen van eenen BONNET, gesterkt met het gezag van HALLER, ik meen zelf eenen Edelman, vondt dat het juist anders om gelegen was; naamelyk, dat 'er zulk eene menagerie van Jonkers en Freules, niet in de lendenen van den Vader was: maar dat de Moeder zelve de kinderen, gelyk als de Delvenaar gedroomd hadt, niet als Wormen, maar ge-

heel en al gevormt voort bragt, dog zonder leven of beweeging; en dat de Vader aan dien pop, als ik het kind zoo noemen mag, slegts het leven gaf, even als men een kaars aansteekt. By voorbeeld een kaars, zo als die uit den winkel koomt, heeft reeds alle de Lichtstraalen; dog zy zyn duister en zonder beweeging, zo lang ze niet aangestooken wordt. HALLER bewyst dit zeer klaar uit de dooir van een hoender Ey; BONNET gelooft het; wat zullen wy doen? Het geheele plan van het perpetueeren van mynen Adel vervalt hier door, ten weinigsten word ik gefoltert door duizend naare gissingen: dat zoo zynde, is myn Vader geen gebooren Edelman, om dat myne Grootmoeder eene burgeres was. *Enfin* Heer DENKER wat nu? is 'er wel voo veel overeenkomst tusschen een hoender Ey, en de vrucht van een Edelman, als HALLER gelooft?

Zeekere NEEDHAM heeft ontdekkingen met het Vergrootglas, en met figuren opgehelderd, uitgegeeven; daar gelyken de Wormtjes door LEEUWENHOEK beschreeven, wel naar die Slangen, welke de jongens in een doosje geslooten laaten uitspringen, om kleine Meisjes te verschrikken. Ik hoope niet dat de *Philosophen* ons eindelyk monsters zullen laaten broeden.

Dog ik houde u te lang op; de vraage is, wat moet ik nu gelooven van alle die duistere dingen? is een kind een Worm met een staart, welke, even als de Kikvorschen naa agtien veranderingen ondergaan te hebben, een Jonker of Freule wordt; of een Ey? komt het van den Vader, of Moeder te gelyk, of van de een of andere afzonderlyk? Dit opgeloscht zynde, zal ik terstond myn huwelyk schikken; ik zal een ryk Amsterdammertje trouwen, als LEEUWENHOEK, in het gelyk gesteld wordt; en op de Veluwe naar eene Vrouw om zien, wanneer HALLER ons het rechte ontdekt heeft. Help my schielyk uit deeze verlegenheid, want myne omstandigheden zyn zoo, dat ik haast trouwen moet.

Ik ben enz.

***

Ik bedank mynen geëerden Correspondent grootelyks voor zyne geestige Satyre tegen die Edellieden, welke het hoofd gestadig vol hebbende van hunne wapens en geboorte, geene andere verdiensten dan hunne kwartieren toonen, en schandelyk verwaarloozen dien luister op te houden, waar toe de loffelyke yver hunner voorouderen hen poogde te verheffen, doch welken zy zich door hun vuig gedrag omwaardig maaken. Deze zyn baarblykelyk de belagchelyke voorwerpen, welken myn Correspondent, onder anderen, met rede bespot; maar gelyk men zyn oogmerk ligtelyk verkeerd zoude kunnen opvatten, en waanen, dat hy den erfelyken Adel in het algemeent zoekt ten toon te stellen, zal ik in een volgend Vertoog deswegen eenige nadere aanmerkingen voordraagen, en tegen zo veele gewaande Wysgeeren aan, zoeken te toonen, ‘dat 'er niets bespottelyks in is, en zelfs het belang der Maatschappy vereischt, dat wy den Adeldom van onze ouderen en voorouderen overerven.’

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N° 89.
Den 10. September 1764.

[Welke de beste hulpmiddelen zyn om de bitterheid der Kerkelyke Twisten te verzagten. Vervolg van No. 48]

IK Heb in een vorig Vertoog(*) onderzogt; ‘waarom de Kerkelyke Vergaderingen in alle landen en tyden de verwardste en ongeregeldste, en de Kerkelyke twisten altoos de bitterste van alle twisten zyn’? en ik gaf toen eene waarschynlyke hoop, ‘dat ik naderhand de beste hulpmiddelen zou tragten op te spooren, om 't gemelde kwaad, ten grootsten deele, voor te komen’. Eene zeer moeijelyke onderneeming, inderdaad, nu ik dezelve van nader by beschouw! 't Valt niet gemakkelyk lighaamelyke ongesteldheeden te geneezen; maar die van den geest zyn doorgaans nog hardnekkiger, en inzonderheid als die geest met eene duistere geleerdheid belaaden, en daar door de toegang voor Waarheid en Reden geslooten is. Een *Patient* weet dat hy ziek is, en neemt zyn toevlugt tot een Geneesmeester, aan wien hy zich met een volkomen vertrouwen overgeeft; maar wat zal men aanvangen met verwaande Jongelingen, die zich zelven wyzer en beter schatten, naar maate hun brein verwarder, hunne heerschzugt grooter, en hunne hoofdigheid hardnekkiger is? die gevolgelyk den goeden raad, welke hen wordt aangeboden, minder willen volgen, naar maate zy dien meer van nooden hebben. Men mag het, inderdaad, als een meesterstuk van 't menschelyk vernuft beschouwen, eenen verhitten Geestelyken, van wat Land of Godsdienst hy wezen moge, van de dwaaling zyns wegs te regt te brengen; misschien zelfs is dit boven het bereik der menschelyke kragten; en 't is door deze bedenking, dat ik derzelver beteugeling, dat ik de zorg voor hen, die zich, uit hoofde hunner Goddelyke *Commissie*, onafhankelyk van de Werreldlyke Overheeden

(*) No. 48.

waanen, in alle welgeregelde Maatschappyën aan eene wyze Staatkunde overlaate; terwyl myn doelwit eeniglyk zal wezen, om het getal dier Heethoofden, inzonderheid in ons Gemeenebest, te verminderen, de Kerkelyke Vergaderingen geregelder en de Godsdienstige geschillen gemaatigder te maaken, door de oorzaaken van het kwaad, zo veel moogelyk, te weeren; dit zullen dan de hulpmiddelen zyn, welke ik in dezen wil gebeezigd hebben.

Eene voornaame oorzaak dier verwarring is, dat men de kinderen van de wieg af, ja zomtyds voor hunne geboorte, tot den Predikstoel verordent. My is voor de waarheid verteld, dat onlangs zeker Lootgieter, en waardig Ouderling der Kerk, zulk een hevige twist met zyne tedere wederhelft gehad heeft, of de zoon, waar van men hoopte dat zy zwanger was, tot Predikant, zo als de vader in zyn hart beslooten hadt, of tot Advocaat, daar de werreldsche moeder meer toe overhelde, *studeeren* zoude; dat de laatste hier door een miskraam kreeg; en dit licht dus, door de geweldigheid eener ontydige hartstogt, ter beklaagelyke schade van Kerk of Staat, reeds voor zyn geboorte wierdt uitgedoofd. Dit ongeluk, en zo veel duizend andere ongelukken van een strydigen aart, naamelyk, van onbekwaame voorwerpen de Godgeleerdheid als een ambagt te laaten leeren, en verwaande Domooren of heethoofdige Muiters ter kerke in te dringen, konden voorgekomen worden, byaldien alle ouders eerst den noodigen leeftyd hunner geliefde zoonen wilden afwagten, om te zien, of dezen eene wezenlyke roeping hadden tot den Predikdienst; dat is te zeggen, of zy een gezond verstand, een bondig oordeel, een tamelyk geheugen, eene juiste tevens en levendige verbeelding, maar boven al een nederig en menschlievend harte hadden; of zy van een zagtmoedigen aart waren, en van hunne vroegste jeugd af toonden hun grootst vermaak te vinden, met yders gunst en agting te gewinnen, en zig, ten dien einde, naar elks verkiezingen te schikken, elks genoegen te betragten. Vindt men zodanig eene geaardheid in zyne kinderen; vindt men daarenboven, dat zy werkzaam zyn, en lust hebben tot boekoefening; dan zette men hen aan

't studeeren; maar dan kweeke men onderwyl ook de zaaden der opgemelde deugden zorgvuldig in hunne tedere harten aan, en houde hen onophoudelyk voor oogen, dat zy geene Leeraars worden om *veele Meesters te zyn*; maar voor dat soort van afstand, welken zy van de werreldsche grootheid en voordeelen doen.. doch dit raakt den aart hunner beroepen, daar ik straks gevoeglyker van spreeken kan, als ik de Theologanten ter Academie geleid, en de noodige order op hunne zeden gesteld heb.

Wat mag de oorzaak wezen, dat die Heeren zich aldaar in veelerlei soort van ongeregeldheeden met andere losbollen zo gelyk stellen, en somtyds dezelven overtreffen? hunne ligtmisseryen, ik erkenne het, zyn doorgaans min luidrugtig, omdat hunne beursen platter, hunne *ressources* minder, en de redenen, om zich bedekt te houden, dringender zyn; maar ik weet, by eene langduurige waarneeming zo wel, als door het getuigenis van lieden, die de *Academien frequenteeren*, dat, als 'er deze belet-oorzaaken niet in den weg zyn, de Theologanten ten minsten zo veel uitspatten, als andere jonge lieden, en dat zy, het geen 'er aan het luidrugtige dier Academie-vermaaken ontbreekt, door meer bedekte ongeregeldheeden rykelyk vergoeden. Wat mag, vraag ik, hier de oorzaak van wezen? en is 'er geen middel om dit voor te komen, en den jongen Godgeleerden dieper indruk van Zedekunde en Pligt te geeven? Ik denk van ja! Men maakt hier gewisselyk te weinig werk van op de hooge Schoolen; men verwaarloost de Zedekunde doorgaans geheel en al, of laat die aan de Professooren in de Regten, of ten minsten aan de Philosoophen over; en men schynt of openlyk aan te neemen, of stilzwygend te onderstellen, dat de Godgeleerdheid, dat is te zeggen, de kennis van den Godsdienst, zonder pligten kan bestaan. Rampzalige Godsdienst, egter, waar van hoogvliegende bespiegelingen of duistere twisten het groote doelwit, waar van eene dorre kennis de voorname grondslag zyn! En gelyk de Hoogleeraaren zelven dus gemeenlyk weinig werks van de Zedekunde maaken; zo is het natuurlyk gevolg, dat de jonge lieden dezelve ook in 't geheel verwaarloozen, of op zyn

best zig met eene oppervlakkige kennis daar van vergenoegen. Men zoude, als men de Geleerdheid in derzelver beoeffenaaren beschouwt, in den eersten opslag zeggen, dat dezelve meer geschikt ware, om de zeden te bederven dan te verbeteren; de Geleerden munten gewisselyk niet uit in deugd, en ik verwondere my dus niet, dat een zeldzaam Wysgeer onzer dagen de zaak van dien kant alleen beschouwende, zyn berugt *Systema* daar op gebouwd, en door zyne verleidende welspreekenheid zig zelven allereerst van deszelfs waarheid overreed heeft. Maar moet men het gebruik eener zaake weeren, om dat 'er misbruik van gemaakt wordt, of den Wyn verbieden, om dat sommige gulzigaarts zig dronken drinken? Is 'er geene verandering in dat alles te maaken? Ik denk zeer gemaklyk, als eene verligte Overheid met Wysgeerte en algemeen belang wil saamenspannen, en hier de behulpzaame hand toe leenen.

Waarom geen nauwer toeverzigt op de zeden der Studenten in 't algemeen, op die der Godgeleerden in 't byzonder genoomen? waarom zyne *Testimonia* zo gereed vergunt zonder onderzoek op het gedrag der Jongelingen? waarom zig in de *Praeparatoire Classicaale Examens*, eeniglyk vergenoegd met blyken, dat de *Candidaaten* Theologische Collegien gehouden, en die taamelyk wel *gefrequenteerd* hebben, zonder bewyzen in te neemen, dat zy van een deugdzaam hart, of ten minsten van onstraffelyke zeden zyn, dat zy zig aan geene laagheeden, aan geene zwelgeryen, aan geenerleie buitenspoorigheeden hebben schuldig gemaakt? waarom de *Dispuut*- en *Promotie* maaltyden, bykans in 't byzyn der Professoren, althans straks na hun vertrek, in *Bacchanaalsche* zwelgfeesten verkeerd? waarom eindelyk de beste beroepen niet inzonderheid voor hen bespaard, welken in een zedig en loffelyk gedrag hebben uitgemunt, en in alle gemeentens voor af blyken van dat gedrag gevorderd? Is Geleerdheid alleen, is Hebreeuwsch, Grieksch, en de kennis van den Joodschen Tempel genoeg om braave Leeraars en deugdzaame leeken, om hen allen gezamenlyk tot goede Christenen te maaken? of is het der moeite niet waardig, zig deswegen te bekom-

meren, als de eersten slegts goede standplaatzen, en de anderen eene weekelyksche tydkorting hebben, om hunnen Prediker, naar hunne byzondere geaardheid, te pryzen of te laaken.

Die Studenten der Godgeleerdheid, welke nog eenig werk van de kennis onzer pligten maaken, vergenoegen zig met de bloote kennis. Men geeft hen afgetrokken bepaalingen der Deugden en Ondeugden; zy prenten die in hunne harsenen, en leeren 'er de konst by, om daar lang over te praaten, zonder 'er iets van te gevoelen; enkele bespiegeling is 't eenig oogmerk, waarom zy naar de Academien gezonden worden, en de meesten, (want ik verzoek eens vooral in 't oog te houden, dat ik de goeden niet mede onder myne bestraffingen betrek) koomen daar van te rug met overlaaden harsenen en ledige harten; yder SENECA *declameert* tegen de rykdommen, en zoekt een voordeelig beroep en ryke vrouw; yder CICERO pryst de dapperheid en grootmoedigheid aan, en bevordert zyne belangens door laagheid en heimelyke ondermyningen; yder EPICTETUS predikt zagtmoedigheid en geduld, en stuift op de minste tegenkanting op, of wordt van eene bittere wraak verteerd; ja men ga naar deze Heeren om goede lessen te hooren, maar men ga na het eenvoudige Land, en afgelegene oorden, men kruipe onder laage riete daken, om voorbeelden daar van te vinden, en dezelven te zien betragten.

Dit moet natuurlyk uit zulk eene verkeerde manier van onderwys geboren worden. Boezemde men den jongen Lieden voor eerst en vooral de noodzaakelykheid van een voorbeeldelyken levenswandel in; gaf men hen onderscheider bevattingen van Zedekunde; leerde men hen alle de byzondere pligten op eene indrukbaare wyze kennen, deedt men hen de Deugd gestadig in haare beminlykste gedaante beschouwen; hieldt men hen de zekerheid van een toekoomend leeven onophoudelyk voor oogen; vervulde men hunne jonge gemoederen met een billyken afkeer voor alles, wat laag en veragtelyk is, en drong men dit alles door zodanige wyze schikkingen aan, welke de grootste eer en voordeelen aan de beste Karakters ver-

bonden; ik ben verzeketd, dat de Christelyke Godgeleerden beter menschen, de Kerkelyke Vergaderingen getegelden, en de Kerkelyke verschillen gemaatigder worden zouden.

Hier toe egter is nog eene andere byzonderheid noodig, welke den Godgeleerden zo wel als alle menschen doorgaans ontbreekt, en welke insgelyks op de Academien te deerlyk verwaarloosd wordt; ik meen de kennis der Menschelyke Natuur. Niets zoude men zeggen, dat een Prediker eerder bestudeeren zoude, en niets egter daar zy gemeenlyk onkundiger van zyn. Verre het grootste gedeelte van het Menschdom hinkt aan dat euvel, en de gulde les van *Delphos* wordt misschien minst van alle zedelyke Voorschriften betragt. Wy kennen ons zelven, wy kennen de menschelyke natuur en het wonderlyk beloop der hartstogten zelden, en wy oordeelen hier om meest al verkeerd over zedelyke bedryven; die van ons zelven zien wy te na by, en ons gezigt wordt door een al te sterken glans verbysterd; die van anderen beschouwen we op te verren afstand, en wy neemen 't één voor 't ander. Dit is een doolhof daar de kundigsten dikwils in verdwaalen; maar die onkunde brengt by niemand schadelyker uitwerkzelen, dan by de Godgeleerden voort, om dat deze door hun byzonder Ampte, door de onderregtingen, welke zy dagelyksch geeven, door de *barangues*, die zy gewend zyn te doen, door den aandagt, waar mede de blinde schaaren naar hunne Godspraaken luisteren, en het verband, dat hunne redenen met het onfeilbaar Woord der Waarheid schynen te hebben, natuurlyker wyze toe het streelend denkbeeld koomen van zig zelven als een zoort van Tolken des Hemels te beschouwen, en zig de onfeilbaarheid op de eene of andere wyze toe te eigenen. Waan, verblindheid moeten hier van zelve uit gebooren worden, en zy niets minder vermoeden, dan dat zy hun eigen hart en driften niet kennen zouden. Dus zullen zy hunne byzondere verkiezingen met de belangens der Kerk, hunne driften met het algemeene welzyn, hunne heerszugt met den yver voor Gods eer verwarren; dus zullen zy noit in 't hoofd krygen, om de schuilhoeken van

hun begoocheld hart te doorsnuffelen, en waanen, als zy door hoogmoed of wraak gedreeven worden, dat zy den Vyand der Kerk rustig onder de oogen zien, en geen vriend of vyand schroomen, als het Gods zaak betreft. Dat begoocheld hart behoorde men hen dan reeds op de Academiën te leeren kennen; die verhoolen schuilhoeken in hunne jeugd reeds te openen, als dezelven nog door geene verwaandheid of vooroordeelen geslooten zyn. Hunne driften in derzelver waaren aart beschouwende, zouden zy dezelven beter kunnen leiden, en zy zouden een bondiger oordeel over zich zelven en anderen vellen; zy zouden niet schaamteloos genoeg zyn, om te handelen en te spreeken tegen eene overtuiging, waar van het gebrek hen thans in staat stelt, om zich zelven te misleiden; zy zouden zien, dat zy wyken moesten, als zy willen heerschen, en overreeden, als zy zoeken te dwingen.

Indien men hen nu by dit alles vroegtydig inboezemde, dat de H. Geest zich, in onze dagen, met de beroepingen der Predikanten niet verder bemoeit, dan voor zo ver de gewoone Voorzienigheid over alle andere ondermaansche zaaken en voorvallen gaat, en dat zy hunne standplaatsen aan de schaarsheid van Proponenten en Predikanten, aan de gunst van een Heer of Vrouw der Plaats, somtyds aan de verwandschap haarer Kamenier, verder aan de kuipery hunner vrienden, en altoos aan de wettige Overheeden, niet aan eene onmiddelyke roeping van God, verschuldigd zyn; als men hen inboezemde, dat zy van hunne Overheeden op de zelfde wyze afhangen, als alle anderen, die in hunne bezolding staan; dat hun Beroep inderdaad niets anders is, dan een wederzydsch verdrag, om voor zo veel geld zo veel maalen te prediken; dat zy zich beklaagen mogen, als hunne wedde niet geregeld wordt betaald; maar, aan den anderen kant, ook bedankt kunnen worden, zo dra zy het verdrag niet behoorlyk nakomen; als hen, zeg ik, die heilzaame tevens en onbetwistbaare waarheeden reeds op de Hooge Schoolen wierden ingeboezemd, wie ziet niet, dat zulks eene menigte oproerigheeden voorkomen, en de Kerkelyke geschillen bezadigder maaken zonde? Inzonderheid als de Overheid zelve hier nu en dan de hand aan hieldt, en deze overtuiging van tyd tot tyd verlevendigde door zodanige bekwaame middelen, welken den Geestelyken, zonder kwetzing, zonder hardigheid zelfs, op eene nadrukkelyke wyze voor oogen bragten, dat zy geen lighaam op zig zelven maaken, maar aan de algemeene weeten gebonden, en van de Overheid, of liever van de Maatschappy, afhankelyk zyn; door, by voorbeeld, den braaven

Leeraaren een buitengewoon geschenk, evenredig met hunne loffelyke poogingen, te doen, en allen, die de minste oproerigheid begonden te blaazen, voorbeeldelyk te straffen.

Tot hier toe meen ik de voornaamste oorzaaken van 't kwaad aangeweezen, en de beste middelen, om het allengskens te weeren, opgegeeven te hebben. Maar eene byzonderheid is 'er nog, daar mede wel degelyk op gelet behoort te worden; dat men, naamelyk, tot een doorgaanden regel houde, om de fatzoenlykste, kundigste en rondborstigste lieden tot leden van den Kerkenraad te verkiezen. Het tegendeel geschiedt nu menigmaalen; het getal moet vol zyn, en men *begunstigt* met deze verkiezing menschen, die het woordje JA in den mond bestorven is; menschen, die, uit hoofde van hunne neering of beroep, van Dominé en eenigen zyner vrinden afhangen, en die noch lust noch tyd hebben, om zich met de Kerkelyke zaaken verder te bemoeijen, dan om de party, daar zy toe behooren, door hunne tegenwoordigheid en stem te steevigen. Dit, ziet men, legt op eene *Oligarchie* toe. Dus wordt heerschen en gezag het groot oogmerk dier bestierende Leden, en wordt die hartstogt, welke van zelve reeds niet dan al te vermogend was, allengs gesterkt. Wat wonder dan, dat men, gewoon zyne oogmerken door te dryven, de toegeevenheid vergeet? Wat wonder, dat men, gewoon te zegepraalen, van geen wyken weet, als de bevelen van hooger hand dit vorderen? Wat wonder, eindelyk, dat wederspannigheid, tweespalt en verbittering de gevolgen dier verkeerde beginzels zyn? Hadt men een Kerkenraad van onafhankelyke verstandige lieden, welken uit hunne eigen oogen konden zien, dezen zouden welhaast begrypen, dat heerschen niet het doelwit van een Ouderling of Diaken, zo min als van een Leeraar, zyn moet; dat oproer geen middel is om deugd of goede zeden voort te planten, en dat tweespalt met de hoofdwet van onzen vriendelyken Godsdienst strydt.

De Hemel gunne my en alle regtgeaarde Christenen eenmaal de vervulling dezer bede, ‘dat Leeraars en Kerkenraaden, in plaats van werreldsche grootheid of voordeelen te bevorderen, eeniglyk mogen werken, om het Koningryk van Jesus uit te breiden, en zich, in plaats van aardsche driften te voldoen, enkel toeleggen, om zagtmoedigheid, vrede en liefde te doen bloeijen.

T.U.

De Denker.
N° 90.
Den 17. September 1764.

[Brief van A.O. aan den Denker over de Rouwbrieven Gissing omtrent derzelver oorsprong; en aanmerkingen op den gewoonen inhoud.]

Myn Heer D E N K E R!

DOor het ampt, 't welk ik bekleede, by veele menschen in ons Land bekend zynde, kryg ik, byna met yder post, Rouwbrieven, meest van lieden, welke ik van naam nauwlyks kenne, en dikwyls van zulken, welke my, wanneer ik hen in hunne woonplaats te gemoet koome, niet groeten, ik laat staan aanspreeken. Die beleefdheid, evenwel, kost my zeer veel geld 's Jaars, en noodzaakt my dikmaal myne bezigheden agter te laaten, om met een brief van rouwbeklag en dankzegging dezelve te beantwoorden.

De kosten, en verwarring, welke deeze Brieven veroorzaaken, hebben my dikwerf doen denken, voornaamelyk 's nagts als ik niet slaapen konde, aan den oorsprong van die zwarte Brieven. Myne gissingen heb ik op papier gesteld, en ik deele u dezelven mede, in verwagting, dat gy de hand wel zult leenen om eene belagchelyke gewoonte uytteroejen, waar van niemand nut heeft, dan de Drukkers, Postmeesters, en Briefbestelders.

De oorsprong van deeze gewoonte schynt my toe afkomstig van de Kooplieden, welke, met veele lieden handelende door het platte Land, verplicht waren kennis te geeven van de dood van het hoofd des handels, en teffens den opvolger, weduwe, zoon, of eenen anderen in de gunst te beveelen, om ware het mogelyk de kostwinning te behouden. Hier toe was noodig, dat men eenige beweeglyke termen in die Brieven liet vloejen, om te beter te slaagen met het verzoek, te meer, om dat de beschouwing van eens anders elende op het eerste oogenblik ons het sterkst beweegt, en het zeekerst tot medelyden noopt.

Wanneer zulk een Comptoir zeer uitgestrekt was, wierdt het schryven dier Brieven zeer lastig; ook was het onmoogelyk dezelven te gelyk op eenen tyd klaar te hebben. Om nu de kalanten geen ongenoegen te geeven, was het niet kwalyk uitgedagt, eenen Brief te laaten drukken, en dien met de zelfde dagteekening rond te zenden.

Den tweeden oorsprong schryve ik toe aan de Roomsgezinden, welke door deezen weg niet alleen het afsterven hunner maagen bekend maaken; maar teffens den tyd bepaalen tot het doen der Zielmissen, om dus gelykerhand de rust der Ziele te bewerken. Het ontzag, 't welk ik hebbe voor allerlei Godsdienst, mits dezelve oprecht zy, laat niet toe, dat ik dit stuk uitbreide: het is genoeg aangetoond te hebben, hoe dezelve een oorsprong zyn kan van Rouwbrieven.

Onze Republyk is door koophandel ryk geworden; en langzaamerhand zyn winkeliers en kooplieden in de Regeering geraakt, en derhalven in de noodzaakelykheid gebleeven om Rouwbrieven rond te zenden; tot dat de Couranten in de werreld gekomen zyn, en de leden van Regeering door dezelve den dood hunner nabestaanden aan het publyk hebben te kennen gegeeven. My heugt dat over 50. jaaren nimmer dan de dood van Vorsten, en van Regenten van ons Gemeenebest dus bekend gemaakt wierdt; sedert is de dood der Professoren op de zelfde wyze aangekondigt, en heden wordt die der Predikanten, dog alleen van Steden, eveneens door onze Provintien verspreid.

Men zoude hier uit besluiten moeten, dat 'er geene Rouwbrieven meer noodig waren, om dat men met recht onderstellen mag, dat yder mensch, de boeren zelf niet uitgezonderd, de Couranten leest. Maar neen, buiten de leden der hooge Regeering, schryven alle de overige Lykbrieven, en zenden die rond aan alle menschen, daar zy immer kennis aangehad hebben, of slegts eens mede gegeeten, of wel in de roef van een Trekschuit gevaaren hebben. Ik heb dus, uit hoofde dat ik zeeker Heer eens by my in de roef van Haarlem op Leiden genoodigd heb, by alle sterfgevallen van zyne Ouders, Broe-

ders, Zusters en Kinderen, de eer eenen Brief van hem te krygen: zyne beleefdheid gaat zo verre, dat hy ja, niettegenstaande ik hem nooit antwoorde, evenwel immer voortgaat: zo dat ik uit een *point* van *menage* verplicht ben, voor het lang leven zyner Familie te bidden.

Het schynt dus toetegaan. Men maakt zekeren lyst, gelyk ik wel bygewoond hebbe: yder een van de Familie, dan byeenkomende, geeft een getal van vrienden en bekenden op, en plaatst die op den lyst. Het gebeurde my, als ik mede hielp aan die onnutte dingen, uit hoofde van *parentage*, dat ik op het zien van eenen vreemden naam vroeg, wie van de Familie kent dien Heer? men antwoordde, niemand, maar hy staat op den Lyst, zo dat hy niet kan over geslaagen worden. De man woonde boven *Zwolle*, en kreeg voor 9 stuivers de weet van eenen dooden, daar hy voorzeker nimmer een stuiver voordeel of interest in gehad hadde.

Op het Cedelmaaken zynde, bepaalt men het getal der Brieven. De een of ander van de Familie is altoos de Edelman, en zegt statelyk, ik heb 'er, toen myne Vrouw stierf, 400 laaten drukken, en men kwam 'er nog eenigen te kort. Stel dat men by een Weduwenaar is, zo moet die, om niet minder te zyn, 'er ook 400 laaten drukken, al had hy geen tagtig kennissen in de werreld! Wat gebeurt 'er dan? Een hoop Brieven over zynde, herdenkt yder, onder een pypje, aan wien nog zoude konnen geschreven worden. Men is gelukkig, als men genoeg naamen kan vinden, om 'er een Brief heen te zenden, alleen om dat 'er genoeg over zyn! De Rouwdraagende naderhand beklaagd wordende, geeft hoog op van de moeijelykheden en bezigheden, door het Sterfgeval veroorzaakt. Denk, Mejuffrouw, hoorde ik eens de Weduwe van een middelmaatig Burger zeggen, wat al ruzy 'er geweest is, en wat al omstandigheden; daar zyn wel 350 Brieven verzonden, en ik had 'er nooit door gekoomen, als *Neef de Schepen* niet zoo goed geweest was my te helpen, want myn Man Zaaliger was zeer bemind ...., en hier op wierdt het gesprek afgebroken met verscheidene snikken.

Ieder een ziet ook klaar, dat men geen Brieven

schryft, dan wanneer men een fatzoenlyk Burger is, de geringe lieden deelen nog niet in die pracht, alhoewel het thans so verre gaat, dat van een Menniste Liefdepreeker op het platte Land zo wel een Lykbrief wordt verzonden, als van een hoog Lid in de Regeering van een der kleine Provintien.

Het groote oogmerk derhalven van Rouwbrieven is niet dan buitensporige pracht en verwaandheid; het zy, dat 'er iets Godsdienstigs mede bedoeld worde, gelyk by de Roomsgezinden; dog die laaten daarenboven nog andere Brieven drukken, uit bescheidenheid voor de Protestanten, om dezelven geen aanstoot te geeven met hen te noodigen tot de Zielmissen enz: Verwaandheid heeft derhalven ook al plaats by die gezindheid.

Het zoude, dunkt my, een edelmoedig besluit zyn, passende aan alle braave Inwoonders deezer Landen, indien men eenpaarig die dwaaze gewoonte liet vaaren, welke niet alleen anderen, die de brieven krygen, lastig valt, maar ook de onkosten der Rouwe onnoodig verzwaart.

Men behoorde de Engelschen te volgen. De Heeren van Regeering, Professoren, en Stadspredikanten hebben, door gewoonte, eene wettige plaats in de Couranten uit de Stad, daar het Sterfgeval plaats heeft. Die behoeven derhalven geene Brieven te laaten drukken.

Kooplieden en Winkeliers konden hunne Sterfgevallen in de zogenaamde Vrouwen-courant laaten zetten, welke voor mindere personaadjen geschikt schynt: men zoude gevoeglyk genoeg een plaats in het midden konnen vinden, tusschen de Advertissementen van Steden, en Makelaars in; want na de Makelaars kwam men te digt by de Kwakzalvers. Dog de Engelsche Couranten hebben tusschen twee lynen altoos de Sterfgevallen van Kooplieden en Winkeliers. Op die wyze konde men derhalven de affronten voorkomen, en het drukken van Rouwbrieven geheel afsnyden.

De genen evenwel, welke een naauwe betrekking hebben op den verstorvenen, behoren geschrevene Brieven van Bekendmaaking te krygen, gelyk nu buiten het drukken evenwel geschiedt.

Behalven de dwaasheid van het omzenden van Rouw-

brieven, is 'er eene ongerymdheid in den styl, overwelke ik by deeze gelegenheid myne gedagten mede zal zeggen.

De Inhoud van de meesten) ik wil van de belagchelyke en spoorelooze Brieven niet spreeken) welke men dikwils onmoet, koomt uit op de volgende Ingredienten.

1. Dat het Gode, volgens zyn onveranderlyk Raadsbesluit, behaagd heeft *Pieter* of *Paulus* te laaten sterven.
2. Dat de Overledene die ziekte gehad, en zo veele jaaren, dagen en uuren geleefd heeft.
3. Welke Ampten de Overledene bekleed heeft.
4. Ophef van de droefheid van de genen, welke den Brief ondertekenen.
5. Eigen troost, om dat men hoopt dat de ziele des Overledenen zalig zyn mag.
6. Aantooning van de grootheid van het verlies, met betrekking tot den Ondertekenaar.
7. Onderwerping, dat is, den Heere te zwygen.
8. Onderdanig verzoek, om net zo bedroefd te zyn als de Ondertekenaar is.
9. Toewensching, dat God den ontfanger van den Brief lang bewaaren moge voor zulke sterfgevallen.
10. Aanbeveeling in de bescherming en vriendschap, en ten laatsten betuiging, dat men is de *bedroefde Dienaar* of *Dienares* van den genen, aan wien men schryft.

Het pronken met Gods naam aan het hoofd van zulk eenen Brief is meerendeels eene huichelary; want van de honderd Brieven, (zulken uitgezonderd, die geschreven worden, als een Vader of Moeder in het best hunner jaaren worden weggerukt, en 'er kinderen overblyven,) zyn 'er negentig, daar men reeds lang verlangt heeft naar de dood van den Overledenen, en de beschikking van Gods Raadsbesluit slegts als eene Ceremonieele uitdrukking gebruik: welke ik dan zondig en onbetaamelyk stelle. Alle ordentelyke en beschaafde lieden hebben deeze algemeene denkbeelden van Gods Voorzienigheid en Bestiering, dat niets tegen zynen wille geschiedt; men zou derhalven konnen volstaan met te zeggen: *beden, den zo veelsten*, is gestorven N.; doch dat klinkt Godsdienstig niet in de ooren, en daarom is het fraaijer, dat

men den hypocriet uithangt. Hebben dan de Courantiers het recht alleen, om dit eenvoudig te mogen drukken; waarom niet iedereen in zyn eigen geval?

Men deelt, ten tweeden, zeer net mede de ziekte en jaaren tot een uur toe: 't welk ten eenemaal onnuttig is, ten ware men aan Academiën zulk eenen Brief zondt, om lysten op te maaken van de ziekten, waar aan menschen op byzondere jaaren sterven. In het algemeen, indien het my al raakt, moet ik alleen weeten, of myn Vriend dood is, of leeft; het scheelt my niet, of hy twee maanden, vier dagen en elf uuren na de zestig, dan drie maanden enz. gestorven is. Voor de aardigheid, evenwel, kan men 'er den ouderdom bydoen, doch slegts de jaaren meldende.

Het derde Ingredient is de optelling van de Ampten, door den Overledenen bekleed. Dit geschied alleen uit verwaandheid; want de man is bekend geweest of onbekend: in het eerste geval behoeft men alleen een tytel tot onderscheiding, of 'er meerder van dien naam waren; in het tweede zo is het schryven geheel onnoodig.

Doch altoos stoot my het volgende: *Overmits het God, volgens zyn eeuwig Raadsbesluit enz., behaagt heeft den Wel Edelen Gestrengen Heer N. enz*. My dunkt dat de Wel Edele Gestrenge Heer zulk een klein en zulk een afhangelyk wezen is van het oneindig groot en gedugt Opperwezen, dat het wel passen zoude hem den Wel Edelen Gestrengen Heer niet te doen speelen in het oogenblik van zyn sterven.

In de Kerk heeft men met reden alle die tytels afgelaaten. Een Predikant eenen zoon van den eersten Edelman doopende, dat is, aan Gods genade toewydende, zegt niet; *ik doope u Hoog Welgeb. Heer*; maar noemt enkel zynen naam; en dit is zeer betaamelyk.

Men dult by Hunne Edele Groot Mogenden niet, dat iemand, die een Request presenteert, zig uitdrukt, *de Wel Ed. Gestr. Heer N. verzoekt dit of dat*. Men zou het terug geeven, om dat de Souverein zulk eenen Wel Ed. Gestr. Heer niet kent; maar wel *Pieter* zulk een..... Vergeef my de gelykenis; ik gebruik dezelve alleen, om het verschil te grooter te doen schynen. Is dit nu niet geoorlooft te doen by menschen, wel-

ke ons dikmaals in rang gelyk zyn; hoe veel meerder onbetaamelyk is het zulke verwaande tytels by het Opperwezen te gebruiken?

Hier op volgt, gemeenlyk, dat men ten uitersten bedroefd is; 't welk meest zeer gemaakt is en geene op merking vereischt. Van meerder gewigt is de twyffelagtige hoope, dat de ziele des Overledenen de zaligheid geniet. Dit stuit my meerendeels geweldig. Indien ik 'er aan twyffelen konde, om het slegt gedrag van den Overledenen, zoude ik 'er niets van zeggen, en, in het overgestelde geval, nimmer willen zeggen, ik hoope, ik twyffele niet, of my van dergelyk eene omschryving bedienen, welke altoos iets onzekers bevat. De Christelyke Godsdienst moet ons in dit geval geene twyffeling overlaaten; de zaligheid, dat is, de gelukstaat na dit leven, is het voornaamste leerstuk van dezelve, en behoort volstrekt zeker te zyn.

Het is, behalven dat, ongerymd te zeggen, *het behaagt God mynen ouden Vader de eeuwige vreugde te laaten genieten, en van de werreldsche lastigheden te bevryden, en daar ben ik zeer bedroefd om*. Dit is een Christen zeer ongeoorlooft. Het is, integendeel, zeer overeenkomstig met het menschelyk hart, wanneer ik zegge; *beden of gisteren stierf myn oude Vader, daar ik myn leven, opvoeding, welvaart en genoegen aan verschuldigd ben*; *en daar over ben ik zeer bitter bedroefd*.

Vervolgens geeft men voor, den Heere te zullen zwygen, 't geen eigentlyk betekent zig daar in te zullen vergenoegen, niet daar over te zullen murmureeren. Indien dat waar is, waarom meet gy dan de grootheid van uw verlies zo breed uit, dat gy, by voorbeeld, Weduw zyt met vier, zes of meerder kinderen? Die optelling is een verwyt aan God, als of gy, die den bystand noodig had van uwen man in de opvoeding van uwe kinderen, door Hem beroofd wierdt, volgens zyne onveranderlyke wil, van zo hoognodig eene hulpe. Die termen, derhalven, welken als een slender gevolgd worden, behooren agtergelaaten te worden.

Zo ongerymd en onbetaamelyk als de aangehaalde poincten zyn, zo belagchelyk is het negende, van te vergen, dat ik zal deelen, of deel neemen in de rechtmaatige droefheid, dat is, even zo bedroefd zal zyn,

als de jonge Weduwe, of als iemand, die eene erfenis beurt, of den grooten rouw by de ondertekening verbeeldt. Waar zal het heen, indien ik, die duizend huishoudingen kenne, waar van 'er alle dagen verscheidenen moeten sterven, volgens den loop der natuur, over allen bedroefd moet zyn? Het is genoeg my tot eene beantwoording te vergen; hoewel de *Etiquette* medebrengt, dat men niet antwoordt aan zynen minderen, ook niet aan zyns gelyken, een zy de naam onderschreeven en niet met drukletters 'er ondergesteld is. Ik hoope dat gy, Heer *Denker*, door deeze opmerkingen mede te deelen en 'er de uwen, zo gy 't mogt goedvinden, by te voegen, zo veel zult uitwerken, dat 'er in het geheel geen meerder Rouwbrieven gedrukt worden; dan vervallen alle die kinderagtige Ceremoniën, welke de nakomelingschap eindelyk aan zal merken, als de grootste proeven van de zwakheid en kleinheid van onze vermogens.

Ik zal dit geschrift besluiten met de Ondertekening van *Bedroefde Dienaar* of *Dienaares* te onderzoeken. De Ondertekenaars verstaan hier niet door, dat zy elendige Dienaars zyn, welke bedroefd, dat is, erbarmelyk dienen willen, gelyk men die woorden in onze taal veeltyds gebruikt; maar dat schoon zy, bedrukt en bedroefd zynde, evenwel nog blyven de Dienaars van den genen, aan welken de Brief gerigt is. Waarom schryft men niet liever; *ik ben in droefheid de gehoorzaame of onder daanige Dienaar*? Dan vleit het de persoon, aan welke men schryft; want men moet zekerlyk veel achting voor iemand hebben, wanneer men schoon overstelpt van droefheid en in eenen zeer beklaaglyken toestand gedompeld, evenwel nog de Dienaar zyn wil van lieden, dien men naauwlyks kent. Aan den anderen kant is het overtollig nog eens den Leezer van die droefheid kennis te geeven, om dat het in den Brief zelven al breedvoerig gemeld is, hoe bedroefd de Ondergeschreevene is.

Ik geloove dat men over Trouw- en Kraambrieven soortgelyke, en niet min gegronde, aanmerkingen zoude konnen en mogen maaken; doch dit laate ik over aan uwe eigene opmerking, en noeme my steeds

Uwen Welwenscher,
A.O.
Schoonboven den 10 *Aug.* 1764.

De Denker.
N°. 91.
Den 24. September 1764.

[Over de Edelmoedigheid.]

Oportet quidem quae sunt inhonesta, non quasi illicita,
sed quasi pudenda, vitare.

PLINIUS.

VAn de meeste deugden heeft het gros der menschen losse en ongeregelde begrippen; maar geene deugd of loffelyke geaardheid is 'er, moogelyk, in de geheele Zedekunde, waar omtrent zy verwarder en zelfs strydiger denken, dan over de EDELMOEDIGHEID. De H. Schrift, schoon zy verscheiden byzonderheeden, welken de Edelmoedigheid helpen uitmaaken, aandringt, gebruikt egter, myns weetens, dit woord nergens, nog belast ons regtstreeks edelmoedig te handelend. De oorzaak hier van is misschien dezelfde, als die, waarom gemelde loflyke hoedanigheid in haar waaren aart zo weinig gekend wordt onder 't gros der Stervelingen, en waarom 'er de meesten zulke verwarde begrippen van koesteren; omdat namelyk, de Edelmoedigheid een mengzel, om zo te spreeken, is van Reden en Hartstogt dat haaren oorsprong aan eene gelukkige natuurlyke geaardheid, door eene gepaste opvoeding ondersteund, ruim zo veel, of meer, als aan verstand, te danken heeft; omdat wy edelmoedig zyn, meer door de leiding onzer gestellen, en een zekeren gelukkigen draai van onzen geest, als uit aanmerking van pligt of Godsdienst; en om dat zy, eindelyk,

die uit 'er aart niet gevoelig zyn voor het vermaak, 't welk een verheeven gedrag in ons gemoed veroorzaakt, noch genegen om loflyk en edelmoedig te handelen, dit door geene redeneeringen of voorschriften worden kunnen. Dit, zeg ik, zyn misschien de oorzaaken, waarom 'er de H. Schriftuur niet regtstreeks op aandringt; dit zyn althans de blykbaare redenen, waarom men zo verward niet alleen, maar zelfs zo strydig over deze loflyke gesteldheid denkt, en dezelve, naar dat elk door verschillende hartstogten wordt gedreeven, tot pligten en handelingen uitstrekt, welken regelregt tegen elkanderen aanloopen. Terwyl deze, immers, zich door Edelmoedigheid verpligt waant, om de minste belediging door 't bloed van zyn party te wreeken; denkt een ander, op beter grond, dat het edelmoediger is de ontfangen verongelyking te vergeeven, en zich, door eene verheeven wyze van denken boven de kwaadaardigheid zynervyanden te verheffen. Terwyl deze een edelmoedig genoegen vindt in het voortzetten eener pragtige leevenswyze, die hem bederft, of in het bewyzen van weldaadigheeden, daar zyne kinderen by lyden; weigert een ander, door een gelyk beginzel genoopt, even verkeerdelyk belooningen aan te neemen, die hem zo regtmaatig toekoomen, als de voorzigtigheid hem ernstig aanraadt die te zoeken; met één woord, dezelfde drift, (als ik de Edelmoedigheid een Drift mag noemen) brengt niet slegts strydige uitwerkzelen voort, maar verzet zich ook, op verschillende wyzen, tegen de voorschriften van Reden en Godsdienst, daar ze altoos aan ondergeschikt behoorde te wezen.

Maar, wat is dan Edelmoedigheid? en welke deugden leggen in deze voortreffelyke geaardheid opgeslooten? Eene gepaste opheldering hier van zal eene menigte misvattingen verbeteren, eene menigte dwaasheeden voorkomen, en kan dus niet anders, dan ten uitersten nuttig, zyn voor de meesten myner Lezeren. Zo veel te meer, om dat de Edelmoedigheid in genoegzaam alle bedryven en omstandigheeden van het leven te passe komt.

Het verschilt ons weinig, wat *Generosus* in het Latyn betekene, of wat de Ouden door *Magnanimus* ver-

stonden? Derzelver denkbeelden van Zedekunde waren gewisselyk niet geregelder, dan men dezelven tegenwoordig aantreft; en 't is uit den boezem der Reden zelve, dat een klaar begrip van zedelyke waarheeden moet geboren worden.

Alles wat waaragtig, eerlyk, regtvaardig, rein, liefelyk en welluidend is, te betragten; *zo daar eenige deugd, eenige lof, is, dat te bedenken*; en dit byzonderlyk te doen uit aanmerking van de grootheid en voortreflykheid onzer redelyke Natuur. Ziet daar het denkbeeld van waare Edelmoedigheid, en het karakter van een edelmoedig mensch. Wy zyn allen, namelyk, zodanig van onzen Scheppper zelven gevormd, dat wy een soort van natuurlyke grootsheid, om zo te spreeken, eene inwendige begeerte hebben, om ons zelven en anderen te overreeden, dat wy verheeven schepzels zyn, en een aanzienlyken rang bekleeden in de orden van 't Heelal. Een mensch, hier van ten eenemaal ontbloot, is laag en veragtelyk in zyn eigen aart, onbekwaam tot loffelyke onderneemingen, en onvatbaar voor de zuiverste geneugtens, die onze menschelyke Natuur kan smaaken; terwyl zy, integendeel, aan welken eene ruime maate van deze redelyke grootsheid is ten deel gevallen, tot allerleie voortreffelyke bedryven bekwaaam, en geschikt zyn, om tevens de nuttigste, de agtenswaardigste leden der Maatschappy te worden, en het verhevenste genoegen in hun eigen hart te vinden, 't welk eenig sterveling kan genieten. Ja deze drift, zo dezelve wel wordt bestierd, spoort ons aan tot alles, wat in zig zelven uitmuntend, braaf, en edel is; en noopt ons, om het kwaad te laaten, niet uit vrees voor straf; het goed te betragten, niet op hoop van een stellig loon; maar alleen om het vermaak van wel te doen, van redelyk te handelen, en zig op eene loffelyke wyze van zynen pligt te kwyten. Maar byaldien de zelfde drift de overhand heeft in menschen van een bekrompen verstand, of wier geest door eene kwaade opvoeding een averechtsen draai gekreegen heeft, zo ontaardt dezelve gemeenlyk in Trotsheid, welke hier in van Edelmoedigheid verschilt, dat zodanige menschen hunne waare grootheid niet wel kennende, en gevolgelyk in verkeerde voor-

werpen plaatzende, zig dwaasselyk verheffen op dingen, welken geen wezenlyk verband met hun zelven hebben, zig verhovaardigen op hunne schatten, eerampten, geboorte, en wat niet al byzonderheeden, welken zy toevallig bezitten, en welken de volmaaktheid eens redelyken wezens geenzins uitmaaken, naardien wy, zonder iets van dit alles, in ons zelven waarlyk groot, verheeven en beminlyk zyn kunnen. Naar maate wy aan de Godheid nader komen; naar maate 'er meer gelykheid is tusschen onzen redelyken Geest, en den oorsprong aller volmaaktheeden, zyn wy gewislyk voortreflyker, en hebben wy meer wettige reden om ons zelven hoog te schatten; maar deze verstandige waardeering van onze wezenlyke verdiensten, deze edelmoedige zugt om de Godheid naar te streeven, ziet men ligtelyk, is met eene verwaande Trotsheid ten eenemaalen onbestaanbaar.

Eer ik deze algemeene beginzels op eenige byzondere handelingen toepasse, waarin de Edelmoedigheid al of niet te passe koomt; oordeel ik, in het voorbygaan, te moeten aanmerken, in welke dwaasheeden eene onbedagte Wysgeerte haar zelven zomtyds verloopt, en welke buitenspoorige wanbegrippen onze vadzigheid voortbrengt. De Zedekunde, zou men zeggen, moest hier voor beveiligd wezen; een pligt, dien de Schepper zelf in de harten zyner liefste kinderen heeft ingeprent; eene geaardheid, die hy den besten der stervelingen, ten algemeenen nutte, heeft gegeeven; ja eene Deugd, welke als het sieraad der Menschelykheid beschouwd kan worden, behoorde niet bloot te staan voor de aanvallen eener oppervlakkige Filosophie, die haar zelve in het doolhof haarer spitsvinnigheeden verwart, en in haare onkunde wapens zoekt, om eene onbetwistbaare waarheid vermetel te bestryden. 't Schynt, namelyk, eene mode geworden in onze dagen te beweeren, dat de Edelmoedigheid boven het bereik der Stervelingen, en meer heldhaftig, gelyk men spreekt, dan menschelyk, zy; 't schynt eene mode, dezelve voor eene enkele inbeelding en harssenschim te houden.

‘Wat de Grootmoedigheid betreft, zegt zeker Schryf-

ster van deze eeuwe(*) ik weet niet waar ze te plaatsen; en ik twyffel zelfs of 'er wezenlyke Grootmoedigheid onder de Menschen kan plaats hebben.' Beklaagelyke twyffeling! op de gewoone handelwyze van het bedorven Menschdom niet dan te veel gegrond; maar door het loffelyk gedrag van sommige verheeven zielen, en niet minder door eene onpartydige beschouwing van onze Redelyke Natuur, gelukkig wedersprooken.

Door onze Redelyke Natuur wêersprooken, zeg ik; geen mensch immers, die eenig denkbeeld heeft van de waardy der Reden, en de voortreffelykheid zyner zielsvermogens; geen Mensch, wien het niet volstrektelyk onverschillig is, tot den rang van een vernuftig schepzel te behooren, kan zich zelven met eenigen aandagt gadeslaan, of hy gevoelt terstond eene loffelyke begeerte in zig geboren worden, om zig zelven en anderen van zyne waare grootheid te overreeden! Dit gaat zo ver, dat wy, zo lang wy van onzen edelen oorsprong niet t'eenemaal verbasterd, en ganschelyk bedorven zyn, geene veragting pynlyker voelen, dan welke de beschouwing van ons laag gedrag ons dwingt voor ons zelven op te vatten; wy wenden, in zulk een geval, onzen aandagt van onze eigen haatelyke zielsgesteldheid af, en sluiten met moeite de oogen van onzen Geest, om ons zelven niet in onze volle afgryslykheid te zien; ja de herinnering van iets schandelyks en onwaardigs, dat wy voor veele jaaren reeds gedaan hebben, doet ons niet zelden bloozen in onze eenzaamheid, en vervult ons met schaamte, zonder dat eenige getuigen ons dat misdryf verwyten kunnen. Dit doet veragtelyke zielen de eenzaamheid boven al ontvlieden, en in hunne afgezonderde binnenkameren het lastigste gezelschap aan zich zelven vinden; terwyl zy, die zich loffelyk gedraagen hebben, op 't herdenken daar van zich toejuichen over hunne voortreffelykheid, en deswegen eene vreugd gevoelen, die men gesmaakt moet hebben, om 'er zich een denkbeeld van te maaken.

De Edelmoedigheid is dan geen harssenschim, en

(*) *La Relig. Essent, a l'Homme, distinguéé de ce qui n'en est, qu'accessoire. Lettr.* XXXIV. p. 151.

wy weeten dezelve zeer wel te plaatzen, in het hart, namelyk, van alle regtgeaarde stervelingen; in het hart van die verheven wezens, welken vatbaar zyn voor eene onbekrompen weldaadigheid, grootmoedige vergeeving van aangedaane beledigingen, en wyze bestiering hunner dierlyke driften; in het hart, eindelyk, van allen, die hun genoegen vinden, om 't genoegen van anderen te bevorderen, en de Godheid in zyn beminnelykst karakter na te volgen.

Een edelmoedig mensch, namelyk, zich niet om zich zelven alleen, maar om 't Heelal geschapen rekenende, gelyk de Digter LUCANUS weleer van den grooten CATO zong, merkt het belang van 't algemeen als zyn byzonder aan, en blaakt van verlangen, om aan zyne mede menschen zyne uitgestrekte goedhartigheid te doen blyken, den nood van anderen te verligten, de behoeftens van verlegenen te vervullen, elendigen by te springen, de regtzaak van weduwen en weezen te bepleiten, jammer en gekryt te weeren; met één woord, zich zelven als eene andere goeddoende Godheid op aarde te gedraagen, yder te verpligten, en daar voor geene andere belooning te vorderen, dan de inwendige voldoening, welke de bewustheid van zyn loflyk gedrag in zyn eigen boezem uitstort. Ziet daar het beminnelyk karakter van een edelmoedig mensch. De Schriftuur drukt het zelve met niet min duidelyke, als verheven, bewoordingen uit. *Hy is* allezins *genadig en barmhartig - hy ontfermt zich, hy leent uit en beschikt zyne zaaken met regt*(*). *Hy* poogt *de Elendigen te bevryden, die roepen, en den Wees, en den geenen, die geen helper hebben; de zegeningen des geenen, die verlooren gaan, komen op hem*, om dat hy, namelyk, zyn best gedaan heeft om hen te helpen, *en het harte der weduwen doet hy vrolyk zingen*; *hy bekleedt zich met geregtigheid*; *zyn oordeel is als een mantel en vorstelyke hoed. Den blinden is hy tot oogen, den kreupelen tot voeten en den nooddruftigen een vader*(†).

Het is 'er zo verre af, dat het edelmoedig zoude wezen, zich over ontfangen beledigingen te wreeken, gelyk eene woedende drift het blind Gemeen poogt te

(*) *Ps.* CXII. 4, 5.
(†) *Job* XXIX. 12-16.

overreeden, dat niets strydiger met waare grootheid, niets meer onbestaanbaar met de verhevenheid van onze redelyke Natuur kan begreepen worden, dan zich door eene onstuimige hartstogt, welke, het gebit der reden op de tanden neemende, van de Ouden met regt eene *korte razerny* wierdt geheeten, tot buitenspoorigheeden te laaten vervoeren, daar een redelyk mensch naderhand even zeer over bloost, als elk 'er zich duizend en duizendmaalen over moet beklaagen. Hoe onbedenkelyk dwaas redekavelt onze woede! Men stelt zich als uitgehongerde beeren of tygers aan; men gedraagt zich veragtelyker, dan de verslindendste roofdieren, en men durft dit vermetel met den naam van Edelmoedigheid bestempelen; dat is te zeggen, men noemt het een gedrag, waar door wy de voortreffelykheid van onze redelyke Natuur vertoonen, en naar de weldoende Godheid zweemen. Hoe veel heerlyker vertoont zich dat beeld der Godheid in de handelwyze van een regt edelmoedig mensch, welke alle haat en agterklap veragt, alle vuurige flitsen van helsche lastertongen op zyn gerust geweeten afkeert, zich boven alle beledigingen verheft, alle verongelykingen vergeeft, en zyne haaters door de verhevenheid zyner handelwyze dwingt, om aan zyne verdiensten regt te doen. Wat dunkt u, myne Lezers, welke dier twee handelingen vertoont beter de verhevenheid van onze redelyke Natuur? welke past ons beter als verstandige wezens? Neen zwygt gy voortaan, Wraakzugtigen, van Edelmoedigheid, welke u niet dan by den blooten naam bekend is!

En gy, Wellustigen, die, uwer dierlyke neigingen onderworpen, uw grootst vermaak in zinlyke wellust vindt, ontheiligt ook gy niet langer een naam, dien gy u met geen regt altoos kunt toeëigenen. Een edelmoedig mensch verheft zich, zo veel mogelyk, boven 't stof der aarde, en verslaaft zich, derhalven, niet aan geneugtens, welken als enkele middelen moeten dienen, om hem ter betragting van verhevener bedryven in staat te stellen; verslaaft zich niet aan hartstogten, welken hem slegts tot prikkels moeten dienen, om zyne pligten des te vaardiger te betragten, noch kluistert zyn edelen geeft in de schandelyke boeijens van een

lighaam, daar dezelve over heerschen moest. Hy bedenkt gestaâg, dat hy een redelyk schepzel is; hy houdt zyn Goddelyken oorsprong steeds voor oogen, en zegepraalt dus over lusten, die hem onwaardig zyn.

Ziet daar byna de geheele Zedekunde in de Edelmoedigheid begreepen! Zo is 't 'er inderdaad mede gelegen. Een mensch, die regt edelmoedig is, poogt alle zyne verpligtingen getrouwlyk te beleeven, poogt alleszins verstandig, altoos redelyk, altoos Godsdienstig te handelen.

Maar hoe ongegrond zyn dan wederom de vooroordeelen van het gros der menschen, welken de Edelmoedigheid als in een soort van stryd en tegenkanting stellen met de gemeene pligten des burgerlyken leevens; vooroordeelen, welken ik niet voorby kan kortelyk aan te roeren, eer ik van dit onderwerp afstappe.

Zullen wy het Edelmoedigheid noemen, dat iemand zyne eigen zaaken verwaarloost, om anderen uit hunne verwarringen te redden? Is het grootmoedig, dat men eene verteering en levenswyze voert, die onzen welvaart ondermynt, of onze kinderen voor het gevaar van eene kommerlyke armoede bloot stelt? Is het edelaardig en voortreffelyk, op zulk eene wyze zyne geboorte en staat op te houden? of is eene beredeneerde zuinigheid en naauwkeurig overleg in zyne uitgaven onbestaanbaar met de aangepreezen deugd? Een algemeen antwoord is op deze en andere dergelyke vraagen te geeven. Byaldien niets van dit alles onbestaanbaar is met het karakter eens redelyken wezens; byaldien het in geenerlei opzigt aanloopt tegen de voorschriften van het gezond verstand, in 't algemeen, en voornaamelyk van die edele zugt, welke wy ter bevordering van het belang der stervelingen in onze zielen koesteren, dan is het ook bestaanbaar met de aangepreezen deugd; maar stellen wy ons zelven door eenigen dier handelingen buiten staat, om het algemeene nut te bevorderen, dan is het zeker, dat onze begeerte, om als verheven schepzels te handelen, ons van deze dwaasen onvoorzigtigheid moet terug houden. Reden is het rigtsnoer der Goddelyke handelingen; Reden moet ook ons gedrag bestieren.

A.T.

De Denker.
N°. 92.
Den 1. October 1764.

[Brief aan den Denker, over de Verpligting der Kinderen, om zich in het verkiesen van een Egtgenoot niet tegen de wil van hunne Ouders aan te kanten. Pryzenswaardig Gedrag van Andreas omtrent zynen Zoon, die tegen zyn zin wil trouwen.]

DE volgende Brief is my door eenen myner Correspondenten toegezonden, om onder myne Vertoogen te plaatzen; het welk ik met vermaak doe, om dat ik het oogmerk van den Schryver in het algemeen goedkeure; voor zo verre hy, namelyk, jonge luiden van het aangaan van dwaaze Huwelyken tegen den zin hunner Ouderen schynt te willen af te maanen; en den Ouderen aan den anderen kant zagtzinnigheid tragt in te boezemen, zo hunne Kinderen ten deezen opzigte zich misgreepen mogten hebben. Ondertusschen ben ik het geenzins met hem eens omtrent den voorrang, die hy aan de Friesche Wetten boven de onzen geeft; en die geenen van myne Leezeren, die de moeite willen neemen om het 305. en de twee volgende Vertoogen van den *Philanthrope* met aandagt te leezen, zullen, denk ik, overtuigd zyn, dat zulk eene volstrekte magt, als de Friesche Wetten aan de Ouders omtrent de Huwelyken hunner Kinderen geeven, geenzins in de natuurlyke billykheid gegrond is. Voor 't ove-

rige weet ik niet, welke de geschriften zyn, die de Schryver van deezen Brief bedoelt; want zo hy de genoemde Vertoogen van den *Philanthrope* in het oog gehad heeft, gelyk ik vermoede, beklaagt hy zich, myns bedunkens, ten onregte; dewyl aldaar geenzins zodaanige zotte Huwelyken verdeedigd worden, als waar van hy in zynen Brief spreekt.

MYN HEER!

ONlangs by eenen Vriend van my komende, niet verre van de W.....s-st....t, vond ik hem verslaagen zitten, en peinzende; hebbende eenige papieren en eenen Brief voor zig leggen, welken ik meende oorzaak te zyn van zyne droefgeestigheid. Hoe zo bedrukt, *Andreas!* vroeg ik hem, welk is uw ongeval? wat uwe smert? boezem u uit tegens uwen Vriend, en ontdoe uw hare van een naar geheim, alleen om uwe droefheid te verzagten, en..... Helaas! zeide hy met een zucht, ik zal....; dog zo als hy wilde spreeken, overstelpte de beschouwing van zyn ongeluk zyn gemoed zo heftig, dat hy in traanen uitbarstede, zonder een woord te uitten. Ik gaf tyd aan deeze gemoedsontsteltenis, en voelde my zelven reeds aangedaan, omdat ik zyne edelmoedigheid en achtbaar gedrag te wel kende, dan dat hy om eene geringe zaak in zo hoopeloos eenen staat geraaken konde. Ach! *Philippus*, zeide hy, een nieuwen vloed van traanen stortende, hoe ondankbaar..... hoe jammerlyk..... hoe bitter wordt de tedere zorg beloond van Ouders! Myn zoon, myn eenig kind, myn hoop wel eer, en de vreugde van myn huis, de steun van mynen gryzen ouderdom, vergeet zig zelven, en zynen ouden Vader! hy verloopt zig, helaas! in weêrwil van mynen vaderlyken raad, en trouwt met *Agathe*, in spyt van de macht, welke de natuur my als Vader gegeeven heeft. Ach, *Philippus!* die *Jacob,* die

my zo meenigen nagt den slaap belet heeft; die my in het best van myne jeugd altoos te huis gehouden, en zelfs van de geringste vermaaken beroofd heeft; die zoon, voor welken ik my met zoo veel genoegen van alle gezelschappen afhield; die lieveling, daar ik den besten beet uit de schotel voor uit myn mond bespaarde..... Maar, wat spreek ik van beuzelingen; ondankbaare zoon! hoe geprangd zoude uw hart zyn, indien gy voor een oogenblik gevoelen kondt de angst van eenen Vader, die zig alleen daarom tegens uw huwelyk aankant, omdat hy klaarblykelyk vooruit ziet, dat uw verderf ras volgen moet..... Hoe wreed zyn de wetten, waarde *Philippus!* wanneer zy eenen Vader beletten zynen zoon te bewaaren voor de allerbeklaagelykste onheilen! Ik moet in een oogenblik de vleiende hoop vernietgd zien, welke ik byna zes-en-twintig jaaren vergeefsch gekoesterd heb; ik moet door traanen en door hartzeer uitgeteerd, naar myn graf snellen op eenen tyd, als ik meende aan mynen zoon een vriend te hebben, en een hulp in myne zwakheid. Verblinde zoon!..... Na dus verre hem uitgehoord te hebben, viel ik hem in, met te vraagen naa de oorzaak van alle die onheilen? naa *Agathe* en den Brief? aan welken ik de vermeerdering toeschreef van zyne smert.

Lees, zeide *Andreas*, dit gedrukt papier, daar men trouwloos in beweert, dat de ouders toegeeven moeten aan de genegenheid van hunne kinderen, omdat niet zy, de ouders, maar de kinderen, in hun huwelyk gelukkig leeven moeten..... Eene uitvinding, alleen geschikt om de toomelooze driften der grillige en onvoorzigtige jeugd te troetelen, en den Ouderen het hart toe te knypen.... O buitenspoorige *Jacob!* Maar de wet, voer ik voort, waarom beksaagt gy u daar over? Geen wonder, vervolgde myn Vriend; de wet beveelt my een huwelyk te moeten dulden, 't welk ik wel op zig zelven, maar niet voor den Rechter, aantoonen kan het bederf te zyn voor *Jacob* en zyne nakomelingen, en een hartzeer voor zyne neeven en maagen, die natuurlyk mede draagen en deelen moeten in het noodlot van myn zoon. Ik heb op

Agathe's afkomst niets wettig genoeg te zeggen, om het huwelyk te verbieden; haar gedrag heeft niets berispelyks voor den Rechter; maar haar zedelyk caracter, de geringheid van haare ouders en vrienden; en, 't geene het slimst is, de slegte opvoeding, kwaade zeden, gebrek aan geld.... dit alles te zaamen, moet noodwendig het ongeluk, de elende en het berouw naa zig sleepen van een zoon, die alleen op schoonheid verliefd, en verward in de aanlokkelykheden van eene haast verkoelde drift, blind genoeg is om zyn bederf niet vooruit te zien, en de wreedheid heeft van niet vermurwd te worden door de bittere traanen van eenen ouden Vader.

Lees, vervolgde hy, deezen Brief, geschreeven uit Leeuwaarden door eenen myner vrienden; de inhoud was dus:

‘Uw geval, waarde *Andreas!* is te beklaagelyker, om dat gy de wetten tegen u hebt, en in een land woont, 't welk zulke wederspannigheden van kinderen de hand leent. In Friesland behoud de Vader de macht over zyne kinderen tot zyn dood toe, al waren die zestig jaaren oud. Nimmer gevergd kunnende worden om voor den Rechter te verschynen, en voor vreemden over een huwelyk te redenkavelen, belet hy onmiddelyk zulke verkeerde banden, en brengt met geweld kinderen tot rede, welkers hart voor teêrheid en goeden raad geslooten is.’

O gelukkig Land! riep *Andreas* uit; ach, *Philippus!* myn smert verdubbelt, wanneer ik, in tegendeel, zie, dat myn Vaderland zelf oorzaak wordt van myn ongeluk. Neen.... niet van het myne; ras, immers, sluit ik myne uitgedroogde oogen; haast sluit zig, voor het laatst, myn hart, door duizend ontroeringen afgesloofd, en de dood verlost my van het gezigt der toekomende rampen! Neen, het is niet myn ongeluk, 't welk de wetten berokkenen, het is dat van mynen verharden zoon; welken ik, in weêrwil van zyne ongehoorzaamheid, niet haaten kan. Ik vergaf hem zynen moedwil, en stierf met genoegen, indien ik

slegts voorzien kon, dat zyn gedrag aangelegd wierdt, om minder ongelukkig te zyn, dan ik voorspelle. Hemel! hoe naar is de dood van eenen Vader, die van de werreld reist met het akelig vooruitzigt van eeuwig te zullen moeten herdenken de ongerechtigheid van eene bedorvene werreld, en de dwaasheden van de onbezonne jeugd! Zaalige Vrouw! Moeder van een versteenden zoon! hoe bitter zal uwe droefheid zyn, als ik u, in den hemel ontmoetende, vertellen moet, eenen onwaardigen gebaard en gezoogen te hebben! waarom leeft gy niet meer om myne droefheid, gelyk voorheen, draagelyk te maaken! misschien worden myne zaalige oogenblikken nog wel gestoord door een verwyt aan my zelven te doen, van misschien niet genoeg gewaakt te hebben voor de opvoeding van myn zoon! hoe zwaar is de plicht van eenen Vader! maar wat kan men meerder doen, dan gehoorzaamheid inboezemen en beschaafdheid? wat meerder, dan nutte weetenschappen en de bevalligheden van de deugd onderwyzen? wat moet eenen zoon sterker tot een deugdzaam en waar Godvrugtig leeven aanzetten, dan het voorbeeld van zynen Vader? waar heb ik in gemist, ondankbaare zoon! met geweld heb ik zelf de driften van myn gestel overwonnen, om u als Vader en Zedemeester voor te gaan. Helaas!... hier zweeg hy, meerder uit vermoeidheid, dan uit gebrek van klagten. Ik hervattede den Brief van zynen Vriend, welke vervolgens hier op uitkwam, dat ouders niet alleenlyk, maar grootouders, broeders zelfs, en zusters, by gebreeken van dien, verplicht waren den genen, welke van de kinderen arm geworden was, te onderhouden. De oomen worden uitgezonderd, volgens de aanmerkingen van HUBER, die een beroemd en achtbaar uitlegger geweest is, en nog gehouden wordt, der Friesche wetten.

In zulk een geval moet men bekennen, dat een Jongman nimmer behoorde te trouwen, dan met toestemming niet alleen der ouderen, maar der grootouderen, broeders en zusters; en een yder van dien behoorde het recht te hebben een huwelyk te konnen tegengaan, ingevalle hy wist aan te toonen het zee-

kere ongeluk der huishouding van het verliefde paar.

Het is, derhalven, niet billyk, dat men met openbaare geschriften betoogt, dat kinderen tegen den zin van hunne ouderen en vrienden trouwen mogen: om dat deeze onderstelling volstrekt valsch is, dat het gevolg van zulk huwelyk de overige vrienden nimmer raakt. De eerste toevlugt wordt immers ook hier te land genomen, in geval van ongeluk of armoede, tot de ouders of grootouders, of, by gebreken van dien, tot de broeders of zusters: men weet de neeven wel te vinden, als men door gebrek gedwongen wordt, ofschoon men, in weelde en rykdom groot wordende, die geheel vergeet. Verplicht nu de burgerlyke wet de opgenoemde maagen tot onderhoud des vervallenen zoons, of broeders en zyne kinderen, zo behoorde die zelfde wet den broeder te konnen verbieden het aangaan van een huwelyk, 't welk niet naa genoegen was, of liever waar van betoogd konde worden, dat allerley rampspoeden, zelfs buiten toevallig ongeluk, te vreezen waren.

Andreas, gedreigd voor den Regter geëischt te zullen worden door zynen eigen zoon, om reden te geeven, om welke hy het huwelyk tegenhieldt, had onderwylen zynen zoon geboden afzonderlyk te eeten, en niet onder zyne oogen te verschynen. Bedient, zeide hy, een zoon zig tegens zynen vader van eene wet, daar de natuur een afschrik van heeft en voor siddert; ik zal als vader gebruik maaken van eene wet, om hem te straffen over zyne ongehoorzaamheid, en de ontaarde veragting van myne vaderlyke liefde! Bedaar, zeide ik, *Andreas*; bedaar en luister! verwagt niet, dat ik uwe gramschap wil stillen met aan te toonen, dat gy ongelyk hebt, of ongegrond vergelden wilt de misdaad van uwen zoon. Gy hebt recht om u te wreeken van zyn onheusch gedrag. Maar hy is uw zoon, myn vriend! hy blyft het, in weerwil van uwen rechtmaatigen toorn. Zult gy, *Andreas*, die bevreesd zyt, dat zyn huwelyk rampzalig zyn zal, en het daarom alleenlyk tegengaat, het ongeluk onmiddelyk verhaasten, door hem af te neemen de helft van zyne inkomsten? Is het gehandeld als een vader, wanneer gy,

om de misdaad van eenen zoon, uwe kleinkinderen en nageslagt plotzelyk in rampspoed dompelt uit haatelyke weerwraak? Is het by u zo vast bepaald, dat hy ongelukkig zyn moet, dat gy 'er zelf de eerste hand aan leenen wilt? Bedaar, *Andreas*! bedaar, als de verstandige en deugdzaame vader van eenen ongelukkigen zoon, die uit drift uwen raad veragt, en niet uit ondankbaarheid. Beklaag hem als vader, en betracht uwen laatsten plicht, door hem, zo 't mogelyk is, te regt te brengen. Eene enkele straal van uwe vaderlyke genegenheid doet hem misschien het dreigend gevaar ontkomen. Het is gemakkelyk vader te zyn, *Andreas*, als de tedere jaaren van onze kinderen, overtuigd van hunne onmagt, ons blindelings ontzien; maar het komt 'er op aan het hart van eenen vader te behouden, en proeven te geeven van opregte genegenheid en wysheid, wanneer de jeugd door drift, die jaaren eigen, van den goeden weg afwykt, en uit onkunde in haar verderf loopt. De drift van liefde daarenboven is de verschoonlykste, om de bevalligheid van de vrouwen, en de zwakheid, welke de natuur ons gegeeven heeft, van 'er door overwonnen te worden. Keer weder, *Andreas!* en onttrek uwen dwaalenden zoon uwe liefde en bystand niet, nu hy die allereerst en het meeste noodig heeft. Gy zult hem te sterker verbinden; hy zal dan eerst zyne verplichting aan u, en de ultgestrektheid gevoelen van uwe verdiensten, als vader, wanneer gy hem vergeeft op het oogenblik, als hy uwen toorn het allersterkste vreest. Geloof my, zyn gemoed is niet minder woelend dan het uwe: hoe vast hy ook gehegt zy aan *Agathe*, ik houde my verzekerd, dat hy dikwerf in traanen smelt, wanneer hy, als in ballingschap gezonden, en afgesneeden van uwe vaderlyke oogen, zig zelven beschouwd. Is dit nog geen doorstraalend teken van zyn hart, als kind, zo beveel hem aan de bescherming van het aanbiddelyk Opperwezen. Moet gy, eindelyk, sterven, zonder te konnen voorkomen de dreigende onheilen, welke gy voorziet, sterf dan ten weinigsten als een barmhartig vader, en weer af het knaagend naberouw, 't welk u misschien tot in eeuwigheid verzellen zou-

de en maak door uwen laatsten gunst uwen zoon gelukkig!

Het is moeielyk u te beschryven, Heer *Denker!* de beklemdheid van het gemoed van deezen achtbaaren vader. Met my de hand te drukken gaf hy my alleen te kennen de overwinning, welke myne redeneeringen op hem gemaakt hadden; hoewel ik dezelve eerder toeschreef aan de deugdzaame schikking en verhevenheid van zyne ziel, dan aan de kragt van myne redenen. Zyne oogen begonnen van vreugde te blinken, schoon ze nog in traanen zwommen. De Hemel zegene u, *Philippus*! riep hy my toe met een afgebroken stem, en beval, na een weinig peinzens, dat men zynen zoon riep. Deeze, onzeker van de ontmoeting, kwam schoorvoetende te voorschyn; de wroeging van zyn gemoed en de vrees, welken men uit zyne nedergeslagene oogen las, waren een blyk van zyne overtuiging. De Natuur sprak in beiden. Ouderlyke liefde; Hemel! hoe groot is haar vermogen! De vader stond op en omhelsde *Jacob* spraakeloos. - De beklemdheid van den ouden man duurde zo lang, dat ik vreesde zyne zwakke knien zouden zyn waggelend lighaam niet langer schraagen konnen. *Jacob* mengde zyne traanen met die van zynen gryzen vader: God zegene u, myn zoon, zeide *Andreas*, en ging vermoeid weder in zyne armstoel zitten; vervolg uw huwelyk met *Agathe*, en doe uwe plichten als het hoofd van een huisgezin, 't welk gy gaat opregten. Dit is de eenige vergelding, welke ik als vader van u verge.

Ik wil niet ten grave daalen met bitterheid; ik wil uw genoegen na myn dood niet stooren, met u een blyk na te laaten van den regtvaardigen toorn, welke gy in my verwekt hebt; ik vergeeve u uwen misdaad, en ik heb voorgenomen u door mynen raad, zo lang de Hemel u die vergunnen wil, gelukkig te maaken; gy zult uwe vaderlyke goederen geheel erven; eer my den korten tyd, die my voorhanden is, als uwen vader, op dat ik my trooste het genoegen te zullen hebben, dat myne stervende oogen gesloten worden, door mynen zoon.....

Amsterdam den 19 *Aug.* 1764.

De Denker.
N°. 93.
Den 8. October 1764.

[Over de Begeerte om zich eenen Onsterflyken Naam te maaken Saamenspraak tusschen Pericles, een' hedendaagschen Griek en een' Rus.]

DAt de begeerte, om zich zelven eenen onsterflyken naam te maaken, dikwyls een sterk beweegrad der menschelyke daaden is geweest, is eene waarheid, welke niemand, die in de Historie van het Menschdom eenigzins kundig is, zal ontkennen. Ja men heeft zich zelfs verbeeldt dan die drift zo algemeen was, dat 'er onder de laatere Wysgeeren gevonden zyn, die dezelve als een gevolg van de onsterflyke natuur van onze zielen aangemerkt hebben. Ondertusschen is het 'er verre van daan, dat zulk eene zugt tot de onsterflykheid eene redelyke hartstogt verdient genoemd te worden, en als zodaanig behoort te worden aangepreezen. De verrigting van eene loffelyke en voor onze medemenschen nuttige daad verwekt zekerlyk in eene edelaardige ziel een waar genoegen. Doch als men de bron van zulk een genoegen naarspoort, zal men bevinden, dat het zelve alleen zynen oorsprong heeft uit de overtuiging, die de uitvoerder van zodaanig eene daad by zich zelven gevoelt, dat hy daar door aan het oogmerk van zyn bestaan beantwoordt, en zich aangenaam maakt by Den Geenen, die hem in de menschelyke saamenleeving gesteld, en daar door getoond heeft te begeeren, dat hy tot nut van dezelve zyne daaden zou inrigten. Maar gelyk nu de hoop van zulk

eene vergenoeging te zullen genieten een yder behoort aan te spooren, om zich zo te gedraagen, dat hy door loffelyke daaden boven anderen uitmunt; zo wil ik wel eens weeten, wanneer men den zo even gemelde grond van dat vergenoegen uit het oog verliest, met welke aangenaame denkbeelden dan toch het vooruitzigt van eenen onsterfelyken roem te genieten op zich zelven het hart van eenen Wysgeer kan streelen; en ik houde my verzekerd, dat die zich niet door eenen klank van woorden vervoeren laat, waar aan het vooroordeel eene betekenis gehegt heeft, die dezelven inderdaad niet hebben, met my zal moeten bekennen, dat 'er in de verkryging van zulk eenen onsterflyken naam niets zeer wenschelyks gelegen is. Ik zal niet zeggen, dat iemand, die zich zoekt beroemd te maaken, weinig reden heeft, om zich daar mede te kittelen, dat zyne nagedagtenis verscheiden eeuwen na zyn dood zal overblyven; terwyl hy in dit opzigt met duizend anderen gelyk staat, welker naamen, schoon zy niets pryzenswaardigs hebben uitgerigt, alleenlyk by toeval tot de nakomelingschap zyn overgebragt; ja zelfs met zulken, die zich door schandelyke daaden eenen onsterflyken naam verkreegen hebben; daar in het tegendeel zo veele loflyke verrigtingen van groote mannen in alle oorden van de werreld in den afgrond van eene eeuwigduurende vergetelheid bedolven zyn. Maar hoe kan toch het overblyven van onze nagedagtenis, en de lof, die aan onze daaden, lang na onze dood, gegeeven wordt, als iets wenschelyks worden aangemerkt; daar wy daar uit geene de minste voordeelen te wagten hebben? Het is onzeker, of onze zielen na haar verscheiden uit het lighaam eenige bewustheid zullen hebben van 't geen hier omgaat; doch zo die bewustheid al eens plaats moge hebben, is het echter niet te denken, dat de begrippen der levendigen over haar gedrag iets tot haar geluk of ongeluk zullen toebrengen. Indien de loftuiging of veragting der nakomelingschap eenigen invloed op den staat der afgestorvenen hadt, hoe ongelukkig zou meenig braaf mensch na deszelfs dood dan weezen, wanneer hy bespeurde, dat men, gelyk veeltyds gebeurt, zyne

alleruitmuntendste en deugdzaamste daaden aan laage en veragtelyke inzigten toeschreef; of dat dezelven in vergetelheid begraaven wierden, niettegenstaande zy der nagedagtenisse vry wat meer waardig waren, dan anderen die met lof gemeld worden. Doch wat hier ook van zy, dit is ten minsten onbetwistbaar, dat onze toekomende staat in dit opzigt zeer onzeker is; en gelyk 'er daarom geen reden is om vuuriglyk naar iets te wenschen, 't welk ten eenenmaale twyffelagtig is, of het eenigzins nuttig of voordeelig voor ons zal weezen, ja waar van het, om de bygebragte redenen, zelfs waarschynlyk is, dat wy geen genot zullen hebben; zo meen ik, derhalven, ook veiliglyk te mogen besluiten, dat het inzigt om zyne nagedagtenis te vereeuwigen, hoe fraay die woorden ook mogen klinken, eigentlyk geen grond tot het uitvoeren van eene looflyke daad by een verstandig mensch behoort uit te leveren. Ja het komt my voor, dat hy zelfs geene andere reden heeft om te wenschen, dat 'er eenig geheugen van zyne verrigtingen zal overblyven, dan voor zo verre dezelven aan anderen ten voorbeeld kunnen strekken, om op gelyke wyze nuttig voor de samenleeving te zyn. Doch diergelyk een verlangen begrypt een yder, dat ten eenenmaale verschilt van die zugt naar eene onsterflyke glorie, waar mede men gemeenlyk zo veel opheeft, en die men, elkanderen uit een verkeerd grondbeginzel, schoon met een goed oogmerk, veeltyds zo yverig zoekt in te boezemen.

Ik zal dit Vertoog besluiten, met mynen Leezeren de Vertaaling van een Stukje mede te deelen, 't welk ik niet onwaardig geoordeeld heb uit een der Engelsche papieren over te neemen, en het geen my tot de bovenstaande gedagten aanleiding gegeeven heeft.

Samenspraak tusschen Pericles, eenen hedendaagschen Griek en een' Rus.

PERICLES.

Ik moet eenige weinige vraagen aan een' hedendaagschen *Griek* doen; en *Minos* heeft my berigt, dat een van u beiden 'er een is.

DE GRIEK.

Minos heeft u wel onderrigt. Ik ben een allernedrigste slaaf geweest van de *Sublime Porte*.

PERICLES.

Wat zeg je? een slaaf! Heeft oit een *Griek* slaaf kunnen zyn?

DE GRIEK.

Kan een *Griek* vry weezen?

DE RUS.

Hy heeft gelyk. *Griek* en Slaaf zyn woorden van dezelfde betekenis.

PERICLES.

Hemel! hoe groot is myn medelyden over myne ongelukkige Landtgenooten!

DE GRIEK.

Gy bedriegt u; ik ben wel te vreden geweest over myn lot; ik bouwde een klein stukje gronds, het welk de Bassa van *Romaniën* my edelmoediglyk vergund hadt; en waar voor ik aan zyne *Hoogheid* schatting betaalde.

PERICLES.

Schatting? Hoe klinkt dat woord in den mond van eenen *Griek*? Maar zeg my eens; waar in bestondt dat vernederend bewys van uwe slaverny?

DE GRIEK.

Ik gaf een gedeelte der vrugten van mynen arbeid, myn' oudsten zoon, en alle myne dogters, die 'er wel uitzagen.

PERICLES.

Welk een laffe ziel! Gaaft gy uwe eigen kinderen over in slaverny? Deeden de tydgenooten van *Miltiades, Aristides* en *Themistocles* immer -

DE GRIEK.

Noit hoorde ik in myn leeven zulke naamen. Zyn dit *Bostangi's, Capigi Bachi's*, of *Bassa's* van drie Staarten geweest?

PERICLES tegen den RUS.

Met wat barbaarsche en belagchelyke tytels pynigt deeze arme hals myne ooren? Ik spreek ongetwyffeld tegen den eenen of anderen botten *Boëotier*, of lompen *Spartaan*. (*Tegen den Griek*.) De naam van *Pericles* is zekerlyk by u bekend geweest.

DE GRIEK.

Pericles? - In het minst niet. - Maar ik geloof, dat een van onze beroemdste Monniken zo genoemd is geweest.

PERICLES.

Een Monnik! wat is dat? Ik denk de eerste man in den Staat.

DE GRIEK.

Een Monnik heeft niets met den Staat te doen, noch de Staat met hem.

PERICLES.

Door wat middel is hy dan zo beroemd geworden? Heeft hy, gelyk als ik, gevogten ten dienste van zyn vaderland, en landen voor het zelve veroverd? Heeft hy eenige gedenktekenen aan de Goden toegewyd, of ter bevorderinge van de beschaavende kunsten, het nut van het gemeen, of zelfs van de redelyke vermaaken zyner medeburgers, opgerigt? was hy een aanmoediger van luiden van verdiensten, een patroon van de geleerden?

DE GRIEK.

Neen. - de Monnik, die ik meen, kon noch leezen, noch schryven. Hy woonde in een hut. Het eerst, dat hy des ogtends deedt, was zyne eigen schouderen strengelyk te geesselen; hy leefde van wortelen, en deedt den Hemel eene offerhande van zyne geesselslagen, arbeid, kuisheid en onkunde.

PERICLES.

En gy denkt, dat de roem van deezen man de myne verduistert?

DE GRIEK.

Gewisselyk; wy *Grieken* eerbiedigen hem allen, niemand uitgezonderd.

PERICLES.

O Noodlot! - Maar evenwel, houdt men myne nagedagtenis niet noch in agting te *Athenen*, die Stad, daar ik de pracht en den regten smaak wel eer heb ingevoerd?

DE GRIEK.

Ik weet 'er niets van. Wat my aangaat, ik ben een inwooner van een plaats genaamt *Setines*, een rampzaalig vlek, dat sedert onheuglyke tyden in verval is geweest; hoe wel zy zeggen dat het voormaals eene fraaije en aanzienlyke stad geweest is.

PERICLES.

Zo dat gy even weinig van de doorlugtige en ryke Stad *Athenen* weet, als van *Themistoeles* en *Pericles*. Je moet zeker, in den eenen of anderen hoek van *Griekenland*, onder den grond geleeft hebben.

DE RUS.

Neen zeker niet; hy heeft te *Athenen* zelfs gewoond.

PERICLES.

Te *Athenen*? en my niet te kennen! noch zelfs niet eens de naam van die beroemde stad te weeten.

DE RUS.

Daar zyn 'er duizenden, die even weinig van *Athenen* weeten, als hy. *Athenen*, het voortyds magtig *Athenen*, is thans niet anders dan het bedroefde vlek of steedje van *Setines*.

PERICLES.

Hoe! wat vertelt gy my?

DE RUS.

Dit is de vrugt der verwoesting van den tyd, en van de overstroomingen van woeste volkeren, die noch meer verderven, dan de tyd zelf.

PERICLES.

Ik weet zeer wel, dat de Opvolgers van *Alexander Griekenland* hebben overheerd; maar heeft *Romen* het zelve niet wêer in vryheid hersteld? - Tot hier toe bepaal ik myn onderzoek, op dat gy my niet moogt verstellen, dat het wederom verlooren is.

DE RUS.

Het is verscheiden maalen van meesters veranderd: niettegenstaande het geduurende een zeker tydperk met de Romeinen, de heerschappy der werreld gedeeld heeft; eene heerschappy, welke geene van beide de magten kon staande houden. Maar om van *Griekenland* alleen te spreeken, het heeft by beurten het jok van de Franschen, Venetiaanen en Turken gedraagen.

PERICLES.

Drie barbaarsche natien, die ik noit heb hooren noemen.

DE RUS.

Ik kan den ouden *Griek* ligtelyk uit uwe redenen kennen. Alle vreemdelingen waren barbaren in uwe oogen, zonder zelfs de *Egyptenaars* uittezonderen, aan wien gylieden de zaaden van alle uwe weetenschap schuldig waart. Ik beken, dat de *Turken* te voren nauwlyks iets verstonden, dan de kunst van landen te veroveren, en nu niet veel meer weeten, dan hunne gewonnen landen te bewaaren. Maar de *Venetiaanen*, en byzonderlyk de *Franschen* hebben uwe *Grieken* in meer dan een opzigt geëvenaard; en zyn hen in verscheiden anderen voor by gestreefd.

PERICLES.

Dat is een fray schildery! maar de man komt my wat verwaand voor. Zeg eens, Vriend, zyt gy niet een *Franschman*?

DE RUS.

Niets dat 'er naar gelykt; ik ben een *Rus*.

PERICLES.

Een *Rus*! Zeker de Inwooners van den geheelen Aardbodem hebben hunne naamen veranderd, sedert myne aankomst in de *Elyzeesche* Velden. Ik moet beken nen, ik heb noit van *Russen* hooren spreeken; en nochthans geeft uwe grondige kennis my aanleiding om te denken, dat uwe natie zeer oud moet zyn. Is zy een overblyfzel van de *Egyptenaaren*, waarvan gy zo even zo veel fray's gezegd hebt.

DE RUS.

Neen; al wat ik van dat volk weet, is uit uwe ei-

gen Historie-schryvers. Wat myn volk aangaat; wy zyn afkomstig uit de *Scythen* en *Sarmaten*.

PERICLES.

En het is mooglyk, dat een der nakoomelingen van de *Sarmaten* en *Scythen*, den staat van Oud *Griekenland* beter weet, dan een nieuwe *Griek*.

DE RUS.

Het is op zyn hoogst niet meer dan veertig Jaaren, dat wy iets van de *Egyptenaars, Grieken*, of *Sarmatiërs* weeten. Maar een van onze Souvereinen, die uit der aard een man van geest was, heeft op zich genomen, om de onkunde uit zyne Staaten te bannen; en kunsten, weetenschappen, Academien en openbaare schouwspelen kwamen eerlang by ons te voorschyn; wy zyn bekend geworden met de Geschiedenissen van alle volkeren; en de onzen verdienen de kennis van andere natien.

PERICLES.

Ik sta toe, dat 'er om zulk zoort van verwisselingen voort te brengen, niet dan een moedig besluit in den Vorst vereischt wordt. Maar het is nochthans niet minder waaragtig, dat ik een' schat van tyd verloren heb. Ik hoopte my zelven onsterflyk gemaakt te hebben; doch ik vinde helaas! dat ik in myn eigen Land niet bekend ben.

DE RUS.

Tot uw troost, gy zyt bekend in het myne, het welk ik durf zeggen, dat gy noit verwagt zult hebben.

PERICLES.

Ik beken het. En evenwel kan ik niet nalaaten my te bedroeven, dat *Athenen* alles vergeeten heeft, het geen ik voor het zelve gedaan heb. Ik zal, om my zelven te troosten, *Osiris, Minos, Lycurgus, Solon*, en eene meenigte van Wetgeevers en Grondvesters van Ryken gaan bezoeken, welker Daaden en Lessen, zo wel, als de mynen in vergetelheid begraaven zyn. Menschelyke kennis schynt een Star te weezen, die slegts de eene helft van den Aardkloot op één tyd kan verligten; doch die by vervolg allen beschynt; terwyl de dag by het eene Volk begint, wanneer hy by het ander eindigt.

De Denker.
N°. 94.
Den 15. October 1764.

[Het verderfelyke der pragt in de hedendaagsche Levenswyze aangetoond in een brief van eenen Vader aan zyne Dochter.]

- - Cet éternel fracas
De riens pompeux & d'embarras;
Qui pour tout esprit raisonnable
Sujet de gène & de pitié,
Ne sont que le jeu miserable
D'un ennui diversifié.

GRESSET.

Myn Heer de DENKER,

ZWaare en algemeene kwaalen hebben aanhoudende en geweldige geneesmiddelen noodig. Dit is 't geval der Pragt, die, niettegenstaande alle uwe poogingen, steeds, en vooral in de Stad, daar gy schryft, meer en meer de overhand neemt, en zelfs de nabuurige Steden begint te vergiftigen, tot onbeschryflyk nadeel, ja tot ondergang van ons Gemeenebest, en tot verderf der zeden. 'k Heb daarom goedgedagt, u den volgenden Brief toe te zenden, door een Vader aan zyne Dogter, die met een' ryk Koopman te Amsterdam getrouwd is, geschreeven, om haar, waare 't moogelyk, van haar' buitenspoorige leevenswyze af te trekken; en welken hy my wel heeft willen laaten afschryven om u toe te zenden, mits ik de naamen en omstandigheden

agter wege liete, gelyk ik gedaan hebbe; in hoope dat, zo zyne Dogter 'er niet door verbeterd mogt worden, hy misschien nog tot nut van anderen zal kunnen strekken.

Zeer waarde D O G T E R!

SChoon ik zeer wel weete, dat deeze Brief u niet aangenaam zal weezen, vordert egter myn pligt van Vader, en 't belang dat ik in uwen welstand neeme, dat ik my tegen de onverdraaglyke buitenspoorigheden verzette, waar toe gy overslaat. Ik kan met geen' goede oogen aanzien, dat gy u zelve, uwen Man, en lieve Kinderen moedwilliglyk bederft, en voor zeker ongelukkig maakt. Toen ik, in 't begin van deezen zomer, by u buiten was, bespeurde ik zulk een' ongeschikte manier in uwe huishouding, dat ik het niet langer by u harden kon. Ik kon die verwaarloozen van alles, deeze belagchelyke onkosten, en die onverdraaglyke *airs*, niet dulden. Waar hebt gy geleerd, tot 's nagts ten twee of drie uuren, met jonge Heeren te blyven zitten speelen, en 's morgens toe tien of elf uuren te bed te blyven; alle middagen en avonden gasten te hebben; niets, als Saxisch Porcelein, als *gedeguiseerde* spyzen, en als allerhande soorten van kostbaare wynen, op tafel te dulden; in de allerpragtigste kleederen, en dat zelfs buiten, gedost te gaan; u van zes Meiden, twee Koetsiers, drie Lyfknegts, een Kok, en wat weet ik het al, te laaten bedienen? Ja ik voorzie eerlang een Hofmeester en Huishoudster by u in huis, om des te eerder u te ruineeren. Gelyk gy huishoudt, leeft gy niet als de Vrouw van een Koopman, gy leeft als eene Vorstin; uwe *Equipages*, uwe Maaltyden, behoeven voor die van de eersten van de Republiek niet te wyken.

Vraag niet wat kwaad 'er in steekt. Al stak 'er niets in, kunt gy nooit uwe dwaasheid verantwoorden, naardien gy u ruineert. Ik weete wat de winsten zyn, die uw man jaarlyks doen kan, en ben daar beter van onderregt, dan gy moogelyk waant; en ik weete, ik zoude 't u kunnen uitrekenen, dat uwe verteering verre,

ja zeer verre, uwe inkomsten te boven gaat. Doch al was 't zo niet, een Koopman moet nooit verteeren al 't geen hy wint: want zo hy niets overhoudt, waar mede zal hy 't goed maaken, indien hy ongelukkige slagen krygt? Gelukkiglyk zyt gy in het verleeden jaar de wanorden in den koophandel ontsnapt, die zo meenigen braaven Koopman in den grond geholpen heeft. Maar hadt gy ook een slag gekreegen, gewisselyk gy waart ook al bedorven geweest, en betreurdet nu moogelyk, op een afgelegen dorp, in de uiterste armoede, uw dwaas gedrag. En wat is toch 't oogmerk van den handel, zo 't niet is om zig op eene geoorloofde manier te verryken? Maar hoe zal men zig verryken, zo men alle jaaren voor 't minst zyne winst verteert? Of slooft uw Man zig op zyn Komptoir slegts af, om u te doen brilleeren? Hebt gy hem dan tot uw Boekhouder of Komptoirknegt aangenomen? indien uw Mans Voorouders zo geleefd hadden, als gy nu doet, weest verzekerd gy zoud' zulk eene groote *Dame* niet weezen.

Doch dit is niet alles. Zeg my eens wat einde bedoelt gy met alle uwe *depenses?* Zyt gy nu gelukkiger, als in myn huis, in een staat van middelmaatigheid? De vreemde kosten, die uw Fransche Kok voor u zelve onkenbaar gemaakt heeft, de vreemde *Soupes*, Schildpadden enz. het overgroot getal van schotels, maakt dit alles dat gy met meer smaak eet, dan voorheen, toen gy u met vaderlandsche, gezonde, en eenvoudige spyzen behielpt? Rydt gy gemakkelyker in uwe vergulde en verniste Koets, met twee Knegts agter op, dan in myn ouderwetsch Rytuig? Hebt gy meer verstand, is uwe conversatie vrolyker en geestiger, wanneer gy van Juweelen schittert, na dat gy uuren lang onder de handen van een rottigen Franschen Paruikmaaker hebt gezeten, en 't geduld van uwe Kamenier ten einde gebragt, met u te doen aankleeden? Toen gy nog in myn huis waart; toen gy de Pragt veragtte, en den zogenaamden *bon ton* niet anders, dan by naam, kende, waaren toen uwe vermaaken minder leevendig; was toen uw genoegen minder zuiver? Wat zorg, wat ongerustheid, kost u uwe Pragt nu niet? Hangt uw genoegen, hangt uw geluk niet af van uwe Kamenier, van uwen Paruikmaaker, van uwe Naaister, van

uwen Kok? Neen, nooit zult gy my doen gelooven dat alles vermaak is; en ik ben verzekerd dat indien gy uw hart regt uitte, gy bekennen zoudt, dat 'er meer zorg, dan vermaak, aan uwe leevenswys vast is.

Waarlyk, om het vermaak en geluk te smaaken, moet men tyd hebben om het te genieten. Men moet zynen staat met den voorigen vergelyken; men moet het voorgaande genoegen te rug in het geheugen roepen. Dan heeft men tyd om te genieten; dan geniet men waarlyk. Maar als men van 't bed aan 't Toilet, van 't Toilet aan Tafel, van de Tafel aan de Thee, van de Thee naar 't Salet, de Opera of Schouwburg, en van daar aan 't Avondmaal, en voorts naar Bed gaat, en dat altyd in vrolyk en luidrugtig gezelschap, wat tyd heeft men dan om de vermaaken waarlyk te genieten? Het eene vermaak verdryft het andere, en het geduurig vermaak wordt smaakeloos. Ja, gy zyt zelfs van de zoetigheid der hoop versteeken. Gy hebt geen tyd om uwe gedagten naar 't toekomende uit te strekken, en u met een' zoete verwagting te streelen. Ongelukkige! gy bezit het uiterlyke van 't geluk, en gy mist 'er de ziel van.

Maar, zult gy zeggen, schoon my deeze levenswys vry wat zorg en kommer kost, ik wordt 'er rykelyk voor beloond door de bewustheid van 't vermaak, dat ik veele fatzoenlyke luiden doe. Ach! is dit uw waar oogmerk? Is dat het getuigenis van uw gewisse? Wat redenen heb ik niet om hier aan te twyffelen? Indien de goedwilligheid uw groot beginsel was, zoud gy dan uw minderen met zo veel veragting handelen? Zoud gy uwe Dienstbooden om zo geringe oorzaaken bekyven en wegjaagen? En aan wie doet gy toch vermaak? Ten wiens opzigte ontvouwt zig uwe Goedwilligheid? Aan die, die uwe hulp niet van doen hebben, die rykdommen genoeg bezitten, die u wederom beleefdheid doen; en onderwylen laat gy arme huisgezinnen van honger en gebrek vergaan. Neen, zeker, dit is uw grondtbeginsel niet. Wilt gy weeten welke de oorsprong uwer daaden is, 't is de hoogmoed, de trotsheid, de begeerte om boven anderen uit te munten: Gy wilt dat men u met verwondering beschouwe; geen loftuiting aangenaamer voor u, dan te hooren, dat gy eene

Vrouw van de *Bon Ton* zyt; dat uw huis het eerste is, daar men den menschen plaizier doet; dat gy zo veel verstands, als schoonheid, bezit; dat in alles uwe zwier en smaak doorsteekt; dat 'er geen stuk huisraads in uw huis, niet het minste gedeelte van uwe kleeding is, dat niet is *au dernier gout*. Zie daar de loftuitingen, die gy u voorstelt, en die gy ook weezendlyk ontvangt. Ik weet, men houdt u voor een *model*; uwe *vaniteit* vleit zig op die getuigenis; maar wagt een oogenblik, ik ga dezelve den doodsteek toebrengen.

Wie zyn het die u pryzen? 't Zyn de pannelikkers, de laffe vleiers, die alle dagen aan uw huis zyn; 't zyn eenige zotten, die met u om den voorrang in gekheid stryden. 't Zyn de *Petit-Maitres*, die 's moraan uw Toilet hun hof maaken, en u *adoreeren*; die 's middags en 's avonds, aan uwe tafel de keurigheden uwer geregten verheffen; die u op uwe Partyen, in de *Concerts* en Opera's omringen. Maar wat zeggen anderen van u? Wat zegt deeze ambagtsman, deeze winkelier, deeze boer; wat zegt ieder redelyk mensch? Zy veragten, zy bespotten u allen. *Zie daar*, zeggen zy, *zie daar die Dame in haar vergulde koets, met haar gekapte kop*; *kyk, hoe blinkt zy van juweelen? hoe gemaakt draait zy haar hoofd? wat beeldt zy zig wel in? 't is als of zy een Prinses was. Past haar zulk eene manier van leeven? 't Is een*.... Maar ik vrees dat gy myn Brief niet zoud' uitleezen, indien ik zeide wat men van u al zegt, en ik heb u nog vry wat te zeggen. Wees verzekerd dat zo tien luiden u pryzen, 'er honderd u laaken en veragten. Ik weet wel, gy wreekt u op hen, door hen voor luiden zonder smaak uit te schelden, die *geen kaarten kennen*, by wie alles even *crasseux* is, gelyk gy gewoon zyt u uit te drukken. Maar wat wil dat zeggen? Zy blyven u veragten, en alle luiden die de *bon sens* voor de *bon ton* niet verwisseld hebben, zyn 't met hun eens. En inderdaad wat waare lof; wat waare verdienste, legt 'er in, dat men uitmunt in dingen, die ons niet waarlyk eigen, maar van gelukkige omstandigheden ontleend zyn?

Maar 't geen nog 't ergst is, ten minsten zo gy de gevoelens van eer niet voor den smaak eener valsche *Ga-*

lanterie verlooren hebt; men spreekt kwaalyk van uwe deugd. En kan het anders zyn? Eene vrouw den gantschen dag van *Petit-Maitres* omringd, van een hoop pronkers aangebeden, opgepast, tot de wolken verheven als eene Godin, wier schoonheid geen wedergade heeft; zulk eene Vrouw moet geen hart hebben, om aan deeze loftuitingen niet gevoelig te zyn, en geene heimelyke genegenheid te bespeuren, voor die haar zo bekoorlyk vinden, die haar zo het hof maaken en geduuriglyk oppassen. Het kan niet anders zyn; of gy moet nu en dan, aan de zyde van uwen man, en als in zyne armen, om anderen met gevoelens denken, die in uw hert niet behoorden te huisvesten. De zeeden zyn zo ongebonden, wy volgen de Franschen in hunne *galanteries* zo loffelyk na, dat het niet zonder reden is, dat men Vrouwen, die zo aan de manieren van die *galante natie* verslaafd zyn, verdenkt van niet vreemd van zulke gevoelens te weezen. Ik beminne u te veel om u te verdenken in staat te zyn tot de allersnoodste, allerveragtelykste, en allerverfoeilykste misdaad; maar ik zegge u slegts wat men van u zegt, en natuurlyker wyze zeggen moet.

Ja deeze Heeren, die u zo oppassen, wat denkt gy dat zy van u zeggen? Ik twyffel 'er niet aan, of zy beroemen zig onder malkanderen op *faveurs*, die gy nooit de gedagten hebt gehad hun toe te staan. Dit is hunne gewoonte. Geen grooter lof voor hen, dan eene Vrouw verleid te hebben. Indien gy dit nog niet weet, hebt gy nog niets van de kennis der werreld. Zulken zelfs, die al zonder zodaanige verfoeilyke oogmerken u bezoeken, vinden die altyd dat fraaije in 't geen zy by u zien, dat gy wel wenschte dat zy 'er vonden? Vindt gy altyd fraai, 't geen gy in andere huizen van luiden van uw' smaak ziet? Geenzius. Zo gaat het ook met u. Beef, beef dan voor uwe glorie

Zie daar de voordeelen; zie daar de vermaaken, die gy koopt voor uwen welvaart, voor den welvaart van uwen Man, voor den welvaart van uwe onnozele Kinderen. Zie daar de schande, die gy voor uw geld koopt. Maar indien gy al u zelve niet ruineerde, was uwe manier van leeven nogthans misdaadig, doordien gy te-

gen 't gemeene welzyn zondigt. Uw voorbeeld is besmettelyk, en menig eene, zo dwaas als gy, schoon minder ryk, zal u niet willen toegeeven. Dus zyt gy de oorzaak van het verderf van veele anderen. Ik zwyge van het nadeel, dat gy 't Gameenebest toebrengt. Door de pragt vervallen de familien, wordende huwelyken belet, en 't geld gaat buiten 's lands en versterkt onze vyanden. Zo zyn allen, die aan de pragt zyn overgegeeven, slegte ingezetenen van hun Vaderland.

Ach! myne waarde Dogter! roep in uw geheugen terug het zoet genoegen, dat gy betuigde te genieten, toen gy nog in myn huis waart. Hoe menigmaalen zeide gy niet, dat gy als verrukt en opgetoogen waart, op 't beschouwen van de schoonheden der natuur, wanneer gy met my door de dreeven en weiden van myn klein Landgoed spanseerde, 't geen gy nu zonder twyffel met veragting aanziet? Toen hadt gy eene ziel, voor zoete aandoeningen vatbaar. Toen hadt gy een hart vol edelmoedige gevoelens. - Wie weet of gy 't nog hebt? De deugdzaame gesteltnisse der ziel wordt door de oeffening onderhouden; houdt men op van de deugd te beoeffenen, men verliest 'er welhaast de smaak van. Toen veragtte en bespotte gy 't geen gy nu pryst en hoog agt. Gy kende juist al het belagchelyke der pragt, en zaagt ze met verontwaardiging aan. Hoe kan een mensch zo veranderen? Of hebt gy u toen slegts geveinsdelyk zo gehouden? Dan zoudt gy een der veragtelykste en onwaardigste schepsels zyn, die den aardbodem betreeden. Of hebt gy 't geheugen van die alles, en te gelyk 't regt gebruik der reden, verlooren? Dan zyt gy de beklaaglykste aller schepselen.

Ik beev' op 't gezigt van een akelig toekomende. Ik voorzie u, (mogt de Hemel het afwenden!) ik voorzie u gedompeld in de uiterste elende en armoede; verlaaten, veragt van die Vleijers, die u nu ten bederve sleepen; overgeleverd aan de ysselyke wroegingen van een gemoed, dat zig van zyne schuld bewust is; wanhoopende op de gedagten van 't voorleeden, en 't gezigt van 't toekomende; zonder hoop, zonder vertroosting, in de werreld. Gy zult zelfs niet te beklaagen zyn. Gy zult zelfs de oorzaak zyn geweest van uwe

eigen ramp. Maar de onnozele Wigten, die gy 't leeven hebt gegeeven, en die in uw onheil deelen zullen; de Kinderen, waar mede u de Hemel heeft gezegend.... Wat zeg ik, gezegend? mogelyk ziet gy ze als vloeken aan, die u tot last strekken; mogelyk.... Maar neen, 'k wil u voor zo overgegeeven godloos niet houden. - Behoud dan uwe Kinderen; uwe lieve Kinderen. 't Hart keert my om als ik aan hun gedenke.

Ik spreeke niet van eene toekomende eeuwigheid, voor welke men zig moet voorbereiden. Mogelyk zullen deeze fraaije Heeren, die alle dagen aan uw huis zyn, u op dit stuk al gerust gesteld, en door eene geestige spotterny overtuigd hebben, dat hel en hemel slegts harssen schimmen zyn. Doch weet dit zeker, dat gy eens sterven moet, en dat het hard zal vallen dat geene te verlaaten, waar op men zyn geheele hart gezet heeft.

Ach! myne waarde Dogter! nog het voorwerp van myne tederste liefde! veragt, bespot den raad niet van een Man van zeventig jaaren, die door eene droevige ondervinding geleerd heeft het geen hy u mededeelt; van een' Vader, die, op den oever van het graf, u nog met zyne stervende handen deezen raad toezendt; van eenen Vader, die sedert zes-en-twintig jaaren geene andere zorg gehad heeft, dan om u gelukkig te maaken; die zyn vermaak, zyne rust en alles heeft opgeofferd om uw welzyn te bevorderen. De schim van uwe zalige Moeder roept u toe, van onder haare grafzerk, hebt medelyden met u zelve en met uwe onnozele Kinderen. Myn' lieve Dogter! Ach! de pen valt my uit de hand..... word wys, of 'k laat u aan uw noodlot over.

Ik heb u dit voor 't laatst, indien gy u niet betert, willen schryven, om, ware 't mogelyk, u nog uit het bederf te redden. Mogelyk dryft gy den spot met my. Maar al moest ik den haatelyken naam van oude Vrek en Gierigaart draagen; myn gewissen stelt my gerust, en vertroost my met de bewustheid van my van myn' pligt gekweeten te hebben. Mogt gy nog wys worden, op dat ik stervende my mogt kunnen zeggen te zyn,

Myne zeer waarde Dogter,

Uw tederbeminnenden Vader.

De Denker.
N°. 95.
Den 22. October 1764.

[Brief van Melchior Benedictus Lucifer van Schwermenstein aan den Denker. Beschryving van zyne Studiën en Begrippen. Zyne Ontdekking omtrent het Vermogen der Naamen.]

Nullus est animi morbus tam multis erroribus perturbationibusque scatens, & ex tam inter se dissidentibus & pugnantibus opinionibus refertus, atque Superstitio,

PLUTARCHUS.

IK heb den Schryver van den volgenden Brief niet willen weigeren den zelven myne Leezers heden mede te deelen.

Hoog-geleerde en diepzinnige Heer DENKER!

TWee-en-vyftig jaaren heb ik in Amsterdam gewoond; doch ben geboren in den *Schwabischen Kreits*; van waar myne Ouders, ik nog een kind zynde, herwaarts zyn overgekoomen. Toen ik zeven of agt jaaren oud was, hieldt elk my voor een wonder vlug en aartig knaapje; elk was over my in zyn schik; uitgenomen myne Moeder, welke zig daaruit niet veel goeds beloofde, benevens de Schoolmeester in myne geboorteplaats, by wien ik in de kost was besteld. De Meester, op zekeren tyd, gecatechiseerd hebbende over de *Erfschuld*, hadt ik de stoutheid, van eenige vrye invallen, naar myn onverstand, tegen te werpen. Dit misnoegde hem ten uitersten; ‘de menschelyke Reden is bedorven, riep hy, die zugt om alles te begrypen en tegen te spreeken in geloofsstukken bewyst de *Erfzonde* duidelyk’. Ik zweeg; maar kon my egter niet wederhouden van te zeggen aan een myner schoolmakkers, - dat ik doch wel wenschte, dat 'er Voetangels gelegen hadden rondom den verboden Boom; om Adam af te houden. Dit hoorde de Meester, die my, in drift, toegraauwde, dat diezelfde oude Slang my zulks hadt ingegeeven; meteen smeet hy my een boek naar de ooren, 't welk den slaap van myn hoofd derwyze raakte, dat ik in katzwym viel. Men bragt my te huis. Den volgenden nagt werdt ik opgewekt uit den droom, door een yslyk geratel, en zag eene gloeijende Slang door de kamer kruipen, zo dik als myn middel. De meid schoot toe op myn geschreeuw; ik bedaarde een weinig; doch 'er volgde een yle koorts; en ik herstelde niet, dan na verloop van drie weeken. Myn Vader nam die behandeling zeer kwalyk; en heeft naderhand altoos gezegd, dat ik niet vast was van hoofd. Doch ik ben verzeekerd, dat die smart van myn lichaam heeft gediend tot heil

en bekeering myner ziele. Nooit twyfelde ik, na dat voorval, over eenige regtzinnige Leering; myn numeur, inborst, smaak en alles is verzet tot beter: de Overtuiging neigde, sedert, altoos over naar de eerste indrukzels, die ik in myn Hart gevoelde, en het Oordeel werdt daaraan bestendig onderworpen. Alles, wat myn gemoed treft, als iets groots, heiligs, wonderlyks en geheimzinnigs, omhels ik nu zonder onderzoek. Met de toeneemende jaaren, werdt ik hoe langer hoe geruster, dat deeze weg de regte is om tot de Waarheid te koomen. Het Verstand, dagt ik, is bekrompen, en daarby trotsch en weerbarstig; daarom weeten wy weinig, en zyn zo vervuld met dwaalingen: dus is het best, zyn verstand te verzaaken, te belyden, dat wy de dingen geenzins begrypen, en ze dan eevenwel met eerbied te gelooven. Deeze nedrigheid wordt beloond door eene buitengewoone maate van kennis.

De geleerde taalen hier magtig geworden zynde, hadt ik voor, my *formeel* toe te leggen op de Geneeskunde. Doch de middelen myner Ouders maakten de Praktyk onnoodig; en myn Vader hieldt my te huis, denkende, dat myn zonderlinge smaak een beletzel zou zyn van ooit opgang te maaken. Na zyn overlyden, heb ik twee jaaren vertoefd in myn Vaderland, by eenige hoog verlichte *Adepti*, met welke ik tot hier toe briefwisseling heb onderhouden. Hier te Amsterdam, werdt ik de conversatie schielyk zat; alzo 'er eene eeuwige vyandschap was tusschen de *Raisonneurs* en my. Elk, die wat Wysbegeerte meende te bezitten, maakte zyn werk van my te wederleggen; en 'er was geen fraai Vernuft, of het zogt my bespottelyk te maaken. Niemand hunner, nogthans, kan zig beroemen, van my ooit overtuigd of van myn stuk gebragt te hebben. Daarom ontweek ik meer en meer den ommegang. Na, eenen geheelen winter, het onvergankelyk beentje *Lusch* te vergeefs gezogt te hebben, verliet ik de Anatomie, en bepaalde my tot Chymische proefneemingen, en het nadenken der Mysterien. De onkosten tot het zoeken van den *Lapidem Philosophorum* maakten myne inkomsten, twee jaaren lang, wat bekrompen: de Wigchelroede zou my hier of daar wel verborgen Goud hebben aangewezen; doch ik vondt geene ruimte in myn geweeten, om my van dat middel te bedienen: dus oefende ik, voor dien tyd, myne eerlyke konst. De Schriften van *J. Boehme, J. Bril, A. de Bourignon, Helmontius* en *Stablius* waren by my zeer in agting; minder nogthans dan de werken *Doctoris Theophrasti Paracelsi*. Een schat van kundigheden trok ik uit deszelfs Verhandeling *de Signatura rerum*, waar in geleerd wordt, hoe de figuuren der gewassen toonen, welke kragten ze hebben, en voor welke deelen des lighaams ze heilzaam zyn. Meermaalen heb ik de Oorpynen gestild door Boere-boonen, en, door dat zelfde middel, veertig paar Nieren gezuiverd

van 't Graveel. De *Pulmonaria* diende my om ontsteekingen in de Long te geneezen. Voor 't overige was het piskooken myn werk, en de koortsen van menschen over te schryven op honden en paarden. - Met eenige vrienden, heb ik een weekelyks Collegie over de Aangezigt-kunde, *Chiromantie*, de Temperamenten en de onbekende *Effluvia*, die de Aarde eeveneens omringen en doortrekken, als de Electrieke en Magnetische uitvloeizelen. Hierdoor verklaaren wy veele Verschynzelen in de Natuur, met behulp van de *Virtutes Plasticae*. Wy zyn de eerste Uitvinders van de *Donder-glazen*, welker werking nog niet begreepen wordt van de gemeene Filosoofen, die waanen, dat men dezelfde voorzeggingen kan trekken door het vergelyken van een Barometer met den Thermometer. Onze bespiegelingen blyven niet by de prove materie; maar klimmen op tot de geestelyke of *aetherische* vloeistoffen, die byzonderlyk werken op Zielen, zo wel als ze in den afgezonderden staat zyn, als wanneer ze zig nog in de aardsche lighaamen bevinden. Onlangs heb ik zes lessen gegeeven over de *Formae substantiales*: deeze zweeven overal en door alles; doch zyn onzigtbaar voor meest alle menschen; men zou ze Schimmen mogen noemen: sommigen zyn ydel; maar anderen zyn het *vehiculum* of het Overkleedzel der afgestorvene zielen, en van die Geesten, welke onzen dampkring vervullen, of tusschen de planeeten reizen. Een van het Genoodschap is bezig, om, volgens myn onderwys, een *Commentarium* te schryven over de *duizend en één Arabische Nagtvertellingen*. Een ander tragt de Leere wegens de Spooken, Voorgezigten en Voorteekenen in een helder licht te stellen; maar verzoekt mitsdeezen de hulp van iemand, die met een Helm is geboren. - De *Sympathie* en *Antipathie* verlustigen my boven alles: dagelyks zie ik de voorbeelden. Van tyd tot tyd vang ik Vleermuizen, om de *Sympathie*, want haar zagt geflodder, op een witten doek of yzere tralien, streelt my meer, dan het gezang der Nagtegaalen. De *Antipathie* gevoel ik telkens als ik ten Papegaai zie; en myne keukenmeid gilt altoos, wanneer ze *poes, poes* hoort roepen. Als 'er drie of vier druppelen bloeds uit myn neus vielen, plag ik altyd vast te stellen, dat 'er iemand van myne familie den doodsnik gaf. Nog gevoel ik dikwils *horrores*, die hetzelfde aanduiden; hoewel ik het alles niet kan onderzoeken, by gebrek van eene geslagtboom en genoegzaame narigten; doch de krul aan de kaars doet egter de Bekendmaaking. Zelfs heb ik opgemerkt, dat de lippen in het Pourtrait van mynen Oom verbleekten, na zyn overlyden. Myne vyanden zou ik kunnen straffen naar welgevallen, door myn Sympathetischen poeder, wanneer ik maar iets heb, dat tot hunne substantie heeft behoord; doch ik ben

niet wraakgierig, schoon een *melancholicus*. In Januari 1757, kreeg ik de Podagra, eene kwaale geheel onbekend in myne familie. Eenigen myner kennissen wilden, uit dat toeval, bewyzen, dat het verleezen van kruiden in de opene lugt, als de Maan vol is, nadeelig was voor myne gezondheid; doch ik wist, dat het was veroorzaakt, door een afgeknipt stukje van myn nagel, 't welk by ongeluk in 't vuur viel. Naderhand ben ik hieromtrent zorgvuldiger geweest: ook zie ik telkens na, waar myn Barbier het Scheerbekken uitstorte; en berg zelve myn gebruikt linnen. In vroegere dagen, hadt ik de gewoonte van alle pleisters, twee voeten diep onder den grond, te begraaven; doch, sedert vyf-en-twintig jaaren, ben ik bevryd geweest van Ettergezwellen; dewyl ik, in den slinker zak van myn broek, bestendig een galnoot of een stuk blaauw glas heb gedraagen, welke die ongemakken voorkoomen door den *Spiritum Rectorem*.

Het gezegde dient slegts tot eene Inleiding, om over myne wyze van denken en bekwaamheden eenigzins te kunnen oordeelen. Nu koom ik tot de hoofdzaak, zynde het verborgen Vermogen der Naamen. De Naam, met den tyd der Geboorte vergeleeken, heeft veel invloed op het karakter, de lotgevallen en het sterven der menschen, en bepaalt dezelve, onder eenige weinige bedingen. Het kost geringe moeite, daar uit te voorzeggen, wie de langstleevende zal zyn van elk paar Getrouwden. Ik heb, in myne jeugd, ook proeven gegeeven van diepere Astrologische Prognosticatien: doch hoorde op zekeren tyd, door een Predikant, bewyzen, dat het hazardspeelen zondig was; - om dat men aldus de eeuwige Raads-Besluiten ontdekte, door eene ligtvaardige handeling: dit maakte my bezwaard over het omwroeten van gemelde geheimen, zo 'er geene dringende redenen waren; en dus liet ik deeze studie doorgaans over aan mynen nu zaligen Vriend *Dr. Ludeman*. - Het Maanlicht heldert mynen geest uitsteekend op: wanneer dat schynzel valt op de Sneeuw, bekruipt my telkens de lust om versen te maaken. Nog sterker zyn de invloeden van het Noorder-licht op myn gemoed. Dit meld ik om het volgend Geval, dienende ter staaving van het gezegde wegens de Naamen. Den nagt eens overzittende in de buitenlugt, om het Noorder-licht te beschouwen, zo leidde dat schynzel my op in gepeinzen over de verborgenheden van het Zevental; van daar bragt het myne gedagten op het verwonderlyke in de Voortteeling der Zielen, als geschiedende *per traducem*, gelyk één brandend Licht andere Lichten kan verwekken: ik begreep alzo, dat de Vaders eenigermaaten *substantialiter* in het Nakroost leefden. Het kwam my akelig voor, dat ik kinderloos ten grave zou daalen; en daarop gevoelde ik de eerste beweeging tot de Sekse, oud zynde agt-en-dertig jaaren en twee maanden.

Het besluit tot trouwen genomen zynde, was myne eerste bezigheid de Naamen uit te zoeken, welke eene *complexie* van Goedaartigheid aanwyzen; want daaraan wilde ik Schoonheid niet alleen, maar ook het zogenoemd Verstand en de Geestigheid zeer gaarne opofferen, om het gemak voor my zelven. De naamen, welke de gemelde hoedanigheid best aanduidden, waren *Cornelia, Suzanna* en *Joanna*. Een Meisje van myne kennis verscheen my driemaalen in den droom, met luisterstraalen om haar hoofd; eevenwel keurde ik haar af; om dat haar naam was *Margaretha*. Met eene *Anna* zou ik het gewaagd hebben. Ik maakte, dan, eenen *Catalogum* van agt *Cornelia's*, die, behalven den naam, nog eenige vereischten hadden, welke ik niet alle zal optellen; onder die vereischten waren ligt-blaauwe oogen met dunne winkbraauwen. Ook zou het noodig zyn, dat ik eenige *sympathetische* werking gevoelde, voor dat ik my verklaarde. Op de stoep zynde, om de eerste *Cornelia* te bezoeken, ging de deur juist open. Het was schemeravond: ik vond de Meid met nog een Vrouwsperzoon; en gevoelde zeer distinct de sympathetische *effervescentiam* in myne levens-geesten van het agterhoofd. Dit maakte my wat twyfelmoedig, wegens den *errorem personae:* eevenwel verhaalde ik aan de Juffrouw myne Historie, de redenen myner Verliefdheid en de Ontmoeting by de deur. Zy stelde my terstont gerust aangaande die laatste. ‘Geen wonder, *Dr. Melchior*! zeide zy, want de Naaister hadt myne Kleederen over den arm’; dit verzelde zy met eenen goedaartigen lach, die my deedt hoopen. De Reuk van myne onder-kleederen gaf haar aanleiding tot eenige vraagen wegens myn *Laboratorium*. Na my sterk aangekeeken te hebben, sprak ze my dus aan: ‘- ik ben verzeekerd, myn Vriend! dat 'er eene sulphurische ontsteeking is in uwe dierlyke geesten: uw hart brandt wezenlyk van Liefde als een Zwaavelstok; de aandoening zou te sterk worden, en u consumieren. Doe u ader- laaten, en koom dan, zo 't u gelust, over vyf weeken wederom’. Vol van verwagting, kwam ik op den gestelden tyd: doch ze verhaalde toen, een brief ontvangen te hebben van een ervaaren Astrologist te *Neuremberg*, haar verzeekerende, dat zy in de eerste kraam zou sterven, zo ze met my trouwde; gelyk ook, dat het berigt van *Janne met de Bogchel* daar mede accoord kwam. Ik ontstelde; doch myne eigene *Calculatie* hadt my reeds wat zorgelyk gemaakt over dat gevaar; en myn vermoeden was nu sterk. Zy bedankte my heusch en genadig; of liever, ik verliet haar uit loutere Genegenheid. - Met goeden moed, begaf ik my, kort daaraan, tot de tweede *Cornelia*. Haare jaaren kwamen wat nader aan de myne; doch de oogen voldeeden my minder, en myne hartklopping was ook niet zo onderscheiden. Zy scheen verblyd over myn aanzoek, en ont-

fing my eenige maalen met groote gemeenzaamheid: vervolgens stelde zy het nader samenspreeken zeer lang uit: brieven wilde ze niet ontfangen: doch ik bewoog haar egter om eenige duizenden losse Letters, benevens een Wyzertje van geprepareerd staal, aan te neemen; om zig, op zekere uuren, by eene tafel te zetten, met het wyzertje in de hand, 't welk, door zyne aantrekking, de schikking der letters zou toonen, overeenkomstig met myne zetting in het *Laboratorium*. Door dit middel, hoopte ik ook Antwoorden van haar te ontfangen. Geduurende myne ballingschap, werkte ik onvermoeid aan den sympathetischen *processum*: doch vrugteloos, door haare schuld, gelyk van agteren bleek; want, na lang ophouden, verstiet ze my met bespotting; en myn Pruikmaaker zeide: ‘ze hebje behandel *entraitre*, als eene rekte *Coquette*’. By nader onderzoek, ontdekte ik, dat ze *Lucia* gedoopt was; maar dat men 'er *Cornelia* hadt bygelapt, vermits haare oudste Zuster twee dagen daarna overleedt. Deeze Waarneeming sterkte my niet weinig in myn gevoelen wegens de kragt der naamen. De Naam is doch inderdaad het Afbeeldzel van den Persoon; 'er is zulk eene naauwe verbintenis tusschen iemands naam en zyne hoedanigheden en lotgevallen, als 'er is tusschen Ziel en Lighaam: ik ben 'er volkomen van overtuigd; die vaste overtuiging kan ik niet overstorten; maar elk zal my byvallen, naar maate hy meer of min bezit van mynen *Genium* en smaak; want de *Analogia*, of overeenkomst met de overige geheimzinnige leeringen zal dan voldoenend bewyzen. Zeekerlyk is 'er halstarrigheid by dezulken, die deeze stellingen volstrekt regenspreeken; zy handelen niet opregt; want zy gevoelen doch heimelyk eenige overtuiging: vooral ziet men dit in Vrouwen, die doorgaans minder trotsheid in dit stuk bezitten, en daarom, nu en dan, laaten blyken, dat ik haar voor Geloofsgenooten mag houden. Ten aanzien van de naauwe betrekking tusschen den Naam en het Wezen des Perzoons, zyn ook de meeste Geleerden het inderdaad met my eens, alschoon zy het ontveinzen; want zy schryven folianten tot een *vehiculum*, om den naam te *incorporeeren*, en alzo voor het sterven te bewaaren. Deeze Eerzugt zou nog meer gescherpt worden, indien ze met my geloofden, dat de Afgestorvenen eene gewaarwording van *melodie* verneemen, zo dikwils hunne naamen hier beneden met roem gemeld worden; doch negen-en-veertig uuren laater; want de golvende beweeging van den *Aether* treft dan hunne verfynde Zintuigen, gelyk die van de lugt onze ooren, welke hier van reeds een flaauw voorgevoel geeven als ze *tuiten*.

Na het mislukken van de tweede Vryagie, heb ik het concept laaten vaaren van in perzoon werkzaam te zyn in het stuk der *procreatie*; maar my te ernstiger toegelegd, om

een uitgestrekter nut te doen met myne kundigheden; door my *gratis* te bevlytigen, om de kinderen van anderen in leven te behouden. Hierin bestaat thans myne hoofdstudie; en myne raadgeevingen zoek ik alomme te verspreiden. De eenvoudige Regel, welke ik ieder mededeel, is deeze: wanneer een kind sterft, voor de geboorte van een volgend kind, moet men den naam des eersten ook laaten sterven; want het ophaalen van dien naam uit het graf, trekt het andere kind ook derwaarts, zo de constitutie niet ongemeen sterk is: dewyl zulk herhaalen, behalven den algemeenen invloed der naamen, ook byzonderlyk kan strekken, om den *Archeum* te vergrammoedigen. Doch, 't zy men dit begrype of niet, de dagelyksche ondervinding kan dit genoegzaam bestattigen. Zulke Zoonen en Dogters worden in meenigte agtereen zeer ontydig weggesleept. Ik heb het ontelbaare maalen opgemerkt. De Vrouw van myn Tuinman versmaadde mynen raad: doch het koste haar vier *Jans* en drie *Maria's*. Na de begrafenis van het laatste kind, hieldt ik den man dit nogmaals voor oogen; doch een Heer, by wien hy als Koetzier hadt gediend, zogt hem van alle schuld te ontheffen; ‘de Moeder, zeide de Koopman, meende, dat de kinders nooit huilden, dan door Honger of Dorst; daarom heeft zy ze opgepropt met melkpap; en ze zyn allen gestorven, door het Zuur en Opstoppingen’. Omtrent een half jaar geleeden, bezogt ik eene Dame, die myne vermaaningen viermaalen in den wind hadt geslagen: zy ging toen in haare agtste maand; en ik drukte haar de zaak nogmaals ernstig op het gemoed. Ongelukkig was haar Dokter tegenwoordig, die my tegenviel, met zyne mechanische raisonnementen. Hy beweerde, dat het wegsterven van verscheidene agtervolgende kinders dikwils veroorzaakt werdt, door ongesteldheden, welke zy mede ter waereld brengen, afkomstig van de constitutie der Ouders, of van de Moeder alleen: dat dit zomwylen veranderde, zo dat 'er verscheidene kinders na elkander in leeven bleeven: en dat hy wel verzekerd was, dat geene van de kinderen dezer Dame, zouden overgebleeven zyn, welke naamen men dezelve ook gegeeven hadde. Hy besloot met te zeggen, dat de Juffrouw zeer gerust haare verkiezing mogt volgen. Na een lang en heftig dispuut, bragt ik den Dokter eevenwel zo in 't naauw, dat hy deeze belydenis deedt. ‘'t Is mogelyk, Myn Heer! dat gy gelyk hebt; doch ik zoek eene natuurlyke lighaamelyke oorzaak ter begunstiging van uw gevoelen. De kinderen, namelyk, hooren hunnen naam geduurig; de moeders schreeuwen somtyds wat sterk; de trilling der klanken doet het trommelvlies aan, trekt het zenuwgestel *in consensum*; door dat middel komt de werking op het

hart; het kan zyn, dat de snaaren, of tralie-vezelen in het hart volmaakt harmonisch, of in de naaste octaaf trillen, en daar door breeken; want het is bekend, dat sommige toonen het porcelein en de glazen doen rinkinken en somtyds barsten. Zelfs ziet men in volwassenen, dat ze, by sommige gelegenheden, bleek besterven of bloedrood worden, op het hooren van eenen enkelen naam'. Dit zeggen geviel my wel: maar, helaas! de Juffrouw heeft myn raad niettemin verworpen, en haar kind wederom verlooren. Nu is haare Verwagting over; zy herdenkt de trouwe waarschuwingen, nu het te laat is; zy zegt, dat ze haare kinderen heeft vermoord; het knaagend geweeten laat haar, dag of nagt, geene rust. Ik heb haar naauwelyks durven bezoeken in de laatste weeken. Zy heeft de teering gezet; haare *facies hippocratica* deedt my eergisteren besluiten, dat zy haare kinderen eerlang zal volgen; hoewel de Dokter, om het te bemantelen, voorgaf, geheel iets anders te vermoeden. Ach! dat dit verhaal anderen ten spiegel' strekte! Grootvaders en Grootmoeders! wagt u voor naamziekte!

Meermaalen heeft men my gevraagd, of ik geene gunstige *Leefnaamen* kon aanwyzen; alzo 'er insgelyks kinderen wegsterven, welker naamen genoeg verschillen. Ik heb hier over vier jaaren gestudeerd; ik heb het reeds verre gebragt, en bevonden, dat men niet alleen moet letten op de Voor-naamen, maar ook de Toe-naamen in aanmerking neemen, benevens de Voor-naamen der Ouders, zekere *Anagramma's*, die 'er in vallen kunnen, mitsgaders de *Aspecten* der hemelsche lighaamen op het oogenblik der geboorte. Dit is wat ingewikkeld; vaste algemeene Regels heb ik nog niet gevonden. Daarom verzoek ik thans den bystand der kundigen, om die Regels tot de naamen ten Leven volkoomen in orde te brengen. Deeze onderneeming is heerlyk; zulk eene uitvinding zou alles overtreffen; ik twyfel niet, of wy zullen gelukkig slaagen, indien bekwaame mannen hunnen vlyt met den mynen paaren. Ik heb my verheugd op de onderstelling, dat het menschdom dan zou vermenigvuldigen in eenen Geometrischen *Progressionem*; ik heb reeds uitgerekend, na hoe veele geslagten het gantsche Aardryk zo egaal bevolkt zal weezen, dat elk volwassen Eeter slegts een vierkant vrugtbaare grond behoudt, van veertig roeden de zyde. Daarop verwagt ik het duizendjaarig Ryk, na 't welk alles zal opgewonden worden in den Hemelschen *Salitter*.

Ik volharde te zyn, niet schuldige hoogagting,
Amst. 9 *Oct.*
1764.
UEds. &c.

MELCHIOR BENEDICTUS LUCIFER VAN SCHWERMENSTEIN.

De Denker.
N°. 96.
Den 29. October 1764.

[Over den Erfelyken Adel. Het nut van dezelve in de Maatschappy aangeweezen.]

Nam quid imaginibus, quid avitis fulta triumphis.
Atria, quid pleni numeroso Consule fasti
Profuerint, cui vita labat? Perit omnis in illo
Nobilitas, cujus laus est in origine sola.

LUCANUS.

IK heb eenige aanmerkingen en nadere ophelderingen over den *Erfelyken* Adel beloofd, en ik zal heden myne belofte volbrengen, en toonen, 'dat het, wel verre van bespottelyk te zyn, voor het belang der Maatschappy ten uitersten dienstig is, dat sommigen der aanzienlykste Lieden, uit voortreffelyke Voorouderen gesprooten, deel hebben in de eer, waar mede de Souverein goedvondt die Voorouderen te onderscheiden; en dat zy dus hunnen Adeldom overerven, en met hunne geboorte ter werreld brengen.'

Belagchelyke vooroordeelen! kinderagtige waan, inderdaad! als men dit alles met eene afgetrokke wys-

geerte beredekavelt. Gelyk de kinderen niet kunnen deelen in de misdaaden hunner voorouderen, zo is 'er even weinig grond, dat zy hunne deugden, en gevolgelyk de eer, die 'er ter belooning van strekte, kunnen overerven, dat zy vergelding ontvangen van iets, 't welk zy niet verrigt hebben. Ik weet dit alles; ik weet ook, dat veele Edellieden hunne geboorte schandelyk ontluisteren; ik weet zelfs, dat de Adel by sommige verwaande slegthoofden een beletzel is, om zig door loffelyke bedryven boven anderen te verheffen, en dat deezen, door eene zotte gerustheid op hunne aangebooren grootheid, weder houden worden dezelve door wezenlyke verdiensten te ondersteunen. Ik bespot, ik verfoei zelfs die veragtelyke schepzels; ja ik kan my nauwelyks iets aanstootelyker verbeelden, dan een verwaand Edelman zonder verdiensten. Maar gelyk derzelver getal verre het kleinst is, en de meesten het verband tusschen Adel en Deugd, voornaamelyk Heldendeugd en Dapperheid, zeer wel begrypen, zo verdedige ik, in weêrwil van alle tegenwerpingen, dat het heilzaam is voor de Maatschappy den Adel erfelyk te maaken.

Daar zyn eene meenigte vooroordeelen onder 't Menschdom, die wy eerbieden moeten; het gros van 't zelve kan en moet niet altoos juist redekavelen, en men behoeft de *Onderaardsche Reizen van* KLAAS KLIM slegts te leezen, om overtuigd te worden, dat een Land van enkele Filosoofen een slegt figuur op de werreld maaken zoude. Men passe deze aanmerkingen op ons onderwerp in het byzonder toe; niets is gemaklyker, dan alle uitwendige onderscheidingen van eer en rang in een belagchelyk ligt te plaatzen; het ergst is maar alleen, dat 'er, zonder die belagchelyke onderscheidingen, geen middel is, om de saamenleeving in orden te houden en wel te bestieren. Niets is gemaklyker, dan het zotte van het Veradelen aan te toonen. Een zyde lint met een gouden penning, door een Vorstelyke hand ons om den hals gehangen, of in eene kostbaare doos toegezonden, eenige meerdere krullen, zelfs in onze Cachetten, op zynen last gegraveerd, schynt ons boven de rest van 't menschdom

te verheffen, en tot een voortreffelyker soort van wezens te maaken; dog heeft het deze uitwerking ook in de oogen van een' wysgeer? wel verre van daar! het toont aan denzelven, dat wy verwaande schepzels zyn, en stelt onze natuurlyke dwaasheid in des te sterker ligt. Maar zullen wy het Menschdom aan 't oordeel van afgetrokken Wysgeeren onderwerpen? zal de werreld zich naar Filosoofische denkbeelden alleen laaten bestieren? Neen; men vraage het den Staatkundigen, of zy kans zien, om op deze wyze de Maatschappy in rust te houden? men pleege de ondervinding, men pleege zyn eigen hart raad; en men zal moeten erkennen, dat eerzugt zulk een vermogende, tevens, en aangenaame prikkel is voor 't Menschdom, en zo kragtig, inzonderheid op de beste zielen, werkt, dat een volksbestierder zich noodwendig naar deeze beminlyke zwakheid schikken, en zich van dezelve, ten algemeenen nutte, bedienen moet. Om deeze rede dan kan geen mensch het vreemd vinden, dat byzondere verdiensten door byzondere eertekenen onderscheiden worden, en dat hy, die zyn Vaderland een merkelyk voordeel heeft toegebragt, daar voor het teken eener Ridderorde, of eenig ander blyk van openbaare agting en erkentenis ontfange. Dit kan de gestrengste Wysgeer, als hy de menschelyke Natuur slegts niet uit het oog verlieft, met geen schyn van rede wraaken.

Neen! men stemt dit vry gereedelyk toe: ‘men moet dit, zegt men, aanmoedigen, door de deugd niet slegts te beloonen, maar ook naar haaren smaak te beloonen, dat is te zeggen, te vereeren; maar, om die zelfde rede, moest die belooning en eer personeel blyven, en niet verlaagd worden, door dezelve op onwaardige nakomelingen voort te planten, of onderscheidingen toe te staan aan hen, welken dezelven moogelyk nooit verdienen zouden. Nog eens; men vermeerdere den roem voor hen, die denzelven gewonnen hebben, zo veel men wil; maar men ontluistere dien niet, door denzelven aan een twyffelagtig nageslagt te verspillen’

Ziet daar eene tegenwerping, welke meer schyn, dan wezen heeft. Hebben wy niet een natuurlyken af-

keer voor de nakomelingschap van hen, die zich in schandelyke euveldaaden verloopen hebben? Is 't nakroost van een Landverraader niet afschuwelyk by alle welmeenende ingezetenen? en zyn wys, door den zelfden aandrang onzer Natuur, niet even geneigd, om een afstammeling van een doorlugtigen Held allen eerbied en genegenheid te bewyzen? Zouden wy, by voorbeeld, het nageslagt van een' DE RUITER met onverschillige oogen kunnen zien? neen! en ziet daar, derhalven, den erfelyken Adeldom, op onze natuur zelve, in zekeren zin, gegrondvest.

Maar zal ook een tederhartig vader niet meer werk maaken van eene roemryke onderscheiding, welke zich op zyne kinderen en kindskinderen voortplant, dan van een eerbewys, dat hy met zig ten grave neemt? Is het loon, derhalven, niet grooter, en de prikkel sterker, als de Adel erfelyk wordt? ja zal het streelend vooruitgezigt van zyn geheele geslagt, in alle volgende eeuwen, te veradelen, hem niet kragtiger noopen tot verheeven daaden, dan of die eer met hem moest sterven?

Schoon het daarenboven niet te ontkennen is, dat gebooren Edellieden zig der eer, welke hunnen Voor-ouderen, om hunne uitmuntende verdiensten, ten deele viel, zomtyds onwaardig gedraagen; zo is het egter, aan den anderen kant, ook zeker, dat meest het tegendeel gebeurt. Het oogmerk van den Adel erfelyk te maaken strekt, om de Edellieden aan te spooren, het doorlugtig voetspoor hunner wakkere Voor ouderen roemrugtig te bewandelen. Dit oogmerk wordt 'er gewisselyk ook dikwyls mede bereikt, en 't is ten dezen aanzien, dat een beroemd Schryver met reden zeggen mogt, ‘Een loffelyk gedrag brengt den Adel doorgaans voort, en wordt uit het veradelen menigmaal gebooren; want de Eer is zo wel de Vader, als het kind des Adels’.

Het kind des Adels gewisselyk, om dat eene edele geboorte de menschen tot eerlyke en loffelyke daaden aanzet; en dit is eene allerkragtigste drangreden, om den Adel erfelyk te doen overgaan. Men maakt altoos eene stilzwygende vergelyking van het geen een Edel-

man is en behoort te zyn; men vordert van denzelven, dat hy zich gunstig onderscheide, en ziet daar, derhalven, eene sterkere verpligting, daar zy onder leggen, om in deugd, beschaafdheid, dapperheid en alle andere verdiensten boven het Gemeen uit te munten. Uwe Adel, dit is eene stilzwygende opwekking, welke yder eerbewys, dat zy ontfangen, elk kwartier, dat zy in hunne wapenen beschouwen, hun noodwendig voor moet houden; ‘uwe Adel is u erfelyk nagelaaten, op dat ge u loffelyk gedraagen zoudt; en met uw vaderlyk erfgoed, derhalven, aan te neemen, met uwe Voor-ouders in hunnen verkreegen roem op te volgen, gaat gy eene heimelyke verbintenis aan met de Maatschappy, om u dezelve waardig te maaken; ja gy belaadt u met een schuld jegens uw Vaderland, daar ge u regtmaatig van moet kwyten, of van uwe vaderlyke erfenis afzien’.

Men kan gewisselyk niet twyffelen, of de gemelde oogmerken waren het, waarom het erfelyk maaken van den Adel is uitgevonden. De Vorst wilde sommigen der beste en nuttigste leden van het Land door byzondere eerbewyzen onderscheiden, en die merktekenen van onderscheiding op hunne kinderen overbrengen, om in die familiën een kweekschool van Helden te hebben, en, met den roem voort te planten, de verdiensten en dapperheid te vereeuwigen. De Vader wydt, om zo te spreeken, zyn geheele Nageslagt het Vaderland, op eene byzondere wyze, toe; hy staat in voor zyne kinderen; en gelyk eene vuige ledigheid, gelyk trotsheid en onbeschaardheid, gelyk eene ongeregelde wellust, eindelyk, en lafhartigheid eene onvermydelyke veragting voortbrengen tegen die laage zielen, welken zig hier aan overgeeven; zo merkten wy reeds te voren aan, dat zulk een onwaardig gedrag dubbeld veragtelyk wordt in afstammelingen van doorlugtige Voor-ouderen, en wy zullen 'er thans byvoegen, dat zy dit zelve, op de minste overdenking, aanstonds begrypen moeten; dat het hun in hunne jeugd onophoudelyk wordt voorgedraagen; en dat zy, gevolgelyk, door dit alles een allersterkste prikkel hebben, om zig overeenkomstig hun-

ner geboorte te gedraagen. - Nog eens. In omstandigheeden, waar in de geheele werreld verwagt, dat wy ons door byzondere verdiensten onderscheiden zullen, geene verdiensten te hebben, is niet slegts laag en snood, maar het strydt zelfs met de welvoegelykheid, maakt ons veragtelyk by de geheele werreld, en doet elk tegen ons opstaan. Alle menschen hebben uit der aard eene zugt voor orden, en niets is ongeregelder, niets aanstootelyker, dan zulk een onwaardig gedrag van menschen, welken onder zo veel sterker verpligtingen leggen, welken zig op zulk eene byzondere wyze verbonden hebben, en aan wie zo veel wenschelyker gelegenheid te beurt is gevallen, om in Deugd en Heldenmoed, en alle andere verdiensten, boven de rest van 't Menschdom uit te munten.

Dit laatste verschaft een nieuw bewys voor de nuttigheid van een erfelyken Adel. Gelyk de Edellieden onder sterkere verpligtingen leggen tot een loffelyk gedrag; zo hebben zy ook gunstiger gelegenheid en meer hulpmiddelen om zig van deze verpligtingen te kwyten. De verheeven wyze van denken, welke van vader tot zoon overgaande, als erfelyk in hunne familiën wordt; de voorbeelden hunner doorlugtige Voor-ouderen, welken hen gestaêg voor oogen gehouden worden; de meerdere vermogens hunner Ouderen; de betere opvoeding, welke dit eigenaardig voortbrengt; het beschaafder gezelschap, daar zy mede verkeeren; alles stelt hen in staat, om de verhevenste, de nuttigste leden van een Land te worden, om hun Vaderland de grootste diensten te bewyzen.

Voeg hier by, dat zy door hunne hoogere geboorte en staat, door de meerdere verwagting, welke men van hen heeft; met één woord, door den roem van hun geslagt meer in 't oog loopen van de geheele werreld; yders aandagt is meer op hen gevestigd, naar maate het Gemeen meer belang heeft in hunne bedryven, en zy worden meer het onderwerp van elks gesprekken, naar maate hunne geboorte grooter, en de luister van hun geslagt meer schitterend is. Men let reeds op de uitdrukkingen en bedryven hunner vroege jeugd; men vertelt malkanderen de byzonderhee-

den van hun eerste leeven, en men trekt 'er gevolgen en voorspellingen uit, wat de Maatschappy in 't vervolg vaa hen te wagten heeft.

Alle deze aanmerkingen bewyzen, derhalven, meene ik, duidelyk genoeg, dat men, alle andere omstandigheeden gelyk zynde, natuurlyker wyze een verhevener manier van denken en handelen te verwagten heeft van geboren Edellieden, dan van het gemeene gros der Ingezetenen; dat zy door hunne geboorte tot aanzienlyke ampten in hun Vaderland geschikt, door het voorbeeld hunner Stamvaderen opgewekt, door de onderregting hunner Ouderen geleid, en door de algemeene verwagting hunner Medeburgeren aangenoopt, zich van die gunstige gelegenheid bedienen zullen, om zich daar in loffelyk te kwyten; of, tot den krygsdienst verordend, een edelen geest van dapperheid en heldenmoed zullen aankweeken, en, in gevallen van nood, den Dood rustig onder de oogen zien, of agter een borstweering van duizend lyken de belangens van hun Vaderland verdedigen; dat zy, met één woord, boven het Gemeen zullen uitmunten, naar maate zy boven het zelve verheeven zyn. En dus is het, als men 't Menschdom beschouwt, niet zo als het wezen konde, maar zo als het waarlyk is, even weinig belagchelyk erffelyke Edellieden als erffelyke Koningen te maaken. Dit laatste is zekerlyk ten uitersten buitenspoorig, als men het in 't afgetrokkene beschouwt, en boven alles dwaas in de oogen eener mymerende wysgeerte, die zich tot haar kabinet bepaalt; maar eene juiste kennis van de menschelyke natuur, met eene doorgaande ondervinding gepaard, bevestigen egter, buiten allen redelyken tegenspraak, dat het veel beter middel zy, om een Koningryk in rust te houden, en het zelve in welvaart te doen bloeijen, dan de Kroon verkiezelyk te maaken; en even op de zelfde wyze blykt, gelyk ik zeide, de nuttigheid van erffelyken Adel uit myne gemaakte aanmerkingen; maar niet min duidelyk is daar uit op te maaken, hoe belagchelyk, hoe buitenspoorig, hoe haatelyk zelfs Edellieden zonder verdiensten zyn. Dit zyn inderdaad de regte voorwerpen, welke alle de

geestige slagen van myn schranderen Correspondent, met het hoogste regt, verdienen. Te gelooven, dat de geboorte de verdiensten medebrengt, of ons ontslaat, om dezelve door moeite en arbeid en loflyke daaden te verkrygen, is net het zelfde, als te dryven, dat het genoeg zy gelegenheid gehad te hebben om wys en goed te worden, zonder dat we ons daar op behoeven toe te leggen, of oogen van de Natuur te hebben ontfangen, om nooit te zien. ‘Waant niet, Myne Heeren, dat ge ons door uwen valschen luister of kwartieren zult verblinden; waant niet, dat de roem uwer Voor-ouderen, die gy onwaardig zyt, ons verstand zal benevelen, om u eene inwendige hoogagting toe te draagen. Neen, men mag u den wierook van een baatzugtigen eerbied toezwaaijen, men mag u vleijen en ontzien; maar men bespot u agter uwen rug, men veragt, men haat, men vervloekt u in zyne ziel. Gy onteert uwen rang, gy verlaagt uwe geboorte, gy verbreekt de heiligste banden, waar mede ge u aan de Maatschappy verbonden hebt, gy schent de beloften aan uwe Voor-ouderen gezwooren; met één woord, gy wordt monsters, met de deugd, trouw, wysheid, dapperheid, beschaafdheid en menschenliefde uit het oog te verliezen; gy behoudt uwe tytels en wapens, maar uwe Adel is verlooren, en daar is geen andere weg open, om dezelve te herstellen, zo min als te behouden, dan door ze op nieuws te verdienen.

T.U.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 97.
Den 5. November 1764.

[Voorslag aan den Denker, om den Geest door het gebruik van zekere spyzen te Verbeteren. Proeven over den invloed van het Voedzel op het Vernuft.]

Myn Heer de D E N K E R!

GEwaar wordende, dat zo veelen zig onderwonden, om u hunne grillen toe te zenden, verbeeldde ik my niet minder, dan iemand van die geestige lieden, in staat te zyn, om u dienst te konnen doen in het vermaaken van uwe Lezeren met byzondere aartige gedagten, het voornaamste doelwit van dit vliegend papier. Doch te werk willende gaan, ontmoette ik duizenden zwaarigheden, welke ik met het bloot vermogen van myne ziel niet konde overwinnen. Ik begon, derhalven, eerst eene algemeene beschouwing te maaken over het verstand en den geest van verschillende volkeren. My dagt, ik agterhaalde zeer net de oorzaak van het verschil der Natiën, en ik deed zelf eenige proeven met eenen gewenschten uitslag. Het zyn deeze, welke ik my verstoute u voor oogen te leggen; my vlyende, dat wy Hollanders, die van de Franschen voor plomperts, en van de Engelschen voor elendige dom-ooren gehouden worden, met het veranderen van onze spyzen de geestigste menschen konnen worden van den Aardkloot.

Het komt 'er voornaamelyk op aan, of wy verstand hebben, dat is, of wy genoegzaame denkbeelden hebben van de zaaken, welken in de werreld voorkomen; ten anderen, of wy die denkbeelden zelven vormen moeten, dan wel of wy ze van buiten aankrygen; en eindelyk, of geest iets byzonders en afgescheiden is van de ziel, en hoe deez' geboren en vermeerderd wordt?

Misschien twyffelt niemand, of verstand is die bekwaamheid van de ziel, door welke zy, de verkregene denkbeelden met elkanderen vergelykende, besluit tot de waarheid of andere mogelyke overeenkomsten derzelven. Dit, meene ik, is het gene teffens oordeel genoemd wordt. Alle menschen hebben dit oordeel; en indien het al waar zy, dat de een of ander schielyker de waarheid of betrekking dier denkbeelden bezeffe, zo zal dit afhangen niet van de ziel zelve, als oordeelende, maar van meerder of minder denkbeelden te bezitten, of wel van dezelven oppervlakkig of diepzinnig te beschouwen. Het is derhalven zeker, dat een gemeene Boer, een Dorps Voorzanger, Schoolmeester, Dominé en Professor net even veel oordeel en verstand hebben. Yder oordeelt best over zyne eigene zaaken, om dat hy daar van de behoorlyke veelheid van denkbeelden heeft, en redeneert zeer slegt over die van eenen anderen, om dat hy 'er in het geheel niets van weet, of 'er te wild over heen loopt.

Gy zult tegenwerpen, dat men, vermits alle denkbeelden ingeschaapen zyn, d'een met den anderen precys even veel verstands heeft; doch dit zullen de navolgers van LOCKE inzonderheid u niet toestemmen. Deeze stoffe is ook voor my wat te duister: ik geloove liever, dat wy een ingeschaapen denkbeeld hebben van goed en kwaad, of wel, dat een mensch, goed doende, eene overtuiging in zig zelven heeft van wel gedaan, ten minsten van niet iets kwaads gedaan te hebben; hy is daar over wonderlyk wel te vrede, in zyn schik, vergenoegd en vrolyk; daar hy, in tegendeel, droefgeestig en rood wordende, van menschen wegvliedt, als hy eene euveldaad bedreeven heeft. Dit geweeten van goed en kwaad ontdekt men reeds in de kinderen, eer zy spreeken konnen; zo dat 'er niet aan te twyffelen is, of wy komen met die eigenschap in de werreld, en in zo verre is dit denkbeeld ingeschaapen. Maar om te stellen, dat een Boer met de denkbeelden van de beste wyze van zyn land te ploegen, te bezaaijen en te bemesten, een Schoolmeester met alle de regels van *Bartjens* Cyfferkonst, of een Professor met *Barbara Celarent* &c. in de werreld komt, is misschien zo byster klaar niet; ook heldert het de zaak niet op, als wy zeggen,

de denkbeelden zyn 'er wel, maar zy moeten opgewekt worden door bykomende of toevallende gelegenheden, even als verscheidene zaaden op geduurige omroeringen van den grond opkomen, welke verborgen gebleeven zouden hebben, waren ze niet aan de lucht en zonne blootgesteld geworden. Doch ik stappe hier van af, om dat myn oogmerk is om opzettelyk te handelen van Geest, Geestigheid en Schranderheid; welke verrukkelyke talenten de oudste Wysgeeren nooit van de ziel, maar van zekeren *Daemon* of *Spiritus Familiaris* afgeleid hebben. Deeze werkte zo wel als de ziel op ons lighaam, en sprak zelf de ziel nu en dan eens aan, en redde haar dikwerf uit verscheidene netelige omstandigheden.

De Poëeten, een kluchtig soort van volk, wilden liefst niet met die geesten te doen hebben, maar verzogten den bystand en ingeevinge van byzondere Goden of van de Zanggodinnen; ook ziet men nog dagelyks, dat onze Poëeten en Poëetessen zig schryelings op het gevleugeld paard zetten, om gezwind naar eene of andere zangnymph te draaven en haare geestige inblaazingen te besolliciteeren. Die vriendinnen verkiezen al meest 's nagts, of aan den slaapenden hier of daar onder een boom, by dag, incognito te verschynen; en aan deeze zedige visites zyn wy alle die duizenden aartige droomen verschuldigt, welke veeltyds alleen het geestige uitmaaken van allerley versen. Evenwel is de Lezer zelden zo beleefd, van blindelings te gelooven, dat 'er zo iets plaats gehad heeft, zo dat de meeste aardigheid vaak verlooren is, eer men 'er aan toe komt. Het slot van deeze opmerking is vry klaar, naamelyk dat 'er noch zulke Godinnen, noch zulke Geesten zyn; maar dat een mensch iets geestigs zullende voortbrengen, reeds die geestige denkbeelden in zig moet gehad hebben, en dat geest te bezitten, slegts is eene bekwaamheid te hebben om alle de bekende denkbeelden schielyk te konnen byeen roepen, in order schikken, en op zynen tyd voortbrengen.

Deeze hoedanigheid, hoe zeer dezelve ook schynt te moeten afhangen van de ziel, behoort evenwel waarschynlykst aan het lighaam, en dit wordt vry algemeen van alle menschen toegestaan. Niet dat het lighaam als een werkend wezen moet aangemerkt worden, maar alleenlyk als een vereenigd wezen met de ziel, van welker goede gesteltenis deeze bekwaamheid of geestigheid afhangt.

Ten voorbeeld. Een geestig man een goed glas wyn drinkende, wordt zeer levendig van verbeelding, en vermaakt het gezelschap met veele aartigheden: te veel wyn gedron-

ken hebbende, wordt hy, niettegenstaande de ziel de zelfde blyft, zo vadzig als een ledige zak. Maankoppen, *Opium*, en al wat slaap verwekt, maakt zynen geest stomp. Mooy weder, in tegendeel, eene frisse lucht, en dergelyke omstandigheden vermeerderen het geestige gestel. Het lighaam door ouderdom afgesleeten zynde, verdwynt al het geestige, 't gene te voren zo inneemend was en uitmuntte, daar het te meerder moest schitteren indien het van de ziel afhing.

Gelyk nu het drinken van wyn, genever en andere liqueurs medewerkt, of verdooft, zo doet ook het eeten; en al wat tot voedzel dient, of den loop van het bloed en levensgeesten maatig aanzet, heldert, als het ware, de denkbeelden op.

Dit eens wel begreepen zynde, zo is niets gemakkelyker, dan het geheel geheim der geestigheid van alle volkeren des aardbodems te ontvouwen: en, met nog een cirkel of twee om de Globe te trekken langs den Zodiak, waar op men de verschillende spyzen en dranken aanhaalde, welke van hun gebruikt worden, zoude men te gelyk met de uuren, en het licht der zonne te bepaalen van eene gegeeven natie, teffens konnen vinden, hoe veel geest zy hadt.

Tot een proef zullen wy stellen een Franschman, Engelschman, Hollander en Duitscher. De eerste eet meest droog en wel gezouten brood, uijen, chalotten, enz. en drinkt wyn toe. De tweede zwaar rundvleesch, pudding. en gebruikt wel gegist bier, of *punch* tot drank. De Hollander eet veel gort, boonen, erweten, en drinkt zwaar bier en braaf genever. De Duitscher spek, gerookt vleesch, stokvisch, zwaar bier. Hier van een schaal gemaakt, en de veelheid van geest 'er agter gezet, en tot graaden gerekent, zo kon men, even als op een Barometer de maat van geestigheid zien.

By voorbeeld, een Franschman's geheele geest gerekend op 20 graaden, een Hollander's op 10, een Engelschman's op 15, en een Duitscher's op 5; zo moet een Franschman, in ons land gort eetende en slappe koffy drinkende, zynen geest verminderen en brengen op 10, misschien onder 5; en een Hollander, in tegendeel, zoude met uijen, chalotten, wyn en *punch* zynen geest konnen brengen tot 30, indien niet tot 45 graaden; waar uit de mogelykheid volgt, dat een zeker *Individuum*, schoon uit eene plompe natie geboren, behoorlyk gespyzigd wordende, een phenix kan worden. Ik schryve het daar aan toe, dat 'er nu te Amsterdam zo veel geestiger lieden zyn dan te voren, toen, gelyk nog op het Stadhuis gezien kan worden, onze voorouders met hunne boersche en verbrandde tronien slegts een ham of

gemest hoen aaten, en nimmer wyn proefden, als op een bruiloft, verjaardag of kraam-maaltyd.

Indien gy nu in yder land dergelyke onderdeelen maakte, zoudt gy klaar zien, waarom de Boeren minder geestig zyn, dan de Steelieden, en zoo voorts over alle de Provintien, waarom een Zeeuw van een Geldersman, of Noordhollander verschilt, enz. Misschien was het niet onmoogelyk, eene groote harmonie onder de inwoonders der verschillende Provintien te brengen, door een algemeen Plakaat op de spyzen; doch liefst mengde ik my niet met politique beschouwingen.

De Grieken hebben lang oplettend geweest in de Natuurkundige opvoeding van hunne kinderen; en niet tegenstaande de Haarlemsche Maatschappye vry veele nuttige aanmerkingen hier omtrent gegeeven heeft, zo ontbreekt 'er, het zy met oorlof van zo veele uitmuntende mannen gezegd, eene genoegzaame uitbreiding over den invloed der spyzen op onzen geest. Ook schynen de beide Schryvers over dit onderwerp de keurslyven te onrecht te verwerpen, daar het uit de *taille* van AESOPUS, SCARRON, POPE en andere groote Poëeten blykt, dat, als de geest door de slingering van de ruggraat belet wordt, zig naar beneden te verspreiden, dezelve in het hoofd sterker werkt, en meer uitblinkt. Maar myn oogmerk is niet tegen dit roemruchtig Corps te schryven. Ik keere dan te rug.

De Boeren, welke wy niet geestiger willen hebben, konnen dan zo veel gort, en boonen eeten, als het hem behaagt, maar een enkele Steêman, en dezulken, die tot Poëten, Vertoogschryvers, en Uitleggers van Grieksche en Latynsche boeken geschikt waren, mogt men wel met een goed diëet tot 10 brengen, al was het tot 25 of 30. Misschien wordt de tafel in het Staten-Collegie te Leiden, en de publyke beurzen op de andere Academien van ons Land, wat te veel met gort, erweten, en boonen voorzien, om de Studenten in het geestige van dienst te konnen zyn. Hoewel aan den anderen kant een goed stroef en massyf verstand in studien van hooge wysheid misschien beter voegt. Doch, dit zoude men aan de byzondere Faculteiten behooren over te laaten, als best wetende, hoe veel geest tot yder, zo het 'er al in vereischt wierdt, noodig was.

Myn plan is wat boven myn vermoogen uitgebreidt; ik laat de toepassing aan anderen over, en gaa U verslag doen van myne Proefneemingen.

Ik begon den 1 May 1764. en at eenige dagen lang niet als gort, en wat huspot; ik wierd zeer dodderig en opgeblaazen, ik stelde iets op, doch het kwam my zo gemeen voor, als ik

op eenen anderen dag het over las, naa gestoofde groentens, en een geurige *fricandeau* van kalfsvleesch gegeeten te hebben, dat ik het aan stukken scheurde.

Ik wierd in July op een middag vergast op boonen met gebraaden spek, en dronk een goed glas 16 gl. bier toe; het is onbeschryvelyk, hoe plomp een nieuw opstel my toescheen, na op eenen anderen dag niets als een weinig gestoofde porcelein en watersnippen gegeeten te hebben, met een goed glas bourgonje wyn.

Ook bemerkte ik telkens, als ik *ragouts*, of *patés* gegeeten hadde met *Chalotten, Champignions* en uijen, dat ik meer lachte dan gewoonelyk: myne denkbeelden hadden, in zulk een geval, een veel geestiger zwier: had ik 'er een goed glas *Champagne* op toe genoomen, en was dan begonnen op te stellen, waarschynelyk was 'er nimmer iets aartigers in het licht gekomen.

Met zekerheid kan ik zeggen, nooit geschiktheid gevoeld te hebben als ik ham, *roasted beaf*, of pudding gegeeten hadde: hoewel een goede *bowl punch* my ongemeen veel deed opstellen; doch dan liep 'er wel eens een vloek of scheldwoord onder, even gelyk 'er te veel van liefde inkwam, als ik Bourgonje gedronken, en op zyn Fransch gegeeten hadde.

Misschien oordeelt gy, Heer *Denker!* dat ik de zaaken een weinig uit zyn verband haalen; doch het is eene waarheid, dat ik Miltons *Verlooren Paradys* niet leezen konde, als ik door den Kok op de Garnaalen-markt bekookt was; het scheen my dan zo wild en onzinnig toe, dat ik het boek zomtyds tegen den grond gooide. Als ik integendeel 'er een fles Bourgonje opzette, vond ik de *Pucelle* van VOLTAIRE een volmaakt schoon en zedig boek, en zyn *Essay sur la Tolerance* in het geheel niet buitenspoorig.

Wanneer ik, na een dag of vier niet als gort en boonen, en 's avonds dop-erweten gegeten te hebben, den braaven CATS las, kan ik u niet genoeg uitdrukken, Heer *Denker*! hoe admirabel my die beroemde rymelaar dan voorkwam.

Zedert heb ik onder de oude boeken van mynen Zaaligen Vader eenen Franschen Schryver gevonden, ik vreeze eenen Materialist, want hy beweerde, dat onze denkbeelden zeer veel *volatil* zout in zig hadden, en dat daarom alle de zogenaamde sterkriekende Drogeryen bekwaam waren, om ons geestig te maaken. Ik heb 'er mynen Doctor over gevraagd; doch die zweert 'er op, dat men twee deelen Muskus, en een deel Camser onder één moet mengen, en 'er 's avonds agt grein van inneemen, om een goed Vertoog in den *Denker*, te leveren, een Roman gelukkig te schryven, eene Comedie uit het

Fransch in zwierig Nederduitsch over te brengen, of om eene cierlyke Oratie te maaken.

Hy raadde my, ik zoude de Proeven leezen van SANCTORIUS en KEILL; ik deed het op zynen raad; en ik houde my verzeekerd, indien men eens aan eene of andere Maatschappye der Weetenschappen voorsloeg, om op den voet van die groote mannen aantekeningen te houden van ons eeten, en de gedagten, welke 'er op gevolgd waren, dat men met 'er tyd iets zeer nuttigs der geleerde werreld zoude konnen mededeelen. Misschien zoude men lange jaaren wagten, eer men 'er vrugten van zag: dog dat is geene tegenwerping. Lange jaaren, immers, heeft men de hoogte en laagte van den Barometer in verscheidene deelen van Europa aangeteekend, zonder schynbaar voordeel, en evenwel hoopt men op een zeer groot nut. Onlangs, ten minsten, na alvoorens alle de Acta van Petersburg, Haarlem, Edimburg en Bern nagezien te hebben, of het, met de wind Z.O. de Barometer op 29 1/2 graad. Rhynlandsch, en de Thermometer op 63 2/3 Fahrenheits, in de Hondsdagen ergens in Europa geregend hadde, en na wel betrokken lucht, dog geen regen ontdekt te hebben reed ik, in weêrwil van *Jan* de koetzier, met een open wagen, zonder jas of mantel, naar het Geyn. *Jan* lette alleen op de buijen, welke in het Z.W. hongen, dog ontgaf het, om dat hy wist dat ik wyzer was; en evenwel was ik naauwlyks by de Bylemer Meer, of ik wierd tot op myn hembd nat. Ik zeg dit niet tot vermindering van die keurige Observatien; maar alleen, dat het derhalven redelyk is, om meer dan 50 jaaren voort te gaan met de Psychometrische Waarneemingen, eer men het nut buiten eenige hoop stelte.

Met zeer veel vlyt heb ik van gelyken den rook van Tabak onderzogt. De Geestelyken maaken 'er veel werk van, om dat hy in het algemeen veel vuur geeft aan eene predikaatsie. Zommige Grooten hebben wel eer geoordeelt, dat hy den geest tot ketterye vervoerde, gelyk *Amurath de IV*. Turksch Keizer, de Czaar van Muscovien en de Koning van Persien, te gelyker tyd oordeelden, verbiedende het gebruik van Tabak aan hunne onderdaanen op levens straffe, of den neus afgesneeden te worden. *Jacob Stuart*, Koning van Engeland, was zo verbolgen tegens den Tabak, dat hy het zyner Majesteit niet onwaardig oordeelde, 'er een boek tegen te schryven. De heilige yver van Paus *Urbanus de VIII*. deedt hem als een getrouw Herder, zyne schapen in den ban doen, wanneer zy Tabak gebruikten. Indien men eenen grooten Kruidkundigen zal gelooven, geeft de Tabak eenige bedwelmdheid aan het verstand. *Simon Paulli* bekent evenwel, dat de koop-

lieden dit gebrek overwinnen, en 'er eene vlugge kracht aan geeven, door het op zeekere plaats te hangen. Ik zal liever van zyne woorden gebruik maaken: *Les Marchands*, zegt hy, *mettent le tabac dans les retraits oû latrines, afin qu'étant chargé du sel volatil des excremens, il en devienne plus propre à relever l'esprit*. Dit bewyst zeer veel, om dat hy natuurlyk tot het gevoelen van *Urbanus* overhelde; evenwel geloof ik, dat men dit verstaan moet van Snuiftabak.

Ik kan nogthans niet zeggen juist vlugger gedagt te hebben als ik rookte; maar wel, dat het my versterkte, wanneer ik door te veel leezen afgesloofd was. Het opsnuiven van *Son*, of Schotsche Snuif, verkwikte my oogenblikkelyk; ook is het waarschynelyk, dat die op *Paulli's* wyze toebereid wordt.

Zeker Doctor *Willis* beweert, dat de Tabak, gerookt, gekaauwd, of gesnooven, zeer goed is in de Armeën, om dat hy den Soldaaten moed geeft, en de geledene ongemakken doet vergeeten. Dit zo zynde, paste het snuiven of rooken best aan eenen Heldendichter, en geenzints aan eenen Geestelyken, om dat het de zagtmoedigheid moest wegneemen; 't gene men evenwel niet gewaar wordt, ofschoon byna alle onze Predikanten rooken.

Dit is nu, gelyk gy ziet, Heer *Denker*, een wild bestek; myn verzoek is, dat gy de goedheid wilt hebben om de Geneesheeren aan te zetten, om eene precyze lyst op te geeven van de graaden van *volatilisatie* der Kruiden en andere spyzen, en een dagwyzer van waarneemingen, om met 'er tyd te dienen voor ouders, om, schoon alleen door het *physique*, evenwel het *metaphysique* hunner kinderen te regelen.

Ik ben, enz.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 98.
Den 12. November 1764.

[Brief van Nathan Levy een Hoogduitschen Jood, aan den Denker, ter Verdeediging van zyne Natie Dat het moeijelyk valt eerlyk te zyn, wanneer men arm is.]

O Cives, Cives, quaerenda pecunia primum est,
Virtus post nummos. -

JUVENALIS.

Myn Heer de DENKER!

SChoon myne Natie by de uwe de naam heeft van niet diep te denken, zo hoop ik nogtans, dat gy my wel zult willen toelaaten, dat ik u myne gedagten tot verdeediging van dezelve doe toekomen. De Heer DE PINTO heeft de moeite genomen, om de Portugeesche Jooden tegen de beschuldigingen van VOLTAIRE te defendeeren; zodaanig zelfs, dat hy ons met de meeste fouten heeft belast gelaaten, die VOLTAIRE aan de Jooden in 't algemeen hadt aangevreeven; waar uit ik onlangs iemand hoorde besluiten, dat, schoon wy de zelfde Wet beleeden, de broederlyke liefde tusschen ons egter omtrent even groot was, als tusschen Jansenisten en Jesuiten, die beide voor Catholyke willen doorgaan. Doch dit daar gelaaten zynde, zo dunkt het my de moeite waardig, dat ik onze Hoogduitsche Jooden verdeedig tegen den blaam, die men hun gemeenlyk oplegt, dat zy in hun aart Bedriegers zyn. Men geeft ons ook na, dat wy zeer dom zyn; en ik kan niet ontkennen, dat de Natie van tyd tot tyd groote beuzelaars heeft voortgebragt; doch ten opzig-

te van de schranderheid heb ik nog noit kunnen merken, dat onze Portugeesche Broeders ons den loef afstaken. Maar wat daar ook van zy, het gebrek van schranderheid is een ongeluk; daar bedrieglyk te zyn eene weezentlyke fout is; en ik zal my daarom alleen bepaalen, om die misdaad van ons af te weeren. Laaten wy dom, laaten wy beuzelaars zyn; mits dat wy maar niet voor bedriegers gehouden worden.

Ik wil niet tegenspreeken, Myn Heer, dat 'er veelen onder ons volkje zyn, die zeer listig zyn in het dryven van hunne negotie en handel, die nu en dan vry wat streeken in het werk stellen, en 'er veeltyds wel eens een bedriegerytje onder laaten loopen, om voordeel te doen. Maar hoe gemeen dit ook onder onze Natie zou mogen weezen, zo meen ik, dat dezelve daarom niet verdiend voor bedrieglyk in haar aart uitgekreeten te worden, om dat die geneigdheid van te bedriegen geenzins een Nationaal Caracter is; maar alleen uit de omstandigheeden voortvloeit, waar in de geenen zich bevinden, die zich van streeken en kunstjes bedienen om wat te kunnen winnen; omstandigheeden, Myn Heer, die zodaanig zyn, dat alle volken, alle gezindheeden van de geheele waereld zig daar in bevindende, niet een hair beter zouden zyn, dan de onze.

Wy zyn door de bank zeer arm. De Voorouders der Portugeezen zyn gegoed hier te land gekomen, en 't is uit hunne bezittingen, dat hunne nakomelingschap noch ten meesten deele bestaat, hoewel 't met sommigen ook al heel sober begint uit te zien. Maar onze luiden komen hier meest in een armoedigen staat. Wy zyn oorspronglyk uit een land, daar men ons alle middelen van bestaan beneemt, en daar men zyn Messias meent een dienst te doen, zo men een Jood geld weet af te knevelen. 't Is waar, wy genieten hier meer bescherming, maar zonder de geld is het moeijelyk geld te winnen; vooral dewyl ons alle Ambagten verboden zyn te oeffenen, en dat wy daarom alleen van de Negotie moeten leeven. De meesten van ons zyn en blyven daarom, hoe yverig en naarstig zy ook weezen mogen, (want deezen lof kan ons niemand

weigeren,) altoos arm; en deeze armoede wordt door onze Godsdienst zelfs nog vermeerderd. De Wetten op de reinigingen en die op de spyzen maaken onze leevenswyze duurder en kostbaarder, als die van de Christenen; en wy kunnen daarenboven maar vyf dagen in de week werkzaam zyn, om de kost te winnen, daar gylieden 'er zes hebt; om nu noch van onze hoogtyden en jaarlyksche feesten niet eens te spreeken.

Kyk, Myn Heer Denker, daar hebje de reden, dat onze luiden niet allen en altoos even eerlyk zyn, om dat ze meest zo dood arm zyn, dat ze, niet tegen staande zy niets ontzien om aan de kost te raaken, evenwel dikwils niet van 't eene brood aan 't ander weeten te komen. Ze doen daarom somtyds een kleine bedriegerytje, om wat te winnen, en niet van armoe te sterven. Maar dat hebben ze met alle andere gezindheden gemeen. Arme Christenen en arme Turken zyn doch in 't algemeen even groote bedriegers, als arme Jooden; en waarom moet dan onze Natie alleen den naam van bedrieglyk draagen, daar wy buiten ons toedoen, en enkeld door de haat, die men ons toedraagt, in een armoedigen staat leeven; en dus door nood gedwongen worden om minder eerlyk te weezen, als wy wel zouden wenschen.

Waaratig, Myn Heer, de eerlykheid is niet de deugd van arme Menschen. Men moet ryk weezen; of ten minsten geen gebrek hebben om eerlyk te kunnen zyn. Arm en eerlyk zyn qualiteiten, die ik geloof dat met malkanderen onbestaanbaar zyn. Ik weet niet, of je oit op dit stuk gedagt en de handelwyze van de gemeene luiden met genoegzaame attentie beschouwd hebt. Zo ja, zult gy van 't geen ik zeg, overtuigd moeten zyn. Een bedelaar, die ongemakken vertoont, die hy niet heeft, een Boer die zyn melk met water, zyn Boter met zout vervalscht; het Visch en Groenwyf, die ziel en zaaligheid vervloeken om my te overtuigen, dat zy tot haare schaade verkopen, zyn niet met al eerlyker of oneerlyker, schoon ze Christenen zyn; als een Jood, die gescheurd Porcelein voor heel verkoopt, of met

een el van vyftien zestiende deelen uitmeet. By beiden zoekt de armoede de list. Maar mooglyk hebt gy u noit opgehouden, om de Zeeden en het Gedrag van de kleine Menschen naar te gaan; en ik zal daarom liever voorbeelden van luiden van hooger staat aanhaalen om u te overtuigen, dat armoede en eerlykheid zelden te zaamen woonen. Ik heb door myn beroep reeds meer dan veertig jaaren te Amsterdam met allerlei zoort van Menschen moeten omgaan; en de ondervinding van dien tyd heeft my blyken genoeg daar van aan de hand gegeeven.

Hoe meenigmaal heb ik niet gezien, dat Koopluiden, die altyd de naam van eerlyke en braave Menschen gehad hadden, wanneer zy op 't punt stonden om bankroet te speelen, zich aan allerlei schelmstukken, zelfs omtrent hunne naastbestaanden en beste vrienden schuldig maakten; en aan zulken zelfs die by na de galg verdienden. En voor wat, Myn Heer? De dringende nood belette ze eerlyk te weezen, en vervoerde hun tot guiteryen, om zo het mooglyk was zig staande te houden; even als iemand, die in 't water valt zig aan alle ding vasthoudt, die hy maar grypen kan. In tegendeel, hoe meenig een Koopman heb ik niet gekend, die toen hy eerst begon, zig van allerlei kunstgreepen bediende, om fortuin te maaken, die verre van eerlyker voor de vuist waren; en die naderhand een ryk man geworden zynde zig in alle gelegenheeden als iemand van de nauw gezetste eerlykheid vertoonde. Zo dat ik dikwils gedagt heb, dat het plan van zulke luiden scheen te zyn om eerst, het koste wat het wilde, geld te winnen, en dat zy zig voorstelden, om naderhand, als zy ryk zouden zyn, eerlyk te gaan worden. Ja, Myn Heer, ik durf zeggen, dit heeft in alle beroepen plaats; zo men eenige vrekken uitzondert, by welken Geld geen gierigheid verzaadigd, dat de luiden eerlyker en nauwgezetter worden, naar maate, dat zy Ryker en Aanzienlyker zyn. Ik heb hier van nog onlangs een klaar voorbeeld in een Advocaat gezien. Myn naaste buurman, een eerlyke Wynkooper, zo 'er een in de Stad is; hadt het ongeluk, dat 'er eenige Wyn wierdt aangehaald, die zyn

knegt, schoon buiten zyn weeten, zo als de Man met eede wilde verklaaren, aan een tapper hadt afgeleverd zonder dat 'er impost van betaald was. Hy begaf zich na zyn gewoonen Advocaat, die hem dikwils in diergelyke verleegenheeden geholpen hadt; om met hem te consuleeren, en hy verzogt my mede te gaan, om dat ik ooggetuigen geweest was, dat hy niet in de kelder was geweest toen de zaak gebeurde. Maar hoe stondt hy te kyken, toen de Advocaat zich excuseerde om hem te dienen, om dat hy zeide dat hy thans zo verre gekomen was, dat hy de kost buiten de zaaken van de gemeene middelen kon winnen; en daarom het besluit genomen hadt van die praktyk de zak te geeven, om dat hy vondt dat men ze niet met een goed gemoed kon exerceeren. Wat my aangaat, het bevestigde my in myne gedagten, dat de rykste luiden altyd de eerlykste zyn; en ik ben daar zo zeer van overtuigd, dat ik my, in welke zaaken het ook mag zyn, altyd by de geenen adresseer die het meéste te doen hebben, om dat het waarschynlyk is, dat zy 't minst my zullen zoeken te bedriegen; en daarom verkieze ik zelfs in de meeste dingen liever by uw Volk, als by de myne, te markt te gaan: hoewel ik somtyds bevinde, dat onder u lieden de begeerte om ryk te worden evenveel doet, als by ons de vrees van door Armoede te sterven.

Maar men heeft my wel gezegd, dat onze Natie daarom bedriegers waaren, om dat wy oordeelden, dat de wet van Moses ons toeliet de *Gojim* op te ligten, als 'er gelegenheid toe was. Dog dit is ook een ongegronde lastering, Myn Heer. Moses heeft gezegd, dat wy van onze broeders niet moogen woekeren; maar dat wy van de Volkeren woekeren mogten. Maar dit is niet te zeggen, dat wy de volkeren mogen bedriegen. Neen; onze verstandigste luiden begrypen, dat Moses ons in 't geheel maar heeft willen verbieden, om aan malkanderen geld op interest te geeven, om dat dit in de land van Canaan, daar weinig te handelen, en dus ook weinig te winnen viel, kwaade gevolgen zou gehad hebben; dewyl de ryke luiden dan

de armen door het bedingen van hooge interessen, die de schuld hoe langer hoe grooter zouden hebben doen worden, opgegeeten zouden hebben; waar door dan ook de egaliteit in de vaste bezittingen, die de Wetgeever vastgesteld hadt, schielyk zou zyn weggenomen geweest. Maar uit het neemen van interessen van de *Gojim* was geen kwaad te vreezen; en daarom wierdt dit ons vrygelaaten. Dit is, Myn Heer, de waare zin van die wet; hoewel ik niet wil instaan voor de gekke verklaaring van den eenen of anderen onzer Rabbynen; dié zo vrugtbaar zyn geweest in malligheeden uit te stooten, als de Godgeleerden van eenige Natie in de wareld. Ja ik begryp ook voor my zelven, dat dit verbod om interessen of woeker van onze broeders te neemen thans niet meer plaats heeft; nu wy in andere omstandigheeden leeven en niet uit de inkomsten van landeryen, maar van de winsten van de Koopmanschap moeten bestaan. Doch dit is egter myn byzonder begrip; want onze meeste luiden denken nog, dat zy van malkanderen de interest niet mogen neemen; hoewel zy de hardheid die 'er in die Wet geleegen is, verzagten door te gelooven, dat het gepermitteerd is voordeel van malkanderen te bedingen, onder de naam van *Opgeld*, P*rolongatie, Praemie, gedeelte in de winst* en diergelyken mits het maar geen interest genoemd worde.

Ondertusschen blyft het zeker, dat de Wet van Moses ons nergens heeft toegelaaten de Volkeren te bedriegen of opteligten; en men is het spoor byster, als men denkt dat dit een aangenomen gevoelen onder ons zou weezen. De Natuurlyke overtuiging, die alle menschen hebben, dat zy verpligt zyn om eerlyk en ter goeder trouwe te handelen, laat niet toe, dat men oit het bedrog beschouwe, als iets dat door God zou zyn toegelaaten, en daar zyn 'er onder de gegoede Jooden van tyd tot tyd geweest, en ze zyn 'er nog, die aan de Christenen wel eens de les van eerlykheid kunnen geeven. Maar wil je weeten, Myn Heer, waar mede onze arme luiden de bedriegeryen goedmaaken, die ze nu en dan aan uw Volk en ook aan malkanderen doen; ze denken, dat, dewylze die kunstjes in

het werk stellen, om dat, ze anders van honger dikwils zouden moeten sterven; dezelven hier namaals, door de vingeren zullen worden gekeeken. En dit zelfde is het excuus dat de luiden in uwe en alle andere Godsdiensten by hun zelven maaken, wanneer zy zig oneerlyk gedraagen; zo dat wy in deze opzigt oot niet erger zyn, als anderen. Maar ik heb u al te lang reeds opgehouden, om myne Natie te verdeedigen. Vindt gy, dat ik evenwel gelyk hebbe, zo kunt gy myn Brief aan uwe Leezers mededeelen. Zy zullen my, hoop ik, wel verschoonen, zo ik hier of daar eenige fout in myn styl mogt begaan hebben; hoewel ik altyd meest met Christenen heb omgegaan; en daarom, gelyk ik geloof, nog al beter Hollandsch schryve, als de meesten van myne Natie.

Ik ben enz.

NATHAN LEVY.

Gelyk ik de Aanmerkingen van mynen nieuwen Correspondent, ter verdeediging zyner Natie, niet ongegrond vinde; zo moet ik ook, tot myn leedweezen, bekennen, dat zyne gedagten over de moeijelykheid, die 'er is om in armoede en een bekrompen staat eerlyk te weezen, al te veel door de ondervinding bevestigd worden, dan dat men ze geheel kan tegenspreeken. Men ziet maar al te dikwyls, dat de tegenwoordige nood en verlegenheid de menschen veel meer aandoet, dan de vreeze voor onheilen, die noch verre zyn; en hier door maaken zy zich, wanneer zy in benauwdheid zyn, en anders geen uitkomst weeten, dikwyls aan snoode bedriegeryen en schelmstukken schuldig, om zich te redden; om dat de verlegenheid, waar in zy zich dan bevinden, zo zwaar weegt, dat alle gedagten op het verfoeijelyke van de daaden, waar door zy zich zoeken te helpen, zo wel als op de straf, die daar op, zo in, als na dit leeven, te wagten staat, verdoofd worden. Men denkt daarom, wanneer men in verlegenheid is, nauwlyks op de gevolgen, die onrechtvaardige daaden moeten hebben; zo men slegts voor dien tyd 'er mede geholpen is; en komen 'er evenwel tegen wil en dank zulke gedagten op, men verdryft die, met zich zelven wys te maaken, dat, zo als *Nathan Levy* zegt, slegte daa-

den, wanneer men 'er door nood toe gedwongen is, door de vingeren gekeeken zullen worden. Ook stelt men zich voor, dat men naderhand gelegenheid zal vinden, om het gedaane kwaad te herstellen, en zyne zonden op de eene of andere wyze uit re wisschen.

Voor 't overige is 'er noch een andere grond, waar uit veele oneerlyke daaden in den dagelykschen handel der menschen haaren oorsprong neemen; die myn Correspondent niet heeft aangeroerd; te weeten, de gewoonte en het voorbeeld van anderen. Men ziet, naamlyk, zyne ouders, zyne meesters, en luiden van 't zelfde beroep, zekere daaden doen; en men volgt ze na, schoon ze in waarheid zeer oneerlyk zyn; terwyl men noit 'er om gedagt heeft, om derzelver deugdelykheid of ondeugdlykheid te onderzoeken. Ik zou dit met oneindige voorbeelden kunnen bevestigen; doch dit Vertoog is reeds groot genoeg; en ik kan my daarom ook voor het tegenwoordige niet inlaaten, om de verkeerdheid van zodaanige redenkavelingen tegen te gaan; daar het my anders niet veel moeite zou kosten, om aan te toonen, dat geene omstandigheeden iemand van de verpligting kunnen ontslaan, om in alle opzigten eerlyk en opregt te handelen; en dat elk een verpligt is zyne daaden zelfs te beoordeelen; zonder dat het hem vrystaat de voorbeelden van anderen, die hy niet onderzogt heeft, of ze geschikt zyn om hem ten rigtsnoer te strekken, blindelings te volgen. Ik zal dit Vertoog, derhalven, besluiten, met alleen noch maar aan te te merken; dat, gelyk de oeffening eener ongekreukte eerlykheid in de armoedigste omstandigheeden, een der hoogste trappen van volmaaktheid uitmaakt, die de menschelyke Natuur bereiken kan; zo ook, in tegendeel, het inslaan van bedriegelyke wegen, om schatten op een te stapelen, de verfoeijelykste laagheid is, waar toe dezelve kan vervallen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 99.
Den 19. November 1764.

[Brief van Inventor over het schoonmaaken en schommelen. De oorzaaken dier gewoonte in de Vrouwen naargespoord.]

Majus opus superest: *sed non, quia serior aegro*
Advocor, ille mihi destituendus erit.

OVIDIUS.

Heer DENKER!

Nlets is nodiger tot bevordering van het algemeene welzyn der menschelyke Maatschappy, dan vrypostig, echter zonder verwaandheid, zyne uitvindingen omtrent het verbeteren of geneezen der gebreken, die in zwang gaan, eer men dezelve werkstellig maakt, aan kundige lieden voor te stellen, op dat die vooraf dezelve nader onderzoeken en toetsen.

Hierom neem ik de vryheid van u, die, aan denken gewoon, geleerd zyt diep in het merg der zaaken in te dringen, myne overweegingen voor te draagen omtrent het wonderlyk gedrag der Hol-

landsche vrouwen, die in het voorjaar het huis, of het vuil zy of niet, van 't dak af tot de kelder toe, met veele moeite in wanorde brengen, het geen zy *schoonmaaken* noemen, en het zelve, schoon niet zo erg, in het najaar hervatten, wanneer zy het *schommelen* of *omhaalen* (zeker met veel geschikter benaaming) heeten.

Hoe lastig dit dikwyls den man valle, hebt gy zekerlyk, zo wel als ik, ondervonden. Lang heb ik naar de oorzaak van deeze lastige handelwyze gezogt, en ik vleidde my die in de kracht der gewoonte gevonden te hebben, zo dat ik dacht, dat onze vrouwtjes dit enkel deeden, om dat haar moeders, grootmoeders, overgrootmoeders enz. dit zo gedaan hebben; maar by nader onderzoek ontdekte ik myne mistasting door de overweeging, dat dit niet zo algemeen met den aart van onze vrouwen overeenkomt, die immers zo gezet niet zyn om het voorbeeld van haare eenvoudige voorouders na te volgen, waar van de hedendaagsche pracht en vrye *galanteryen*, zo strydig tegen de zuinigheid en zedigheid van haare voorzaaten, spreekende bewyzen zyn. Ik begreep, derhalven, dat 'er eene andere meer natuurlyke oorzaak zyn moest. Ik geloof, dat de vrouwen, zo wel als wy, met eene ziel werkzaam zyn, en dat deeze haare handelwyze in de ziel zyn beginzel heeft. Ik ben verzekerd, dat het lichaam zeer groot vermogen op de ziel heeft. Ik begryp, derhalven, dat de ongesteldheid van het lichaam eene ongesteldheid, als het ware, in de ziel kan verwekken, en dat zulke ongesteldheid der ziele veele vreemde zaaken kan verrichten. Ik onderzocht daarom de omstandigheden van dit gedrag der vrouwen, om te zien, of het niet ontstond uit eene ongesteldheid

in derzelver zielen, door ongesteldheid van haare lichaamen veroorzaakt. By dit onderzoek bevond ik, dat deeze haare handel waarlyk eene kleine krankzinnigheid was.

Voor eerst: om dat dit schoonmaaken en schommelen dikwyls onnodig geschied, (het geen niet wel met de gezonde Reden is overeen te brengen) want immers is men gewoon het geheele jaar door, doch overal juist niet in de zelfde orde, op Maandag de zolder, op Dingsdag de bovenkamers, op Woensdag het eetvertrek, op Donderdag de zykamer en byna nooit gebruikt wordende zaal te reinigen, op Vrydag de gang en straat te schrobben, op Saturdag droog te schuuren, en wat 'er meer ontbreekt af te doen. En echter moet 'er in het voorjaar schoongemaakt en in het najaar geschommeld worden. Als men zal verhuizen, maakt men het huis, daar men uit staat te vertrekken, schoon, en de vrouw, die 'er dan in komt, hervat het zelfde werk van boven tot onderen. De muuren worden, al zyn zy hagelwit, in het voorjaar nauwkeurig met kalk bestreeken, daar de gestukadoorde zolders dikwyls veele jaaren zonder witten schoon blyven, want deeze krankzinnigheid gaat niet overal zo verre, om ieder jaar de kosten te doen van 'er eene stellaadje by te laaten maaken.

Ten tweeden: om dat het altyd op de zelfde tyden van het jaar voorvalt, of het goed of morssig weder zy; en gemeenlyk geschied het schommelen even voor den vuilen slagttyd, daar het immers na den slagttyd veel natuurlyker zou zyn. In sommige huizen schommelt men wel na, doch in de meesten voor dien tyd.

Ik voelde dikwyls omtrent den tyd van het

schoonmaaken en schommelen de pols van myn vrouw, doch kon geene koorts ontdekken; maar in de *Mania* heeft men ook geen koorts.

Ik was zeer verblyd deeze oorzaak gevonden te hebben, en oordeelde daarom de ziekte haast geneeslyk; vooral toen my een Latynsch boekje van eenen Geneesheer in Duitschland in handen viel, waar in ik wondere proeven vond, die scheenen te bewyzen, dat de Azyn het rechte *Specificum* tegen krankzinnigheid was. Aanstonds maakte ik deeze sluitreden, (want myn Catechizeermeester, die my in myne jeugd onderwees, was zeer gezet om my op eene zulke wyze te doen redeneeren, en dit is my altyd bygebleeven). Zo de Azyn de grootste dolligheid kan geneezen, kan die ook deeze mindere wegneemen. Maar de Azyn kan de grootste dolligheid geneezen, ergo kan die ook deeze mindere wegneemen. Ieder avond deed ik myn best, (wanneer het tegen het voor- of na-jaar liep,) om myn vrouwtje een goede schotel salade met veel azyn en weinig olie te doen eeten. Voorts uit de *Analogie* redeneerende, veinsde ik my een groot liefhebber van gestoofde zuuring te weezen. Ik tracteerde haar dikwyls op *Punch*, die ik, om myn oogmerk te beter te bereiken, vry zuur maakte. Ik zorgde, dat myn vrouwtje veel agurkjes en ingeleide morellen of olyven by het gebraad gebruikte. Maar, helaas! alles was vergeefsch. Dies begon ik weder te twyfelen, of ik de rechte oorzaak wel gevonden had. Ik overwoog dan alles van nieuws af aan; doch de boven-gemelde redenen waren te sterk, om van myn gevoelen, dat het eene ongesteldheid der harssenen moest zyn, af te gaan, en uit myne proeve kon ik niets anders besluiten, dan dat de Azya in het ge-

neezen der krankzinnigheid zo krachtig niet was, als men wel opgeest.

Ik onderzocht dan, in welke perfoonen deeze ongesteldheid plaats heeft. Deeze waren vrouwen en eenige manspersoonen; doch alleen zulken, die in veele andere opzigten met den aart der vrouwen overeenkomen. Ik pleegde vervolgens raad met de schriften der beste Geneesheeren. Deeze leerden my, dat de vrouwen en vrouwelyke mannen zwak zyn van zenuwgestel, en dat zulk eene zwakte dikwyls oorzaak van krankzinnigheid kan zyn. Ook vond ik, dat de krankzinnigheid der ouders somtyds overerflyk is, en my dacht de waarheid hier van in het schoonmaaken en schommelen te ontdekken. Ik las, dat de gemoedsdriften, als gramschap, wraakzucht, onmaatige liefde, droefheid en meer anderen deeze ziekte kunnen verwekken. En wie weet niet, dat de driften vooral in vrouwen heerschen, en wel voornamelyk omtrent den tyd van het schoonmaaken, daar somtyds dan de beste vriendinnen volstrekte vyandinnen worden, om dat de eene in deeze of die week Tryntje de schoonmaakster niet missen wil. Het bevestigde my niet weinig in myn gevoelen, wanneer ik zag, dat ook de Artsen aanmerkten, dat men by het uitkomen en afvallen der bladeren de meeste dispositie tot krankzinnigheid heeft. Ook vond ik, dan het zittend leven stoffen in het lichaam kan veroorzaaken, die, op de harssenen drukkende, krankzinnigheid kunnen maaken. Nu zyn onze vrouwtjes immers zeer voor het zitten, en het gemakkelyk bekomen van sleden doet haar weinig beweeging hebben.

Dus zo wel de voorbereidende als de uitwerkende oorzaaken gevonden hebbende van deeze on-

gesteldheid der harssenen, waar in dit doen der vrouwen zynen genoegzaamen grond (zo spreeken immers de Wysgeeren) heeft, dacht ik op eene andere wyze van geneezing, dan door Azyn, die ik thans u ter toetse voor zal stellen.

Komt deeze ongesteldheid uit zwakte van het zenuwgestel voort, dunkt my, dat het goed zou zyn op de Saletten altyd *Hippocras* te schenken, en Confituuren te geeven van versterkende Medicynen; als Kaneel, *Cortex, Winteranus, Rad. Angelic*. en andere Drogeryen of Conserven van Rosmaryn, Saly en diergelyke *Cephalica* voor te zetten; en wie weet, of niet met dit oogmerk de geconsyte Orange- en Citroenschillen in de mode gebragt zyn? Orange-snippers zouden altyd by de Thee gebruikt moeten worden. Mogelyk zouden de Orange-bladeren, die men zegt zelfs stuipen te geneezen, hier mede van nut zyn. Doch uit overweeging, dat deeze ziekte op gezette tyden grasseert, verheft en afneemt, zou vooral de Kina, die immers in verheffende en afneemende ziektens wondren uitwerkt, en een zeer versterkend middel is, hier zeer gepast zyn.

Doch stel eens, dat de kwaade stoffen, die de harssenen drukken, de oorzaak deezer ongesteldheid zyn. Zou men dan deeze ziekte niet kunnen overwinnen, wanneer men die stoffen naar beneden zocht te trekken? Zou men in zulk geval niet wel doen, als men de vrouwen zocht te beweegen om de zoolen der onderkoussen van astrekkende pleisters te maaken? Zy zouden mogelyk hier toe te brengen zyn, wanneer men 'er eenige *parfumen*, die zy dikwils beminnen, onder mengde, en toonde, dat men zo den stank der koolen in de Stooven wonderlyk temperen, ja aangenaam maa-

ken zou. Of zo dit niet helpen kon om haar te overreeden, zou men het echter ligt in de mode brengen, wanneer men eene Dansseresse of Actrice op de Fransche Comédie wist te beweegen, om met zulke zoolen slechts eens op het Theater te verschynen. Zou men niet wel doen met haar somtyds te laaten klisteeren? Hier zou men haar wel toe krygen; want men zegt, dat dit reeds by de Dames in Vrankryk in zwang gaat, om met een frisse kouleur op het Salet te komen. En zou de *Helleborus*, die immers altyd voor een goed middel, om zotheid te geneezen, gehouden is, geene nuttige purgatie zyn?

Een ding doet my nog voor een onvoldoenend gevolg beducht zyn; dat is, dat het kwaad reeds diep ingeworteld schynt, door dien de dochtertjes van kinds been af door de moeders hier in aangezet worden.

Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu?

Ik denk derhalven, dat de geneezing niet spoedig zal voortgaan. Doch zo gy met my overeenstemt, zal ik eene proeve waagen. Geef my schielyk antwoord; want het is thans by my schommeltyd.

Men wil aan myn studeerkamer beginnen, en gunt my geenen tyd om meer te schryven. Vaar wel, Heer *Denker!* Ik ben

Uw nieuwe Correspondent

INVENTOR.
Amsterdam, den
5 *Novemb.* 1764.

P.S. By het sluiten van deezen Brief komt my in gedachten, dat de mogelykheid van goed gevolg in myne uitvinding niet weinig gestaafd word door een ander ontwerp, dat een verstandig Doctor in *Legado* (gelyk GULLIVER verhaalt) voorstelde, om eensgezindheid in de Raadsvergaderingen te maaken. Zyne gedachten waren, dat by de saamenkomst der hooge personaadjen eenige Geneesheeren behoorden tegenwoordig te zyn, om ieders pols te voelen, en dan, na eene rype overweeging van ieders gesteldheid, op den vierden dag met hunne Apothekers en Medicynen weder in het Raadhuis te komen, om, eer men tot het behandelen van gewigtige zaaken overging, de Raaden, ieder naar zynen byzonderen aart, *lenitiva, aperientia, abstersiva, corrosiva, adstringentia, palliativa, laxativa, cephalica, icterica, apophlegmatica, acoustica*, &c. te doen gebruiken, en, naar maate dat deeze middelen werkten, dezelve te vervolgen, of daar mede uit te scheiden. Hier uit leert men ten minste, dat de lichaamlyke middelen op de zielen kunnen werken.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker J. *Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 100.
Den 26. November 1764.

[Onderrigting voor eene jonge Juffrouw hoe zich met betrekking tot het Huwelyk te gedraagen; briefs wyze voorgesteld.]

Gratulor quod eum, quem necesse erat deligere, qualiscumque esset, talem habemus, ut libenter quoque deligamus.

TREBON. apud CICER.

IK heb weder lang versloft om de schoone Sexe eens in 't byzonder te onderhouden. Oude lieden worden koel en traag, en ik vreesde daarenboven met myne ouderwetsche rondborstigheid niet galant genoeg voor den dag te zullen komen by de Dames onzer eeuw. Het een en ander zou mogelyk myn stilzwygen nog langer gerekt hebben, indien ik niet, door een zeer gelukkig toeval, uit dat soort van slaaperigheid ware opgewekt geworden.

Onlangs by eene Vrouw van rang, welker uitmuntende verdiensten haare verheeven geboorte evenaaren, myn gewoon weekelyks bezoek afleggende, verhaalde zy my, dat haar Dogter een breedvoerig antwoord hadt gekreegen van Dominé N. op het mondeling verzoek, 't welk zy voor haar aan zyn E. gedaan hadt, om haar eenige onderregting te geeven, hoe zig met betrekking tot het Huwelyk te gedraagen. ‘Hy drukt zig uit, vervolgde zy, met alle de openhartigheid van eenen Bloedverwant, en met alle de bekwaamheid van den waardigsten Leeraar, dien ik kenne, en zo gy 'er niet tegen hebt, myn Vrind, zal ik u een Brief of liever eene korte Redenvoering voorleezen, waar op ik uwe goedkeuring verlang te hooren’. Zy haalde den Brief voor den dag, en wy bragten een zeer aangenaamen namiddag door met dien te leezen, en 'er eenige aanmerkingen over te maaken. Gelyk deze agtenswaarde Dame my als *Denker* kent, sloeg ik haar E. voor, om dit fraaije stuk uit het Fransch in onze taal over te brengen, en in myn werk te plaatsen. Zy bewilligde hier in gereedelyk, onder voorwaarde alleen, dat de Schryver zyne toestemming daar toe geeven wilde. Wy verzogten, en verkreegen die ras, en zie hier, beminnelyke Sexe! des braaven Leeraars heilzaame lessen voor een verstandig gedrag, in dat gedeelte van uw leeven, waar in uwe deugden meest te passe komen, en in die betrekkingen, waar toe de Natuur u eigenlyk verordend heeft. Leest, overdenkt, weegt dezelven! terwyl ik u, ondertusschen, ô Mannen, in 't voorbygaan raade, dat

gy, om ze uwe Vrouwen te doen betragten, zelve allereerst begint met gebruik te maaken van 't geen gy ziet, dat u betrest.

Zeer waarde Nigt.

DE Verzoeken uwer geëerde Moeder hebben my altoos tot onschendbaare wetten verstrekt, van het eerste oogenblik af aan, dat ik haare uitmuntende verdiensten heb leeren kennen, en de betrekking, welke wy, door de gewenschte egtverbintenis van mynen zaligen Broeder, uwen braaven Vader, tot malkanderen gekreegen, en door onderlinge agting sedert onophoudelyk versterkt hebben, heeft die wetten een nieuwe kragt bygezet. Dezelven verpligten my om openhartig te spreeken in een zaak van zo veel gewikt, als uwe waardste belangens; maar myne byzondere genegenheid voor u, myne waarde, zal my verder brengen. Zy zal my met een soort van gezag doen spreeken, eu u, als myne Dogter, de zaaken op het naauwkeurigste, of, zo gy wilt, op het strengste voor doen leggen. Ik ken uw hart; ik weet, welke heilzaame indrukzelen myne vaderlyke lessen reeds in uwe vroege jeugd op het zelve gemaakt hebben; ik weet, hoe gaarne gy myn raad in rypere jaaren altoos hebt gevolgd, en ik zou 't my zelven niet vergeeven, zo ik my door eene valsche kiesheid liet verhinderen, om u de zaaken slegts ten halve voor te stellen, of den last te verminderen, welke de Natuur zelve uwer Sexe heeft opgelegd. 't Is hier niet te doen, myne waarde, om te behaagen, maar om te onderregten, en het wezenlyk nut moet boven het streelende behartigd worden.

Verscheiden mededingers naar uw hart en hand bieden zig aan. Gy aarselt in uwe verkiezing; gy verlangt den raad uwer braave Moeder, en deze schroomt om u dien raad te geeven. Ik schroom dit nog meer, om dat ik de Persoonen, die in aanmerking komen, minder ken. Uwe eige voorzigtigheid, uwe erkentelyke tederheid voor de waardigste der Moeders, en haar doorzigt moeten u bepaalen. Al wat ik in dezen kan, of durf, is u eenige algemeene onderregtingen te geeven, waar van u sommigen mogelyk te stade zullen komen. Gy hebt in uwe verkiezing op twee uiterstens, beide mogelyk even gevaarlyk, met de zelfde zorgvuldigheid te letten. Laat u door geen hartstogt van eigenlyk ge-

zegde liefde bepaalen; en trouw met geene tegenzin. Zelden, zeer zelden valt een Huwelyk gelukkig uit, 't welk uit het beginzel van liefde alleen wordt aangevangen; het is de aart van alle driften, dat zy, na eene korte poos gegist te hebben, eerlang bedaaren, en niets dan een lastig overblyfzel van kwyning en verveeling agterlaaten. Tweejonge lieden stellen zig, in de hevigheid hunner hartstogt, de hoogste gelukzaligheid in elkanderens bezitting voor; zy vliegen naar de wederzydsche omhelzingen, en smaaken in den beginne de voorgestelde vreugd; maar hunne hartstogt wordt zo veel eer verzadigd, als dezelve heviger was, en eene doodsche onverschilligheid volgt welhaast op die woelige liefde; de Reden neemt haare plaats weder in, en het bedaard verstand onderzoekt, het geen de drift te voren blindelings aannam. Maar dat onderzoek Komt ongelukkiglyk te laat, en wordt een bron van onverhelpelyk verdriet. Men ontdekt over en weder gebreken, daar men niet dan volmaaktheeden vermoedde; en de ze ontydige ontdekking valt thans zo veel smartelyker, als 'er minder mogelykheid is, om 'er voordeel meê te doen; men ziet zig aan den anderen verbonden, voor altoos verbonden; men ziet de onvermydelyke noodzaakelykheid, om met die gebreken zyn geheele leven lang te moeten worstelen. Zie daar een hartseer, waar van men de oorzaak alleen in zyne eigen onvoorzigtigheid behoorde te zoeken, maar die men eerst heimelyk, vervolgens rond uit malkanderen te last legt. Verdeeldheid en verwyt ziet gy, derhalven, myne waarde, moeten de natuurlyke gevolgen van verliefde Huwelyken zyn.

Maar daar is een ander uiterste even zorgvuldig te vermyden; dat, namelyk, van tegenzin, of zelfs van eene volstrekte onverschilligheid, en enkele staatkunde. Zo gevaarlyk als het is eene blinde drift van weinig dagen of weeken tot leidsman te neemen in eene verbintenis, welke gy voor uw geheele leeven aangaat, zo haatelyk is het ook, om een verdrag, waar van eene zuivere agting en genegenheid de eenige grondslag, en wederzyds geluk het groote doelwit zyn moet, tot averechtsche oogmerken eener laage gouddorst te misbruiken. Zo het waar genoegen myn lieve Nigt, door een koets met zes paarden te bejaagen ware, of niet anders dan in pragtige paleizen ver-

koos te woonen; ik zou u raaden dien man te neemen, welke u de meeste schatten aanboodt; maar nu ik op de allerzekerste wyze overtuigd ben, dat een onbekrompe bestaan slegts een gedeelte van een genoegelyk leeven uitmaakt; nu ik in alle menschen zie, en by eigene ondervinding weet, dat onderlinge agting, dat een verstandig bestier der *Finantiën*, en een goed overleg in de huisselyke uitgaaven, dat wederzydsche verstandige gesprekken en duizend kleine oplettenheeden, welke haare eenigste waarde van eene hartelyke zugt voor malkanderen ontleenen; nu ik duidelyk zie en ondervind, zeg ik, dat dit alles ruim zo voornaame *ingrediënten* zyn tot een genoegelyk leeven, als het enkel bezit van groote rykdommen; nu kan ik u niet anders raaden, dan de verdiensten van uwen Egtgenoot niet min voorzigtig als zyne inkomsten te berekenen, en u naar dien kant te bepaalen, niet die u het meeste geld, maar 't grootst geluk belooft. Ja, myn waarde Nigt, uwe Egtverbintenis uit eene wederzydsche hoog-agting aangegaan, en steunende op die verstandige genegenheid, op die overeenkomst van zielen, welke ik byna eene geestelyke Sympathie noemen zoude, moet u 't genoegen in uw eigen teder hart en in de welverdiende gunst van uwen Egtgenoot doen vinden. Gy moet, om een gelukkig Huwelyk te maaken, niet buiten 't Huwelyk gaan, noch die allernauwste vereeniging van wederzydsche belangens niet in een geveinsden handel van laage baatzugt verkeeren. Zo dra men in het Egtverbond een voordeel bejaagt, 't welk met deszelfs aart en oogmerken strydig is, zo dra men zig in het zelve eenig genoegen voorstelt, tegen onderlinge agting en genegenheid aangekant, en met de wederzydsche betragting der Huwelykspligten strydig, loopt men 't spoor van waar geluk ten eenenmaale byster, en wroeging, naberouw en wanhoop moeten de onvermydelyke gevolgen dier strafbaare vrekheid of dwaaze losheid wezen.

Ik heb allen eerbied voor uitwendige schoonheid; ik agt de bevalligheeden uwer Sexe, en de bekoorlykheeden van uw persoon; ik weet dat die van ons geslagt, denzelfden indruk maaken op uwen Geest, en met dit alles egter raade ik u om u zelve niet aan fraeije uitwendigheeden te vergaapen; de tedere trekken van een

Adonis verbergen dikwils eene laffe ziel; en niets is haatelyker in een Man, niets baart meer kwelling voor eene Vrouw, dan een verwyfd Egtgenoot. Een Jongman inzonderheid, die zyne schoonheid kent, die 'er werk van maakt, die 'er zyne verdiensten in stelt, is een twee-slagtig Dier, 't welk ik niet weet in wat rang te moeten plaatsen; 't is een manwyf, die zo walgelyk behoorde te zyn voor uwe Sexe, als hy het werkelyk is voor de Onze? Men wyst my op de blankheid van zyn vel, op de fynheid zyner wezenstrekken, op de regelmaatigheid van zyn gelaat. Men vertoont my zyn bevallig hulsel, en werpt my zyne streelende gesprekken voor. Daar legt een Slang in 't gras, myne waarde Nigt, die u op 't onverwagtste kwetsen zoude; wat sterkte van lighaam, wat dapperheid van ziel kunt ge u uit alle die brosse bevalligheeden belooven? De Roos, die gy op uwen boezem draagt, verwelkt niet eerder, dan die voorbygaande schoonheeden, en de doornen, daar zy mede omgeeven is, kwetsen uwe tedere vingers niet zo diep, als de laffernyen van uw gemaal naderhand uwe Ziel doorbooren zouden; dat zoet eener laage vleiery wordt, na het huwelyk, in een walgelyk bitter veranderd; *douceurs* te zeggen maakt al de bekwaamheid van den Jonker uit, en, na verloop van zes weeken tyds, is eene Vrouw, welke zig hier door liet verleiden, geen voorwerp meer, om zyne platheeden aan te spillen; zyn voorraad is uitgeput, hy heeft u alle zyne fraeiheeden vertoond, alle zyne complimenten gemaakt, en hunkert om dezelfde rol by andere te speelen; nog eens, waare hoogagting, wezenlyke verdiensten is de eenige grondslag voor een gelukkigen Egt; en de liefde, welke in onze oogen alleen haar zetel heeft, is van korten duur, om dat men eerlang alles heeft gezien, en zyn gezigt naar nieuwe voorwerpen wendt. Verstand, en wezenlyke verdiensten ziet gy derhalven, dat in uwe aanstaande verkiezing grootelyks in aanmerking koomen, en oneindig zwaarder dan schoonheid, opschik of *douceurs* by u gelden moeten.

Maar daar is eene andere byzonderheid, tot de uiterlyke lighaamsgestalte betrekkelyk, waarop ik u raade meer agt te geeven, naar maate gy minder werk van eigenlyk gezegde schoonheid behoort te maaken, die, namelyk, van eene gezonde *Constitutie*. Dit onwaar-

deerbaar geluk is u, myne waarde, in eene zeer groote maate ten deel gevallen, en gy kent dus den verbaazenden invloed, welken een gezond of kwynend lighaam op onzen geest heeft, niet, dan by een oppervlakkig berigt, dat gy daar moogelyk in 't voorbygaah van gehoord of geleezen hebt. De goede Hemel geeve, dat gy 'er nooit by ondervinding in u zelven, of uwen Egtgenoot, een klaarder begrip van krygen moogt! Naast het eerste, zoude ik het ander, inderdaad, als een der grootste onheilen beschouwen, welke u in dit leeven kunnen overkoomen. De eenpaarigheid van *Humeur*, of ten minsten eene zekere regelmaatigheid in zyne grillige verkiezingen zelve, is zulk een noodzaakelyk vereischte, om elkanderens smaak te treffen, en zig naar elkanderens zinlykheeden te schikken, dat 'er, buiten dit, geene moogelykheid is voor eene genoegelyke verkeering. Maar een man, die ziekelyk en kwynend is, heeft geene vaste verkiezingen, geene regelmaatige *caprices* zelfs; hy weet zelve niet wat hy wil; zyne lighaamsgesteldheid brengt die van zynen geest onvermydelyk voort, en hoe redelyk hy in den grond wezen moge, zal hy egter heden verwerpen, het geene hy gisteren met drift begeerde; eene onschuldige misvatting van uwen, een gestadig beklag van zynen kant zyn hier gemeenlyk mede verbonden. Een eenpaarige geest, derhalven, myne waarde, eene doorgaande goedaartigheid des harten, zy het groote voorwerp, waar op gy uwe gedagten, voor uwe verkiezing, vestigt. Die laatstgemelde is misschien de allernoodzaakelykste eigenschap, om een gelukkig huwelyk te maaken. Door den geduurigen omgang met malkanderen leert men elkanders zwak en gebreken zo nauwkeurig kennen, en daar vallen zo veele kleinigheeden voor, welke toegeevenheid en inschiklykheid van wederzyden vorderen, dat men van een man, die geen fonds van goedaartigheid heeft, onmoogelyk een bestendigen vrede, althans geene aanhouden de teederheid kan verwagten; denk niet, myn Nigt, dat uw Egtgenoot hard jegens anderen, meêwaarig jegens u zal wezen; denk niet dat hy zyne dienstboden met eene ongevoelige strengheid, u met eene teedere inschiklykheid behandelen zal; hy ziet de eersten slegts ten halven, hy ziet u geheel; hy beschouwt alle uwe zwak-

heeden en gebreken (want wat sterveling is daar van bevryd?) in haare volle uitgestrektheid, hy wordt 'er, naar zyne ongelukkige geaardheid, door getroffen; hy weegt dezelve; en zie daar zo veel afslag op uwe verdiensten! Hoe gelukkig waart gy hoe veel zoude 'er uw karakter by winnen, zo hy alle menschen met meer toegeevenheid beschouwen, en u in die algemeene toegeevenheid betrekken konde! Maar hoe veel zoude 'er uw huisgezin by winnen? hoe zouden uwe dienstboden van zyne en uwe handen vliegen! en hoe zoudt gy u dubbel verheugen in de bestendige genegenheid van uwen gemaal, en in deszelfs agting by zyne Bekenden!

Laat dan myne woorden tot uw harte ingaan, myne waarde! weeg dezelve in de schaal van een onzydig oordeel, en erken, dat een eenpaarig humuer, dat een *fonds* van goedhartigheid, de groote zuilen zyn, om een gelukkigen Egt te schraagen. Maar om dezelve dus veilig te vestigen, moet gy, (want dit legt my byzonderlyk aan 't hart, en hier moet ik nogmaals toe koomen) moet gy op eene gezonde lighaamsconstitutie in uwen aanstaanden Gemaal ter dege letten. Zo onmogelyk als het is, dat een kwynend man, een eenpaarig humeur zou behouden, zo onmogelyk is het ook, dat zyne goedaartigheid by zyne sukkelingen niet lyden zoude. Een ongelukkige *concentreert* zig, om zo te spreeken, in zig zelven, hy is met zyne eige elenden te zwaar belast, om die van anderen te voelen, en te onvatbaar voor vermaak, om in het hunne te deelen; een droefgeestig verhaal van zyn leet, een betoog, dat zyne smarten die van alle andere menschen overtreffen, is hierom het gewoon onderhoud van sukkelaaren. Verbeeldt u nu een man, die hier zyne geliefde gesprekken van maakt, en wiens hart zig door die naare overdenkingen voor uwe vermaaken en die van 't menschdom sluit; verbeeldt u zelf eenen, welke de regtmaatige gevolgen zyner voorgaande ligtmisseryën met minder beklag in zyn gemarteld lighaam omdraagt; verbeeldt u denzelven in de byzondere osmtandigheeden en op de byzondere tyden van het leven, aan tafel, in het huwelyksbed, in zyn huis, of in gezelschap by zyne kinderen of onder zyne en uwe vrinden; ziet hem, terwyl een ander lacht, van heimelyken weedom wringen, of in eene doodsche lusteloosheid kwynen; en vergelyk

'er mede dat gezond gelaat, die vaardigheid in 't verrigten zyner zaaken, die onbeschroomdheid in 't gebruik van alle geoorloofde geneugtens, die gulle vreugd met één woord, die gy in andere mannen bespeurt, en erken de valsheid van dien buitenspoorigen stelregel, welken ik zo dikwils tot schande van het menschdom heb hooren aandringen, ‘dat de grootste Ligtmissen naderhand de beste mannen worden’.

Gelyk ik u, onder andere vereischtens, een verstandig man heb aangeprezen; gelyk deze verdienste van uwen Egtgenoot niet anders dan tot uwe eer kan strekken, en gunstige gedagten wegens uw karakter inboezemen; gelyk het, eindelyk, onmoogelyk is voor eene redelyke vrouw om een slegthoofd, hoe lydzaam en onderwerpelyk, eene waare hoogagting toe te draagen, en met denzelven de oogmerken des huwelyks in eene wederzydsche genegenheid gelukkig te bereiken, zo is het uwe zaak ook, myn Nigt, om u zelve geschikt te maaken voor zodanig eene verbintenis met een verstandigen Egtgenoot... Dog ik moet af breeken; 't is voornaamelyk eenige leiding in de keuze van uw Huwelyk, welke ik thans bedoelde aan u te geeven. Ik heb u daar toe myne lessen voorgedraagen, zo als dezelve my onder 't schryven voor den geest zyn gekomen, en haare grootste waarde ontleenen zy van myne hartelyke zugt voor uw geluk. Wat uw gedrag in het huwelyk zelve betrest, ik zal myne gedagten daar omtrent voor een of meer volgende Brieven bespaaren. Ik ben enz.

***

Naar maate ik deze Brieven ontvang, zal ik ze aan myne Lezeren mededeelen, en eerlang van eenige Brieven myner geëerde Correspondenten gebruik maaken, welken ik onderwyl verschooning verzoeke, dat ik ze door de meenigte van andere nog dringender papieren reeds zo lang heb moeten agterstellen.

De Denker.
N°. 101.
Den 3. December 1764.

[Brief van Crelis Daniels Goyer aan den Denker, over de Liefhebbery van het Steelen; die in zyne woonplaats in zwang gaat. Eenige losse Zedelyke Aanmerkingen.]

IK heb geene verdere verandering willen maaken in den Brief van mynen nieuwen. Gooyschen Correspondent, dan welke volstrekt noodig was, om denzelven verstaanbaar te maaken; voor het overige geeve ik dien, zo als ik hem ontvangen heb.

Myn Heer de D A Y N K E R !

IK heb lest by onze Schout, dee een groote Herberg het, en dear veul minsen loseeren, een gedrukt bleadje vynden leggen, in de Schout zai, dat je alle week zoa een bleadje aan hum stuurt, en dat het altemets heel wat reak is, en dat hy het de Passasiers leat leezen, als 'er geen nywe kranten binnen, en hy zai, dat je al het kwead bestrast van groat en klain, zonger niemand te ontzien, ja nog arger dan de Dominé. Dit zai my de Schout, en 't doet my nyt groat, want in dat bleadje stead eschreeven, dat de Kristenen nyt een hear beter binnen, als de Smousen, en dat is evenwel veul ezaid, en 't is evenwel oak wear, altoas de Kristenen van ons Darp binnen al juist zoa diefagtig, als de beste Smous, en dear is hier nyt veul eerlyk volk, als dee ryk binnen, en dee nyt hooven te steelen. Diefagtiger volk angers..... maar ik zel het je vertellen, en dan kan je zelfs oardeelen, want dear wassen Amsterdammers by onze Schout geloseerd, en myn Landheer was 'er by, en dee hadt myn ontbeuden, en dee zai, dat men jou mag schryven, als men wat op zyn hart het, en dat jy dan

gooje read geeft, en zy zaiden, dat jy onze Tuindieven wel zoa deerlyk op heur kop zoudt kommen, dat zy het steelen geen meer doon zouwen. De Schout praatte van het an te geeven, mear de Overigheid lykt nyt good te vynden, om heur hier mi te bemeuien, in dan kan het kleagen oak nyt helpen, Vaar! 't Was angers de meuite nog wel weard, want zoa mar vette beesten weg te steelen, het een veur en het aare nea, dat geat al wat heel veer, Man; mar wat zellen we doon, vreag ik nog ereis, en wat zellen we kleagen, terwyl de Regeering der heur nyt mi bemeuit. Nou ik zel 't je eens allegear veurleggen, en dan moot je der zelfs ereis over oardeelen. Je moot dan weeten, dat het hier een vast gebruik is, dat men in de zoemer al de minsen heur hofven geat besteelen, dat is zoa de menier van alle tyjen of eweest; nou dan kommen ze snagts mit een mangd of een zak, in schudden je de appels of peeren van je boamen, in dee eeten ze dan sammen, en zy noaijen menkaar dear op, of smyten ze op de weg. Der is hier lest een nywe Boer kommen weunen, dee meende, dat dat zoa nyt wezen moost, en hy weakte mit nog een aar, om op te passen, mit snaphaanen mit los kruid, om wat schrik te meaken, en de Boer mit zyn kammeraat houden heur schuil; mar zy kwammen der met 'er stuk of agten op an, en zy zaien, dat zy de deur op de deel zouwen loopen, als de weakers nyt veur den dag kwammen, en dat zy heur den hals zouwen breeken, als zy vuur gafven, en dat het altoas gebruik was eweest, om dee hof Seaterdags nagts te besteelen, en dat het nog het gebruik zouw blyven, in spyt van dee 't benyt, en veul moaije preatjes meer. Nou zy hebben 't oak edean, en zy hebben deen zelfden Boer oak nog eenige planken van twyntig voot lang veur zen huis weg eheald, en nou nog on-

langs al zen druiven. Kyk dat is het gebruik zoa; mar als dat het gebruik is, zel je zeggen, dan moot men hem dear oak nea schikken; ja dat is wel wear, mar nou schryf ik jou, om te meaken, dat dat het gebruik zoa nyt is; want waaragtig, kyk dat is een hard woard, dat ik wel had maggen zwygen, mar 't is nyt plaisierig; kyk ik bin mar een gemeene Boer, hoowel van de domste nyt, al zeg ik zelf, en myn Landheer zait het oak, en dat is een Amsterdammer; mar ik heb evenwel een moaijen hof vol gooje beste boamen. Ja! ik zouw ze je wel ereis leaten preuven, en stuuren je een mankje mit onze beurtlui, als die dekzelsche hofdieven ze myn nyt ofeneumen hadden. Kyk als ze nog de helft nammen, of als ze heur mit de aare boamen te vreeje houden; mar dat ze juist alles wegneemen, en myn beste peeren, dear ik een heel jear nea verlang, en dear myn wyf belust op was; ja zeker zy hadt 'er van edreumd, en ik ging smargens ereis zien, of 'er al een of aar ryp mogt wezen, mar too ik kwam wearen ze dee nagt allegaar wegeheald; ik was 'er wakker kwead om, en ik dee 'er een vleuk op, ik wil 't wel bekennen, en ik heb 't ean onzen Dominé oak ezaid, en ik zai, dat Job oak wel kwead zouw eworden zyn, als ze im zulke lekkere peeren hadden ofesteulen, want kyk, Man, ik heb veul eleezen; mar nou onze buurvrouw heeft al heur schoane wynterpeeren verleuren, en dee kunnen ze nyt uit de hangd opeeten, en veur het huishouwen strekken ze nyt, want ze mooten vier uuren koaken, en dat weeten zy oak wel, Vaar, en dearom geloaf ik, dat zy ze verkoft hebben; kyk dat meakt de zeak arger, zai myn een Notaris, dee ik dat vertelde; hy zai, dat geschiedt *lukri kausa*, en dan is het arger, en 't is heur geluk, dat de Regeering nyt goodvyndt, om heur mit dee liefhebberyen te be-

meuijen. Binnen dat lief hebberyen, Myn Heer? en evenwel zo neumde hy het; maar als ze in zyn hof kwammen, dan zouwen het geen lief hebberyen weezen; en als hy hier weunde, zouwen ze hem oak wel vynden, want 't is het gebruik, dat zy geen hof overslean, of men moot alles half ryp ofplokken, want 't is evel beter wat, as neemendal, want onze Varkens lusten 't wel half ryp, mar 't spek, dat zy 'er van zetten, is juist nyt veul. Nou dat is tot dear an too; mar ik wil zeggen, dat al schikt men em nea dat gebruik, en al leat men zyn hof besteelen, dat dit evenwel al dieper invreet, Vaar, en van kwead tot arger geat, want kyk, dee planken van dee nywe Boer hebben ze nou oak al weg esteulen, dat plagt zoa het gebruik nyt te wezen, en een bitje hier van dean hebben ze oak al eens een akker hout ofehakt, en van deeze slagttyd hebben ze al twee vette beesten wegesteulen, een op ons Darp en een hier digte by, en men daynkt, dat ze alle bay hier wel in de kuip zitten, in als men iets buiten de deur leat stean, knap is 't wegesteulen, en als men iets onger den arm langs de weg dreagt, knap binnen ze 'er by, om 'er wat van te steelen: zoa dat het is nou steelen rongdom, om dat zy het vry doon maggen; en in een winkelhuis in myn buurt is nou al een en aare rais de deur stilletjes opemeakt, en de laa van de toombank besteulen, en de Jonge is oak al ontdekt en geneugzam overtuigd, en dearom hebben wy hem oak ezaid, dat hy 't nyt weer moot doon; mar of wy hem dat ezaid hebben of nyt, het zal arger worden, Man; ik vrees veur de wynter, en als de Fabriek eens weer op heur gat geat zitten, want onze Fabriek geat tegenwoardig by uitsteekenhaid, en onze luy hooven nou nyt te steelen, al zoa min als jou Advokeat nou meer over de dispuyten mit de gemee-

ne Langsmiddelen hooft te prakteseeren, want zy kannen nou wel bestean; mar de koffy, Man, dee bederft ons hier allegear met mekear; ik drink mi, dearom nyt, mar ik zie wel, dat het veul tyd en duiten kost. Ons volk beroomt heur, dat zy hier noait tusschen tyën koffy of thee drynken, zoa als te Amsterdam en op aare pleatsen; mear zy doon het juist vysmaal op een dag op geregelde tyjen, en kyk dat neemt vyf uuren weg, Vaar, en het kost meer dan men daynkt, en dearom kannen zy nyt bestean, en dearom mooten zy steelen, want de hofdieveryen worden kwanswys de Varensgezellen te last elayd, ja zy doon 't oak wel, mar dee binnen lang de argste dieven nyt, het gemeene volk is veel arger, en ik tel dat allegaar nyt, dat ze 't op de Vissers alleen zouwen leggen. Nou zai myn Landheer, dat je al het kwead strast, en dearom wou ik wel, dat jy onze dieven oak eens ter deeg wou veurneemen, om heur dee liefhebberyen, zo als de Notaris zai, of te leeren. Zeker, Myn Heer, je moot, dunkt my, oak ereis zoa een bleadje over het steelen meaken, en je moot dee knaapen eens bang meaken, en zeggen, dat 'er in aare destrikten van Hollangd en in het Stigt van Uytert de galg of geesselen en brangdmerken op het steelen steat, en dat het hier altemets oak nog eens op loapen kan, als zy het al te grof meaken. Kyk als je heur dat in 't hoofd kon preaten, dan zou het wel gean, want zy binnen bang veur de galg; mar als men dear nou van preat, dan lagchen zy der om, mar ze zellen jou nog meer eloaven. Vaar, om dat het edrukt is, en ik zel meaken dat ze 't leezen, en dan zel ik je tokommende zoemer een mankje beste peeren stuuren, en je zelt 'er van aaren oak wel kraygen, want dear binnen veul by ons, dee heur nyt wel nea dat gebruik kannen

schikken, en dee bly zellen wezen, als het wordt ofeschaft, en wat kan het ons verscheelen, of wy deur jou, of deur de Overhaid eholpen worden, want de Overhaid bemeuit er heur nyt mi, en zel misschien nyt daynken dat het zoa arg is, want dan zouw ze 'er heur wel mi bemeuijen. Ik verzeuk, dat je myne stoutigheid ten besten houdt, en dat je maekt, dat wy ons good veilig behouwen maggen.

Je gooje Vreend

Crelis Daniels Gooyer.
Gooyland,
den 15 *Nov.*
1764.

Ik zal het overige van dit Blad met eenige losse zedelyke aanmerkingen vullen.

Hoe vreemd is het, dat wy allen zo veel werk maaken van een leven, 't welk ons yder oogenblik na het graf toe leidt, en wel meest langs een weg met doornen bezaaid!

De zulke vreezen den dood het meest, welke het leven minst weeten te genieten.

De Wysgeerte kan troost verschaffen, de voorbeelden van anderen ons tot lydzaamheid opwekken; maar 't is de Godsdienst alleen, welke onze rampen in vermaak kan veranderen.

Heeft de Godsdienst meer nadeel van de onkunde, of van de boosheid te dugten?

De gewoone manier, om zig over zyne onkunde te vertroosten, is, zig zelven en anderen te beduiden, dat het geen men niet weet, niet wetenswaardig is.

Daar is niets, de deugd zelf niet uitgezonderd, 't welk niet gevaarlyk is, zonder oordeel en gezond verstand.

Daar is geen bedryf zo gering in het gewoone leven, daar het oordeel niet in te passe koomt.

Het oordeel wordt door oeffening verbeterd, en de Reden door ondervinding volmaakt, maar oeffeningen en ondervinding zyn nutteloos, als het oordeel ontbreekt.

Een mensch te pryzen, is het beste middel om hem uwen lof te doen verdienen, en dapperheid in een bloodaard te onderstellen, mist zelden van hem dezelve by te zetten.

Ik haat eene deugd, die ongezellig is, en het zekerst kenmerk van waare Godsvrugt is, dat dezelve ons vermaakelyker doe leeven, zo wel als vriendelyker maake.

Men zoekt het gezelschap der zulken, die men bemint; maar waarom vliedt men dan zig zelven?

Men werkt zyn geheele leeven om eene rust te bekomen, die men zyn geheele leeven hadt kunnen genieten.

Het schynt eene natuurlyke eigenschap van den mensch, zig met het denkbeeld der vryheid te streelen, om zyne ketenen niet te voelen.

Ik beef, zegt een Wyze onzer dagen, voor de eeuw, die wy beleven, als ik bedenk, dat 'er in vroeger tyden altoos minder wysgeerte op de werreld wierdt gevonden, naar maate 'er meer Philosophen waren.

Daar is niets, dat onze verdiensten meer verlaagt, dan eene ontydige zugt, om dezelve te vertoonen.

Al te veel wantrouwen is het natuurlykste middel om bedroogen te worden, om dat het onzen zwakken kant vertoont, en anderen tegen ons verbittert. Zig op iemands eerlykheid te verlaaten, dwingt hem, om eerlyk te zyn.

Men zoekt doorgaans een Vertrouwden, om een toejuicher te hebben.

De rykste lieden hebben het meeste van nooden; dit maakt de bezittingen van alle menschen gelyk.

Men stelt het genieten uit, tot dat men meer voorraad zal hebben opgedaan. Een gierigaart van zestig jaaren onthoudt zig zelven het noodzaakelyke, uit vrees van daar aan op zyn honderdste jaar gebrek te hebben; en wy maaken ons zelven meest altoos ongelukkig, door te veel voorzorg om het niet te worden.

Wy hebben minder moed, naar maate wy minder getuigen by ons hebben.

De baatzugtige weldaaden zyn zo gemeen, dat men zig niet behoeft te verwonderen, hoe de waare dankbaarheid zo zeldzaam is.

Daar is niets in de werreld belagchelyker, als een slegthoofd, die den verstandigen man wil vertoonen.

Vertrouw niet op hen, die veel belooven; die werk van zyne beloften maakt, verspilt dezelve niet.

Wy bevorderen ons eigen geluk altoos evenredig, naar maate wy dat van anderen bedoelen.

Het grootste geluk in dit leven is het vooruitzigt van het toekomende.

De Denker.
N°. 102.
Den 10. December 1764.

[Saamenspraak tusschen een Moeder en Dochter over het Toneel; en het uitvaaren van de Predikanten tegen de Toneelspeelen.]

Heer D E N K E R !

DE volgende Zamenspraak, gehouden tusschen eene jonge Juffer en haare Moeder, en naderhand door my, uit den mond der eerstgemelde, opgeschreeven, zal myns oordeels veelen uwer Leezeren niet onaangenaam zyn. Zo gy het zelfde gelooft, zult gy myne verwachting wel willen voldoen met dezelve eene plaats onder uwe Vertoogen te gunnen. Ik hebbe, kortheids halven, de onderscheiding van Moeder en Dochter, met de enkele letters *M.* en *D.* aangeweezen.

D. Mama!
M. Kind lief?
D. Je hebt 'er niet tegen dat ik namiddag eens uitga?
M. Waar na toe?
D. Naar Nicht Keêtje; je weet dat ze zwaarmoedig is, en naar gezelschap verlangt.
M. Ja, die zwaarmoedigheid heeft wat te zeggen!
D. Hoe zo, Mama?
M. Wouwje naar Nicht Keêtje gaan?
D. Ja toch.
M. En van daar?
D. Wel, Mama?
M. Naar den Schouwburg, denk ik.
D. Naar den Schouwburg?

M. Jok 'er niet om, Charlotte; dat is toch je hart en ziel.

D. 't Is niet, Mama; maar, om ook niet te veinzen, 't is een nobel vermaak.

M. 't Spyt me, Kind, dat je niet wyzer bent. Wouwje zeker naar den Schouwburg gaan? Wat wordt 'er van avond gespeeld.

D. Dat weet ik zo niet.

M. Geen blaauwe bloempjes: nu wil ik het weeten.

D. Wel, ik geloof Rhadamistus en Zenobia.

M. En na het zelve?

D. Ei! Mama.

M. Weetje 't niet, Charlotte?

D. Wel nu, na het zelve 't Gedwongen Huwelyk.

M. Foei!

D. Wel zo? 't Is een van de beste Stukken, die Moliere gemaakt heeft, en S..... speelt van zyn leven niet kunstiger.

M. Ik weet van Moliere, noch van S.....; maar onze Neef Jacobus heeft onlangs van dat Stuk gesproken.

D. Onze Neef Jacobus weet misschien iets van zyne Theologie en den Joodschen Tempel; maar zyn Smaak...

M. Wel, Kleuter, wat wouw jy zeggen van Smaak?

D. Ik kan daar ook niet veel van zeggen Mama; maar onze Neef Jacobus heeft zig inderdaad met Zedekundige Bespiegelingen niet veel opgehouden, en geen denkbeeld altoos van de Waereld, of het beloop van der Menschen Hartstogten en Vermaaken; wat der halven zyn Smaak betreft, daar heb ik omtrent een even gunstig denkbeeld van, als die van den Proponent P ....

M. Charlotte, gy wordt onverdraaglyk.

D. Mama is wat teêr op het artikel van zommige Predikanten; daar dacht ik juist niet om.

M. 't Waar te wenschen dat jy 'er wat meer achting voor hadt.

D. Dat heb ik voor alle regtschaapen Predikanten, maar juist niet altoos voor die, welke Mama verkiest alleen te hooren. Doch laat ons daar afstappen.

M. Dat wouw je wel: maar ik heb al lang voorgenomen, om je daar over eens te spreeken.

D. Wel nu uwe Predikanten, Mama, wat moet ik daar van zeggen?

M. Wat je denkt.

D. Mag ik?

M. Ik ordonneer het je.

D. Fiat. Niets is achtbaarder, dan het karakter van Predikant; maar weinige Predikanten verstaan dat karakter. Ik eerbiedig, zo veel als iemand, een waardig Leeraar; maar die Predikanten, Mama, die gy... Doch verschoon my, om daar van te spreeken.

M. Jou Feeks, waar heb je die onbescheidenheid geleerd?

D. Zekerlyk in den Schouwburg niet. Het ware te wenschen dat men op den Predikstoel altoos zo bescheiden ware, als op het Tooneel.

M. Jy hebt dan de Kerk niet meer van nooden?

D. 't Zy verre van my. Ik acht eene verstandige Predikatie boven alles; maar, als ik het zeggen mag, het Predikamt is zo gewigtig...; de Souverain behoorde zorg te draagen dat 'er zomtyds zo zot niet gepreekt wierd.

M. Dat is te zeggen, dat men noit tegen de Comedie preekte?

D. Ook al: maar men moest het dan ten minsten verstandig doen.

M. Jy staat dan toe dat het met verstand kan gedaan worden?

D. Ja toch, Mama; in de beste zaaken kan een misbruik vallen, en 't is eene nuttige, ja noodige voorzorg, dat men ons daar tegen waarschuwt.

M. Wel, Charlotte; wat ben jy nu verdraagzaam*!*

D. Moeder heeft my geboden te zeggen wat ik denk, ik ben gehoorzaam.

M. Wel, laat eens hooren, hoe zou jy 'er tegen preeken?

D. Waar zou dat na gelyken, Mama lief?

M. Maar zeker, om dat je dat zo verstandig begrypt.

D. Ik bid je, Mama moest my dus niet foppen.

M. Nu toe!

D. Wel, ik zou het ten minsten verstandiger doen, dan ik het laatst gehoord heb.

M. Ei lieve! was dat dan zo zot?

D. Zot en impertinent. Kunt gy gelooven, dat zo veel fatsoenlyke lieden, als den Schouwburg bezoeken, daar opgaan naar Gilgal en Bethel, om Afgodery te pleegen, om Gods naam te hooren lasteren, om aanleiding te krygen tot buitenspoorigheden, tot Echtbreuk, en dergelyke gruwelen, die 't my niet betaamt te noemen?

M. Dat is wat sterk voor fatsoenlyke lieden; maar wat het gemeene volk belangt....

D. Daar heeft men het niet voornaamelyk op gemunt; maar men spreekt in de eerste plaats van zulken, die het Tooneel, helaas! begunstigen en liefkoozen; dat is zekerlyk het kanailje niet. Zommige Predikanten vleijen de menigte, die zy verachten; maar zy doen niets liever dan te knaagen op den goeden naam van braave menschen, die hen maar niet aanbidden.

M. Ik verzoek dat je wat eerbiediger spreekt.

D. Ik heb van een verstandig man gehoord, dat onder alle soorten van menschen een zeker Graauw gevonden wordt; nu spreek ik alleenlyk van zodanige Leeraars, die in hunne soort onder het Graauw moeten gesteld worden.

M. Het voegt u wel daar van te oordeelen.

D. Het staat my ten minsten vry myn eigen oordeel te gebruiken.

Een die niet denken durft is wonder blode en bang.

M. Dat zal ook al uit een Comedie zyn; ik geloof dat je 'er nacht en dag aan denkt: ik moest maar eene Actrice van je maaken.

D. Was ik hen zo goed als Juffrouw F....

M. Jy op een Tooneel! ik zag je liever morgen naar het graf draagen. Wat schrikkelyke dingen!

D. Mama verstaat my niet; ik wenschte maar de bekwaamheid te bezitten.

M. Wat bekwaamheid! Ik mag het niet langer hooren; stak 'er nog eenige nuttigheid in; maar zulk een ydelheid, zo veel grillen en narrepoetsen; 't is te laag voor verstandige menschen, om daar eenig vermaak in te scheppen. Weet je wel dat de Schouwburgen al van ouds aan de eerste Kristenen zyn verboden geweest? Weet je dat men de Comedianten, van de vroegste tyden af, Hypokrieten genoemd heeft, gelyk

je Catechizeermeester nog gisteren met de traanen in zyn oogen verhaalde*?*

D. Hoe komt het dan dat alle menschen myn Catechizeermeester een Hypokriet noemen, die evenwel niets heeft, dat naar een Comediant gelykt? Maar, Mevrouw, ik kan je daar van eene zeer goede reden geeven.

M. Wat raakt my de reden? De Comedie is een School van Ondeugd, en de Reden niets anders, dan een dekmantel van de boosheid.

D. De Schouwburgen waren misschien zodanig ten tyde der eerste Kristenen.

M. Wel nu, de waereld is sedert dagelyks verergerd, hoe zouden ze dan nu beter zyn?

D. Dat is als of men zeide: De Geestelyken waren voor de Reformatie meestal slordige knaapen; de Waereld is sedert dagelyks verergerd; zy moeten dan hedendaags nog minder deugen.

M. Charlotte! uwe Impertinentie is onlydelyk?

D. Zo dat ik dan myne aanmerking over uwe Predikanten in 't byzonder wel t'huis mag houden.

M. Neen braak uw gal nu geheel uit.

D. 't Is geen gal of bitterheid, maar de waarheid, die my dringt. Mama. Neef Jacobus, de Proponent P., en huns gelyken, vaaren tegen de Comedie uit, om dat zy dezelve, of der menschen aart, niet kennen; dit is 't gewoon gebrek van blinde Yveraaren in die kleine Plaatsjes, als daar wy zo lang gewoond hebben; maar hoor eens de waardigste Leeraaren dezer groote Stad over dit onderwerp fpreeken; gy zult hunne oordeelen veel gematigder vinden, en met verwondering verneemen, dat veele der Geleerdsten de Comedie tegen die domme Yveraars verdedigen. Ik heb dit zelve openlyk in een gezelschap gehoord van een der Geleerdste Predikanten in den Haag, welke zig door zyne Schriften en nuttige Overzettingen, egter, op eene gunstige wyze heeft doen kennen.

M. Geen woord meer van de Geestelykheid, Charlotte: revel wat je wilt, je Catechizeermeester noemt de Comedianten met regt Hypokrieten, en daar kan men niet dan alle kwaad van leeren.

D. Schoon ik geene Taalkunde bezit, Mevrouw,

heb ik egter genoeg geleezen, om vryheid te verzoeken van u de waare betekenis van dit woord eens te mogen voordraagen.

M. Ja, uit Werenfels, denk ik, of zodanigen Prulschryver. Zeg, was Werenfels ook niet een Comediant?

D. Neen, Mevrouw, ook geen Hypokriet; hy was, om u te dienen, een Geestelyke; maar wel eenigzins onderscheiden van veelen onder zyne Collegaas. Doch om weer tot de Hypokrieten over te gaan, Mama gelieft te weeten, dat dit woord in zyn oorsprong slechts betekend heeft iemand, die voor een tyd een Karakter aanneemt, het welk hem niet eigen is. Voor zo verre als men dit nu eertyds zeide van de Toneelspeelers, was 'er niets haatelyks in opgeslooten, om dat zy hunne eigen Persoon en Karakter met geen bedrieglyk oogmerk ter zyde stelden, maar zulks alleenlyk deeden om de persoonen, die zy aannamen, zo veel volmaakter als in eene Schildery te vertoonen, en derzelzelver hartstochten levendiger uit te werken. Maar men heeft naderhand dit woord, als een Scheldnaam, toegepast op zulken, die de Tooneelspeelers hier in navolgen met een geheel ander oogmerk.

M. Wie zyn die?

D. Ik mag den Fynman en zyne Patroonen niet noemen, Mama!

M. Waar wil dit met u heen? Maar zeg my, byaldien 'er geen misdaad in ware, hoe zouden de Predikanten zulk eenen doodelyken haat voeden tegens uwe geliefde Tooneelspeelers?

D. Die haat vindt men, zo als ik straks zeide, niet dan in kleine Plaatsen, en onder de onkundigsten; maar wat behoeven we ons des te bekreunen? want zo zy al eens redeneeren, zy doen het dikwils zo kluchtig.

M. Zy zeggen evenwel zomtyds de waarheid.

D. Ik zal niet onderzoeken, of zy het by ongeluk eens doen. Maar wat dunkt u? Onlangs beweerde D^{o}. N.... dat iemand, die meer dan ééne Dienstmaagd, of ook eene Huishoudster benevens dezelve, in huis hadt, zich in gevaar stelde van tot Echtbreuk te vervallen, alwaar hy ook ongehuwd; niet denkende dat zyn Collega B.....

M. Hoe! de Heer B.... die voor eenigen tyd te L... dog zo stichtelyk predikte tegens de bloote boezems en trippelende voeten?

D. Ik heb niets ten zynen laste, Mama, dan dat hy ons berispt over zaaken, die by ons geen plaats hebben; maar zyn Eerwaarde Amtgenoot doet het zelfde tegens hem, en als zy elkanderen in de baard zitten, worden wy best gewrooken. Doch men leert 'er tevens hunne Eerwaardigheden uit kennen. En, om tot de Tooneelspeelers weder te keeren, het is zeer waarschynlyk, dat men die menschen minder zou haaten, indien zy, naar den gewoonen zin van het woord, wat meer Hypokriet waren. U is bekend dat de Hypokrieten reeds van oude tyden af hun Hof by onwaardige Geestelyken, in alle Landen en Godsdiensten, al vry wel wisten te maaken; 't waren veelal de Werktuigen, die zy gebruikten, om zo veele ergernissen te voeden en te verspreiden, als hun te passe kwamen.

M. 't Is wel eene groote verwaandheid, dat gy u termeet van zo veele zaaken met zekerheid te spreeken, daar gy niets van weet.

D. Niet grooter dan het is te *prediken tegens de* Assambléés, *daar men noit geweest is, en zelfs geen denkbeeld van hebben kan*.

M. Een Predikant mag, en moet, de misbruiken bestraffen, en het is aan zynen Geestelyken yver toe te schryven, zo hy al eens by ongeluk te verre gaat. Een Predikant moet ook de Comedie slechts by den naam kennen.....

D. Om ze des te geruster te veroordeelen. En hy moet ze veroordeelen, om dat zy eene uitspanning is voor fatsoenlyke lieden, want daar wil het gemeen toch altyd op los. Maar ik ben integendeel nedrig van gedachten, zo 'er al eenig kwaad in ware, 't welk noit beweezen is, dat men, op den Predikstoel, dit stuk met zachtheid moest behandelen, om lieden, die ten minsten in andere opzigten ieders achting verdienen, niet bloot te stellen voor de blinde verachting eener domme menigte.

M. Wat spreek je van fatsoenlyke lieden? Zyn het niet altyd gemeene Menschen, en dikwyls van een zeer slecht gedrag, die op het Tooneel verschynen?

D. Niet altyd, behalven dat dit alleenlyk de Speelers betreft. Maar indien Menschen van meer aanzien eens op het Toneel te voorschyn kwamen, al ware het slechts voor liefhebbery, zes- of zeven maalen in een jaar; men zou wel haast gewaar worden, of deeze Geestelyke yver niet in woede zou verkeeren.

M. Is daar oit een voorbeeld van geweest?

D. Ik wenschte dat men daar van eens een proefkon neemen.

M. Zou jy dan meê doen?

D. Met plaisier, om u ten minsten te overtuigen...

M. Maar ik zou oordeelen, dat men den Predikanten te veel eerbied verschuldigd is, om, in zulk een geval, tegens hunne advizen hardnekkig te volharden.

D. Zou men dan de adviesen van alle verdoolde of oproerige Geestelyken blindelings moeten volgen? Neen, Mevrouw, in dit en alle andere gevallen zou het verbod van eene Moeder veel gewigtiger by my zyn, dan het gezag van hen allen te zamen.

***

Het gaat deezen mynen Correspondent, gelyk meer anderen, die my met hunne brieven vereerd hebben, dat hunne byzondere drift hen tot al te steekende uitdrukkingen doet vervallen; hy heeft egter het onderscheid van goeden en kwaaden nog beter, dan zommige anderen, in agt genoomen; en ik verklaare hier mede, eens vooral, geene brieven te zullen ontvangen, waar in dit niet nauwkeurig waargenoomen wordt.

De Denker.
N°. 103.
Den 17. December 1764.

Vervolg van N°. 100.

IK verwondere my geenzints, myne waarde Nigt, dat uwe Moeder op een spoedig vervolg myner gedagten over 't geen tot een gelukkig Huwelyk behoort, zo ernstig aandringt. Ik mogt myne beloften, zegt zy, naderhand door andere bezigheeden vergeeten of versloffen; en zy heeft de vriendelykheid om dit als een verlies voor u te beschouwen. Ik voorzag, dat haare en uwe genegenheid te mywaards uwlieder oordeel over myne geringe aanmerkingen voor een gedeelte bepaalen, en dezelve meer waardy toeschryven zouden, dan ze wezenlyk verdienen. Gelyk het, ondertusschen, uw nut is, dat ik bedoele, zo zal ik my van dat gunstig vooroordeel bedienen, om myn oogmerk des te gemakkelyker te bereiken. Inderdaad, anderen mogen u beter raaden; maar niemand zal u zyn raad met betere gemoedsgesteltenis mededeelen.

Ik heb my duizendmaal verheugd, myne waarde! over de loflyke opvoeding, welke uwe braave Moeder u, zelfs tegen de gewoone vooroordeelen en valsche grondregels der zogenaamde fraaije werreld aan, gegeeven heeft; en ik verheug 'er my nu meer over, dan ooit te voren. Men leert uwe Sexe doorgaans niets, dan 't geene strekken kan, om dezelve behaaglyk te vertoonen, zonder het wezenlyk te worden; men

versiert uwe lighaamen, terwyl men uwen geest verwaarloost, en gy schittert uitwendig, terwyl gy van binnen duister blyft; een verschillenden trant heeft men met u gehouden; men heeft uwen geest door gepaste vraagen en onderrigtingen ontzwagteld; men heeft uwe kundigheeden uitgebreid, uwe vooroordeelen opgeklaard; men heeft u, met één woord, door een verstandigen omgang en goede boeken tot een Mensch gemaakt. Zie daar weder een zeer noodzaakelyk vereischte om een gelukkig Huwelyk te maaken; 't is buiten dit onmogelyk, om een verstandigen Egtgenoot op den duur te behaagen. Een Vrouw, die geen smaak heeft in de verstandige aanmerkingen van haar Man, die speelt in plaats van denken, of geeuwt als zy moest antwoorden; een Vrouw, welke altoos met beuzelingen vervuld, niet anders dan over huishouden, opschik en visites praat, moet een lastig gezelschap voor een redelyk Man verstrekken. Is 't wel wonder, myne Nigt, als men de gewoone onkunde en den geest der beuzelingen uwer Sexe beschouwt, dat zo weinige Vrouwen een behaagelyk gezelschap aan haare Egtgenooten verschaffen kunnen, en dat dezen verpligt zyn buiten 's huis te zoeken, het geen zy daar binnen niet vinden kunnen? 't Is met enkele toegeevenheid, met enkele goedhartigheid zelfs, van uwe zyde, niet te doen; dat zoet walgt, als 't niet door een behoorlyk mengzel van verstand getemperd wordt. En het eerste is in de Mans, het laatste in de Vrouwen van grootere waarde, naar maate het zeldzaamer wordt gevonden. Gaa dan voort op dien voet, als gy thans begonnen hebt; uwe meerdere kundigheeden, de verbeteringen van uw verstand, zullen u in duizend gevallen te passe komen, en uwe smaak voor onderrigting zal den verstandigen Man, dien gy verkiest, een onuitputbaare bron van geduurig genoegen in uw waard gezelschap doen vinden; het zal hem door de tederste agting aan u verbinden, en mogelyk vaster snoeren, dan uwe deugden zelve.

Ik wil geene geleerde Vrouw van u maaken; ik wil u niet doen schitteren met dorre kundigheeden van uitgediende taalen, oudheeden of dergelyken, wel-

ken, in plaats van een voordeeligen invloed op uw gedrag te hebben, uw huishouden daarentegen ligtelyk benadeelen zouden, als eene valsche eerzugt u te verre daar in vervoerde. Ik zoek u alleenlyk tot eene verstandige, tot eene redelyke Vrouw te maaken. Uwen Godsdienst in zyn waaren aart te kennen; dien niet op 't gezag van een Catechizeermeester, maar op eene beredeneerde overtuiging aan te neemen; u zelven en de byzondere pligten te kennen, welke in de verschillende omstandigheeden van uw leeven te passe komen, zyn de eerste en voornaamste weetenschappen, die ik u aanprys; uwen geest verder met eenige Historische kundigheeden te versieren, de lotgevallen, de zeldzaame lotgevallen van ons waarde Vaderland in 't byzonder te kennen, een smaak van goede boeken te hebben, en vermaak te scheppen in een verstandig gesprek. Zie daar de geheele studie, die ik u aanprys: eene studie, welke u niet slegts een allerwezenlykst genoegen voor u zelve geeven, maar, ik herhaale het nogmaals, eenen braaven Egtgenoot op eene byzondere wyze aan u verbinden, en hem in staat stellen zal, om, op die tyden, als de meeste getrouwde lieden elkanderen niets te zeggen hebben, als zy kwynend te saamen zitten, of een verveelenden tyd elders gaan te zoek brengen, uwe zwaarigheeden op te helderen, uwe twyfelingen te ontknoopen, en u zyne bondige aanmerkingen met een verdubbeld genoegen mede te deelen, om dat gy ze met genoegen hoort.

Tedere en beminnelyke Plant! hoe wenschelyk zal uw groey, hoe vaardig uw waschdom zyn, door zulk eene waarde hand gekweekt! en wat zie ik een zuiver vermaak te gemoet uit zulk eene redelyke vereeniging van twee deugdlievende zielen! Uwe Egtgenoot, van zyne bezigheeden afgesloofd, zal de aangenaamste rust in uwe armen en de grootste verkwikking in uw waard gezelschap vinden. In plaats van Speelpartyen, van Drink-Collegies, van luidrugtige vermaaken op te zoeken, zal hy zig haasten naar het zoet onderhoud van zyne beminde wederhelft; door dit heugelyk uitzigt opgewakkerd, zal hy zyne bezigheeden vaardiger en met minder last verrigten; zyne arbeid zal ligter

worden, en de rimpels, welke de gewoone moeijelykheeden in zyn voorhoofd graaven, zullen onder uwe hand verdwynen. Die tedere hand, zonder aan den last te raaken, zal dien egter helpen draagen, en zonder zig te vermoeijen, zal zy alles schraagen.

Gelooft niet, myn waarde, dat die Vrouwen gelukkigst leeven, welken eene kwalyk begreepen vryheid te verre uitstrekkende, die zelfde onafhankelyke vermaaken in hun Huwelyk blyven bejaagen, daar zy zig in hun ongehuwden staat aan overgaven, en zig met de gemeene belangens niet verder bemoeijen, dan om 'er een goeden brok voor hunne kostbaare divertissementen uit te haalen. Zy willen by haare verbintenis, zeggen zy, niet verliezen, zy moeten haare wil hebben van de Werreld! Laaten wy het beter uitdrukken; gy moet by uwe verbintenis winnen, gy moet gelukkiger leeven; ja! maar om dat einde te bereiken, moet gy dat geluk met uwen Egtgenoot genieten; de uitwendige pligten van welvoegelykheid moeten waargenoomen worden; de wetten der beschaafdheid zyn heilig, en deverschillende bezigheeden, welke onze en uwe Sexe natuurlyker wyze ten beurt vallen, verdeelen van zelve onzen tyd; de vriendschap vordert haare regten, en een meêwaarig medelyden met de elendigen neemt onze tederheid in; de schoonheeden der konst of natuur baaren in gevoelige harten eene billyke verwondering, en trekken onzen aandagt af; zie daar zoo veele strydige werkzaamheeden, naar het schynt, welke gehuwde Lieden van den anderen afleiden, en welke inderdaad egter, zo 'er eene waare agting en genegenheid by beiden plaats heeft, niet anders kunnen, dan dezelven langs een aangenaamen omweg, weder by malkander brengen, en steeds met een nieuw genoegen by malkander brengen. Alle de gemelde byzonderheeden, myne Nigt, moeten uwen tyd, maar niet uwe ziel verdeelen; alles wat uwen Gemaaal onverschillig voor u zou maaken, al wat uw beeltenis uit zyn hart verbannen zoude, is strydig niet alleen met het oogmerk des huwelyks, maar ook met het waar genoegen; dat waar genoegen is in eene tedere Ziel, in onder-

linge agting, en in eene stille eenzaamheid, voornaamelyk te vinden. Luidrugtige vermaaken; talryke zaamenkomsten, daar het hart geen deel in heeft; pragtige feesten, daar de Ziel kwynt, naar maate het lighaam overlaaden wordt; plaisierpartyën, meer geschikt om den geest te verdooven dan te vervrolyken; zie daar de zo geroemde voordeelen, welke de Dames *du bel air* genieten, zie daar die vryheid, die zy, ten nadeele van haar huisgezin en kroost, mee zo veel drift verdedigen, en die ik wel verzekerd ben, dat gy haar niet benyden zult.

Nog eens; het waar geluk is in uw huis, en by uwen verstandigen en tederen egtgenoot voortaan alleen te vinden; maar het dwaaze vooroordeel eener volstrekte onafhankelykheid in 't Huwelyk, doet het den meesten Vrouwen missen. Leer gy, myne waarde, gezonder bevattingen van zaaken maaken: de waare vryheid is, dat men de Wetten van betaamelykheid en pligt alleen behoeft te erkennen; maar hier van is en blyft men in alle omstandigheeden volstrekt afhankelyk. Gy zyt niet minder vry, om dat gy u op geene belaggelyke wyze kleeden moogt, en ik krenk uwe vryheid even weinig, als ik u raade, om uw waaragtig geluk niet met den voet te stooten. Met de verandering van omstandigheeden veranderen de betrekkingen, en de pligten die 'er uit geboren worden; en 't geen u, in uwen ongehuwden staat vrystondt, verandert van aart, na dat gy de heiligste verbintenis hebt aangegaan. Aan 't hoofd van een Huisgezin, dat zyne rust, zyn geluk, zyn welvaart van uwe zorgen wagt, zyt gy een ander wezen, om zo te spreeken, dan toen gy niets, dan uwe eigen belangen hadt in agt te neemen; het is de aanzienlyke rol eener eerwaardige Meesteres, eener beminlyke Egtgenoot, eener tedere Moeder, welke gy op u genoomen hebt, en 't is thans niet genoegt, de deugd in uw hart te voeden, maar dezelve moet zig in alle die verschillende karakters uitwendig vertoonen. Eene jeugdige losheid moet nu allengs in eene vriendelyke Deftigheid, Geestigheid in Verstand, en Aardigheid in een agtenswaardig Gedrag veranderen; dit brengt de ver-

andering van uwen staat onvermydelyk mede; dit kwetst uwe vryheid niet, en die vordert uwe roem en geluk volstrektelyk. Ik vind u dus, 't is waar veeltyds in uw huis en by uwe familie; maar ik vinde u daar altoos vergenoegd en vrolyk; ik zie uwen man naar die heugelyke wykplaats spoeden; ik hoor uwe dienstboden, onder hunnen vrolyken arbeid uwen lof verkondigen; ik zie hen op uwe wenken passen, en hun vermaak in uwe goedkeuring zoeken; ik zie uwe lieve kinderen om u speelen, zie hen gezond, om dat het nauwziend oog der tedere Moeder zelf voor alle hunne behoeftens waakt; ik zie hen zoet en levendig, om dat zy by Moeder mogen zyn, en de belofte alleen, dat haar dit geluk morgen welder zal gebeuren, doet hen blymoedig naar de kinder kamer gaan. Gy ziet ze na met een gezigt vol tederheid, en een hart vervuld van erkentenis voor Gods gunst; onze oogen ontmoeten malkander, en wy weenen beide in eene stille vreugd. Zie daar, myne waarde Nigt, de naare gevolgen van dat nauw verband, daar ik de getrouwde Vrouwen onderlegge; men toone my die zelfde aandoeningen eens op de talrykste *assemblées*, of in de luidrugtigste plaisierpartyën.

Myne voorschriften moeten gewisselyk gestreng voorkoomen aan Vrouwen, die geen juist denkbeeld van 't waar genoegen des levens maaken, die zig aan schyn vergaapen, en 't geluk onophoudelyk naloopen, zonder het ooit te kunnen vinden; maar gy, die beter begrip van zaaken hebt, zult alles onpartydig wikken, en de ondervinding zal u in het vervolg overtuigen, dat ik u wel geraaden heb. By u durf ik het derhalven waagen, om die schynbaare strengheid nog te vermeerderen, en by het aangepreezen huisselyk leeven, den arbeid te voegen. Gelyk de ledigheid de Moeder is van kwaad, zo is 'er een werkzaam leven het beste behoedmiddel tegen. Naarstigheid is een deugd op zig zelve, en eene wet, van welkers verpligting geen sterveling is uitgeslooten; maar 't is uw eigen genoegen alleen, dat ik met dit voorschrift weder bedoel. Gy zult zelf uwen tyd aangenaamer slyten, naar maate gy denzelven beter waar neemt; ver-

sta my wel, myne waarde; 't is niet een enkel tydverdryf, dat ik u aanpryze, 't is geen werken om uwe uuren te korten, dat ik vordere, maar een geduurige bezigheid, om iets nuttigs voor u zelve of anderen te verrigten; de oogmerken van uwen arbeid kunnen anders niet bereikt worden, en de tydkorting zelf zou gebrekkig zyn, zo gy niets anders bedoelde, dan om den tyd te korten. Uw voorbeeld moet alle uwe Huisgenooten aan 't werken helpen, en uw gedrag klem aan uw bevelen geeven. De smaak voor nyvere bezigheid aan allen, die u omringen, ingeboezemd, zal als natuurlyk aan uwe kinderen worden, en deeze zullen met deeze voorbeelden opgebragt, hun grootst vermaak in 't betragten hunner pligten leeren vinden.

Ik moet, ondertusschen, niet ontveinzen, myn waarde, dat het eene groote taak is, die ik u thans oplegge. Zyn 'er enkele dienstboden, die hun tyd naarstig waarneemen, daar zyn veel meer laage zielen, welke alleenlyk zoeken denzelven door te brengen, en wier verbetering ik dus aan uw voorbeeld en zorgen stelle. Gelyk deze, of hunnen taak verzuimen, of 'er hunne makkers mede zoeken te belaaden; gelyk dit, of verwaarloozing uwer huiffelyke belangens, of een geduurig gemor onder uwe bedienden moet veroorzaaken, zo raade ik u in dit opzigt eenige byzondere lessen by die schrandere vrouwen te neemen, welke met weinig boden veel weeten af te doen. Eene allereerste regel is, gewisselyk, zelf het oog op alles te hebben, en geen werk, dat gy zelf in de handen hebt, kan zo gewigtig wezen, dat het u van de verpligting ontslaan zoude, om uw huis ten minsten eens daags rond te zien. Eene andere regel is, dat elk der bedienden zyn bepaald werk nauwkeurig weet, op bepaalde uuren, en op de zelfde wys verrigte. Niets is van meer dienst tot eene goede orden; niets maakt meer spoed in alle verrigtingen, dan deze eenpaarigheid; laat de eene dag, zo veel moogelyk, naar den anderen gelyken; laaten de uuren van opstaan en slaapen steeds op den zelfden tyd vallen. Ik weet, dat dit somtyds zyn last kan hebben; maar ik verzeker u,

dat het, over 't geheel genoomen, nuttig wezen zal; en zo wy zelve ons aan de orden des Huisgezins onderwerpen, ook dan, als ons gemak schynt te vorderen dat wy die breeken, is 'er geene uitvlugt voor de dienstboden over, en de gewoonte zal hen die pligten, welke zy eerst op uw bevel onderhielden, allengskens ligt maaken, en eindelyk zelve doen verkiezen. Dit rad eens, ter deegen in beweeging gebragt, zal voortaan van zelve draaijen, en eene kleine bots zal genoeg zyn, om deszelfs traageren loop naar uw welbehaagen te versnellen.

Dewyl het egter niet te verwagten is, dat uwe dienstboden hun pligt altoos betragten, zo zult gy in tyds bedagt moeten zyn op de wyze, hoe dezelven te bestraffen, en de middelen, om ze te verbeteren. Laat ik u voor alle dingen raaden, om hunne kleine fouten der kennis van uwen man doorgaans te onttrekken, en zyne rust door geene ontydige bestraffingen te stooren. De vrees, dat my deze aanmerking mogt ontslippen, en eene ongunstige waarneeming, hoe zeer dezelve dikwils van de beste vrouwen verwaarloosd wordt, hebben ze my hier doen plaatsen, schoon ik anders voor heb van de bestraffing der dienstboden in myn volgenden nog een woord te spreeken.

Ik ben enz.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d. Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.

De Denker.
N°. 104.
Den 24. December 1764.

[Over de Vriendschap. De waare Vriendschap in sommige Voorbeelden afgeschetst,]

- Nil natura creavit
Pectore amicitiae majus. -

MANIL.

MYn Correspondent verschoone my, dat ik zynen Brief, die, hoe fraay, egter veel te lang was voor ons bestek, merkelyk heb moeten bekorten.

Heer DENKER!

'**P**Raat me niet van Vriendschap; hoorde ik onlangs iemand zeggen, dien men acht de Waereld wel te kennen: dat woord is één van die, welke in de samenleeving geene betekenis hebben, en alleen welstaanshalve gebruikt worden; en de zaak, die men 'er meê bedoelt, heb ik reeds lang onder de vermakelyke droomen geteld, *Als 't op de beurs aankomt, is 'er niemand t'huis*'. Dit valsch en vernederend denkbeeld van de menschelyke natuur heeft my meermaalen gestooten, en naardien ik een versch voorbeeld van het tegendeel voor my had, besloot ik hetzelve aan u mede te deelen.

De liefde tot de Weetenschappen maakte my, in myne jongelingschap, toevallig met *Eumenes* bekend; een Man, wiens onderwys, wiens vriendschap en genegenheid ik sedert als de grootste zegen des Hemels aanmerke, om dat ik aan dezelve myne hoogachting voor en myne aankleeving aan de deugd, naast God, schuldig ben. *Een getrouw Vriend is een Medicyne der Ziele*, zegt een Apocryph Schryver: eene waarheid, waar van het volgend geval ten bewys verstrekken kan, het welk ik daarom verkieze boven veele anderen, van gelyken aart, die ik van den zelfden Man zoude kunnen bybrengen, om dat het eerst onlangs is voorgevallen, en dat ik voor de strikte waarheid volmaakt kan instaan.

Op zekeren tyd mynen Vriend willende gaan begroeten, vond ik zyne zuster alleen, met een Brief voor haar, en zeer aangedaan. Waar is uw broeder, Mejuffrouw, vroeg ik, straks na de eerste pligtpleeging? Myn broeder? O myn waardste broeder! - Hoe wat ongeluk? viel ik schielyk in haar reden. Geen ongeluk, hervatte zy: myn broeder is te ....; maar lees, my met een den Brief toereikende, waar in deeze regels.

'Ik ben welvarende. 't Gemoed heeft eenige aandoening geleden. Wat te veel, misschien, voor myn gestel; doch alles is wel. By myne aankomst vond ik *Damis* zeer zwak, maar volkomen by kennis. Zyn hart scheen gebroken. Zo haast hy my ontwaar werdt; Ach God! 't is *Eumenes*, zeide hy met een flaauwe stem en bezweek. De beide kinderen, *Eufemia* zelve, ongedaan, bleek als de dood, en zo ik wel haast begreep - Algoede God, in een Land als het onze! Het geringe overschot, door den onmeêdogenden S. gelaaten, was door de langduurige ziekte van *Da-*

mis geheel opgeteerd. Van myne eerste aandoening eenigzins herkomen, bezorgde ik het noodige, en zond om een Doctor, die kwam. *Eufemia* vervolgens vraagende, wat haar bewogen hadt my niet eerder van dit alles kennis te geeven: Ach, myn waardste Heer, uwe vorige weldaaden en onze eergierigheid - Zy zweeg. Ziende dat zy overstelpt was, drong ik niet verder. En waar toe ook uw gevoelig hart week gemaakt, myne *Aurelia*? Genoeg, alles is over. *Damis* herstelt oogenschynlyk. Zyne ziekte was hartzeer. Twee zo eerlyke als dankbaare zielen zyn op nieuw gelukkig geworden, en in staat gesteld hunne vorige affaire te hervatten. Kan dit het gemis van 't geen wy op ZZ. hadden, by myne zuster opweegen? Myne *Aurelia!* uw broeders hart vergewist hem van het uwe'.

Gy zyt bewogen, *Philo*, zeide *Aurelia*, ziende myne oogen wateren. Ik agt 'er u om! Het hart, dat eens anders smart kan voelen, kan niet vrywillig smart veroorzaaken. Gy gedenkt myns broeders zeggen. Ja, Mejuffrouw, antwoordde ik, maar wie zyn deeze lieden? *Damis*, zei ze, is van fatsoenlyke, doch weinig vermogende Ouders in onze buurt geboren, voormaals myns broeders schoolmakker, en om zyn door-eerlyken en goedaartigen inborst altoos zeer van hem bemind geweest. Vervolgens eenige jaaren op een Kantoor gediend, en zig met *Eufemia* in huwelyk begeeven hebbende, geraakte hy door *Eumenes* hulpe in een tamelyk goed bedryf, waar in het hem een geruimen tyd wel ging, tot dat zyn broeder, met wien het deels door tegenspoed, deels door onvoorzigtigheid verliep, van tyd tot tyd op den goeden *Damis* wist te winnen, meer voor hem te tekenen dan hy zelf bezat. Deze stierf eindelyk, zonder

zig hersteld te hebben. Gy voorziet het gevolg. *Damis* werdt voor de borgtogt aangetast, en door een mensch zonder gevoel en geweeten geheel uitgeschud. Die ramp overmande hem. Door moedeloosheid werdt hy krank. Uit verkeerde schaamte verborg hy zyn ongeluk, tot dat eindelyk de hooge nood aan zyne Huisvrouw den Brief afperste, die myn broeder besluiten deedt, zelf onmiddelyk derwaarts te trekken.

Ik achte, Heer *Denker*, dat ter eere van de menschelykheid, voorbeelden, gelyk dit, niet behoren verborgen te blyven. Ik weet dat alle boeken over de Vriendschap de les aandringen, dat men zynen Vriend in nood behoort by te staan: doch zo men uit de handelwyze der menschen wegens hunne grondbeginzelen mogt oordeelen, zou men byna moeten besluiten, dat deeze les aan veelen onbekend is. Weelde en overdaad, daarenboven, gelyk door u zelven, geloof ik, aangemerkt is, hebben ten natuurlyken gevolge ongevoeligheid voor de ongelukkigen. Anderen, schoon van natuur geschikt tot het geen goed en pryswaardig is, zyn tevens zo loom en slaperig, dat zy zelven het goede, welk in hun verborgen legt, niet kennen, en uit hunne gevoelloosheid moeten opgewekt worden, om de aangeboren regtschapenheid hunner ziele ten dadelyken nutte van anderen aan te wenden. Dit alles maakt het noodzaakelyk, ofschoon het door duizend anderen voor ons reeds gezegd zy, de ongevoelige waereld by herhaaling voor te houden: dat het een pligt, een onschendbaare pligt is, zyne ongelukkige vrienden bystand te verleenen; dat die pligt meêr vordert dan de bloote betuiging van leedwezen of geringe diensten, hoedanige men allen zynen medemenschen schuldig is. Reden en Godsdienst verbinden ons gee-

nen noodlydenden de hulpe te weigeren, waar toe we bekwaam zyn, bestaanbaar met onze overige verpligtingen. Vriendschap, de volmaaktste band, die welgeaarde gemoederen aaneen hegt; Vriendschap, die ons een ander als ons zelven doet aanzien, sluit een naauwer verbintenis, dan die van algemeene goedwilligheid, en gevolgelyk een veel sterker verpligting, in, welker volle uitgestrektheid van hem alleen wordt ingezien, die het ongeluk van zynen Vriend als zyn eigen voelen kan. Wat wonder, bekrompen zielen, dat gy dezelve niet voelen kunt! Haare geheiligde wetten zyn voor u niet geschreeven. Vriendschap huist in geen laag gemoed. De goede, de braave, de deugdzaame alleen is 't, die haare inspraak kent, en reeds daar door een allerstreelendst vermaak geniet, dat hy zig bekwaam gevoelt haare strengste bevelen te gehoorzaamen. Het belang van zynen Vriend roert hem als het zyne. Alle middelen, die hy tot zyn eigen reddinge zou gebruikt hebben, en met de regtvaardigheid bestaanbaar zyn, wendt hy aan tot reddinge van den geenen, die hem met regt zo waard is, als hy zig zelven is. Hy is niet onbewust, dat anderen, aan welken hy met de naauwste banden verknogt is, een nog regtmaatiger aanspraak op zyne hulp hebben; maar hy is ter zelver tyd overtuigd, dat zynen overvloed of een gedeelte zyner goederen op te offeren, om zynen Vriend van ramp te bevryden, geene krenking van dat recht is. Hy erkent de verpligting, de zynen voor gebrek te behoeden, en geen regtvaardig middel ter bevordering van hun geluk te verwaarloozen; maar verwerpt het vooroordeel, dat geen huisgezin zonder overvloed gelukkig zyn kan.

GRANDISON is by veelen onder ons als eene harssenschildery aangezien, van welke men 't oorspronkelyke onder andere wezens, als wy zyn, zoeken moest Zelden, gewisselyk, vereenigen zig alle gaven van lighaam en geest met de loffelykste hoedanigheden van gemoed in een enkel mensch. Men zal echter in een Christen-land, hoop ik, mogen geloven, dat de Christelyke Godsdienst in staat zy, het hart toe waare grootmoedigheid en heldendeugd te verheffen, 't geen voortyds niet boven het vermogen der Stoïsche Wysbegeerte was. Gun my uwe Leezers, die PLUTARCHUS niet geleezen hebben, een treffend voorbeeld uit dien Historieschryver mede te deelen.

In den ongelukkigen Veldslag by PHILIPPI wierdt BRUTUS, de laatste Verdediger van Romens Vryheid, geslagen. Zyne benden waren reeds geheel verstrooid, en het klein aantal, welk hem nog bygebleeven was, vogt niet om de overwinning, maar alleen om hunnen Veldheer te redden. Een nieuwe vyandlyke hoop overvalt hen zo schielyk, en vervolgt met zo veel spoeds, dat zelfs het ontvlugten onmogelyk scheen. In dit dringend gevaar werpt zig LUCILIUS, één van *Brutus* vertrouwste vrienden, midden onder de vyanden, en roept met luider stemme: ‘Ik ben *Brutus;* brengt my by ANTONIUS’. Vol vreugd van den Veldheer zelven, zo zy waanden, leevende in handen gekreegen te hebben, rukken ze ylings met *Lucilius* voort, terwyl *Brutus*, nu van niemand nagezet, in veiligheid geraakte. *Antonius*, reeds door voorafgezondenen verwittigd, was in geen geringe verlegenheid, op wat wyze zo groot een man als *Brutus* te ontfangen, wanneer zig onverhoeds *Lucilius* ontdekte. ‘*De Goden gehengen niet*, sprak hy, *dat* BRUTUS *immer een gevangen worde! Zo veel gewelds zullen zy nooit der*

Fortuin over de deugd inwilligen. Ik heb uw volk bedrogen. Ik ben Lucilius, *en staa gereed de straf te te ondergaan, die gy my zult opleggen*'. *Antonius* door deeze grootheid van ziel inwendig getroffen, wendde zig met deeze woorden tot de aanwezenden: 'Wy hebben by deeze misgreep meer gewonnen dan verloren. In plaats van een vyand, hebben wy een vriend in onze magt gekregen; dit is my meer waard, dan alle myne vyanden in myn geweld te hebben'. Na den dood van *Brutus* bleef *Lucilius* even zo getrouw aan *Antonius*, als hy voorheen aan *Brutus* geweest was.

Men moet zig de ysselyke verbittering der gemoederen, die doorgaans burgerlyke oorlogen verzelt; de woede, waar meê het Driemanschap kort te voren Romen tot een schouwplaats der onmenschelykste gruwzaamheid gemaakt had, voor oogen stellen, om zig een behoorlyk denkbeeld te vormen van de grootheid deezer daad. Daar zyn weinig *Luciliussen* in de waereld, zal men zeggen. Weinigen zeker! zo men van werkelyke gevallen spreekt. Heldendeugd was nimmer gemeen; en allerzeldzaamst is 't, dat iemand in de omstandigheden gesteld worde, om zig als een *Lucilius* te moeten gedragen. Dezelve wys van denken was echter in die eeuw nog niet geheel buitengewoon; hoewel ten tyde van LUCIAAN, ruim anderhalve eeuw later, zo zeer uit de mode geraakt, dat zyne tydgenoten, gelyk hy aantekent, met het Testament van *Eudamidas* openlyk den spot dreeven. Het Testament was van deezen inhoud: *Aan mynen Vriend* Aretaeus *legateere ik de bezorging myner oude moeder, en aan* Chariscenus *het uittrouwen myner Dochter. Zo onderwyl één myner beide Vrienden mogte komen te overlyden, zal deszelfs legaat op den langstleevenden overgaan*. Zyne Vrienden namen den Ui-

tersten Wille aan. *Chariscenus* stierf kort daar na. *Aretaeus* onderhield de Moeder als zyne eigene; gaf de Dochter zynes Vriends, te gelyk met de zyne, ten huwelyk, en aan beiden een aanzienlyke bruidschat.

Myne wyze Landslieden zullen misschien *Eudamidas* voor een onbeschaamden, en zyne vrienden voor twee eenvoudige slegthoofden houden. Zulken wyzen lieden heb ik niets te zeggen. Dat *Eudamidas*, om dus zyne Vrienden aan te betrouwen wat hem op aarde dierbaarst was, in zyn eigen boezem de verzekering moet gehad hebben, dat hy in gelyk geval niet minder voor hun zou willen doen: dat de grootmoedige nakominge des Uitersten Wils aan hunne zyde, het edel betrouwen, in hun gesteld, evenaarde, zal, meen ik, gereedelyk van allen erkend worden in welken de tyranny van eigenbaat niet alle gezellige hartstogten en fyner aandoeningen der ziel vernietigd heeft. Den zulken, zo zy geen moeds genoeg hebben, het zedelyk SCHOON, 't geen zy kunnen voelen en waardeeren, in hun gedrag uit te drukken, geef ik in bedenking: of niet de handelwyze van *Eudamidas* en zyne Vrienden klaarblykelyk onderstelle, de wenschelykste, de tederste vereeniging.

> Van harten gloeijend saam gesmeed,
> In lief en leed
> Aan een verbonden.

Gelyk VONDEL 't uitdrukt, en of zy zig op aarde een ryker bron van zuivere wellust kunnen verbeelden?

Ik ben enz.

D.V.S.

De Denker.
N°. 105.
Den 31. December 1764.

[Brief van eenen Ouder Vryer aan den Denker, zich beklaagende over zyne voorige Leevenswyze. Zyn verdriet over zynen ongehuwden staat.]

DE volgende Brief is my ter regter tyd ter hand gesteld, om ze mynen Leezeren op den laatsten dag van dit Jaar mede te deelen.

Myn Heer de D E N K E R!

HEt naderend einde van het Jaar geeft my wederom een nieuw gevoel van myne verveelende omstandigheeden, waar in ik my sedert eenigen tyd bevinde; en te gelyk lust, om u dezelven voor te stellen. Voor my zelven is 'er niet veel verbetering te wagten; maar mooglyk zullen zy kunnen dienen, om anderen af te schrikken, van het zelfde spoor met my te volgen.

Ik ben een oud Vryer, van eene zwakke lighaamsgesteldheid; en dit maakt myn verdriet. Op het oog zou men my aanzien, dat ik den ouderdom van zestig jaaren bereikt hadt, en naar myne kragten ben ik ruim zeventig; hoewel ik het Jaar 1718. geboren ben. Myn Moeder stierf, toen ik noch een kind was; doch toen ik myn Vader verloor, was ik twee-en-twintig jaaren oud; en 't was op zyn begeerte, dat ik terstond na zyn overlyden myn *veniam aetatis* verzogt en verkreeg. Myn Vaders nalaatenschap vervolgens met eene oudere Zuster verdeeld hebbende, die sedert eenige jaaren Weduwe was, ging ik op kamers woonen, en vervolgde eenen handel, die myn Vader te vooren

geoeffend hadt, en die my eene redelyke winst van myn kapitaal bezorgde. Ondertusschen leefde ik vrolyk en lugtig met andere jonge lieden van myne jaaren en omstandigheeden. 's Ogtends hieldt ik my met myne affaires beezig; tegen den middag kwam ik in het koffyhuis en op de beurs; vervolgens ging ik spyzigen in een Ordinaris of by goede vrienden, en dronk een goed glas wyn; den namiddag en avond sleet ik in het een of ander Kollegie, 't zy binnen of buiten de Stad, naar het saisoen medebragt, met kolven of het kaartspel; waar op veeltyds een hazardspelletje volgde. Middelerwyl dronk men zyn fles rykelyk, en ging niet dan laat in de nagt, en meer dan verheugd door den wyn naar huis; zo men niet goedvondt zich vooraf in de armen van de eene of andere publyke Schoonheid te ontnugteren. Vrydags namiddags gingen wy gemeenlyk, zo lang 't Jaargetyde het toeliet, naar de eene of andere Herberg buiten de Stad, daar wy ons tot Sondags avonds diverteerden. Dus volgden de weeken, maanden en jaaren op elkanderen. In de Werreld was ik voor een eerlyk man bekend; myne goede vrienden noemden my eenen nobelen jongen; en ik verbeeldde my, dat ik wonderlyk veel genot van het leeven hadt, en in alle vermaaken deelde, waar voor iemand op myne jaaren vatbaar was. Myne Zuster raadde my nu en dan wel eens aan, naar eene Vrouw om te zien; doch dien raad wierp ik verre weg, want het stondt by my zo wel, als by de meesten van myn gezelschap vast, dat niets strydiger was tegen een vrolyk leeven, dan het huwelyk. Welk eene onaangenaamheid, zeiden wy elkanderen, moet het voor een man niet zyn, die gewoon is wel te leeven en met goed gezelschap om te gaan, wanneer hy 's avonds op een geregeld uur te huis moet koomen, wil hy geen onvriendelyk gezigt van zyne vrouw hebben. Hoe veele lastige partyen moet men niet bywoonen, om het vrouwtje plaisier te doen; en nimmer mag men denken om uit de Stad te gaan, of men moet dat pak medesleepen. Daarenboven, hoe veele voorbeelden ziet men niet dagelyks van kwaade huwelyken; en als het zelfs al eens wel uitvalt, hoe schielyk moet 'er toch het

nieuwtje niet af weezen; maar dan kan men 'er niet weêr van af; en al vindt men al eens gelegenheid, om zich op eene andere wyze te vermaaken, dan heeft men wederom voor den Hoofd-Officier te vreezen; om noch niet eens te spreeken van de lastigheid, die 'er op het huwelyk volgt, als 'er kinderen komen, waar van men het geduurig geschreeuw by nagt en by dag moet hooren, en die telkens wat noodig hebben. Sommigen onder ons redeneerden 'er zelfs Filosofisch over, en beweezen, dat, daar wy geschikt zyn om zekere vermaaken te genieten, de reden ons teffens leerde, om ons dezelven op de gemakkelykste wyze te bezorgen; dat daarom de ongehuwde staat boven het huwelyk verre den voorrang verdiende, om dat de natuurlyke trek tot de Sexe buiten den Echt voldaan kon worden, zonder zich aan alle de beslommeringen bloot te stellen, waar in getrouwde lieden altoos gewikkeld wierden; dat men deezen ook nu en dan wel van het vermaak hoorde spreeken, dat 'er in kinderen gelegen is; doch dat hetzelve al eens toegestaan zynde, dat vermaak, wanneer men de zaak met een onpartydig oog beschouwde, zekerlyk niet kon opweegen tegen de geduurige ongerustheid, waar mede Ouders aangedaan zyn, zo dra hunne kinderen eenig ongemak hebben; de zorge die ze moeten aanwenden, om hun een bestaan te bezorgen; de droefheid, die zy gevoelen als zy ze verliezen, en de gegronde vreeze, dat zy by hun opwasschen niet zullen beantwoorden aan de verwagting, die men 'er zich van gemaakt heeft. Om kort te gaan, Myn Heer, zulke en diergelyke redenen versterkten my hoe langer hoe meer in myne afkeerigheid van het Huwelyk; en terwyl myne dagen in eene geduurige aaneenschakeling van plaizieren voortsnelden, zo had ik zelfs nimmer eenigen inval, dat 'er een tyd zou kunnen komen, dat ik anders over de zaak zou denken.

Ondertusschen kreeg ik reeds vroeg eenige aanvallen van het Podegra; doch die in den beginne niet zeer pynlyk waren, en zodaanig, dat ze my en mynen vrienden slof tot spotterny verschaften. Doch allengkens wierden zy heeviger; en nauwlyks was ik

veertig jaaren oud geworden, of ik bevondt, dat ik gekraakt was. De trek tot de Vrouwen was genoegzaam geheel by my uitgedoofd. Myne maag walgde den meesten tyd van alle voedzel; en Roode Wyn was het eenige middel, dat myne levensgeesten noch wat op kon beuren; terwyl ik echter meest altoos in eenen kwynenden staat van gezondheid leefde, en het Podraga zelfs als een Geneesmeester begon te beschouwen; nadien ik my, na dat ik 'er eene Attaque van had gehad, altoos frisser en lugtiger bevondt. Myne manier van leeven op kamers begon my toen te verdrieten, en ik nam eindelyk, na eenig overleg, het besluit om myn intrek by myne Nigt te neemen, de eenige Dogter van myne Zuster, van welke ik hier boven gesprooken heb, die voor haar Moeders dood met een Doctor getrouwd was, by welken zy twee kinderen hadt; en die my van haare vroegste jeugd af veel genegenheid toegedraagen hebbende, my toen met haaren Man met zeer veel aandrang overhaalde, om by haar te komen woonen; alwaar ik (zeide zy) beter op gepast kon worden, dan by vreemden. Hier heb ik nu sedert vyf jaaren gewoond; en ik moet zeggen, niet zonder genoegen. Wanneer ik onpasselyk ben, ontmoet ik 'er zekerlyk meer gemak, dan te voren, en ondertusschen laat men my in alle opzigten myne vryheid, om naar myne verkiezing te leeven. Ik freguenteer vervolgens ook noch op den duur myne oude vrienden, niet zo zeer uitsmaak, als wel, dewyl ik aan dezelven gewoon ben, en 'er geen lust toe heb, om nieuw gezelschap te zoeken; en myne tydkortingen blyven ten naasten by dezelfden als in myn jeugd, uitgezonderd dat ik de Sexe, zo als ik reeds te kennen heb gegeeven, vaar wel heb gezegd; en my ook meer, in het gebruik van den Wyn bepaale. De Hazardspellen heb ik insgelyks laaten vaaren; want naar maate ik ouder worde, doet my het verlies in het spel meer aan.

Ziet daar, myn Heer, eene korte, doch echter volleedige beschryving van myn leeven; want, waarlyk, ik heb niets anders uitgerigt, dan het geene ik u gemeld heb. Wanneer ik myn leeven op 25. jaaren rekene, (Want

de tyd tot myn Vaders overlyden toe, kan niet in aanmerking komen) zo bedraagen dezelven omtrent 220000. uuren; en van deezen kan ik nacyfferen, dat ik 'er omtrent 27000. te huis en 9000. op de beurs besteed heb, om een Capitaal van tagtig duizend gulden om te zetten, en dus, zo als men 't noemt, de kost te winnen. Voorts zyn 'er 9000. in het Koffyhuis doorgebragt, 27000. aan tafel, 70000. al slaapende; en de overige 105000. in Herbergen, Kollegien en andere publyke plaatzen onder den Wyn en het Spel en in *debauches*. Myne ongemakken hebben my de eerste aanleiding tot het opmaaken van deeze rekening gegeeven, en myne verjaardagen, en andere omstandigheden, die ons het voortloopen van den tyd meer bepaaldelyk doen opmerken, verleevendigen my dezelven telkens. Ik wenschte wel, dat ik noch verandering in myne leevenwyze kon maaken; maar ik ben te verre gekomen; en 't is der moeite niet meer waardig. Daarenboven noit gewoon zynde my met leezen of denken beezig te houden, ontbreekt my thans de moed om my daar aan te gewennen; en ik ben zelfs genoodzaakt gezelschap en tydkorting te zoeken; dewyl myne eigen gedagten my de eenzaamheid allerlastigst maaken. Ondertusschen zyn 'er duizenden in deeze Stad, myn Heer, die dezelfde leevenswyze houden, als ik gedaan heb; en van welken men schynt te kunnen zeggen, dat zy alleen in de waereld gekoomen zyn, om den prys van de Koffy en Cacao te weeten, wat Italiaansch Boek te houden, te eeten, te drinken, te speelen en te slaapen. Maar het is ook zeker, dat hun dezelfde verdrietige ouderdom boven het hoofd hangt, met welke ik tegenwoordig worstele.

Doch 't geen my eigentlyk meest verdriet, myn Heer, is myne ongehuwde staat; en die vryheid, die ik te voren als het allerwenschelykst beschouwde, is my nu een groote last, ja een pak, dat nauwlyks te draagen is. Ik zal niet zeggen, dat ik van agteren begryp, dat het niet trouwen oorzaak by my geweest is van die leevenswyze, die my een oud man gemaakt heeft, terwyl ik volgens den loop der Natuur noch in

de kragt van myn leeven moest weezen. Maar ik wil my zelven alleen maar bepaalen tot de onaangenaamheeden, die de ongehuwde staat in zich zelven met zich sleept. Ik kan u niet zeggen, myn Heer, hoe leelyk het my voorkomt een oud Vryer te weezen. Ik beschouw my zelven, om zo te spreeken, als alleen bestaande in de waereld, of liever als tot niemand eenige betrekking hebbende. Ik heb altoos alleen voor my zelven geleefd en begryp dus ook, dat elk my als een weezen moet aanmerken, by wiens geluk of ongeluk, bestaan of vergaan niemand eenig belang heeft. Daar tegen ben ik dagelyks ooggetuigen van de samenleeving van myn Neef en Nigt en hunne kinderen; zy beminnen elkanderen onderling met de tederste genegenheid, en geeven 'er malkanderen de opregtste blyken van. De een schynt in des anders geluk ruim zo veel belang te stellen, als in zyne eigen; en als een van allen ziek of bedroefd is, deelen de overigen met een ongeveinsd medelyden in zyn smerte. Om kort te gaan, deeze huishouding overtuigd my van de dwaasheid van alle die redeneeringen, die my in myne vroegere jaaren een afkeer van het huwelyk inboezemden. Niet dat myne Neef en Nigt niet wel eens nu en dan een verschilletje met elkanderen hebben; maar de ondervinding toont my, dat diergelyke verschillen tusschen getrouwde lieden van weinig belang zyn; en dat die vrees voor oneenigheid tusschen Egtgenooten, die door de vyanden van het Huwelyk zo breed wordt uitgemeeten, eene loutere bullebak is. Een enkelde kus bevreedigt zulk een dispuut, en een lachje of *caresse* van een der kinderen vereenigt de twistende partyen in een oogenblik; zo dat 'er de minste nagedagtenis van den twist niet overblyft. Ja, hoe dikwyls heb ik het niet zien gebeuren, waaneer de tegenspoeden van de waereld en de onaangenaamheeden, die men in de saamenleeving nu en dan ontmoet, dan men in een kwaad humeur gebragt hadden, dat eene vriendelyke aanspraak van zyne huisvrouw, of het genoegen, dat hem de bloote beschouwing zyner lieve kinderen geeft, in eens alle droevige denkbeelden uit zyne ziel, om zo te spreeken, wegvaagden. Alle dierge-

lyke geneugtens mist een oud vryer. Hy heeft voor niemand tedere gevoelens, en niemand heeft ze voor hem: en dit geloof ik ook dat de reden is, dat wy allen gemeenlyk knorrig en gemelyk zyn. Wel is waar, dat myne Nigt en haare kinderen my veel blyken van liefde en geneegenheid toonen; doch, hoe zeer ik, inderdaad, geen reden heb om de opregtheid van dezelven verdagt te houden; zodaanig is echter myn ongeluk, dat het dikwyls in my opkomt te denken, of niet wel de hoop op myne nalaatenschap de grond van hunne genegenheid zou kunnen weezen. En wilt gy de reden van dat kwaad vermoeden weeten, dat ik zelfs afkeure, het is, myn Heer, dat ik by my zelven overtuigd ben, dat zy buiten de hoop op myne erfenis weinig reden hebben om my liefde toe te draagen: en dat 'er niets is, dat eenen afgeleefden ligtmis en ouden knorrepot de genegenheid of agting zyner nabestaanden waardig kan maaken.

Doch ik zal deezen brief besluiten. De nagedagtenis van het voorledene, en de onmooglykheid om de begaane misslagen thans te herstellen, beneemen my den moed om meer hier over te schryven. Kan myn voorbeeld anderen ten nutte zyn; 't zal my aangenaam weezen; en hier toe zult gy, myn Heer, gelyk ik my verbeelde, veel toe kunnen brengen, met aan de geenen, die myn voorbeeld noch niet overtuigd mogt hebben, eens duidelyk te betoogen, dat het Huwelyk niet die staat van het leeven is, waar aan de meeste ongemakken gehegt zyn. De Opstellers van het Formulier, waar mede het Huwelyk in de Kerk voltrokken wordt, schynen dat begrip te begunstigen; want het begint; *overmits den gehouwden gemeenlyk veelerhande tegenspoed en kruys is toekomende;* even of de tegenspoeden byzonderlyk het deel van de gehuwden waren. Gy zult zeg ik, het Publyk dienst doen, Myn Heer, zo gy de ongegrondheid van dit begrip eens in een uwer Vertoogen aantoont; want ik kan u verzekeren, dat het zelve by veele jonge luiden in zwang gaat; en dat het ordertusschen de grootste aanleiding geeft, om 'er verscheiden even onnuttige leeden voor de menschelyke saamenleeving te maaken; als ik my

zelven, tot myn leedweezen, thans moet erkennen te weezen.
Ik ben

Myn Heer de D E N K E R,

UW Eds. D.W. Dienaar.
Amsterdam,
26 *Dec.* 1764.

Het vooroordeel, dat men buiten het huwelyk aan minder last en onaangenaamheeden bloot zou staan, dan wanneer men getrouwd is, is zekerlyk zo ongegrond, en ondertusschen zo algemeen, en veeltyds van zo kwaade gevolgen voor de saamenleeving in het gemeen, en voor de geenen, die zich daar door van het aangaan eener echtverbintenis laaten afhouden, in het byzonder, dat ik met vermaak de gelegenheid aanvatte, die my de Schryver deezes Briefs geeft, om in een myner volgende Vertoogen die waarheid, die hy met zyn voorbeeld op eene indrukbaare wyze leert, met redenen nader te bevestigen.

Deze Vertoogen worden uitgegeven, te Amsterdam, by de Boekverkoopers *K. van Tongerlo* en *F. Houttuyn*, en zyn, ieder Maandag, by dezelven te bekomen; en, wyders, te Dordrecht by *A. Blussé*, Haarlem *J. Bosch*, Delft *E.v.d. Smout*, 's Gravenhage *E. Boucquet en Comp.*, Leiden *P.v.d Eik*, Rotterdam *R. Arrenberg*, Middelburg *P. Gillissen*, Utrecht *G.v.d. Veer*, Leeuwaarden *H.A. de Chalmot*, Franeker *J. Brouwer*, Harlingen *F.v.d. Plaats*, Sneek *Zylstra* en Groningen *J. Crebas*.